नेपालभाषा

(Nepal Bhasha Journal)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

चैन लाकौल स्मृति भवन

पाटन संयुक्त क्याम्पस लागा

यलध्वाखा, यल

ने.सं. ११२९ (ई.सन् २००९)

ल्याः ३

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

नेपालभाषा

Nepal Bhasha

(नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अनुसन्धानमूलक जर्नल)

पिथना ल्याः ३ ने.सं. ११२९ ई.सं. २००९

सल्लाहकार
प्रा.डा. सुन्दरकृष्ण जोशी
प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ

प्रधान सम्पादक
प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

कार्यकारी सम्पादक
डा. तुयुबहादुर महर्जन

सहसम्पादक
रास जोशी

ग्वहालिमि
राजितबहादुर श्रेष्ठ
रवि शाक्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
चैन लाकौल स्मृति भवन
यलध्वाखा, यल

नां : नेपाल भाषा (अनुसन्धानमूलक जर्नल)

पिकाक : नेपाल भाषा केन्द्रीय विभाग
चैन लाकौल स्मृति भवन,
यलध्वाखा, यल ।

पिकाःगु दँ : नेपाल सम्वत ११२९ (इ.सं. २००९)

थ्यं ल्याः : ३

पिथनाया अधिकार : नेपाल भाषा केन्द्रीय विभाग ।

ख्वाः पौ : कीर्तिजनार्दन जोशी, पूच्व, यल ।
९८४१ २८६७७१

थाकू : दि राइजिङ्ग सन प्रिन्टर्स
फोन : ४२४३५५७, टेकु, यें ।

मू : २००/-

पिकाकया खँ

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया थुगु स्वंगूगु अनुसन्धानमूलक पौ *'नेपालभाषा'* लिबाक्क हे जूसां छिकिपिनिगु ल्हातय् लःल्हाय् दयाः जिपिं तसकं लय्ताः । नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग नेपालभाषा प्राध्यापन ख्यःया दकलय् च्वय्या एकाइ खः । थ्व विभागया मू ज्या धयागु स्नातकोत्तर तहया जनशक्ति तयार याय्गु जक मखुसे नेपालभाषाया थीथी ख्यःया अध्ययन व अनुसन्धानया ज्या न्ह्याकेगु नं खः, नापं त्वाथं खिनाः म्हुतुं नय्माः धाःथें थःपिनिगु पठनपाठनया निर्तिं लिधँसा ज्वलं तयार याय्माःगु नं थ्वया मेगु बाध्यता खः । थ्व हे कथं थज्याःगु हे आवश्यकता परिपूर्ति याय्गु तातुना थुगु जर्नल छिकपिनिगु ल्हातय् लःल्हाना च्वना । थ्व जर्नलयात फयाफक्व विद्यार्थिपिंत ज्याय्ख्यलय् जुइकेगुया नापं अनुसन्धानमूलक याय्गु जिमिगु कुतः खः । थ्व कुतः गुलि सफल जू धयागु खँ छिकपिसं हे मूल्यांकन यानादी ।

नेपालभाषाया विकास व विस्तारया निर्तिं छखे भ्री नेवाःतय्सं सः थ्वय्काच्वनागु दुसा मेखेर देया थीथी भाषिक व जनजातीय खलः पुचःतय्सं थःपिनिगु भाषिक अधिकारया निंतिं वकालत यानाच्वंगु दु । थ्व सकल मातृभाषा प्रेमिपिनिगु निंतिं बांलागु खँ खः । तर अभ्र नं राज्य देय्या भाषिक उत्थानया ज्याय् च्यूताःगु खनेमदुनि । थुज्वःगु इलय् थुगु विभागपाखें पिदंगु नेपालभाषाया अनुसन्धानात्मक जर्नल भाषिक तथा प्राज्ञिक उत्थानया निर्तिं छुं कथंसा तिबः जुइ धकाः भलसा कया ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं थुगु नेपालभाषाया जर्नल छिकपिनिगु न्ह्यःने पित हय्त अनुसन्धनात्मक च्वसु बियाः ग्वहालि यानादीपिं सकल विद्वत्जनयात दकले न्हापां सुभाय् मब्यूसे मगाः । अथे हे थुगु जर्नल पिकाय्गु निंतिं भ्वंया प्रायोजन यानाब्यूगु संस्था **यँ महानगरपालिका व महानगरपालिकाया परिवार** सुभाय्या पात्र खः । अथे हे **त्रिभुवन विश्वविद्यालय रजिष्टार कार्यालय, यल उपमहानगरपालिका** व थीथी विज्ञापनदातापिन्सं जर्नल पिथनेगु निंतिं आर्थिक ग्वहालि ब्यूगुलिं वयक:पिन्त नं विभागं आपालं सुभाय् देछाना । आशा दु नेपालभाषा उत्थानया निंतिं थुगु भिंगु ज्या लिपा-लिपा नं दयाः हे च्वनी धइगु आशा तथा भलसा कया ।

पिकाक
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
पाटन संयुक्त क्याम्पस, लागा
यल

रजिष्ट्रारको कार्यालय

OFFICE OF THE REGISTRAR

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ,
नेपाल ।

Tribhuvan University
Kirtipur, Kathmandu,
Nepal.

Ref.No./ पत्र संख्या:

Date/ मिति:
ने.सं. : ११२८ दिल्लागा ११
वि.सं. : २०६५ असार २१

शुभ-कामना

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागबाट प्रकाशन हुँदै आएको अनुसन्धानमूलक जर्नल **नेपालभाषा** यसबर्ष पनि प्रकाशन हुन लागकोले सराहना गर्दै खुशी व्यक्त गर्दछु ।

मूलुक सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र घोषणा भई नयाँ नेपाल निर्माणतिर लम्किरहेको बर्तमान अवस्थामा विभिन्न जात-जाति आ-आफ्ना भाषा-संस्कृतिको संरक्षण, विकास र विस्तार कार्यमा दत्तचित्त भई लाग्नु समयको महत्वपूण माग हो ।

नेपालका विभिन्न भाषाहरुमध्ये आफ्नै लिपि र संस्कृति बोकेको नेपालभाषाको विशिष्ट स्थान रहेको छ । यस भाषाबाट अनुसन्धानमूलक जातीय तथा राष्ट्रिय पहिचान दिलाउने खालका वैज्ञानिक तथा बौद्धिक लेख-रचनाहरुको संगालो **नेपालभाषा** जर्नलको प्रकाशनले नयाँ नेपालको बर्तमान अवधारणालाई अझ थप योगदान पुऱ्याउन सकोस् भन्ने शुभ-कामना व्यक्त गर्दछु ।

(डा. भीमराज अधिकारी)
रजिष्ट्रार

सम्पादकीय

नेवाः नेपाःया थीथी आदिवासीत मध्ये अप्वः ल्याः व ताहाकःगु इतिहास दुगु छगू समुदाय खः । तःजिगु कला, संस्कृति, भाषा, साहित्य सम्पदापाखें देशय् दुने व अन्तर्राष्ट्रिय ख्यलय् थःगु बिस्कं म्हसीका धस्वाकाः वयाच्वंगु नेवाः समुदाय मानवशास्त्रीय ल्याखं छगू राष्ट्र खः । नेवाः जातिया म्हसीका धयागु हे अमिगु भाषा खः संस्कृति खः । उकिं थज्यागु विषययात कयाः एम.ए.तह थ्यंक अध्ययन जुइगु धैगु केवल नेवाःजातिया भाषा साहित्य संस्कृतिया संरक्षण सम्वर्द्धन जुइगु जक मखुसे झी सकल नेवाः अझ राष्ट्रया हे गौरव व प्रतिष्ठाया खँ खः । नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग नेपालभाषाया एम.ए. कक्षाया संचालन नापं नेवाःजातिया भाषा, साहित्य तथा संस्कृतिसम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान जुइगु त्रि.वि.वि.या छगू आधिकारिक संस्था खः । थौंकन्हय् थ्वं नेवाःभाय् मसःपिनिगु निंतिं भाय् लिपि तथा संस्कृतिया विशेष कक्षा नं न्ह्याकावयाच्वंगु दु । अथे हे थौंया ईया माग व विद्यार्थीपिनिगु चाहनाकथं विभागं नेपालभाषा विषययात कार्यमूलक जुइकथं पाठ्यक्रम परिमार्जन याय्गु ज्या नं यानाच्वंगु दु । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात छगू तःजिगु नेवाः अध्ययन-अनुसन्धान केन्द्रकथं विकास याय्गु विभागया तःआजु खः । थज्यागु हे आजु पूवंकेगु ज्याया छपलाः थुगु जर्नल नं खः । थुगु जर्नल न्हूदँ ने.सं ११२९या लसताय् खुला न्ह्यःहे पिथनेगु जिमिगु तातुना खः, तर विविध हुनिं यानाः पिथनेमफुत ।

थुगुसी नेसं ११२९ न्हूदँया लसताय् नेपाल सरकारं नेपाःया नामं नीस्वनातःगु देय्या मौलिक सम्वत् नेपाल सम्वत्यात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु लसताया खँ खः । थुकिया निंतिं वर्तमान नेपाल सरकार तथा राष्ट्रिय मान्यता काय्गु निंतिं तःदँ न्ह्यःनिसें आन्दोलित जुयाच्वंपि सकल स्वाभिमानी नेपाःमिपिन्त सुभाय् देमछासें मगाः । तर नेपाल सम्वत्यात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूसां नं सरकारं थुकियात औपचारिक रुपं छ्यलाबुलाय् हःगु मदुनि । उकिं सरकारं राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त नेपाल सम्वत्यात राज्यस्तरय् औपचारिकरुपं छ्यलाबुलाय् हय्गु निंतिं याकनं हे पलाः न्ह्याकेमाःगु दु ।

वा वल फय्वल आजु मवःनि धाःथें देशय् तःधंगु परिवर्तन वलं नं व्यवहारिक रुपं देया भाषानीति शिक्षानीति ह्यूपाः वःगु मदुनि । प्राथमिक तहतक मातृभाषां शिक्षा काय् दैगु, मातृभाषा छगू अनिवार्य विषयकथं स्कूल तहलय् ब्वनेगु व्यवस्था जुइमाःगु तथा थुकिया निंतिं शिक्षक दरवन्दि, पाठ्य सफूया व्यवस्था जुइमाःगु, भाषा विषयया विकल्प गणित, कम्प्युटरथें ज्याःगु प्राविधिक विषय तयातःगुयात चीकेमाःगु थौंया सकल मातृभाषा प्रेमीतय्गु सः खः । थुकिया निंतिं थौंया सरकारं प्रतिवद्धता क्यनाः जक मगाः पहल हे याय्माःगु दु ।

थौं संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपाःया अन्तरिम संविधानपाखें सकल नेपाःमि जनतायात पूर्णत सार्वभौम दय्के धुंकूगु जूगुलिं सार्वभौम नेवाःतय्सं थःगु लागिं थःपिन्सं थःगु हे ऐतिहासिक भूमी थःत ल्वःगु राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक अले सांस्कृतिक ज्याय् निर्णय व कार्यान्वयन याय्दइगु संवैधानिक अधिकारयात गुगुं पंगः मदय्क छ्यले दय्माः । उकिं नेपाःया अन्तरिम संविधानं राज्यया पुनः संरचना स्वायत्तता नापंया संघीय जुइ धकाः क्वःछिनता तःकथं नेवाःतय् निंतिं जातीय व भाषिक म्हसीकाया लिधँसाय् नेवाः स्वायत्त राज्य नीस्वनेगु देय्या छगू मू राजनीतिक दायित्व खः । थ्व दायित्व राज्यं अवश्य पूवंकेमाः व पूवंकी धकाः आशा याना । सुभाय्

धलः

दागिं व बौमत नापं न्ह्याइमखु

● विद्या दली

नेपाःदेय् परापूर्वकालंनिसें थीथी नखःचखःत हनावयाच्वंगु देय् खः । उजागु नखःत गुगुं धार्मिक पक्ष, गुगुं सामाजिक मनोरञ्जनात्मक पक्ष व गुगुं स्वास्थ्य सम्बर्द्धनया पक्षं न्याय्काः वयाच्वंगु दु । दछिया दुने यँला छगू अति हे न्ह्याइपुगु, न तसकं चिकु, न तसकं तांन्वःगु ला खः । थुगु इलय् किसानीतय् नं दच्छियागु कमाई 'सिनाज्या' सिधय्काः फ्रासु लनेगु ई । थ्व हे इलय् नेपाःगालय् तसकं न्ह्याइपुगु छगू जात्रा खः यँयाः । यँयाः अर्थात् इन्द्रजात्रा गबलेंनिसें न्याःगु धैगु खँ अस्पष्ट हे तिनि । थ्व जात्रा जुजु गुणकामदेबया पालंनिसें धकाः सिइ दु । थ्व इन्द्रजात्राबलय् थीथी कचा-मचा ज्याभ्वःत नं दु । उकीमध्ये भैरबद्यः, हाथुद्यः असं, वंघः, मखं, मरु, क्वनेत्वालय् ब्वयातइगु नं दु । अथे हे कुमारी, भैरब व गणेशयागु रथ-यात्रा यानाः देबदेबीपिनिगु प्याखं पिथना दागिं बौमत चाःहीकीगु नं दु ।

इन्द्रजात्रा धाय् मात्रं हे स्वर्गय् च्वंपिनि जुजु इन्द्र लुमनी । वया नामं न्ह्यानाच्वंगु जात्रा जूगुलिं सायद च्वंपिनि पालंनिसें न्ह्यानाच्वंगु जात्रा जुइमाः । यँयाः इन्द्रजात्रा यँला द्वितीयाखुन्हु यें हनुमानध्वाखाय् यँसिं इन्द्रध्वज थनेगु निसें सुरु जुइ । अथे जूगुलिं इन्द्रजात्रा यँयाः धैगु च्वःनाप स्वापू दुगुलिं थुबले हे धकाः धाय् थाकुथें च्वं ।

न्यनातयागु बाखं, किम्बदन्ति व छुंछुं प्रामाणया आधारकथं परापूर्वकालय् इन्द्रया मांया तिलाब्रत/बसुन्धराया अपसं च्वनेत चस्वां/ पालिजाःस्वां/पारिजातस्वां माल । स्वर्गय् पालिजाःस्वां मदुगुलिं इन्द्र मर्त्यमण्डल नेपालया मणिमुकूट जुयाच्वंगु क्यबय् वल । चसाँन्ह[1] चसांद्वं /चस्वाँद्व धैगु थासय् वयाः स्वां थ्वयाः काल । पृथ्वी व स्वर्गया प्राणीतय् व्यबहार ला फरक जुइगु हे जुल । स्वर्गय् च्वंम्ह इन्द्रं थःत माःगु स्वां खनाः स्वच्छ मनं थ्वया काल । तर पृथ्वीइ च्वंपिं प्राणीतसें मन्यंसे स्वां थ्वयाकाःगुलिं खुँ ताय्काः ज्वनातल । संयोगबस उगु दिन चथाः जुयाच्वन । चथाःखुन्हु तिमिला स्वःगुया दोषं इन्द्रयात खुं धकाः ज्वनाः मरुहितिइ यंका लखय्[2] थुनातल । छभ्काः बिचाः यानाः स्वय्बलय् इन्द्रं स्वां काय्वं खुँ दोष बी म्वाःथें च्वं छाय्धाःसा भीथाय् आःतक नं व छुं ई न्ह्यः नं करपिनिगु क्यबय् ह्वयाच्वंगु स्वां पिने लँपाखें ल्हातं न्ह्याय् दुसा थ्वया कायत च्वःयात छाय्गु खः न्यनाः च्वनेमाःगु मदु धैगु भावना दनि ।

---

१) चसाँ द्व - चस्वाँ द्व धैगु थाय् १९ वडा मरु धोका त्वालय् दु । स्थानीय दिल बहादुर मानन्धरजुं धयादीकथं इन्द्र स्वां थ्वः वःगु क्यव अन हे खः । अन बंजाहिति निखा स्वखा ति क्वय् छखा छेँय् आतक नं चस्वां पालिजाः स्वांयागु हाख्वं दनि । आः थौंकन्हय् अन छगू ला मीगु पसः जुयाच्वंगु दु । अन न्हापा न्हापा चस्वांयागु तःधंगु क्यब दु । अथे जूगुलिं चस्वां द्वँ धाःगु हं ।

उखेर इन्द्रया मां दागिं (डाकिनी) थः काय् लिमथ्यंगुलिं ऐरावत किसिनापं वयाः मामां मत्यमण्डलय् ध्वदुइका काल। न्यनेकने याःबलय् दक्वं खँ थुयाः थः काय्या परिचय बिल। थनयापिं मनूतसें इन्द्रयात म्हमसिसे खुँ आरोपित यानागुया क्षमा फ्वन नापं इन्द्रयात मरुहितिं थकया मरुत्वालय् मरुसतःया जवरिखे तःजाःगु मचानथें दय्काः पुजा यात। तर खुँ हे धकाः ज्वनेधुंकाः त्वतेमाःगुलिं थनयापिं जनतायात इन्द्रया मामं निगू वचन बिल। छगू वा पाकय् जुइत माःगु खसु व मेता स्वर्गय् च्वंपिं थःथितिपिं नापलाका बीगु। स्वर्ग वनेत थनयापिं मनूत थः परिवारजन दिवंगत जुयाः बरखि वसतं पुंपिं सकलें नीसी यानाः दागिंनापं यँला अनन्त चतुर्दशीखुनु बहनी ल्यूल्यू वनी। थुखुन्हु कुमारीया रथयात क्वःने त्वाःपाखे चाहिकीगु खः। कुमारी भैरव व गणेशया रथ लिथ्यने धुनेवं मरुत्वाःया छ्वासापाखाया छखाछें दागिं पितहइ। दागिंनापं ल्यूल्यू वनीपिं मनूत त्वःमफीमा धकाः गाच्वः लँच्वः ज्वनाः माःचिकं न्ह्याःवनाच्वनी। दागिंनाप चाःहिलेबलय् मरु छ्वासापाखा इन्द्रयात चिनातःपाखें करिव भिंगू मिटरपाखें पिहाँ वयाः गःकुथि, मरुगणेद्यः चाःहिलाः प्याफः, यतखा, न्यतमरु अजिमा, त्यंगः, असंनय् न्याल्वहँ, असंभलु अजिमा, जनमाद्यः, आजुद्य, वंघः, मखं, हनुमानध्वाख्वा, मरु, भुतिसः, चिकंमुगः, मजिपाः दुवाः, जैसिदेगः (जोशी देगः), ज्याःबहाँ, लगं, ग्वःफ,ः वण्डे, हयूमत, जैसि देगः, क्वहिति, पाखा , भिंद्यः त्वाः, मरु भुतिसलय् वयाः विसर्जन भागला भुगुलु याइ। दागिंया ल्यूल्यू वंपिसं गुता बीबः स्वां व मेमेगु अन्न सारजाम ल्वाकःछ्याना लँदुच्छि ह्वह्वं वनी। सायद इन्द्रया मां दागिंयात पुज्याःगु जुइमाः। थुकियात चसुज्या वनेगु नं धाइ। दागिं थःनेत्वाः चाःहिलाः दथुत्वाः, मरुत्वालय् क्यनाः नासःफः फपुलकि मरुसतःया जवगु कुनं बौमत पितहयाः गुलि थाय् दागिं व कुमारी चाःहिलीगु खः चाःहिला विसर्जन याइ।

बौमतया बारे छगू अजूचायापूगु व अनुसन्धान याय्वहःगु खँ पिदनाच्वंगु दु। उकी मध्ये बौमत खः। बौमत धइगु संस्कृत शब्द बहु वा यक्व धैगु खः ला कि ? वा बौ धइगु मनूतय् मांबौ धाय्थें खःला वा बँमत खः छाय्धाःसा थ्व मत हइबलय् बँय् थीथें-थीथें च्वंक तःम्हेस्यां छिं-छिं थें ज्वनावइ।

बौमतया विषयलय् बिद्वान लेखक भाजु जितबहादुर मानन्धरया छगू लेख तसकं न्ह्याइपुगु व मस्यूगु खोजपूर्ण खँ दागिं चाःहिला बच्छि लँ वनकि बौमत पितहइ। जनश्रुतिकथं बौमत व दागिं नाप लाकेमज्यू। नाप लात कि बांलाइ मखु वा भिं जुइमखु। बौमतयात ख्वाःपाः पुयातःम्ह जीवं स्वयम्‌ज्यू धाइ नापं बौमत खनकि मजिपाः लाखे बिस्युं वनी हं, नापलात कि सीयः धाइ। तर गबलें-गबलें नाप नं लाय् यः।

थः पूर्खा स्वर्गय् स्वःवनेया लागिं दागिंनाप त्वःमफिकूसे न्ह्यःने वंपिनिगु लंच्वः, गाच्वः ज्वनाः वंसां आखिरय् छथ्वः ल्यूनेयापिं त्वःहे फित खनी। न्हापा वंपिं गन गन थ्यन, त्वःफ्यूपिं बिचल्ली जुयाः स्वर्गय् वने मखन। मत दुगु मखु। स्वस्वःथाय् ख्युंसे च्वं। हाकनं दागिं नापलाना स्वर्गय् वनेगु कुतः यानाः सुं छथ्वः मनूतय्गु ग्वहालिं मतयागु ब्यवस्था यानाः मनूतसें ह्वह्वं वंगु बीबःया पलाःचिं ल्यूल्यू त्वःफ्यूपिंत नापलाकेया निंतिं न्ह्याःवन। तर दागिं बा पुला वने धुंकूगुलिं लिलाके मफुत। थुकथं दागिं व बौमतयागु दुरी करीब करीब बच्छि बच्छि लँ थ्यनेवं क्वःने जुइ। थुगु तरिकां थौंतकनं बौमत व दागिं वनेगु तरिका न्ह्यानावयाच्वंगु दु।

बौमतया विषयस छता मेगु खँ लुयावःगु दु। पाटन संयुक्त क्याम्पसया प्राध्यापक मय्जु उमा श्रेष्ठं च्वयादीगु 'नेवाःतय् तःजिगु नखःचखः' धैगु सफुती उल्लेख जूकथं 'यँयां द्यःया मां दागिं वयाः बाचाः तुलकि लँ स्वः वनेगु' धकाः बौमत हइ।

२) स्थानीय ज्याथः जिथिपाखें न्यना तया कथं मरुहितिया पश्चिमपाखें इन्द्रदहयागु मुहानं हाइगु छधाः चीधाःगु हितिइ चथाःखुन्हु चथाद्यःया प्रतिककथं सिँग्वँ छग्वँ थुनेगु याइ। थ्व इन्द्रया प्रतिक खः वा चथाद्यः खः प्रष्ट मजू।

बौमत छु धइगु खँय् अनुसन्धान ला द हे दनी । अथे ख:सां आ:तक सी दुगु खँकथं बहु संस्कृत खँग्व:नाप नं ज्व:मलाथें च्वं व बौमत धका: बँय् थीथें च्वंगुलिं बँमत अपभ्रंश जूगु थें नं च्वं मता: । छगू बिचा: याय्मा:गु खँ छु धा:सा स्वर्गय् थ: पूर्खा मां, बौ, बाज्या, अजि, अजापिं नापलाय्त वंपिं त्व:फ्यूबलय् मत ज्वना: हाकनं मा:वनेगु ज्या जूगुलिं पूर्खापिं सकसित संयुक्त रुपय् पितृत अर्थात् मांबौ वा बौ जक धयावंगु जुइफु । अथे जूगुलिं थुकिया नां बौमत जूगु जुइफु ।

थौंकन्हय् बौमत धइगु मानन्धर छगू हे जक खलकं न्ह्याकाच्वंगु दु । ज्याभ्व:या रुपय् खनेदयाच्वन । तर उगु इलय् साय्द इन्द्रनापया समकालय् सु मानन्धर, सु श्रेष्ठ वा सु सु ख: धैगु खँ ला क्व:छित खइ मखु । अथे जूगुलिं सुयाके चिकं दु, सुनां सुनां चिकं बिल अन बौमत तयार जुल जुइ । बौमत हय्गु थौकन्हय् चिकं उत्पादन याय्फुपिं सा:मितय्गु जक जिम्मा जुल । सायद चिकंसा: स्वना चिकं उत्पादन याय्गु कला सीप दुगुलिं ख: ला: ? सा:मितय्सं चिकं बिया: धार्मिक ज्याय् ग्वहालि याय्गु प्रमाण थाय् थासय् दु । उकी मध्ये तलेजुइ अखण्ड मत च्याकेगु पशुपती मत च्याकेत दच्छिया स्वीनिकुले चिकं बीगु । गुह्यश्वरी द्य:या थाय् मत च्याकेत चिकं बीगु आदि ।

बौमतयागु आकार स्वय्बलय् ता:हा:म्ह नाग छयँनय् जाज्वल्यमान मणि ज्वना: न्ह्या:वनाच्वंम्हथें च्वं । न्हाय्पं कथुइ स्वात्तुस्वाना: करीब नीछकु हाक: व दथुइ स्वापू स्वपु प्यपु स्वना: चिना: दथुइ सौ तिका: उकी द्य:ने पालचाय् मत च्याका: हइ । थ्व बौमत दय्कीगु ज्याय् नं थीथी त्वालं थीथी ब्व व पालाप्वा: नं ज्वनावइ । थुकी मध्ये छ्यंया ब्व लाय्कूसा:या सा:मिपिनि जिम्मा, अथे हे छसीकथं ग:प: व दुग: न्हूसा:, फल्चासा:, दैसा:/दक्षसा: दुग: व न्हिपं ब्व चसांद्व/चस्वांद्व जिम्मा काइ । सौ व पाल्चाया व्यवस्था पुखुचांया छखल: साय्मि भिंच्याद्वतय्सं याइगु ख: । पाल्चातय्गु खँय् लाय्कूसा:पाखें खुप्वा:, न्हूसा: खुप्वा: फल्चाया: व दैसा / दक्षसा:पाखें प्यप्वा: प्यप्वा: व चस्वाँद्वंपाखें न्हय्प्वा: जम्मा नीन्हय्प्वा: तय्गु याइ । बौमत न्ह्याइबलय् सुं सजिबम्ह नागं न्हिपं ब्वय्कूगु संकेतया साय्द थ्व बौमत धइगु जाज्वल्यमान मणियुक्तम्ह नाग हे ब्वाँय् वनाच्वंथे च्वं अथवा सत्ताईस प्वा: मत दुगु २७ नक्षत्र तारा गणया प्रतिक हे ख:ला अनुसन्धान याय्बह: जू ।

बौमत न्ह्याकीबलय् छगू अजूचायापुगु खँ नं दु । ता:हाक: न्हाय्पं कथि स्वाना: स्वाना: दथुइ मनूतसें छिंछिंकथं मत मसिकूसें न्ह्याकी । तर ल्यूल्यू वइपिं मनूतसें म्वा: मदुगु हल्ला याना: लापा थाना:, सुलुपुया अपशब्द म्हुतु ल्हाना: वनेगु याइ । थुगु इलय् छगू मेगु हे म्हाइपुगु व ग्यानापुगु वातावरणया अनुभव जुइय: । थुकिं याना: जात्राय् छगू विकृति व नकारात्मक भावना पिज्व:गु खनेदु । थुकियात तंकेत बौमत हइपिं मानन्धर खल: सकलें सहलह याना: छुं दँ न्ह्य: थुजागु बिकृति हाकनं मवय्केत बौमत न्ह्याकीबलय् सक्रिय मिसापिं नं सहभागी जूगु ख: । थुकिया कारण मिसातय् न्ह्य:ने अपशब्द म्हुतु ल्हाय्गु याइमखु धइगु मनंतुना: न्हूगु पला: छ्यूगु ख: । छुं खास उद्देश्य मदुगु छगू परिवर्तित बिकृति जक ख: छाय् धा:सा सालय् ज्या याइपिं मुक्कं सा:मित जक मखुसे मेमेपिं विभाषी ज्यामित नं दय्फु । जात्राबलय् समय्बजि, थ्वँ, अय्ला: त्वना बौमत ज्वनीपिं नं इपिं हे जुइ, नापं छम्ह निम्ह ल्यूल्यू नं वइ । अले सुनानं छुं छगू अपशब्द म्हुतुं पिज्वेकलकि उकियागु हे अनुशरण यायां वनी । थुकथं छगू मनोरञ्जनया ज्याखँयात हा:हू याना: मनूतसें बिकृति रुपं न्ह्याकाच्वंगु दु । थ:थवय् थजागु अभद्रता क्यना गुबलें गुबलें ला बौमत गन्तब्य थासय् मथ्यवं हे कुचाकाचा थला: त्वाना: वांछ्वया: थकेगु नं जूगु दु । थुकथं द्य:पिनिपालंनिसें स्वानावयाच्वंगु परम्परायात स्यंकेगु स्वयां भिंकेगु स्वय्मा: ।

ग्वाहालि ज्वलं

१ तीर्थ नारायणमानन्धरः जिगु लुमन्तिइ यें दे म्हिगः व थौं नेसं ११२७

२ जीबहादुर मानन्धरः 'बौमत' मानन्धर निबन्ध मुना

३ उमा श्रेष्ठः नेवाःतय् तःजिगु नखः चखः

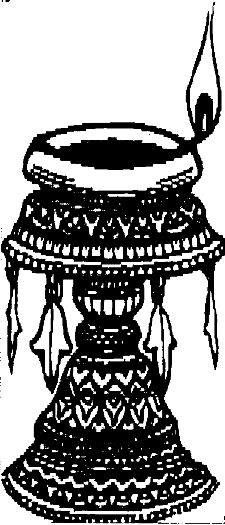
४ श्री सत्यनारायण मानन्धर पर्सोनि बिरगंज

५ श्री पुष्पनारायण मानन्धर न्हूसाः यें

६ श्री दिलबहादुर मानन्धर चस्वां द्वँ यें

बुद्धधर्मया प्रज्ञा-ज्ञानयात थुइकेत
मानव कल्याण व मुक्तिया लापुइ थ्यंके
पञ्चवीरसिंह सिरपाः तिबः जुइफय्‌मा

नेपाःया मौलिक संवत्
नेपाल संवतयात
राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु लसताय्
सकलसितं
भिंतुना
दच्छाना च्वना ।

पंचबीर सिंह तुलाधर
नायः, उदाय समाज
तथा
पंचवीरसिंह सिरपाःया संस्थापक

नेपालभाषाया महत्त्व

● *सह प्रा. काशीनाथ तमोट*

नेपालभाषा निद्वः दँ न्ह्योनिसें उत्तर व दक्षिण एशियाया संस्कृतियात आत्मसात यानाः न्ह्यानावयाच्वंगु जीवन्त भाषा खः । नेवाः समुदायया निर्माण उत्तर, दक्षिण, पूर्व, पश्चिम एशियाइ क्षेत्रं नेपालमण्डल वयाः च्वं वःपिनि सम्मिश्रणं दःवःगु खः । उकिं थुकी अन्तर एशियाइ क्षेत्रीय सांस्कृतिक विशेषता समाहित जुयाच्वंगु दु ।

नेपालभाषा संसारय् दक्वसिबय् अप्वः जनसंख्या दुगु चीन-सँय् भाय् खलःया तःकचा सँय्-बर्मा भाय् दुने च्वापुगुँ भाय्मध्ये छगू खः । दक्षिण एशियाय् थ्व दक्वसिबय् पुलांगु व च्वन्ह्याःगु सँय्-बर्मा भाय् खः । थुकिया प्राकृत कालया करीब ३०० खँग्वःया पुचः नेपालया प्राचीन इतिहास (लिच्छवि) कालया निसःव जःछिति अभिलेखय् कियातःगु दु । थौंकन्हय्या नेपालभाषा धाःसा न्हूगु आर्यभाषा थें ११ शदीपाखें जक शुरु जुल । थुकिया न्हापांगु काव्य अभिव्यक्ति अबलेया ललितब्रुमा (थौकन्हय्या यल (ललितपुर/पाटन)या मणिधरजीव महाविहार या सर्वसंघया नियम परिभाषित यानातःगु पत्रिका (ताडपत्र) नेसं २३५या लिखतपत्रय् खनेदत । थनंलि ग्रन्थय् न्हापांखुसि कर्मकाण्ड ग्रन्थ गुह्यकाली पूजाविधि (४००)स निर्देशन वाक्यावली छ्यलेगु यात । थथे हे लिखतपत्र व ग्रन्थया संस्कृत नाप-नापं नेपालभाषा छ्यलावयाच्वंगुली हरमेखला (४९४) तान्त्रिक चिकित्सा ग्रन्थय् अनुवाद रुपय् खनेदत । अनंलि न्याय विकासिनी नारदस्मृति (५००), अमरकोश टीका (पुत्रपौत्रादिबोधिनी) ५०१, बालबोधिनीविवृति (५०६) च्वय्धुंकाः नेपालभाषाया मौलिक अभिब्यक्ति गोपालराज बंशावली (अ. ५०९) जुल । थुकी बंशावली खण्ड परम्परागत लेखन खःसा मूलवृत्तान्त (घटनावली) खण्ड मौलिक बंशावली कथ्य खः । नेसं ४९४ निसें ५२० (वैद्यक) तक १४ शदीया नेपालभाषा वाङ्मय ग्रन्थ नेपालभाषा व थुकिया साहित्यया मजबुत निनाः (जग) खः ।

वाङ्मयधुंकाः नेपालभाषाय् साहित्यया सृजना जुइगु अवस्था वल । दक्वसिबय् न्हापां आख्यान विधा ख्वपया जुजु भुवन मल्ल (६२५-६२९)या म्ह्याय् देवकीदेवी ठकुरिणीपाखें भागवत पुराण (६२५) वाचन याकाः थुकिया शुभारम्भ यात । पञ्चतन्त्र लौकिक बाखंया नेपालभाषाय् तन्त्राख्यान (६३८) लोकंह्वात । थ्व हे पलाखय् नेपालभाषाय् यलया तिभय जुजुपिं नरसिंह-पुरन्दरसिंह-उद्धवसिंहदेवया वीर गाथा कनातःगु इन्द्रविजयजात्रा गीत (६९१-६९४) रुपय् काव्य विधा जाः वल । सिद्धिनरसिंह मल्लं (७२९-७८१) गीत गोपिनाथ काव्य तुलाँपती किइकल । प्रताप मल्लं (७६१-७९४) गीत पञ्चविंशतिका च्वयाः कवीन्द्र उपाधिया औचित्य पुष्टि यात । ख्वपया जुजु जगतप्रकाश मल्ल व मन्त्री चन्द्रशेखर सिंह जानाः जगच्चन्द्र नामं न्यासलं मयाक नेपालभाषागीत (७९२) च्वयाः थःत 'न्हुल जयदेव' घोषित यात । प्याखं विधा भचा लिपा खनेदत । न्हापां संस्कृत चतुरङ्ग रामायण नाटक

(५३२) व मैथिली नाटक उषाहरण (६५६-६७०) स निर्देशन वाक्यावली छ्यले धुका:तिनि मुक्कं नेपालभाषाया छधा: एकादशी (रुकमाङ्गद) चरित (७५३) व पूधा: मूलदेवशशिदेव (७९२न्ह्यो) न्ह्यब्ब: वल ।

नेपालभाषाय् निगू भाय्या खँग्व:धुकू नेपालभाषा अमरकोशं (५०१, ५०६) शुरु जुल । थुकिया त:हा:क:गु परम्परा न्ह्यात अनंलि संस्कृत-फारसी-नेपालभाषाया पारसीप्रकाश (८२०) च्वल । कपुचिन पादरीतय्सं नेपालभाषा-इटली कोश (८९२) दय्कल । चीचीधंगु खँग्व:धुकू दय्कावं वन । पुनर्जागरण कालय् जगतसुन्दर मल्लं (१००३ -१०७३) विश्वकोश पहया खँग्व:धुकु (१०५६) सफुतिं पुलांगु ग्रन्थय् प्रवेश यायत गुहालि यात । खँग्व:धुकूया विकासय् ठाकुरलाल मानन्धरया नेपालभाषा-अंग्रेजी खँग्व: धुकू (११०६), उलरिके कोयल्भर-ईश्वरानन्द श्रेष्ठचार्यया समसामयिक नेपालभाषा खँग्व:धुकू (१११४)या थ:गु हे थाय् दु । नेपालभाषा शब्दकोश निर्माण समितिं दय्कूगु अभिलेखग्रन्थं मुना पुलांगु नेपालभाषा खँग्व:धुकुति (११२०) जापानया निकी एशियाइ सिरपा: (ई २०००) है त्याकल । सँय् - बर्मा भाषाया तुलनात्मक अध्ययन याय्त थ्व अत्यन्त उपयोगी जू ।

नेपालभाषा व्याकरणया आकार छुं भचा अमरकोशया अर्थ छ्या:बले जूवन । चान्द्र व्याकरणं ब्वलंगु नाम रुपावती पुच: स्याद्यन्तकोषं (६२०) व्याकरण स्वरुप ब्वलन । पारसी प्रकाश (८२०) नं व्याकरण वर्गय् ब्वथलात:गुलिं थुकिं नं नेपालभाषाया व्याकरणत चकंकल । सारस्वत व्याकरण (x)य् नेपालभाषा परिचायक खँपु छ्यल । जे.ए. एटनं नेपाली व्याकरण (ई. १८५०/ नेसं ९७०) पिका:बले नेपालभाषा व्याकरण नं च्वये धुंकूगु ख: । अमृतानन्द वन्धया त्रिभाषा (संस्कृत-नेपालभाषा-नेपाली) व्याकरणं (९५१) तुलनात्मक व्याकरण स्वरुप क्यन । शुक्रराज शास्त्रीया नेपालभाषा व्याकरणं (१०४८) राणाकालय् नेपालभाषाया इज्जत तस्सकं थकाल । पुलांगुली हाय्न्स जोर्गेन्सनया पुलांगु नेपालभाषाया व्याकरण (१०६१) आ:तक नं बेजोड जुयाच्वन तिनि थौंकन्हय् पुष्परत्न सागरया सुबोध नेपालभाषा व्याकरण (१०७३) धुंका: डा. सुन्दरकृष्ण जोशीया नेपालभाषा भाषाबैज्ञानिक व्याकरण (१११५) उल्लेखनीय जू ।

नेपालभाषां नेपाललिपियात नं छगू अध्ययन क्षेत्र नालाका:गु दु । थ्व लिपि गुस:ति दँतक नेपालमण्डलीय राष्ट्रिय तथा साझा लिपिकथं नेपालभाषा जक मखु संस्कृत, बंगाली- बाङ्गलादेशी, मैथिली भाषाया समेत अभिलेख, लिखत, ग्रन्थ सकतां याना: छगू लखं अप्व: लेख्य कृति च्वयात:गु दु । सँय् ग्रन्थय् व पौभालय् मूल संस्कृत सूत्र वर्तु (भुजिंमोल) व लञ्जा (रञ्जना) लिपिं हे च्वय्गु परम्परां ला नेपाललिपिया असीमित प्रयोग जुयाच्वंगु दु । नेपाललिपिया समुचित ज्ञानया अभावं नेपालया जक मखु भारत व बङ्गलादेशया समेत अमुल्य ग्रन्थ अभिलेखालय् गाडधनया रुपय् सुलाच्वंगु दु । नेपाललिपिं गैरनेपालभाषा ग्रन्थ द्वलंद्व: च्वयात:गुलिं नेपालभाषा अनुसन्धातापिसं संस्कृत, बंगाली, मैथिली समेत प्रवेश याय्मा:गु दु । थुकथं हे पला: छीगु भ्वलय् जनकजानपद (जनकपुर)या रामचन्द्र झां च्व:गु मैथिली साहित्यय् चर्चाय् मव:निगु काशीविजय (७१७) व पारिजातहरण (६७९-६७४) व उषाहरण (६५६-६७०) नाटक समेत लूगु दु । बाङ्गीय (बंगाली-बंगलादेश) भाषाया धा:सा आ:तक बङ्गदेशय् हे पूवंगु मलूनिगु अनन्त बडु चण्डीदासया श्रीकृष्णाकीर्तन (१४ शदी) काव्यया मेगु अपूर्ण प्रति प्राप्त जूगु दु । थ्व काव्य मध्यकालीनं बाङ्गीय साहित्यय् प्राचीनतम ग्रन्थ ख: ।

पुलांगु नेपाललिपिं नेपालभाषाय् राष्ट्रिय अभिलेखालयया सूचीपत्रय् बही (धरोत=धल:) व रागमालाया नामय् अनेकौं विषयया सामाजिक ज्याखँया विवरण च्वयात:गु दु । उकिया अध्ययनं अनेकौं सामाजिक सांस्कृतिक विषयया रहस्य उद्घाटन जूवंगु दु । छगू निगू दसु काये । लच्छिति न्ह्यो बुखँपती बुखँ व:गु ख: - ख्वप तलेजुया मोहनि छैं पलि ज्वया: अनया अँग: किपा नष्ट जुइत्यंगु दु । राष्ट्रिय अभिलेखालय (१-१०८६)या छगू ग्रन्थय् उथाय्या अगं: किपा: नेसं ८३५ स खने मदया: वना: भूपतीन्द्र मल्लं स्वनिग:या ४४

म्ह चित्रकारपाखें नेसं ८३५ पोहेला-८३६ गुंला १९ महीनां ल्ह्वनेज्या याकूगु पूर्णविवरण व:गु दु। (माइक्रोफिल्म ए १२१८/२३) थथे हे नेसं ८१६स मन्त धका: इतिहासकारतय्सं तायकाच्वंम्ह जुजु जितामित्र मल्ल (७९३ - ८१६) ला नेसं ८२९ थिंलागा १२/१३ या निभा: बीत्यंबले तिनि मन्त खनि। उम्ह 'ध्वकम्हजुजु' (बडाराजा)या पूर्ण राजकीय अन्त्यकर्मया धरोतग्रन्थ (ए ६१३/१) लुयाव:गु दु।

पुलांगु नेपालभाषाया मा:छि ज्ञान मदया: आ:तक नं इतिहासया महत्वपूर्ण कडी थ:गु हे न्ह्योने दया: नं म्हसीके मफयाच्वंगु दु। हालय् प्रा. हण्टिङ्गटन व डिना बांगदेल जाना: चक्रसंवर (The circle of Bliss, 2004) लेखमाला सूचीग्रन्थ दय्कूबले नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अभिलेखविज्ञान विषय शिक्षकं (सह प्रा. तमोट) भुजिंमोल लिपिं नेपालभाषां च्वयात:गु कलकत्ताय् व्यक्तिगत संकलनय् दुगु जीवरामया प्रतिमालक्षण रेखाचित्रय् च्वयात:गु अभिलेखया व्याख्यां विशेष उपलब्धी जूगु दु। उकी च्वयात:गु नेपालभाषां विश्वया सुन्दर तम पौभा:मध्ये छगू रक्तगणेश (ह्याउँम्ह गणेद्यो)या चित्रकार जीवराम (वज्राचार्य) धका: म्हस्यू वन। उगु चित्र नेसं ५५५स सँ देय्या सिगाचेमा जिल्ला प्रमुख पेल्जोर साङपोयात पौभालय् वया व्यक्तिचित्र नापं किया: च्वया ब्यूगु जुयाच्वन। आ: जीवराम अर्निको (३६५ -४२६) धुंका: नेपालया त:धंम्ह कलाकार जू वल। आ: रक्तगणेश सँय् थांका मखु नेवा: पौभा: सिद्ध जुल।

(नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया ग्वसालय् अशोक हलय् जूगु नेपालभाषा उपन्यासया न्यागू दशक मुँज्याया उद्‌घाटन सत्रय् न्ह्यथंगु नेपालभाषा म्हसीका न्वचु।)

नेपालभाषा साहित्य संस्कृति संरक्षण - सम्वर्द्धन याय्‌गु तातुना: पिदंगु

नेपालभाषा (जर्नल)

थथे हे न्ह्याब्लें अनुसन्धानमूलक जुया: पिदना च्वनेफय्मा: ।

लोकसाहित्य परिषद्
बखुँबहा:, यल ।

नेवा: देय् दबू
ओमबहा:, यें ।

नेपाल लिपि गुथि
सा:ननि, तँलाछि, यें ।

नेपालभाषा मिसा खल:
जम:, यें।

पुलांगु मुलुकी ऐन (नेसं ९७४) व मिसातय्‌गु विशेष अधिकार

● *डा. त्रिरत्न मानन्धर*

नेपाःदेया इतिहास दक्कले न्हापांगु मुलुकी ऐन नेसं ९७४ पोहेलाथ्व सप्तमी विहिवार (वि.सं १९१० पौष शुरी ७ रोज ५) कुन्हु जारी जूगु खः । सच्छि व खुइस्वंगू परिच्छेद दुगु उगु तसकं हे ताः हाकगु मुलुकी ऐन प्रधानमन्त्री जंगबहादुरयागु कुतलय्‌ पिंहा वःगु खः । न्हापांनिसे हे मिसातय्‌गु अधिकार सीमित जुयाच्वंगु नेपाःया समाजय्‌ थुगु ऐन नं मिसातय्‌गु अधिकार क्षेत्रय्‌ उल्लेखनीय सुधार याःगु खने मदु । गथेकि, बहु विवाहयात थुगु ऐनं बांलाक हे छुट ब्यूगु दु । मिजंतय्‌सं यक्व कलाः तःसां ऐनं इमित छुं हे सजाय निर्धारण याःगु मदु । व्यवहारय्‌ स्वःसां जंगवबहादुरं स्वीम्हं अप्वः कलाः ब्याहा याःगु प्रमाण हे दुसा वया किजा व काय्‌पिंसं नं यक्व हे मिसात ब्याहा यानाः तःगु सी दु । अथे हे तुं वाल विवाहयात रोके याय्‌गु ला गन गन, उगु बांमलाःगु प्रथायात अप्रत्यक्ष रुपं संरक्षण ब्यूगु खनेदु छाय्‌ धाःसा, न्यादँ दुपिं मिसातय्‌गु ब्याहा याय्‌गु ऐनं हे छुट बियातःगु दु । उकिया लिसें न्यादँ कमयापिं मिसात ब्याहा यानाछ्वल धाःसा, न्यादँ दुपिं मिसातय्‌गु ब्याहा याय्‌गु ऐनं हे छुट ब्यिातःगु दु । उकिया लिसें न्यादँ कमयापिं मिसात ब्याहा यानाछ्वल धाःसा मां अबुं खालि नीतका (रु २०) जरिवाना पुलेवं हे उगु ब्याहा वैध जुइगु व्यवस्था यानातःगु दु । उकिया नाप छुं जाती विशेषय्‌ थम्ह कलाःयात सुना नं बिसिके यंकल धाःसा भाःतम्हेस्यां व बिसिके यंम्ह मिजंयात स्याय्‌ नं दु । अले पैत्रिक सम्पतीइ मिसातय्‌गु अधिकार छुं हे मदु धाःसां ज्यू । मिसातय्‌गु लागिं तसकं हे बांमलाःगु सती प्रथायात रोके याय्‌त छुं कुतः जूसां उगु नां जकयागु व्यवस्थां मिसातय्‌गु अवस्थाय्‌ सुधार जूगु मदु । थुकिया अतिरिक्त, मेमेगु यक्व क्षेत्रय्‌ नं मिसातय्‌गु अधिकारयात संकुचित यानातःगु खनेदु ।[१] अथे जूसां ने.सं. ९७४ यागु थुगु न्हापांगु मुलुकी ऐन छुं छुं थासय्‌ मिसातय्‌त छुं भचा विशेष अधिकार नं बियातःगु खनेदु । थुगु च्वसुइ न्हापांगु मुलुकी ऐनं मिसातय्‌त ब्यूगु विशेष अधिकारया बारे छुं च्वय्‌गु कुतः यानागु दु ।

न्त्यागु हे अपराध याःसां मिसातय्‌त मृत्युदण्ड मबीगु हिन्दु धर्मशास्त्र न्हापांनिसें अवलम्बन यानाः वयाच्वंगु परम्परा खः । थ्व हे परम्पराकथं थुगु मुलुकी ऐनं मिसातय्‌त प्राणदण्ड बीमदु धकाः स्पष्ट रुपं उल्लेख यानातःगु दु । नेपःया न्हापायागु परम्पराकथं तःधंगु अपराध याःपिं मिसातय्‌त मृत्यु दण्डया सट्टा देशं पितिना छ्वय्‌गु (देश निकाला) याः, तर थुगु ऐनं उज्वःपिं मिसातय्‌त देश निकाला मयाःसें जन्म कैदयागु व्यवस्था यात । यदि सुं मिजं अपराधीयात जन्म कैदयागु सजाय जुल धाःसा वयागु सम्पत्ति नं सरकारं सर्वश्व हरण याइ, तर मिसातय्‌गु सम्पत्ति सर्वश्व याय्‌मदइगु व्यवस्था थुगु ऐन स्पष्ट रुपं यानाब्यूगु दु । ऐनयागु हे शब्दकथं

'स्वास्नी मानिसहरुले सर्वस्व हुन्या तक्सिर गऱ्यामा सर्वस्व नगर्नु स्वास्नी मानिसको सर्वस्व हुँदैन' २

यक्व धयाथें निजामती व फौजदारी मुद्दाय् मिजंतय्त जुइगु सजायया बछि सजाय जक मिसातय्त जुइगु व्यवस्था थुगु ऐनं यानातःगु दु । मिसातय्गु आपराधिक मनस्थिति, दइमखु वा मिसातय्सं याइगु अपराधय् अप्रत्यक्ष रुपं मिजंतय्गु नं ल्हाः दइगु खँयात बिचाः यानाः थुगु व्यवस्था याःगु जुइफु, नापं छुं छुं अपराधय् कैदयागु सजाय जूपिं मिसातय्सं ध्यबा पुलाः कैदं पिहां वयेफु जबकि थुज्वःगु सुविधा मिजं अपराधीतय्त बियातःगु मदु । मिसातय्त बियातःगु थ्व छगू सुविधा खः । नेपाःयागु सामाजिक व्यवस्था व छेँयागु ज्याय् मिसातय्गु भूमिकायात बिचाः यानाः हे थुज्वःगु व्यवस्था याःगु जुइफु । अथे हे तुं जन्म कैदया ल्याखं जेलय् लाःपिं सुं नं अपराधीयात कैदयागु सट्टा जरिवाना पुइका त्वःते दइमखु धकाः ऐनं स्पष्ट व्यवस्था यानातःगु दु, तर छुं विशेष पुकारयागु मुद्दाय् , गुकी मिसातय्सं अपराध याइगु तसकं हे कम संभावना दु, धाःसा जन्म कैदया थासय् मिसातय्त बछि जक सजाय यानाः अर्थात् फिंनिदँ कैदयागु सजाय बियाः उकि नं ध्येबा पुलाः जेलं पिहां वय्फइगु व्यवस्था ऐन याना तःगु दु । [३]

ज्यानसम्बन्धी मुद्दाय् मिसातय्त बियातःगु सुविधाया बारे मेगु छगू उदाहरण बी । ऐनया व्यवस्थाकथं सुं नं मिजं अपराधी ज्यानसम्बन्धी अपराध सचुकेत स्वल धाःसा उम्ह अपराधीयात खुदँ कैदया सजायनापं सम्पत्ति सर्वस्व नं जुइ । अले उज्वःम्ह अपराधीं कैदया प्यंगु खण्ड जरिवाना पुल धाःसा जक कैदं पिहाँ वय् दइ । सम्पति सर्वस्व ला जु हे जुइ । थ्व हे अपराध मिसां यात धाःसा वयात बीगु सजाय तसकं हे म्ह जुइ । छगू खँ ला उम्ह मिसा अपराधीया सम्पत्ति सर्वस्व जुइमखु । मेगु खँ, वयात बछि सजाय अर्थात् स्वदँ कैदयागु सजाय जक जुइ । उकिया नापं, उम्ह मिसा अपराधीं साधारण जरिवाना पुलाः कैद पिहां वय्दु । थुकियात भ्मीसं बांलाक हिसाव यानाः स्वय्गु खःसा थुज्वःगु अपराधय् मिजं अपराधी सम्पत्ति सर्वस्व याकाः फिंप्यसः व पीतका (रु. १४४०) जरिवाना पुलाः जक कैदं पिहां वय्दु-सा, मिसा अपराधी सम्पत्ति स्वर्वश्व मयाकूसें मुक्कं सछि व चय्तकाः (रु १८०) जक जरिवाना पुलाः कैदं पिहाँ वय्फु । थ्व नं मिसातय्त बियातःगु छगू तः धंगु सुविधा खः । [४]

मिसाय्त बियातःगु मेगु छगू विशेष सुविधा छु धाःसा, सुं नं मिसा अपराधीया निंतिं थःछेँयाम्ह वा पिनेयाम्ह सुं नं मिजनं कैद च्वनेगु मंजुर यात धाःसा उम्ह मिसा अपराधीतय्त लागु जुइ मखु । [५] अथे हे तुं तःधंगु मुद्दा गथे कि ज्यान, जातपात व करणीबाहेक मेगु फुक्कं अपराधय् मिसा अदालतय् हाजीर मजूसां ज्यू । वया सट्टा थःछेँयाम्ह वा पिनेयाम्ह सुं मिजं मुद्दाया पुर्पक्षयागु निंतिं अदालतय् वं सा गाः । मुद्दायागु सिलसिलाय् उम्ह अपराधी कैदय् च्वने माःसां मिसा अपराधी अदालतय् मवंसे मिजं वारिस हे कैदय् च्वंसां ज्यू । [६]

मुलुकी ऐनं उल्लेख याना तःकथं, यक्व मुद्दाय् मिसा अपराधीयात जुइगु जरिवानासिकं मिजं अपराधीयात जुइगु जरिवाना यक्व हे अप्वः, उदाहरणकथं, यदि सुं मिजंनं सुं मिसायात छुं प्रकारं बेइज्जत यात धाःसा उम्ह मिजंनं नीतका (रु २०) जरिवाना पुलेमाः, तर यदि छम्ह मिसां छम्ह मिजंयात बेइज्जत यात धाःसा उम्ह मिसां नितकात्या (रु २ १/२) जरिवाना जक पूसा गाः । अथे तुं छम्ह मिसां छम्ह मिजं यात घाःपाः यात धाःसा गुलि जरिवाना पुलेमाःगु खः, छम्ह मिजंनं छम्ह मिसायात घाःपाः यात धाःसा उकिया दोब्बर जरिवाना पुलेमाः । थुकिया नापं, चोरीसम्बन्धी सरकारी निर्देशन पालन मयात धाःसा मिजं अपराधीयागु सम्पति सर्वश्व जुइगुली मिसा अपराधी जूसा सछि व नीतका (रु १२०) जक जरिवाना पुःसा गाः । [७]

थःम्ह भाःतया पाखें सम्पत्तिइ हिस्सा काय्दइगु जूगुलिं मिसातयसं थः बौयागु सम्पतिइ हिस्सा काय्मदइगु व्यवस्था ऐनं याःगु खः, तर यदि सुं मिसा स्वीन्यादँतक ब्याहा मयाःसे थःछेँ हे च्वन धाःसा, वं थः

दाजुकिजासरह सम्पत्तिइ हिस्सा काय् दइगु व्यवस्था ऐनं या:गु दु । हिस्सा काय्धुंका: व मिसां ब्याहा यात धा:सां वं काय्धुंकूगु सम्पत्तियागु हिस्सा लित बीम्वा ।[८] मिसातय्गु पक्षय् थ्व छगू त:धंगु क्रान्तिकारी कदम मानय्याय्मा:, तर लिपा वना: थ्व व्यवस्थाय् परिवर्तन जुल । न्हूगु नियमकथं स्वीन्यादँतक ब्याहा मया:से च्वंम्ह मिसां थ: दाजु किजायाके का:गु हिस्साया बछि जक काय्दइगु व्यवस्था जुल । उकिसनं उज्व:म्ह मिसां लिपा ब्याहा यात धा:सा वं काय्धुंकूगु हिस्सा फुक्कं दाजु किजापिंत लितबी हे मा:गु जुल । थुगु व्यवस्था आ:तक नं कायम हे दु । छुं दँन्ह्यो (ने.सं. ११२५) जक नेपा:या सर्वोच्च अदालतं मिसातयसं काय्धुंकूगु सम्पत्तिया हिस्सा लित बीम्वा:गु फैसला या:गु दु, तर उगु फैसलायात ऐनय् रुपान्तर याय्गु ज्या धा:सा आ:तक जूगु खनेमदुनी ।[९]

आ: थुगु मुलुकी ऐनं नेवा: मिसातय्गु लागिं यानात:गु छुं विशेष व्यवस्था बारे चर्चा याय् । दाम्पत्य जीवन सफल जुइमफइगु अवस्थाय् कला: भा:तदथुइ पाचुके याय्गु व्यवस्था नेपा: देय्या इतिहासय् प्राचीनकालंनिसें हे खनेदुसां मध्यकालय् वया: नेपालमण्डलदुनेया राज्यय् (कान्तिपुर, ललितपुर व भक्तपुर) शासकवर्गसिबय् नं साधारण परिवारय् थ्व परम्परा यक्व हे न्ह्योने वल । विशेष याना: नेवा: समाजय् इहि याय्गु व बारा: तय्गु चलनया लिधंसाय् मिसात गुबलें हे विधवा जुइमखु, अले मन मिलेमजुल धा:सा कला:तं भा:त त्व:ते ज्यू धइगु भावना: क्वत्यला: पाचुके याय्गु इमिगु व्यवहारया छगू अंग हे जुयावन । अले थुकियागु निंतिं उवलेया शासकतय्सं हिन्दु परम्पराया आधारय् यक्व नियमत नं दयेकल । व हे परम्परा नाला: ने.सं. ९७४ यागु मुलुकी ऐनं नेवा:तय्त जक लागु जुइगु याना: पाचुकेसम्बन्धी विस्तृत व्यवस्था नं यात । थ्वकथं कला:यात नय्गु त्वनेगु वन्दोवस्त मया:सें भा:त परदेशय् वन धा:सा वा कला:यात वास्ता मयाना: तसकं दुख सिल धा:सा उज्व:म्ह भा:तयात पाचुके बीदइगु जुल ।[१०] अथे हे तुं, यदि भा:तं त:धंगु अपराधयात धा:सा वा छैं त्व:ता: वन धा:सां कला: नं पाचुके काय्दइगु जुल, नापं भा:तं मेम्ह मिसा हया: न्हापायाम्ह कला:यात छैं पितिना छ्वल वा वेवास्ता यात धा:सा पाचुके याय्फइगु जुल । थुकिया अतिरिक्त, भा:तम्ह फकिर वा जोगी जुल धा:सा वा जातिच्यूत जुल धा:सां कला: भा:तया दथुइ स्वत: हे पाचुके जुइगु व्यवस्था जुल । अथे हे तुं, भा:तम्ह महारोगी, अन्धा, लंगडा, नपुंसक लाता जुल धा:सां कला:म्हेसं अदालतय् वना: पाचुके याय्दइगु जुल ।[११]

थुगु किसिमं विभिन्न आधारय् मिसां मिजंयात पाचुके बीदइगु व्यवस्था ऐनं यात, तर भा:तं कला:यात पाचुके बीगु व्यवस्था ऐनं छुं हे मया: । सायद मिजंनं मेम्ह कला: याउँक हे हय्दइगु जुया: भा:तयात पाचुके याय्गु अधिकार बीम्वा:गुलिं ऐनं छुं व्यवस्था मया:गु जुइफु । नेवा: सामाजय् धार्मिक परम्पराकथं कला:यात या:गु सच्चा सम्बन्ध दुख जूगु इलय् जुइ । उकियात हे मनं तुना: भा:त बिरामी जुया: च्वंबलय् कला: नं पाचुका काय्मज्यूगु व भा:तं नं थ: बिरामी जूबले कला:यागु दशां बांमलात धका: कला:यात त्व:ते मज्यूगु व्यवस्था नं थुगु ऐनं यात ।[१२]

पाचुके मया:सा नं कला: भा:तयात छुटय् जुयाच्वने दइगु व्यवस्था नं ऐन यात । थ्वकथं भा:तं कला:यात बेवास्ता यात वा शारीरिक रुपं कष्ट बिल धा:सा सम्पत्तियागु थ:गु हिस्सा कया: कला: भा:त छुट्टै च्वने दैंगु (Judical seperation) व्यवस्था ऐनं यात । थुज्व:गु अवस्थाय् कला:म्ह मेम्ह मिजंलिसे पय्न: वन धा:सा उमिगु स्वत: हे सम्बन्ध विच्छेद जुइगु जुल ।[१३]

थुगु किसिमं ने.सं. ९७४ यागु नेपा:या न्हापांगु मुलुकी ऐनं मिसातय्त छुं विशेष अधिकार बीगु ज्या या:गु दु, तर थ:गु अधिकारया उपयोग मिसातय्सं याय्फुगु धा:सा खनेमदु । थ: भा:तया विरुद्धय् छुं ज्या यायेगु मिसातय्त धर्मय् नं मल्व:, कर्मय् नं मल्व: धइगु उबलेया मान्यताअनुरुप थ:म्हसं दुख सिया: नं भा:तयात सुख बीगु हे मिसातय्सं थ:गु त:धंगु कर्तव्य सम्फे जू । अथे जूसां लिपा वना: मिसातय्त ब्यूगु उगु अधिकारं

नारी जागरण हय्‌त यक्व हे गुहालि यात । लिच्वःकथं बहुविवाह व बाल विवाहथें ज्वःगु कुरीति कम जुयावन धाःसा विधवा विवाहथें ज्वःगु प्रतितिशील ज्या यायेत नं मिसात न्ह्योने वयेफत, नापं नारी समानताया सः फुक्कभनं थ्वयेकेत नं मिसात सफल जुजुंवल ।

ने.सं. १०८३ (वि.सं.२०२०) सं पुलांगु मुलुकी ऐन खारेज जुयाः न्हूगु मुलुकी ऐन वल । नारी समानताया ल्याखं बहु विवाह, बाल विंवाह वा अनमेल विवाहथें ज्वःगु पुलांगु रीति ला मदयावन, तर उकिया नापं मिसायत न्हापांनिसें बियातःगु विशेष अधिकार नं तनावन ।

टिप्पणी

१) विस्तृत विवरणया निंतिं स्वयादिसँ **श्री ५ सुरेन्द्र विक्रम शाह देवको शासन कालमा बनेको मुलुकी ऐन**, यें कानून व न्याय मन्त्रालय, वि.सं २०२२

२) **ऐजन**, 'सर्वस्व गर्दाको ' नं. १, पृ.२१३

३) **ऐजन**, 'ज्यानमाराको' नं ९, पृ २८२ -८३

४ तुलसीराम वैद्य व त्रिरत्न मानन्धर **क्राइम एण्ड पनिस्मेन्ट इन नेपाल**,यें विनि व पूर्णदेवी, सन् १९८५, पृ २६६

५) **मुलुकी ऐन**, 'साटो कैद वस्छु भन्याको,' नं.१, पृ.२४८

६) **ऐजन**

७) **ऐजन**, 'गाली गरागरको' नं ३ व ६ , पृ २६०, 'चोरिको' नं ५६ पृ.३१५.

८ **ऐजन**, 'अंसवंडाको,' नं १५, पृ ११७

९) **गोरखापत्र** (नेपाली दैनिक) वि.सं २०६२ पौष १ गते

१०) त्रिरत्न मानन्धर, 'नेपालमा विवाह सम्बन्ध विच्छेदः एक ऐतिहासिक अध्ययन,' **नेपाल**(वि.सं २०६५)पृ.५४

११) **मुलकी ऐन**, पाचुके गऱ्या, नं ५,६, पृ.६४३

१२)**ऐजन**, नं ७, पृ ६४३

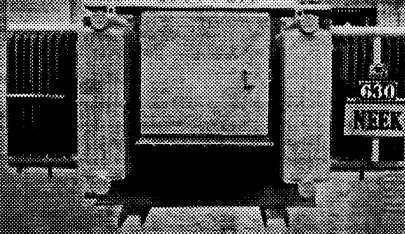
१३) **ऐजन** 'लोग्न्या स्वास्निको,' नं ४, पृ १२४

बांबांलाःगु तिसाज्वलंया निंतिं ल्वःमंकादीमते

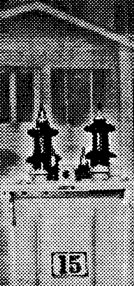
नेपालभाषा साहित्य संस्कृति संरक्षण - सम्वर्द्धन याय्‌गु तातुनाः पिदंगु
नेपालभाषा (जर्नल) यात आपालं भिन्तुना ।

निरञ्जनरत्न शाक्यया
तिसा ज्वलं
प्यूखा, दुगंबही, यें ।
फोन : ४२५८०४३ (पसः) ४४३९८६२ (छें)

A Firm Grasp on POWER

NEEK TRANSFORMERS
MANUFACTURED IN NEPAL

Why NEEK transformers?

- Sound technology
- Low losses, high efficiency
- Copper wound coils
- Type tested as per latest IEC Standards
- Attractive warranty and after sales services
- Capacity up to 5000kVA up to 33000 volts

Our products:

- Power & distribution transformers
- Ultra efficient low losses transformers using amorphous core materials
- Low voltage dry type transformers
- Furnace transformers
- Welding transformers
- Industrial servo voltage stabilizer

NEPAL EKARAT ENGINEERING CO. PVT. LTD
(An ISO 9001 certified company, joint venture with Ekarat Engineering Public Co. Ltd, Bangkok, Thailand)

Office:
Tripureshwore, Teku road, Kathmandu, Nepal. P.O.Box: 1939
Tel: 4244857, 4243436, Fax: 977-1-4253612
Email: neek@wlink.com.np, Website: http://www.neek-transformer.com
Factory:
Nawalpur, Hetauda, Nepal. Tel: 057-520994, 520935,
Fax: 977-57-520689, Email: neek_htd@ntc.net.np

नेसं ६९१ या 'हितोपदेश' : छगू अध्ययन

● **तुलसीलाल सिंह**

मानव सभ्यताया इतिहासय् गुबलय्‌निसें बाखं कनेगु चलन वल ? थुकिया पाय्‌छि जुइक लिसः बीगु अःपु मजू । बाखं कनेगु धइगु मनूया कल्पना-शक्ति छ्यलेगु खः । अथे जूगुलिं मनूतय्‌गु बौद्धिक विकासया प्रारम्भय् बाखं कनेगु-न्यनेगु चलन दय्‌माः धइगु अनुमान याय्‌फु, तर बाखं न्यने-कनेया विकासया प्रारम्भय् थौंकन्हय्‌थें व्यवस्थित मजूनि धइगु नं याउँक हे अनुमान याय्‌फु ।

बाखंया विकासया प्रारम्भिक चरणय् खनेदुगु बाखंयात समालोचक **ए बी कीथं** अद्‌भुत कथा (fairy tales), लोककथा (Märchen), कल्पित कथा (myths) व पशुकथा (fables) धकाः प्यंगू विधाय् वर्गीकरण याःगु दु । संसारया फुक्क थासय् छगू हे ढंगं बाखंया विकास जूगु धाःसा अवश्य हे मखु । संसारया थीथी थासय् थःथःगु हे पहःया थःथःगु हे पहलं बाखंया विकास जुल । अथे हे नेपालभाषाया बाखंया विकास नं अथे हे जुल॰। नेपालभाषाय् धाःसा अद्‌भुत कथा व लोककथा पहःया बाखंयात न्यँकँबाखं धाय्‌गु चलन दु । खास यानाः नेपालय् विकास जूगु नेपालभाषाया न्यँकँबाखंनय् लोककथाया अंश आपाः जुयाः कीथं धयातःगुथें जाःगु अद्‌भुत कथा, कल्पित कथा व पशुकथाया अंश म्होजक खनेदु । कल्पित कथाया हकय् स्वनिगलय् आपालं देवीदेवता, भौगोलिक थाय्‌बाय्, देगः, पुरातात्विक व ऐतिहासिक वस्तु आदि बारे आपालं बाखं न्यने-कनेगु चलन दु । यूरोपीयतय्‌सं धयातःगु कल्पित कथालिसे ज्वःलाःगु नेपालभाषाय् प्रचलित बाखंमध्ये *बुंगद्यो नेपालय् हःगु बाखं, लुति मरु अजिमाया* बाखं आदि खः । थुपिंथे जाःगु मेमेगु आपालं बाखं न्यने-कनेगु यानाः वयाच्वंगु दु । नेपालभाषाय् लोकंव्हाःगु छपु बाखं *ध्वंच्वलय्‌चा* खः । थ्व बाखनय् च्वलय्, छुँ, क्वःथेंजाःपिं पशुपंक्षी पात्र नं दु । लाखय्-लःसिंथेंजाःपिं काल्पनिक जीवत नं दु । थ्व बाखनय् खनेदुपिं पात्र-पात्रात पुनथकुं मैंचा, वया चिरिमां, चिरिमांया म्ह्याय्‌पिनिगु जनजीवन, इमिगु मनोभावं लोककथाया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दुसा वहे बाखंदुने च्वंपिं लाखय्-लःसिंपिंसं अद्‌भुत कथाया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु । ध्वंच्वलय्, छुँ व क्वः पात्रं धाःसा बाखं न्यनीपिंत मचाय्‌क पशुबाखंया लसता बियाच्वंगु दु । थ्व बाखनय् दुथ्याःपिं च्वलय्, छुँ व क्वः पात्रं मनुखंथें हे न्ववानाच्वंगु दुसां, इपिं पात्र सम्वेदनशील जूसां fables या पशुपात्रतय्‌संथें नीति उपदेश धाःसा बियाच्वंगु मदु । उकिं समालोचक कीथं गुगु पहलं थीथी बाखंयात थीथी विषयस वर्गीकरण याःगु खः, थ्व नेपालभाषा सन्दर्भय् पाय्‌छि मजुइफु । कीथं वर्गीकरण याःगु पुलांगु ग्रीक बाखंया सन्दर्भय् अप्वः हे पाय्‌छि खनेदु ।

कीथं संकेत याःगु बाखंमध्ये छताजि बाखं नेपालभाषाय् समेत भाय् हिलाः प्रचार जुयावःगु *पञ्चतन्त्र* व *हितोपदेशया* बाखं खः । थुकी दुथ्याःगु बाखंयात नेपालय् नीतिबाखं धाय्‌गु हे अप्वःसिनं येकूगु खनेदु । थ्वहे बाखंया

माध्यमं राजनीति, अर्थनीति आदि अनेककथंया नीति-शिक्षा बियातःगु बाखं जूगुलिं नं थ्व बाखंयात नीतिबाखं धाय्गु याःगु खः । थुकी दुथ्याःगु हरेक बाखनय् उपदेश बियातःगुलिं गुलिसिनं औपदेशिक बाखं नं धाः । कीथं fables धयातःगु थजाःगु बाखंयात हिन्दूस्थानय् पशुकथा धाय्गु याः । थुपिं बाखंया मूपात्र पशु-पक्षी जूगुलिं पशुकथा धाय्गु याःगु खः । पशुपंक्षीतय्गु बाखं (fables) समेत दुथ्याकातःगु संस्कृत साहित्यय् *पञ्चतन्त्र* व *हितोपदेश* निगू सफू आपालं लोकंह्वात । थुपिं सफुली पशुकथा व उपदेश नितां दुगुलिं उपदेशात्मक पशुकथा धाय्गु यात । उपदेशात्मक पशुकथाया थुपिं सफू एशियाय् आपालं देशय् लोकंह्वाःथें थीथी यूरोपीय भाषाय् नं अनुवाद जुयाः आपालं प्रचारय् वल ।

पशुकथा एशियाय् लोकह्वाःथें वहे प्रकृतिया बाखं यूरोपय् नं आपालं लोकंह्वाः । यूरोपया छगू देय् ग्रीसय् थजाःगु बाखं न्यने-कनेगु ताहाकःगु इतिहास दु । Hesiod (ईपू ८-७ शताब्दी) या इलय् पशुकथा विद्यमान दु धैगु खँ **होमर**या साहित्यय् संकेत खनेदु । ग्रीक इतिहासकार **हिरोडोटसं** (Herodotos) (ईपू ४८४-४२५ पाखे) **ऐसोपोस** (Aisopos वा Aesop) (अन्दाजी ५५० ईपू) पशुकथा (fables) या बाखंकंमिया रूपय् म्हस्यू । थौंकन्हय् नं ईसपया बाखं धाय्वं संसारं हे म्हस्यू । तर थजाःगु बाखं संस्कृत साहित्यपाखें ग्रीसय् वंगु खः वा ग्रीसया बाखनं संस्कृत बाखंयात प्रभाव लाकूगु खः, धाय् थाकु । गुलिसिया धापूकथं पशुकथाया हकय् ग्रीस भारतपाखें ऋणी खः । अथे हे गुलिसिनं पशुकथा ग्रीसं भारतय् वंगु मानय् याइ । कीथया धापूकथं पशुकथा इजिप्टं भारत व ग्रीसय् न्यनावनीगु सम्भावना दु ।

संस्कृत साहित्यय् नांजाःगु ग्रन्थ पञ्चतन्त्र नांया थीथी स्वरूपया अनेक सफू दुसां उकिया मूल रूप तनेधुंकल । पञ्चतन्त्रया बाखं धयाः अनेक स्वरूप बिया थीथी सफू पिथंसां पञ्तन्त्रया मूल गथे खः धइगु सीमदु । पञ्चतन्त्रपाखें प्रतिपाद्य विषयया बाखंयात कीथं प्यंगू विभागय् ब्वथलातःगु दु ।

(१) वर्तमान इरानया छगू पुलांगु भाय् पहलवी भाषां अनुवाद याःगु (अनुवादक **खुसरो अनौशेरवाँ** ई ५३१-७९) सफू हे पञ्चतन्त्रया दकलय् पुलांगु अनुवाद सफूकथं सीकेफु । थ्व सफू हानं मेमेगु भाषां अनुवाद जुल । थथे अनुवाद जूगु सफूमध्ये छगू प्राचीन सिरियाइ भाषाया (अनुवादक **बूद**, ईसं ५७०) खःसा मेगु अरबी भाषाया (अनुवादक **अब्दुल्ला इब्नअल-मोकफ्फा** ईसं ७५०) खः । अनंलि थुपिं हे भाषापाखें ग्रीक, इटालियन, लाटिन, जर्मन, स्लाभ, हिब्रु, डानिश, आइसलाण्डिक, डच, स्पेनिश, फ्रेञ्च आदि भाषां न. अनुवाद जुल । थुपिं फुक्क अनुवाद सफू पञ्चतन्त्रया छगू स्वरूप जुल ।

(२) पञ्चतन्त्रया मेगू छगू विभाग **क्षेमेन्द्र**या (काश्मीरी) *बृहत्कथामञ्जरी* व **सोमदेव**या (काश्मीरी) *कथासरित्सागर* खः । थुपिं सफुली नं पञ्चतन्त्रया बाखं दुथ्याकातःगु दु । थुपिं सफूयात कीथं पञ्तन्त्रया प्यंगू प्रतिपाद्य विषयया बाखंमध्ये उत्तर-पश्चिमी रुपान्तर नालातःगु दु ।

(३) ईसं ११९९ स **पूर्णभद्र** धाःम्हसिनं **सोम** धैम्ह मन्त्रीया लागी जैन संस्करण दय्कल । पूर्णभद्रं दय्कूगु थ्व बाखं सफुली गुजराती व प्राकृत खँग्वः आपालं दुथ्याकातःगु दु ।

(४) पञ्चतन्त्रया मेगु संस्करण दक्षिण भारत व नेपालभाषाया संस्करण खः । पञ्चतन्त्रया थ्व संस्करण *तन्त्राख्यायिक* वा *तन्त्राख्यान* नामं म्हस्यू । नेपालभाषाय् नेसं ६३८ स (ईसं १५१८) तन्त्राख्यान नामं सफू च्वल । नेपालभाषां च्वयातःगु तन्त्राख्यानय् संस्कृतया शब्दानुवाद मखुसे भावानुवाद खः । थ्व संगति-ग्रन्थ मखु । बरु, हर

ेक बाखंया फुसय् संस्कृतं नीति उपदेश बियातःगु संस्कृतया छगू श्लोक जक न्ह्यथनाः 'थ्वया उपाख्यान' धयाः नेपालभाषां स्वतन्त्रपूर्वक बाखं कनातःगु दु। **ईसप**या fables य् बाखं पूवंक कनेधुंका बाखंया दकसिबय् क्वय्या 'पारागाफ'य् बाखंया शिक्षा वा morals बियातःगु दुसा नेपालभाषाया तन्त्राख्यानय् दकसिबय् च्वय् हे संस्कृतं श्लोकय् morals बियाः आगमनात्मक शैलीं बाखं न्ह्याकातःगु दु।

पशुकथा कनेगु परम्पराय् मेगु छगू महत्वपूर्ण सफू *हितोपदेश* खः। हितोपदेश पञ्चतन्त्रया हे छगू विकसित संस्करण खः। हितोपदेश सफूया मूल स्वरूप पञ्चतन्त्र थें हे संस्कृतं च्वयातःगु खः। च्वःगु ईया ल्याखं हितोपदेश यक्व हे क्वकालिगु ग्रन्थ खःसां थ्व पञ्चतन्त्रथें हे लोकह्वाः। थ्व सफू नं पञ्चतन्त्रयातति हे महत्व बियाः संस्कृतयात नेपालभाषा अनुवाद यानातःगु दु।

हितोपदेश लोकं व्हाः धइगु खँ थ्व सफू संसारया थीथी भाषा प्रकाशित जूगुलिं सीदु। थ्व सफू आःतकया दुने भारतीय भाषामध्ये उर्दू, ओडिसा, कन्नड, गुजराती, तामिल, तेलगु, बंगला, मराठी, मलयालम व हिन्दी भाषां अनुवाद जुयाः पिदने धुंकल। The United States Library of Congress या धलकय् दुथ्याःगुकथं अंग्रेजी, खमेर, ग्रीक, जर्मन, डच, थाई, पर्सियन, फ्रेञ्च, बर्मीज, मलय, रसियन, सिंहल व स्पेनिश नं अनुवाद पिदने धुंकुगु दु। नेपालभाषाय् पुलांगु नेपाल लिपिं च्वयातःगु हस्तलिखित पाण्डुलिपि ग्रन्थया सम्पादन यानाः देवनागरी लिपिं पिथने धुंकुगु दु।

संसार न्यंक छ्यलावःगु अंग्रेजी भाषाय् नं हितोपदेश सफूयात आपालं महत्व बियाः अनुवाद यानाः सफू पिथंगु दु। अंग्रेजीं अनुवाद जूगु न्हापांगु संस्कृत सफू भागवत गीता (ईसं १७८४) खः। वया स्वदँलिपा *हितोपदेश* (ईसं १७८७, नेसं. ९०८) अनुवाद जुल। निगुलिं सफूया अनुवादक **चार्ल्स विल्किन्स** खः। थुकथं संस्कृत सफू अंग्रेजीं अनुवाद जूगुली हितोपदेश निगूगु दकसिबे न्हापांगु खः। **विल्किन्सं** हितोपदेशया अंग्रेजीं भाय्‌हिलाः पिथंगु ठीक सच्छिदँलिपा ईसं. १८८७ (नेसं. १००८) स नेपाल लिपिं च्वयातःगु नेपाली हितोपदेश समेत ग्वाहालि कयाः **पी. पीटरसनं** अनुवाद यात। थुगु संस्करण छुं छगू जक सफू बःकयाः अनुवाद याःगु मखुसे तःगूमछि पाण्डुलिपिया आधारय् अनुवाद याःगु 'क्रिटिकल इडिसन' खः। थ्व संस्करण पिहाँवय्‌सिबें न्हापा **विल्किनस**या संस्करण पिहाँवसांनिसे हितोपदेशया च्वमि **विष्णु शर्मा** धकाः नालावःगु खः। यूरोपीय विद्वान्‌पिनिगु मिखाय् नेपाली हितोपदेश लाय्‌वं तिनि हितोपदेशया वास्तविक च्वमिबारे अप्वः खँ धाय्‌फत।

पञ्चतन्त्रथें हितोपदेश सफूया मूल प्रति लुइके मफुसां मूल स्वरूप धाःसा छगू हे तिनि। हितोपदेशया संसारय् आःतक दकलय् पुलांगु पाण्डुलिपि नेपाली हे खनेदु। **ए.बी. कीथ, डा. राधावल्लभ त्रिपाठी, आदित्य नारायण धैर्यशील हक्सर** व आपालं भारतीय समीक्षकपिनि धापूकथं दकलय् पुलांगु *हितोपदेश* (ईसं. १३७३, ने.सं. ४९४) नेपालय् लूगु सफू खः। थ्व नेपालय् लूगु धयातःगु पाण्डुलिपि सायद आः नेपालय् मन्त। थ्व मितिया सफूबारे नेपालय् गनं चर्चा तकं जुयाच्वंगु खनेमदु।

हक्सरं अंग्रेजी अनुवाद यानाः पिथंगु 'पेङ्ग्वीन क्लासिक्स' संस्करणय् Asiatic Society, Bengal पाखें प्राप्त नेपाल लिपिं ताडपत्रय् च्वयातःगु पाण्डुलिपिया छपाः 'प्लेट' कभर पेजय् छापय् याःगु दु। थ्व जकं ईसं १३७३ या हितोपदेश खःला ? तर थुकीया पुष्पिका वाक्यय् नं साल, तिथिमिति मदु। मेगु छगू पुलांगु हितोपदेश बारे **हायन्स योर्गेन्सनं** न्ह्यथंगु दु। योर्गेन्सनं ईसं १९३६ (नेसं १०५६) स *A Dictionary of The Classical Newari* (ईसं १९३६ : नेसं १०५६) व *A Grammar of the Classical Newari*

(ईसं १९४१ : ने.सं १०६१) पिथंबलय् निगू हितोपदेश ल्हातं च्वयात:गु ग्रन्थ स्रोत-ग्रन्थ रूपय् छ्यःगु दु । निगू ग्रन्थया मिति ने.सं ४८१ (ईसं १३६०) व ९०६ (ईसं १७८५) ब्वनात:गु दु । अथेहे **कमल पी. मल्ल**या सम्पादनय् ईसं २००० (नेसं ११२०) स *A Dictionary of Classical Newari* पिथंबलय् The Museum of Ethnology, Berlin स च्वंगु नेसं ६९१ (ईसं १५७१) व आशा सफूकुथी च्वंगु ने.सं ८०९ (ईसं १६८९) या निगू ल्हातं च्वयात:गु सफू स्रोतज्वलंकथं छ्यःगु दु । योर्गेन्सनं नेसं ४८१ धकाः ब्वंगु व मल्लं ने.सं ६९१ धकाः ब्वंगु निगुलिं वहे सफू खः धयात:गु दु । मल्लं स्रोत-ज्वलंकथं छ्यःगु ने.सं ६९१ या हितोपदेश लिपा **ज्वाला स्थापित** सम्पादन यानाः पिथंगु दु । रञ्जना लिपिया शैलीं च्वयात:गु १-९६ पत्रया थुगु सफुली पत्र ८, १४, ५८, ७१, ७३ व ७७ तनाच्वंगु दु । स्थापितं सम्पादन याना सफू पिथंबलय् तनाच्वंगु थीथी पत्रया पाठ आशा सफूकुथी दुगु ने.सं ८०९ या हितोपदेशं पूर्ति या:गु दु ।

नेसं ४९४ स च्व:गु नेपाली हितोपदेश उपलब्ध जुसेंलि मूल हितोपदेश गुलिसिनं ईसं. ८००–९५० दुने च्व:गु धयात:गु दुसा गुलिसिनं इशाया ११गू शताब्दीया **रुद्रभट्ट**या पद्य नं हितोपदेशय् दुथ्यानाच्वंगुलिं ११गूनिसें १४गू शताब्दी च्व:गु अनुमान यानात:गु दु । हितोपदेशया थीथी पाण्डुलिपिमध्ये दकसिबे पुलांगु पाण्डुलिपि नेपाल लिपिं च्वयात:गुलिं नेपाली हितोपदेश गौरवमय जूगु ला जु हे जुल । यदि योर्गेन्सनं छ्यःगु हितोपदेश सफू च्व:गु मिति ने.सं ४८१ स च्व:गु खत धा:सा दकसिबे पुलांगु हितोपदेश नेपालभाषा अनुवाद दुगु जुल ।

हितोपदेश न्हापांगु अंग्रेजी अनुवाद पिहांवःबलय् विद्वानतय्सं **विष्णु शर्मा** हे थ्व सफू च्व:गु तायकूगु खः । ठीक सच्छिदँलिपा 'नेपालय् लूगु' हितोपदेशसमेत तुलना यानाः मेगु संस्करण पिथसेंलि **धवलचन्द्र**या आश्रयस च्वनाच्वंम्ह **नारायणं** च्व:गु धैगु सीकल । नारायण शैवमार्गी खः । धवलचन्द्रयात च्वमिं 'श्रीमत्' व 'माण्डलिक' शब्दं विभूषित यानात:गु दु । थुकें धवलचन्द्र राजकुमार धइगु सीदु । थ्व सफू पूर्वी भारतय् च्व:गु अनुमान यानात:गु दु । हितोपदेशया दकसिबे पुलांपुलांगु पाण्डुलिपि नेपाललिपि, देवनागरी व बंगालीलिपिं च्वयात:गु लूगु दु ।

पंचतन्त्र व हितोपदेश निगुलिं सफूया कथावाचक जुयाच्वंम्ह मूख्य पात्र विष्णु शर्मा खः । अथे हे हितोपदेश बाखंया मूल स्रोत पंचतन्त्र खः । नारायणं हे प्रस्ताविकाया गुंगूगु श्लोकय् 'पंचतन्त्र व मेमेगु नीतिशास्त्रया ग्रन्थया आशय स्वया:' दयकागु धयात:गु दु । बरु, थ्व हितोपदेश दक्षिण भारतीय, नेपाली, काश्मीरी व अज्ज पुलांगु सिरियाइ पञ्चतन्त्रया पाठलिसे ज्व:ला:गु खनेदु । मित्रलाभ, मित्रभेद, विग्रह, सन्धी दुथ्या:गु बाखं मध्यय् १७ पु बाखं पंचतन्त्र स्वयां न्हूगु रूप बियात:गु दु । विग्रह दुनेला:गु वीरवरया बाखं *वेतालपंचविंशति*या बाखंलिसे ज्व:ला: । मित्रभेदया खुपुगु बाखं *शुकसप्तति* या बाखंलिसे ज्व:ला: । *पंचतन्त्र* धुंका: नारायणं दकलय् अप्व: श्लोक का:गु **कामन्दकि**या *नीतिसार* पाखें खः । *हितोपदेश* या ग्वीपुति श्लोक नीतिसारया धापूलिसे ज्व:ला: । नीतिसार सफू हे नं **कौटिल्य**या *अर्थशास्त्र* य् आधारित खः । *चाणक्यसारसंग्रह* व *चाणक्यराजनीतिशास्त्र* या आपालं श्लोकया धापू नं थुकी दुथ्यानाच्वंगु दु । अथे हे *गरुडपुराण* व **भर्तृहरि**या *नीतिशतक*या छुं श्लोकया धापू नं थुकी दुथ्या: । नारायणं ख्वीपु श्लोक *मनुस्मृति* व *महाभारतं* लिकयात:गु दु ।

नारायणया मेमेगु थीथी स्रोतज्वलंमध्यय् **माघ**या *शिशुपालवध*, **भारवी**या *किरातार्जुनीय*, अथे हे *गरुडपुराण* व आचार्य **चाणक्य**या *चाणक्यनीतिदर्पण*, *चाणक्यनीतिशास्त्र* आदि खः ।

हितोपदेश सफू सलंसः दँतक आपालं भाषाभाषीपिनिदथुइ संस्कृत सय्केगु सफूकथं छ्यलावःगु खनेदु। अथे हे थ्व सफू चिचीधिकःपिं मस्तय्त नीतिशास्त्र, धर्मशास्त्र आदि स्यनेत छ्यःगु सीदु। थुकथं थ्व सफू शैक्षिक ज्वलंकथं छ्यलावःगुलिं थुकिया तःगूमछि प्रति उपलब्ध जुयाच्वंगु दु।

ग्वाहालि-ज्वलं

कीथ, ए.बी., १९६७, **संस्कृत साहित्य का इतिहास**, (निगूगु संस्करण), नई दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास। (हिन्दी अनुवाद : डा.मङ्गलदेव शास्त्री)

ग्रात्सियान्स्की, प.स. व मेमेपिं, १९८५, **राजनीतिक सिद्धान्तो का इतिहास** १, मास्को : प्रगति प्रकाशन।

तुलाधर, प्रेमशान्ति, १११९, **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास,** यें : नेपालभाषा एकेडेमी।

त्रिपाठी, डा. राधावल्लभ, २००१, **संस्कृत साहित्य का अभिनव इतिहास**, वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

मार्क्स-एंगेल्स, १९८१, **साहित्य तथा कला**, मास्को : प्रगति प्रकाशन।

वैद्य, जनकलाल, ११०६, **नेपालभाषाया काव्य सिर्जना प्रविति,** यल : जनकलाल वैद्य।

स्थापित, ज्वाला (सं), १११९, **हितोपदेश**, यल : नेपाल मण्डल घःचाः धुकू।

Haksar, A.N.D. 1998, **The Hitopadesa**. Delhi : Penguin Books.

Jorgensen, Hans. 1936. **A Dictionary of the Classical Newari**. Kobenhavn : Levin & Munksgaard.

Malla, Kamal P. 1982. **Classical Newari Literature : A Sketch**. Kathmandu : Educational Enterprises.

2000. **A Dictionary of Classical Newari**. Kathmandu : Cwasa Pasa.

नेसं ६८१ या हितोपदेशया आधुनिक नेपालभाषं अनुवाद

प्रस्तावना

श्रीमद् भगवानया प्रसादं सिद्धिसाध्य विधान सम्पन्न जुइमा। महादेव, व गजाःम्ह धाःसा छ्यौंनय् गंगा खुसि न्ह्यानाः शोभायमान जुयाच्वंम्ह, हानं अर्द्धचन्द्र दयाः छ्यौंनय् शोभायमान जुयाच्वंम्ह परमेश्वरपाखें साधुजनया इच्छा सिद्ध जुइमा।

गुलिं मनूतसें ज्याथः जुइ म्वाःकेत, सी म्वाःकेत विद्या सय्केगु, धर्म याय्गु बिचाः याइ। यमराज वयाः चसं ज्वनायनीगु भाःपियाः सी मानि धकाः सीकाः धर्म याय्गु, दान याय्गु व पूण्य याय्गु बिचाः याइ। गथे उनामतःगु चाया थल निष्प्रयोजन जुयाः ज्याखेले मदु, अथेहे शास्त्र मसःम्ह मनू नं ज्याखेलेमदु। अथेजूगुलिं मूर्खपिं मचातय्त नीति स्यनेत थीथी बाखं मुनाः (कनाः) जिं नीतिया खँ कने। *मित्रलाभ, सुहृदभेद, विग्रह, सन्धि* आदि जिं च्वयातयागु नीतिया खँ कने।

गुगुं इलय् गंगाया सिथय् पातलिपुत्र धैगु छगू शहर दयाच्वन। थ्व शहरय् फुक्क लोकया स्वामी फुक्क गुणं सम्पन्नम्ह सुदर्शन धैम्ह जुजुं राज्य यानाबिज्यात।

छन्हु थ्व जुजु एकान्तय् बिज्याःबलय् सुं छम्ह नगरवासीं ब्वनाच्वंगु सिलः निपु तायकाबिज्यात। सिलकय् गथे धयातःगु धाःसा 'छुं नं शंका मदय्काः, मेपिन्सं धाःगु अनेक मर्यादा खंकाः, नीति व्यवहारया दर्शन याइम्ह थजाःम्हं धाःगु खँ सकल लोकया मिखा खः। थ्व शास्त्र मसःम्ह कां बराबर खः। यौवन, धन, सम्पति, प्रभुत्व थुपिं प्यताया विवेक मदु। शास्त्र मसःम्ह निस्फल व व्यर्थ खः।'

थुकथं सुं मनुखं थथे ब्वंगु सिलः तायाः थः कायपिं शास्त्र मसः धकाः जुजुं ध्यान तयाः बिचाः यात। जुजुं गथे बिचाः यात धाःसा, काय् बुयां छु याय् ? यदि पण्डित मजुल, यदि धार्मिक मजुल धाःसा, मिखा दया नं मिखा त्वःपुयाः छुं मखंम्ह तोरकां थें खः। थजाःपिं जन्म जूसां जन्म जुल धाय्मखु। थःगु वंश थकायत विद्या मसयकं मनूत सीसां छु, बूसां छु। थ्व परिवर्तनशील संसारय् जन्म जुल वयात धाय् गुम्ह विद्यावन्तम्ह खः।

सुनां न्हापाया जन्मय् पूण्य तीर्थादि चाःहिल, वया बचन थःगु बसय् दइ। धार्मिक ज्या यानाया फल बांमलाःम्ह काय् लाइमखु।

नीती धयातःगु दु– धनवान जुइगु, न्ह्याबलें निरोगी जुइगु, थःत बिचाः याइम्ह मतिना-मिसा लाइगु, थम्हं धैथे दुम्ह काय् दइगु व विद्या सःम्ह काय् दैगु संसारय् दकसिबे तःधंगु सुख खः।

थथे (मती लुइकां) कायपिन्त गथेयानाः शास्त्र स्यने धकाः बिचाः यात।

गथे धाःसा, छंगु आयु थुलि धकाः, छंगु भाग्य व कर्म थथे जुइ धकाः, छंके ध्यबा थुलि दइ धकाः, छंके गुण विद्या थुलि दइ धकाः, छंगु मृत्यु थुबलय् जुइ धकाः थ्वपिं न्याता खँ मनूत गर्भय् च्वंसांनिसें विधातां श्रृष्टि यानाहइ।

गथे धाःसा, अवश्यंभावी घटना न्ह्याथे हे तःधंम्हयात जूसां मजुइमखु। महादेवथें जाःम्ह स्वंगू लोकया इश्वर पचिंनांगां जुइमाल, नारायण सर्प-लासा लायाः द्यनेमाल।

गथे, छचाः घःचालं रथ न्ह्याके मज्यू, अथेहे दैवं मबीकं मनुखं थम्हं जक ज्या सिद्ध याय्फैमखु।

दैव धैगु छु धाःसा थम्हं न्हापाया जन्मय् छु कर्म यात वहे भाग्य चूलाइ। थुलि न्हापाया जन्मय् थम्ह यानागु कर्म मस्यूसा मनुखं निरन्तर कर्म याय्माल। सफल जुइ वा मजुइ थःगु भाग्य खः। कर्म याय्गु त्वःतेमते।

अकस्मात धन चूलानाः न्ह्योने हे दुसां दैवं 'ना' धयाः कयामब्यूसां थःगु पुरुषार्थं धन म्हसीका काय् सयकेमाल। गथे, कुम्हालं चाग्वाराया थीथी बस्तु थः योयोथे दयकी, मनुखं नं थःगु आत्मां याःगु कर्मया दोषया फल लाइ।

मां-अबु शत्रु यानाः, मां-अबुं धाःगु खँ मन्यंसे मचाबलय् शास्त्र अभ्यास मयात धाःसा थुम्ह मनू हँय्या पुचलय् बोहः थें सभाय् अशोभा जुइ।

रूपवान जूसां, यौवनं सम्पन्न जूसां, भिंगु कुलय् जन्म जूसां यदि विद्या मसल धाःसा अशोभा जुइ। स्वय्बलय् जक बांलाःगु तर नस्वाः मदुगु 'किंशुक' स्वा थें जुइ।

हे राजा, छलपोलयाथेंजा:गु निर्मल कुलय् जन्म जूपिं राजकुमारपिं नीति सइ, सय्के ज्यू ।

धन जक छ्चला: नाना प्रकारया विद्या सय्के फैमखु । प्रज्ञा मदय्कं, संभावना मदय्कं अनेक प्रकारं स्यंसा सइमखु । गथे बोह:यात न्ह्याको स्यंसां भतुं थें खँल्हाय् मफु ।

छलपोलया थें निर्मल कुल राजवंशय् जन्म जूपिं काय्पिं, थुपिं गथे धा:सा पद्मराज मणिया खानी खा: दैगु सम्भव मदु थें छलपोलया काय्पिं नीच जुइफैमखु ।

आ: खुलायादुने छलपोलया काय्पिन्सं नीति सय्के फु ।

जुजुं बिन्तियाना: याना:, न्ह्योने बिज्याना: विष्णु शर्मायात इनाप यात–

गथे, पहाडया च्वकाय् च्वंगु थीथी बस्तु सुर्द्योया जतिं फुक्क तेजवान जुइथें भिंपिं मनूतय्गु संगतं हीन जातिया मनूत नं तेजवान जुइ ।

अथेजूगुलिं छलपोलं जि काय्पिन्त विद्या स्यनाबीमाल, नीतिशास्त्र स्यनादिसँ धाल । थथे जुजुं विष्णु शर्मायात अनेककथं मानय्याना:, अनेक वस्तु बिया: राजपुत्रपिं ल:ल्हात ।

X X X

मित्रलाभ

थनंलि (जुजु) थ:गु निवासय् बिज्याना: सुखपूर्वक च्वन । थ्व इलय् विष्णु शर्मा राजपुत्रपिन्त धाय्मा:गु खँ आज्ञा यात ।

ज्ञानीपि महात्मापिन्सं काव्य आदि थीथी शास्त्र सय्केत अभ्यास याना: ई छ्याइगु ख: । मूर्खपिन्सं व्यसन याय्गुली मन बिया:, कचवं याना: ई फुकीगु ख: ।

विष्णु शर्मा आज्ञा यात– मित्रलाभया खँ कने, न्यँ, मित्रलाभया न्हापांगु श्लोक थथे ख: ।

धन नाश जुयाच्वंबलय्, महादु:खी जुयाच्वंबलय्, अत्यन्त हितैषीपिं, बुद्धिमानपिं, नुग: छ्व:पिं पासा जुया: भिंगु ज्या पूवंकेत जूपिं क्व:, कापले, चला व छुँ थुपिं प्यम्ह दु ।

राजपुत्रपिन्सं न्यन– आम खँ गथे ख: ?

गनं छथाय् गोदावरीया सिथय् तमागु शाल्मारी सिमा छमा दयाच्वन । थ्व सिमाय् अनेग देशदेशान्तरं व:पिं पंक्षित बास यानाच्वन । थनंलि छन्हु बहनी तिमिला त्वयाच्वंबलय् लघुपतनक धैम्ह क्वखं चान्हय् जूगु सकतां घटना स्वयाच्वंबलय् यमदूत वय्थें पाँय् ज्वनाव:म्ह ब्याधा खन । थथे अनिष्ट, मभिंगु जुइगु खना: लघुपतनकया मनय् ब्याकुल जुया: बिचा: यात, 'थौं सुथय् छु मभिंगु स्वय् मालीगु खे' । थथे भा:पिया: ब्याधा ल्यूल्यू वना वं (ब्याधां) छुछु याइगु स्वय् धका: वन । थनंलि थ्व ब्याधां न्ह्योनें चोकि ह्वला: जा: प्यना: पाँय् छुत । थ्व ब्याधां थथे पाँय् छुनात:गु इलय् चित्रग्रीव धैम्ह बखुंया जुजु थ: प्रजापिं ल्यूल्यू तया: थ्व थासय् व:बलय् चोकि ह्वलात:गु खन । थथे चोकि ह्वलात:गु खना: बखुंत लोभ चाया: जुजु बखुंनं थ: प्रजा बखुंतय्त धाल–

थजा:गु मनू धैपिं हे मदुथाय् चोकि दइगु सम्भव मदु । थ्व चोकि बांलाक मस्वःसे भ्री जूवने मज्यू । थ्व चोकिया लोभ क्यना: भ्रीत पाशय् क्यंकेफु । थ्व खँ गथेधा:सा लुँयागु कंकन क्यना: लोभ याका: लँय् व:म्ह मनूयात ज्याथ:म्ह धुं भुतिनालय् तुंका: थ्व मनू स्या:गु दु ।

बखुंतय्सं थ्व खँ गथे धका: न्यन ।

जुजु बखुनं कन -

बुराम्ह धुँ व लोभी लँजुवाः

जि एकान्तय् दक्षिणया बनय् चा:हिला जुयाबलय् स्वयावइगु खँ न्यँ !

छम्ह धुँ म्व:ल्हुया: ल्हातय् कुश तया: पुखूसिथय् च्वना: लँय् व:पिं लँजुवा:तय्त धयाच्वन– हे लँय् व:पिं (लँजुवा:) मनूत, थ्व लुँया कंकन कयादिसँ ।

थथे धुं धा:गु खँ छम्ह लँय् व:म्ह मनुखं लोभ याना: बिचा: यात, 'जिगु भाग्य दय्केत धुँया ल्हातय् च्वंगु जूसां काय्गु कुत: याय्मा: । थजा:गु धन काय्गु इलय् मका:से अथें वने मज्यू, कुत:याना:नि स्वय् । गथेकि, संशययात त्याके मफय्कं मनुखं सम्पति कमाय्याय् फैमखु, संशययात त्याकेवं तिनि मनूत सुखं म्वाइ । अथेजूगुलिं जिं निरूपण याय् ।' थथे बिचा:याना: धुँयात धाल– कंकन गन दु ?

धुं ल्हा: ल्ह्वना: कंकन क्यना: धाल–

आ: खँल्हाय् । जि म्व:ल्हुया: सुचिनिचि याना: दान बीत च्वंच्वना । जिगु लुसि नं हाय्धुंकल । वा नं हाया: बुरा जुइधुंकल । थजा:म्हय्सित गथे विश्वास याय्मछा:गु ? यज्ञ याय्गु, वेद ब्वनेगु, दान बीगु, तप याय्गु, सत्य खँ ल्हाय्गु, धैर्य याय्गु, क्षमा याय्गु व लोभ मयाय्गु थुपिं च्याता धर्मया लँ ख: । अथेजूगुलिं जि निर्लोभी जुया: थ:गु ल्हातय् च्वंगु कंकन न्ह्याम्हसित जूसां बीगु इच्छा याना । अथेनं 'धुं मनू नइ' धयात:गु खँ धा:सा मल्हाकेमफु ।

गथेकि, मनूतय्सं न्हापायागु पहलं जातिया विशेषता छु ख: वहे धाइ । कुटुनीनं 'छं भा:तयाके चित्त तयाच्वँ, मेपिं मिजंतय्थाय् जुइमते' धका: धा:व:सां थ्व धाय्कूम्ह मिसाया भा:तं थ: कला: मेपिन्त ल्हा:व:गु भा:पी । छाय्धा:सा वया (कुटुनीया) ज्याहे व ख: । ब्राम्हणं सा खुया ल्यूल्यूतया: ह:सां दान कयाहल धाइ । थ:गु आत्मा गथे ख:, अथेहे सकसितं थ:थ:गु आत्मा त:धं जुइ । थथे मेपिन्त दया याइम्हय्सित हे साधु धाय्मा: ।

धुं हानं धाल– अथेजूगुलिं छ दरिद्र जुया: जिं छन्त प्वना: बी भा:पा: परोपकार याय्त्यना । नारायणं धा:गु दु, 'हे कौन्तिपुत्र युधिष्ठिर, दान बीगु जूसा दरिद्रयात दान ब्यु, धनवानयात दान बियाया छुं ज्याख्यल मदु । गथेधा:सा ब्याधिं क:म्ह बिरामीयात वास:या ज्याख्यले दु । निरोगीयात वास:या छु ज्या ?'

बीगु बस्तु स्वया: उपकार यानागु दान व इलय्ब्यलय् पात्र स्वया: यानागु दान उत्तम ख: । अथेजूगुलिं आम पुखुली सना: (म्व:ल्हुया:) याना: थ्व लुँया कंकन का:वा ।

थथे धुँया बचन न्यना: म्व:ल्हुइत पुखुली वंबलय् भुतिनालय् तुना: थहाँवय् मफत । भुतिनालय् तुना: त:क:मछि 'जित: थका:वा' धका: स:ताच्वंबलय् धुं वांन्याना: बिचा: यात–

धर्मशास्त्र पाठ या:सां दुरात्माया स्वभाव तनीमखु । सां घाँय् न:सा वया स्वभावया कारणं दुरु सा:गु ख: ।

इन्द्रिययात बशय् तय्मफुसा वया धर्म किसिं म्वःल्हुइथें जक खः । स्वं तुयाः चिपलखं म्वःल्हुइ । थारि म्ह (मचा मदुम्ह) मिसायात लहीथें शास्त्र धारण याय्मफयाः ज्या मदुम्हया ज्ञानया छुं खेलेमदु ।

'थ्व जिं मखुगु याना । थ्वयात विश्वास बियाः सःता' धकाः धुं बिचाः यात–

गथे धाःसा, न्ह्याम्हसिया परीक्षा याय्बलय् गुणवन्त जूसां स्वभावयात त्वपुया तय्फैमखु, चसप्वालं जूसां फ्वःचालावइ ।

थथे बिचाःयानाः बुराम्ह धुं थुम्ह मनू स्यानाः नल ।

o o o

बखुंया जुजुं बखुंतय्त धाल– थथेहे भी नं जुइफु । अथेजूगुलिं अवश्यनं बिचाः मयाःसे जूवने मत्यः ।

गथेधाःसा, बांलाक न्ह्ययानःगु अन्न, सःस्यूम्ह ज्ञां दुम्ह काय्, बांलाक बिचाःयानातःम्ह कलाः, बांलाक हनाबनातःम्ह जुजु, बिचाःयानाः जक ल्हाःगु बचन, ज्यूमज्यू स्वयाः याःगु ज्या ताईतकनं स्यनीमखु ।

जुजु बखुंनं थथे धयाः छम्ह बखुंनं फुइँयानाः धाल–

आम गथे जुइ ? बुराम्ह धुँया खँ न्यनाः याःगु ज्या आपत् खः धाय्वं हे न्ह्यागु खँय् नं शंका यानाच्वंसा छु अन्न नयाः म्वाय्गु ? न्ह्यागु खँय् नं शंका यानाः पृथ्वीलय् नय्-त्वनेगुली शंका जुलधाःसा छु नयाः प्वाः थने ? गथे यानाः म्वाय् ?

गथेधाःसा, न्ह्याबलें इच्छा जक यानाजुइम्ह, घृणा यानाजुइम्ह, असंतोष यानाजुइम्ह, तंचायाजुइम्ह, शंका यानाजुइम्ह थुपिं खुताजि मनूत न्ह्याबलें दुःखी जुइ ।"

थथे धयाः सकलें बखुंत च्वकी जूवन ।

गथेधाःसा, यक्व हे शास्त्र ब्वनातःम्ह, अनेक नीति स्यूम्ह जूसां, संशय खंसा, संशय याय्गु त्वःताः लोभ-मोह याइम्हं दुःख सी ।

थनंलि, सकलें बखुंत की तानाः छुनातःगु पाशय् क्यन । थ्वया (घमण्डी बखुंया) खं यानाः थथे जुल धकाः सकलें बखुंतय्सं वयात न्वात ।

अथे जूगुलिं, न्ह्यागुं ज्याखँय् नं न्हापां वने, न्हापां खँल्हाय् मत्यः । पुचलय् नापं वनाः ज्या पूवंसा नाप वःपिं सकसितं उतिग्यंक फल लाइ । देवं निर्धारण यानातःगु अवश्यंभावी ज्या स्यनधाःसां न्ह्यलुवायात (जुजुयात) दोष लाइ । लुसिं च्वाच्वा याय्थें न्वाइगु जुल ।

थथे न्वाःगु तायाः चित्रग्रीव जुजु बखुंनं धाल–

आमया छुं दोष मदु । आपत् जुइबलय् हितया बस्तु नं अहित जुइ । (साया दुरु न्ह्याइबलय् मांम्हं दुरु मत्वंकी धकाः) मांम्ह साया तुती चिनातःम्ह साचा किलय् चिनातःगु थें खनी ।

विपत्ती हथाय्चायाः सनीम्ह मनू ग्याफरा खः । अथेजूगुलिं धैर्य याना प्रतिकार याय्गु बिचाः याय्माल ।

अथेजूगुलिं, विपत्ती धैर्यवानम्ह, सभाय् चलाख जुयाः न्ववाय्फुम्ह, संग्रामय् शूरम्ह, यश लाय्गु इच्छा याःम्ह, शास्त्र न्यनेगुली दुग्यंक ध्यान बीम्ह हे महात्मा खः । थ्व न्ह्यागु ज्याय् नं सफल जुइ ।

गथेकि, खुता दोष मनुखं त्वःतेमाल । भारं मुक्त जुइ योम्हसिनं न्ह्यो, न्ह्यो वइथें गुजुं च्वनेगु, ग्याय्गु, तंचाय्गु, आलस्य, लोसे जुइगु, थुपिं खुता त्वःतेमाः ।

भ्रीं सकसिनं छगू चित्त यानाः थ्व पाँय् ल्यहैंथनाः ब्वयावने ।

चिचीधंगु वस्तु नं आपाः छथाय् मुन धाःसा ततःधंगु ज्या याय्फु । गथेकि, घाँय् मुनाः गुँ (भ्राः) जुइ, हानं आपाः मुनधाःसा मताःकिसि हे चीफु ।

थथे बिचाःयानाः सकलें बखुंत पाःलाक बल बिया पाँय् लिनाः ल्ह्वनायन ।

थनंलि, ब्याधां पाँय् तयातःगु थासं थुपिं (बखुंत) ब्वःगु खनाः थुपिं ल्यूल्यू ब्वाँय्वनाः बिचाः यात– थुपिं सकलें छपं जुयाः जिगु पाँय् ब्वय्कायन । छिपिं पंक्षित कुतुंवल धाःसा जिगु हे ल्हाती लाइ ।

थनंलि, मिखां न्ह्याय्मदय्क ब्वयावनाः थ्व ब्याधा निराश जुयाः लिहाँवल । ब्याधा लिहाँवंगु खनाः बखुंतय्सं धाल– आः थ्व पाँय् गथे फ्यने ?

चित्रग्रीव बखुंनं धाल– मां, अबु व थःगु स्वभाव, थ्व स्वतां प्राणीया हित याइ । थःगु स्वभाव भिन धाःसा सकसिगुं हित जुइ । थम्हं यानागु ज्या गथे खः मेपिन्सं नं थःत अथेहे याइ । थम्हं हित याःसा मेम्हं नं हित याइ ।

अथेजूगुलिं, जि पासा हिरण्यक धैम्ह छुँ गण्डकीया सिथय् च्वनाच्वन । वं भ्रीगु पाँय् फ्यनाबी ।

थथे भाःपियाः सकलें हिरण्यक छुँ च्वनाच्वंथाय् वन । हिरण्यक नं थ्व चित्रबनय् च्वनाः सदाकाल परोपकार याय्गु मनंतुनाः सच्छिगु प्वाः दय्काः पिहाँवय्थाय् दय्काः च्वन । थथे च्वनाच्वंबलय् बखुंत ब्वयावःगु सलं ग्यानाः सुम्क च्वन ।

अथेहे बखुंत हिरण्यकया लिक्क जुनाः जुजु बखुंनं धाल– हे हिरण्यक मित्र, छाय् जिलिसे न्ववाना मदिया ?

हिरण्यकं चित्रग्रीवया बचन न्यनाः अति आनन्दित जुयाः याकनं प्वालं पिहांवयाः धाल– थौंतिनि जिगु शरीर पूण्य जुल । छिथेंजाःम्ह माया याइम्ह व अत्यन्त नुगः छ्वःम्ह दर्शन याय् दत ।

चित्रग्रीवया तुती पाँय् क्यनाच्वंगु खनाः पलख विस्मय चायाः सुम्क च्वनाः हिरण्यकं धाल– हे मित्र चित्रग्रीव, आम पाँय् छु जुयाः लात ?

चित्रग्रीवं धाल– हे मित्र, मेतां ला मखु, जिमिसं न्हापाया जन्मय् मभिंगु यानागुया फलकथं आः थथे जुल ।

ल्वय्, शोक, पस्ताय्, वन्धन, थीथी दुःख, व्यसन – थुलि आत्मां याःगु अपराधया फल सिमा रूपी थःगु शरीरय् सइगु खः ।

थुगु खँ न्यनाः हिरण्यकं चित्रग्रीवया पाँय् फ्यनेत्यन । चित्रग्रीवं धाल– हे मित्र हिरण्यक, जिगु पाँय् फ्यनेगु मखु, जि धकाः च्वनाच्वंपिं (जिगु आश्रयलय् च्वनाच्वंपिं) थुमिगु पाँय् नि फ्यनादिसँ ।

हिरण्यकं धाल– जि अपाय्सकं ब:मला: । वा क्यातु । थुलिमछिसिया पाँय् जिं गथे फ्यने फइ ? जिगु वा त्व:धुइन्त्यो छिगु पाँय् नि फ्यने ।

चित्रग्रीवं धाल– छि व जि पासा ला ख: । अथेसां फयांफछि थुमिगु पाँय् नि फ्यनादिसँ !

हिरण्यकं धाल– थ:गु जिउ-ज्यान सिका: थ: सेवकया रक्षा याय्गु नीती हे मदु । नीति स्यूपिन्सं थथे धयात:गु दु ।

गथेकि, आपत् जुइगु कारणं धन रक्षा यानातय्माल । धनयासिबें मूख्य कला: रक्षा यानातय्माल । धन व कला:सिबें थ:गु आत्मा मूख्य ख:, उकिं आत्माया रक्षा यानातय्माल ।

गथेकि, धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष –थ्व प्यता थ:गु आत्मा दतले दै । आत्मा मन्त धा:सा छुं नं दैमखु । आत्मा रक्षा यातले फुक्कं दै ।

चित्रग्रीवं धाल– हे मित्र, नीति ला आमथे ख: । अथेनं थ:के आश्रय यानाच्वंपिनिगु दु:ख मदय्के मफुत धा:सा छुयाय् ?

गथेकि, जिं छुं हे बियामत:सां जित: गुबलें मत्व:तुपिं थुपिं, जिगु प्राण हे वंसां थुमिगु रक्षा याय् । थ:के आश्रय यानाच्वंपिं म्वाके ।

ला, चो, खि, क्वँय्, थुकिं दय्कात:गु भ्मीगु शरीर सदाकालं च्वनेमदु । हे मित्र, शरीरं यश प्रतिपाल याय्माल । सदाकालं अस्थिर मलधारी शरीरं यश, कीर्ति मलातसा जन्म कयाया ज्या छु ? यश लायमफु धा:सा मेगु छुं अर्थ मदु ।

शरीर व गुण आपालं पा: । शरीर जुल क्षण मात्रं सीगु, गुण धा:सा कल्पान्ततकं सीमखु ।

थथे चित्रग्रीवं धा:गु खँ न्यना: हिरण्यक आनन्द व पुलकित जुया: धाल– हे मित्र, साधु ! साधु !!

हे मित्र, चित्रग्रीव ! थुकथं छिसं थ:के आश्रय यानाच्वंपिं रक्षा याय्गु खँ ल्हानाच्वूगुलिं स्वंगू लोकया स्वामी इन्द्रादि देवं नं छित: पूजा याइ ।

थथे धया: हिरण्यकं सकसिगुं पाँय् ह्यूयन । हिरण्यकं चित्रग्रीव प्रभृति सकलें बखुंतय्त फयांफछि आदर याना:, पूजा याना:, हनाबना याना: धाल– हे मित्र, चित्रग्रीव ! अवश्य नं थ्व पाशय् क्यंगु थ:गु आत्माया अज्ञान धका: दोष बीमते ।

गथे धा:सा, सछि योजन च्वय् ब्वयाजूपिं पंक्षिं पृथ्वी च्वंगु कीचाका:चा खं, थजा:पिन्सं पाँय् छुनात:गु मखना: बन्धनय् लात ।

चन्द्र, सूर्य थेंजा:पिन्त राहुनं ग्रहणं ज्वना: पीडा बिल । किसि व सर्प थें बल्ला:पिन्त सिखलं चिना: बन्धनय् तल । हानं, ज्ञान त:धं धाय्मज्यू, दैव हे बलवान् । दैवं छुं या:सां ज्ञानीम्हं त:धं, चीधं धाय् मदु । दकसिबे बलवान् दैव हे ख: ।

थुगु प्रकारं हिरण्यकं चित्रग्रीवलिसे नुग:खँ ब्याका:, हनाबना याना: घय्पुना: चित्रग्रीवयात (बिदा बिया:) छ्वल । चित्रग्रीव सकलें बखुंत ल्यूल्यूतया: थ: योयोगु देशय् वन ।

० ० ०

थनंलि थ्व फुक्क वृतान्त स्वयाच्वंम्ह लघुपतनक कोखं अति अजूचायाः धाल– हे हिरण्यक, छि गपायसकं गुणवन्त ! भी पासा याय्गु इच्छा याना । अथेजूगुलिं जिलिसे पासा यानादिसँ !

थथे लघुपतनकं धाःगु न्यनाः हिरण्यकं प्वालय् दुने च्वनाः न्यनाहल– छ सु ?

क्वखं धाल– जि लघुपतनक धैम्ह क्वः खः ।

हिरण्यकं न्हिलाः धाल– छि व जि गथे मित्र जुइ ? गथे धाःसा, नैम्ह व नसाया प्रीति याय्गु हे बिपत्तिया कारण जुइ । जंबुकलिसे मित्र यानाः चला बन्धनय् लाःगु दु । थुबले क्वखं रक्षा याःगु दु ।

लघुपतनकं धाल– आम खँ गथे खः ?

हिरण्यकं कन– चला, सुबुद्धि क्वः व धूर्त ध्वं

मध्यदेशया लिक्क गुगुं छगू थासय् चम्पकवति धैगु बनय् न्हापांनिसें मिलय् जुयाच्वंपिं क्वः व चला च्वनाच्वन । थ्व चला थः योयोथे चाःहिलाजुयाः ल्ह्वंकाजूगु छम्ह ध्वंनं खन । थ्व चला खनाः ध्वंनं बिचाःयात– थजाःम्ह चलाया ला तस्सकं साइ । ला गथे यानाः नय्माली ?

'न्हापां थःके विश्वास याके, फल अवश्य लाइ' धकाः बिचाःयानाः (चलाया) सतिक वनाः धाल– हे मित्र, म्हंफुला ?

चलां धाल– छ गनं वया ? छ सु ?

ध्वंनं धाल– जि क्षुद्रबुद्धि नांया जम्बुक खः । थ्व बनंय् पासा मदयाः सिनाच्वना थें च्वंच्वना । आः छि मित्र नापलानाः जि पुनर्जन्म जुयाः म्वानाथें जुल । छिथेंजाःम्ह पासा दत । आः छिगु सेवक जुयाच्वने ।

थथे खँ ल्हानाच्वच्वं सूर्यो बिसेंलि चलाया बास याइगु थासय् निम्हं वन ।

अथे ध्वंलिसे चला थःगु बासय् वःबलय् चलाया पासा सुबुद्धि क्वः चम्पकस्वांया सिमाय् च्वनाच्वन । क्वखं धाल– हे पासा मृग, आम पासा सु ?

चलां धाल– थ्व जम्बुक जिलिसे पासा याय् धकाः भ्याल ।

क्वखं धाल– हे मित्र, आमयात विश्वास याय्मज्यू ।

छाय्धाःसा, कुल, बानी व व्यबहार मस्यूम्हय्सित बाय् बीमत्यः । छुं ईतक बास बियाः जलद्गव गिद्ध भौचिया दोषं थःहे सीगु दु ।

मृगं न्यन– आम खँ गथे खः ?

क्वखं धाल– भौचा व कांम्ह गिद्ध

गुगुं इलय् गंगाया सिथय् लिक्क गृधकुट धैगु पहाडय् तमागु अर्क्कटि सिमा छमा दयाच्वन । थ्व सिमाया क्वय् दैवया कारणं कां जुयाच्वंम्ह जलद्गव धैम्ह गिद्ध छम्ह च्वनाच्वन । थ्वया जीविकाया अर्थय् थ्व सिमाय् च्वनाच्वंपिं पंक्षितय्सं नसा भति-भति बियातल । थ्व गिद्ध थ्व नसा नयाः म्वानाच्वन ।

थनंलि, छन्हु दीर्घकर्ण धैम्ह भतिं (भौचा) थुपिं पंक्षिया मस्त नय्त थ्व थासय् वल। थ्व भौचा वःगु खनाः भंगःतय् मस्त ततःसलं हालं। थथे मचापिं भंगःत हाःगु सः तायाः जलद्गव गिद्धं धाल– सु वल ?

दीर्घकर्ण (भौचा) वःगु सियाः तस्सकं ग्यानाः (गिद्ध)) 'जि म्वाय् मयल' धकाः बिस्युंवने मफयाः थुपिं मस्तय् लिक्क च्वन। थथे च्वंबलय् भौचा थ्वया (गिद्धया) लिक्क वनाः धाल – हे गुरु, नमस्कार !

गिद्ध धाल– छि सु ?

दीर्घकर्ण धाल– जि भौचा खः।

गिद्धं धाल– आमथे हे खःसा आपाः खँ छाय्, तापाक्कंनिसें हय्कयाः (जितः) स्याय् मज्यूला ?

भतिं धाल– जिगु खँ नि न्यनादिसँ ! लिपा जिं स्याय् सां स्याय्।

गथेधाःसा, जातिया आधारय् जकनं सुं गुम्हसित स्याय्गु वा पूजायाय्गु मयासे व्यवहार स्वयाः छु याय् योग्य खः व याय्माः। पूजा याय्माःम्ह खःसा पूजा याय्, स्याय् माःम्ह खःसा अथेहे याय्माः।

गिद्धं न्यन– छिगु मर्यादा, चरित्र गथे खः ?

दीर्घकर्ण धाल– जि थ्व गंगाया सिथय् न्हिथं स्नान यानाः, ला मनःसे च्वनाम्ह ब्रह्मचारी व चान्द्रायण ब्रत यानाच्वनाम्ह खः। छि धर्म, ज्ञान, शास्त्र सः धकाः जितः विश्वास याःपिं पंक्षितय्सं जिगु न्ह्योने छिगु प्रशंसा याः। अथेजूगुलिं छि धर्मशास्त्र सः, विद्या सः धकाः न्यनाः छिके धर्मशास्त्र न्यनेत जि थन वया।

थःगु छेँय् छुं हे मदुसां यइपुक खँल्हानाः अतिथिया पूजा याय्। घाँय्यागु जूसां च्वनेगु सुकू, च्वनेगु थाय्, 'थन दिसँ' धकाः आदर सत्कार याय्गु, 'लः भपी गाःला' धकाः न्यनेगु थुपिं प्यंगूकथंया आदर सज्जनया छेँय् गुबलें मदु धैगु दैमखु।

निर्गुणीयात जूसां साधुजनं दया याइ। गथेधाःसा तिमिला चण्डालया छेँ समेत नं तुइक खइ।

गिद्धं धाल– छि जुल भौचा। लाय् चित्त वंम्ह। थ्व सिमाय् पंक्षिया मस्त च्वनाच्वन। छित गथे बिश्वास याय् ?

भौचां बँ थियाः, न्हाय्पं थियाः धाल– जि धर्मशास्त्र न्यनाः लोभ मयासे थाकुगु ब्रत च्वनाच्वनाम्ह खः। शास्त्रय् थीथी खँ धयातःसां दकसिबे तःधंगु धर्म हे अहिंसा खः धका च्वनाम्ह जि।

ला नःम्ह व लाथुवाः थुपिं निम्ह यक्को हे पाः। नैम्हय्सिया क्षणिक सुख जुइसा लाथुवाःया प्राण हे वनीगु खः।

सीगु धैगुसिबें तःधंगु प्राणया दुःख मेगु छुं नं मदु। थुगुकथं थम्हं फयांफक्व मेपिन्सं स्याय्त्यनीबलय् र क्षायाय् माल।

अथे हे बनय् बुयावःगु वाउँचा नयाः प्वाःथने फुसा मेपिनिगु प्राण कयाः महापापया ज्या सुनां याइ ?

थुगु कथं (न्ववानाः), थः धर्मात्माथें च्वंक विश्वास याकाः दीर्घकर्ण भौचा सिमाक्वय् च्वन। थनंलि भंगःत मदुगु स्वयाः भंगःतय् मस्त कयाः सिमाक्वय् नय् यन। हानं गुम्ह गुम्ह पंक्षितय् मस्त नयाः सित इपिं

पंक्षित शोकयानाः, दुःखीजुयाः बिलापयानाः बिचाः यात। थुपिं पंक्षित मस्त सिनाः शोकयानाः मालेत वःगु खनाः भौचा सिमाक्व त्वःताःवन।

थुपिं पंक्षित मस्त माले धकाः बिचाःयानाः फुक्क थासय् माःजूबलय् थःपिं च्वनागु सिमाक्वय् मस्तय्गु क्वँय् खन।

थथे क्वँय् खनाः 'थ्व गिद्धं फ्री मस्त नल' धकाः भाःपियाः पंक्षित छपंजुयाः गिद्ध स्यात।

o o o

सुबुद्धि क्वखं मृगयात धाल– अथेजूगुलिं थम्हं कुल, शील मस्यूम्हय्‌सित बास बीमत्यो।

थथे क्वखं धाःगु न्यनाः ध्वंनं तंम्वयाः धाल– मृग व छि न्हापां नापलाःबलय् कुल व शील मस्यू, आः गथे छि व मृग पासा जुल ? गथे छि मृगलिसे पासा जुल, अथेहे जि नं जुल।

मृगं धाल– आमथे न्त्यसः-लिसः यानाः न्वानाः छु याय् ? फ्री स्वम्हं नापं विश्राम याना सुखं च्वने।

क्वखं धाल– छिं धाःथेंहे।

थनंलि नंसनेवं थःथःपिनि योयोगु थासय् वन। छथाय् एकान्तय् जम्बुक सतिक्क वनाः मृगयात धाल– 'हे मृग, थ्व बनय् गजबगु छ्‌वबँ दु। थ्व जिं छित क्यनेयने।' थथे धयाः ब्वनायसेंलि न्हिथं थ्व मृग नःजुल।

(छन्हु) बुँथुवाःनं खनाः थ्व बुँइ पाँय् छुत।

थनंलि, हाकनं नःवंबलय् मृग पाशय् क्यसेंलि (मृगं) बिचाः यात– काल-पाश बराबरगु सबरया थ्व पाशय् क्यंम्ह जितः मेपिं सुनां रक्षा याइ, वहे जिगु परममित्र खः।

थनंलि थ्व ध्वं पाशय् क्यनाच्वंम्ह चलायाथाय् वयाः बिचाः यात– आः जिगु कपट उपायया प्रभावं जिगु इच्छा पूवनीन। यक्व नय्‌दैन। थ्वया ला च्वथयाः मनुखं यनाः ल्यं दुगु ला व हि भ्याःगु क्वँय् नय्‌दै मखा।

चलां ध्वं वःगु खनाः लय्तायाः धाल– हे पासा, थ्व पाँय् हृयनाः (जितः) याकनं रक्षा यानादिसँ !

मित्र म्हसीकेगु आपतय्, शूर म्हसीकेगु संग्रामय्, शुचिसिर धाय्‌म्ह मेपिनि धनय् लोभ मयाइम्ह, स्त्री म्हसीकेगु थःगु धन नाश जुयाः दरिद्र जुइबलय्, दाजु-किजा म्हसीकेगु थवंथवय् रक्षा याइपिं।

थथे चलां धयाः ध्वंनं तःकःमछि पाँय् स्वयाः बिचाःयात– पाँय् क्वातुक चीमाल।

जम्बुकं धाल– हे पासा मृग ! जि म्वःल्हुयाः शुचिसिर यानाः थौं एकादशी ब्रत च्वना। थजाःगु ब्रतय् आम पाश गथे हृयने ? हे पासा, जि थन हे च्वने। कन्हय् न्हापां छं धाःथें हृयने।

थनंलि चलाया पासा सुबुद्धि क्वखं चला मवयाः स्वःवंबलय् पाशय् क्यनाच्वंगु खनाः धाल– हे पासा, आम छु ?

चला धाल– सुहृदया बचन मन्यनाया फल खः।

गथेधाःसा, थःत हितया खँ धाःम्ह हितीया बचन मन्यंम्ह हे थःत आपत माःजूम्ह व शत्रुयात आनन्द याःजूम्ह धाय् ।

क्वखं धाल– आः थ्व ध्वं ग्व ?

चला धाल– जिगु लाया आशा यानाच्वन ।

क्वखं धाल– जिं मधयाला ?

भ्रुसुकाःतयाः धाल– हे ठग ध्वं, छं गथे पापकर्म याना ?

उपकार याय्थेंच्वंक कपट खँल्हानाः पाप याःपिं स्वंगुलिं भूवनया पापीतय्त भगवती पृथ्वीं बुयातल ।

दुर्जनया मर्यादा थथेहे खः ।

गथेकि, दुर्जन व पति (चलः) अथेहे । गथे पतिं याइगु खः, दुर्जनं नं अथेहे याइ । पति न्हापां तुती निं जुइ । अनंलि जन्हुफाः ल्यूने जुइ । न्हाय्पंया क्वय् विचित्रं हाली । अनंलि प्वाः मालाः प्रहार याइ ।

थथे च्वनाच्वंबलय् लिपा नंसनाः (सुथ जुइवं) बुँथुवाः कथि ज्वनाः पाशय् चला क्यं कि मक्यं स्वय्त वःगु खनाः क्वखं बिचाः यानाः धाल– हे पासा, मृग ! छि सीम्ह पहः यानाच्वँ । जि तस्सकं हालकि याकनं वाथाक्क दनाः बिस्युंहुँ ।

थनंलि, बुँथुवाः चला क्यनाच्वंगु खनाः आनन्दं लय्तायाः स्वल । क्वखं स्यंथें सीम्ह पहःयानाः च्वंम्ह चला खनाः (बुँथुवाः) पाँय् हृयनाः 'थःथम्हं सित' धकाः पाँय् मुनाच्वन । थुबलय् क्वः हाःगु सलं चला बेगं बिस्युंवन । चला बिस्युंवंगु खनाः ब्याधां चलायात कय्काछ्वःगु कथिं कयाः चलाया हि भचासां फेय् धकाः च्वनाच्वंम्ह ध्वं सित ।

गथेकि, स्वदँय्, लत्याय्, स्वलाय् व स्वन्हुइ याःगु तःधंगु पाप वा पूण्य, थ्व नितांया फल न्हापा हे दै ।

अथेजूगुलिं, नैम्ह व नसाया प्रीति जुइमज्यू धकाः हिरण्यकं लघुपतनकयात धाल ।

साधुतय्गु चित्त गुबलें स्यनीमखु । गथेकि, चिकंया मिं सागर गुबलें क्वाके फैमखु ।

अथेजूगुलिं, नीतिइ धयातःगु खँ न्यँ ! भौचा, मेय्, फै, क्वः व क्वजात मनूयात विश्वास याय्मज्यू । विश्वास यातधाःसा हित जुइमखु ।

विशेष यानाः, छ जिमि शत्रुपक्ष खः ।

शत्रु क्वमिलु जुयाः वःसां सन्धि याय्मत्यो । चीधंम्ह शत्रुं नं स्याय्फु, क्वाःगु लखं जूसां मि स्याय्फु थें ।

गुणं पूर्णम्ह गुणवन्त जूसां दुर्जनलिसे न्ह्याबलें भय काय्माः । गथेकि, मणि दुम्ह सर्पया भय काय्माः ।

लघुपतनकं हिरण्यकयात धाल– छिगु खँ फुक्कं जिं न्यनेधुन । अथेजूसां जिलिसे मित्रसम्बन्ध तयादिसँ । छितः जिं अवश्य मतिना याय् । छितः याना-यानाथें मजिल धाःसा छुं हे मनःसे उपवास यानाः छिगु प्वालय् प्राण त्वःते ।

चाधःप तज्याःथें दुर्जनलिसे बाय्धुंकाः गुबलें ह्वनेमज्यू । सुजन व गुणिपिंलिसे बाःसां लुँया घः तज्याःथें लिसं तयाः ह्वनेज्यू ।

लघुपतनकं धाल– थथे (गुणं) सम्पन्नम्ह त्वःताः सुलिसे पासा याय् ?

हिरण्यक प्वालं पिहांवयाः धाल– छिगु अमृत-वचनं जितः प्यायचाःगु लन ।

गुप्त-खँ पिथने इच्छा, निष्ठूर वचन ल्हाय्, चञ्चल चित्त जुइ, क्रोधी जुइ, फटचाईं जुइ –थुलि मित्र-दोष खः, थुकें पासा बाइ ।

थुलि जिगु वचन कयाः थ्व बाहेक मेगु छुं नं काय्मते । अथेजूगुलिं, भ्री पासा जुल ।

थथे थुपिं पासा जुयाः हिरण्यकं लघुपतनकयात अन्न आदि नकाः सन्तोष यानाः थः छुँप्वालय् दुहांवन ।

थनंलि, थुपिं निम्ह न्हिथं थवंथवय् अन्नादि इनानयाः, भिंभिंगु खँल्हानाः, विश्राम यानाः थीथी बाखं कनाः न्ह्याबलें माया यानाच्वन ।

छन्हु एकान्तय् निम्ह च्वनाच्वंबलय् लघुपतनकं हिरण्यकयात धाल– पासा ! थ्व थासय् अन्न मदयावन ।

हिरण्यकं धाल– हे मित्र, गन वने ?

लघुपतनकं धाल– गुगुं छगू थाय् स्वयातयागु दु ।

हिरण्यकं धाल– गजाःगु थाय् ?

क्वखं धाल– गुगुं छगू दण्डकारण्य भूमिइ कर्प्पुरगौर धैगु पुखू छगू दु । थ्व पुखली सदाकालया मित्र, अति योम्ह, सुहृद मन्थर धैम्ह कापले छम्ह च्वनाच्वन । वय्कः अति धार्मिक जू । वय्कःया आतिथ्यय् शरीर पुष्ट जुइ ।

हिरण्यकं धाल– आमथे जूसा छि मदय्क जि जक थन छाय् च्वने ?

गथेधाःसा, न्ह्यागुं देशय् थजुइमा, सत्कार यानाः थःत हनाबना याइपिं मदु धाःसा, विद्या-शास्त्र सःपिं मदु धाःसा, थजाःगु थाय्, थजाःगु देश त्वःते माः ।

धन त्याय्बीम्ह धनी, पुरोहित, जुजु, खुसि, वैद्य –थ्व न्याता मदुथाय् च्वनेमत्यो ।

अथेजूगुलिं, व थासय् जिं ब्वनायने ।

थनंलि, क्वः थःम्ह पासा हिरण्यकलिसे थीथी न्ह्याइपुगु बाखं कँकं मन्थर च्वनाच्वंगु पुखू लिक्क वन । थथे वःम्ह लघुपतनक तापाकंनिसें खनाः मन्थर वाथाक्क दनाः सत्कार यानाः आतिथ्य यात ।

छाय्धाःसा, बालक जूसां, बृद्ध जूसां, ल्याय्म्ह जूसां थःगु छेँय् वलधाःसा पूजायाय्माल । सकसियां गुरु अभ्यागत (आगन्तुक) खः ।

लघुपतनकं धाल– हे मित्र, मन्थर ! जिसिबें थ्वयक्ः मान्यवर खः । थ्वयक्ःयात पूजायानादिसँ । थ्वयक्ः गजाःम्ह धाःसा महापूण्यात्मा, सकसिनं पूजायानातःम्ह । मेपिनिगुनिम्तिं दयावान्, करुणाया सागर हिरण्यक धैम्ह छुँया जुजु खः ।

थ्वयक्ःया गुणया खँल्हाय्गुसा निद्वः-स्वद्वः म्ये दुम्ह नागराजां नं मफु । थथे धयाः लघुपतनकं मन्थरयात हिरण्यकं चित्रग्रीवया पाँय् हृयनाब्यूगु खँ कन ।

थनंलि मन्थरं हिरण्यकयात पूजा, सत्कार यानाः धाल– थजाःगु निर्जन बनय् भायागु कारण छु ? जितः कनादिसँ ।

हिरण्यकं धाल– जिं कने, न्यनादिसँ !

भिक्षुक व छुँ

छगू चम्पकपुर धैगु देशय् भिक्षुत च्वनाच्वन । छम्ह भिक्षु थम्हं नयाः ल्यंगु भिक्षा ह्वनाहःगु अन्न पात्रय् जाय्काः नागदण्ड की तानाः च्वय् अंगलय् खायातल ।

जिं थ्व खायातःगु अन्न तिंन्हुयाः नयाजुया ।

थजाःगु इलय् वया योम्ह विनाकर्ण धैम्ह भिक्षु वयाथाय् वल । थुमि थीथी बाखं कनाच्वंबलय् जि खनाः ग्यानाः पंया तुतां कयाः जितः ख्याय्त भ्वाभ्वायातं ।

विनाकर्ण धाल– जिं कनागु भिंगु खँय् ध्यान मतःसे छाय् मेथाय् ध्यान बिया ?

चूडाकर्णं धाल– ध्यान मबियागु मखु । छिगु खँ न्यना । थ्व ख्यानाछ्वइम्ह छुं जिगु अपकार यानाच्वन । थ्वं न्ह्याबलें जिगु भिक्षापात्रय्च्वंगु अन्न नयाजुइगु ।

चूडाकर्णं थथे धयाः विनाकर्णं नागदण्ड स्वयाः धाल– गथे, छुँ चीधिकः जुयानं थुलिमछि च्वय्थ्यंक तिंन्हुइफु, थुकी छुं मेगु हे कारण अवश्य दु । गथे, अकस्मात कारण हे मदय्क ल्यासेम्ह मिसां वया बुराम्ह भाःतया सँ क्वसुकाः चुपानल, अथेहे, सँ क्वसुकाः निर्भयपूर्वक भाःत घय्पूगुया कारण मदय्मफुथें, कारण अवश्य दु ।

चूडाकर्णं न्यन– आम खँ गथे खः ?

ज्याथःम्ह बानिया व ब्यभिचारी कलाः

छथाय् गौडी (बंगाल) देशय् कौशाम्बी धैगु नगर छगू दु । थ्व नगरय् चन्दनदास धैम्ह महाधनी बानिया च्वनाच्वन । थ्व बानिया ज्याथःगु बैंशय् नं कामातुर जुयाः धनया प्रभावं लीलावती धैम्ह छम्ह बानियाया म्ह्याय् बिहाः यात । थ्व बानियापुत्री अतिकं बांलानाः कामदेवताया कलाः थें हे यौवनावती जुयाच्वन । थ्व ज्याथःम्ह भाःत धाःसा वयात लुमधं ।

गथेधाःसा, चिकुयाः दुःखी जुयाच्वंम्हसित तिमिला त्वःथें, तांन्वयाः दुःखी जुयाच्वंम्हसित सूर्द्यो त्वःथें (ल्यासेम्ह कलाःया) इन्द्रीय शिथिलम्ह बुराम्ह भाःतयाके मन मवं । थ्वया बुराम्ह भाःतया धाःसा थ्व मिसा अति यो ।

गथेकि, धन दय्केगु इच्छा, म्वाय्गु इच्छा प्राणीयात दकसिबे योथें बुराम्ह भाःतयात ल्यासेम्ह कलाः उलि हे यो, थःगु प्राणसिबें ।

गथेधाःसा, बुराम्हय्सित ल्यासेम्ह कलाः नय् नं मफु, त्वने नं मफु । गथेकि, ल्हाःतय् च्वंगु ला प्यपुंगु क्वँय् में जक फेयाच्वने थें ययाच्वनी ।

अनंलि, थ्व लीलावती यौबनया अहंकार यानाः थःगु कुलया मर्यादा त्वःतल । सुं छम्ह बानियापुत्रयाके मन बियाजुल ।

(सुं मिजंया) च्वनेगु थाय् (बास) मदु धाःसा, लिमलात धाःसा, मेपिं न्वाइपिं मदु धाःसा थ्व स्वंगू अवस्थाय् वया कलाः सती जुइफैमखु धकाः नारदं कनातःगु श्लोक खः ।

मिसा घ्यःयागु घः समान खः, मिजं हेंग्वाः-मि समान खः । गथे, मिं घ्यः नाय्की, अथेहे मिजं व मिसा यक्व नापं च्वनेमत्यो । अथेजूगुलिं ज्ञानीम्ह नं नापं तय्मत्यो ।

(मिसापिं) मचाबलय् अबु रक्षा याइ, ल्यासेबलय् भाःतं रक्षा याइ, जिथि जुलकि काय्नं रक्षा याइ । मिसापिं गुबलें थः यथे जुइमदु ।

छन्हु थ्व लीलावती रत्नमय लासाय् सँ क्वसुकाः बानियापुत्र ल्यवःलिसे अनेक न्ह्याइपुक खँ ल्हानाः बिलास यानाः सुखं च्वन । थ्व इलय् भाःत वःगु खनाः काचाकिचिं वाथाक्क दनाः लीलावती (भाःतयात) सँ क्वसालाः घय्पुनाः चुपानल ।

थथे भाःत घय्पुनाः चुपानःगु खनाः लिक्कसं च्वंम्ह कुटुनीनं बिचाःयात ।

भाःतयात सँ क्वसुकाः ल्यवः बिसिकेछ्वःगु सियाः कुटुनीनं लीलावतीयात न्वात ।

o o o

विनाकर्ण धाल– 'अथेजूगुलिं जिं धैम्ह छुँ थुलिमछि तिंन्हुइफुगु न्ह्यागुसां कारण दै ।' थथे धयाः पलख सुंक च्वनाः बिचाःयानाः 'कारण मेगु मखु, थ्व छुँया आपाः धन दयाः खः' धकाः धाल ।

थथे बिचाःयानाः कू कयाः थ्व भिक्षुं प्वाः म्हुयाः जि न्हापांनिसें मुंकातयागु जिगु धन काल । उल्सांनिसें जिगु बल फुत, आपाः उत्साह नं मदयाः अन्न नय्त तिंन्हइ नं मफुत ।

भति भति ग्यानाः चूडाकर्णं (धन) कयास्वल ।

थ्व धनं कयाः भिक्षुं धाल– न्ह्याम्हं बलवान् जुइगु धनं । ख्वंम्ह नं पण्डित जुल धनं । थ्व पापिष्ट छुँया धन दुगुलिं जि नं छुँ थें हे जुल । छुँ छु गति जुल (धनहीन जुल) थःगु जाती वन ।

धन मदुम्ह मनूया तेज ज्याख्यलेमदु, थ्वं याःगु न्ह्यागुं ज्या निष्फल जुल । मथे, ग्रीष्म ऋतुइ वा गाःगु ज्याख्यलेमदु ।

गथेधाःसा, सुया धन दत, वया मित्र दै । सुया धन दत, वया बान्धव दै । सुया धन दत, वयात लोकं मानय् याइ । सुया धन दत, वयात पण्डित धाइ ।

गथेधाःसा, काय् मदुम्हय्सिया छेँ शून्य जुइ । साधु, सुमित्र दःसां मूर्खया फुक्क दिशा शून्य जुइ । दरिद्रया फुक्क थाय् हे शून्य जुइ ।

हिरण्यकं धाल– जिं बिचाःयाना कि थ्व थासय् च्वनेमत्यो । मेथाय् थ्व खँ ल्हाय् नं मत्यो ।

धन नाश जूगु खँ, चित्तय् संताप जूगु खँ, थःगु छेँया कुचरित्र खँ, मेपिन्सं ठगय् याःगु व अपमान याःगु खँ बुद्धिमानं (मेपिन्त) कने मत्यो ।

अत्यन्त दैव विमुख जूगु (प्रतिकूल) अवस्थाय् न्ह्याक्व कुतः याःसां ज्याख्यलेमदु । बुद्धिमान मनू दरिद्र जुलधाःसा बनय् वनेगु बाहेक गनं सुख दैमखु ।

बुद्धिमान मनू थःगु ज्या द्वन धाःसा सी छ्वली, कृपणम्ह छ्वलीमखु । मि बोदःसां ख्वाउँइमखु । थथे बुद्धिमान मनू लाचार जुइमखु ।

स्वांया प्रकार थें –बुद्धिमानं निताय् छता आसा याइ । या त सकसिया छ्यौंनय् च्वनीगु स्वां जुइमा, या बनय् व्हःगु स्वां थें न्हुयाव्छय्मा ।

धन मन्तकि मी क्वब्वानाः प्राण सिधय्के भिं । थःत कृपा याइपिं सुं दैमखु । उपकार याइपिं मदय्काः मेपिंके याचना यानाः च्वनेमाली ।

सुंक च्वने भिं, मखुगु खँ ल्हानाजुइ मभिं । नपुंसक जुइ भिं, मेपिनि मिसा भोग याय् मभिं । प्राण सिधय्के भिं, मेपिं स्यानाः इमिगु ला नयाः प्वाःथने मभिं । भिक्षा ह्रवने भिं, मेपिनिगु धन कयाः सने मभिं ।

मेपिन्सं कँक्व खँ न्यनाः पण्डित सू यानाः सनेगु, ध्यबा बियाः मैथुन यानाजुइगु, मेपिन्सं नकाः जक नय्दय्का जुइगु –थ्व स्वता मनूया बिडम्बना खः ।

न्ह्याबलें ल्वचंकःम्ह, मेपिनिगु नयाच्वंम्ह, मेपिनिगु वशय् च्वनेमाःम्ह –थुम्ह मनू म्वानाच्वंतले सीम्ह धाय्, सीधुंका विश्राम धाय् ।

हिरण्यकं धाल– थथे बिचाःयानाः जि थ्व निर्जन बनय् वया । पूण्यात्मा, दयावन्त मित्र थ्व लघुपतनकं थन ब्वनाहल । आः जिं यानागु पूण्यया प्रभावं, पूर्वजन्मया पूण्यया प्रभावं, छिगु स्वर्गतुल्य आश्रम जितः दत ।

गथेधाःसा, संसारय् विषवृक्षया भिंगु फल निता दु– छगू, काव्यशास्त्रय् धयातःगु अमृत स्वाद दुगु, मेगु, साधुजनलिसे प्रीति यानाच्वनेगु ।

मन्थरं धाल– छिं अति सञ्चय यानातःगु दोषं आम द्रब्य फुत ।

थः स्वतन्त्र जुयाः सुख मसीसे धन जक आर्जन याःम्ह मेपिनिगु निम्ति कु कुबूवःम्ह धका सीके । थुम्ह क्लेश व दुःखया थुवाः खः ।

दान मयाःम्ह, थम्हं नं भोग मयाःम्हया धन छु याय्त ? थुम्हया धन ज्याख्यलेमदयाः निर्धनी धाय् । धनया प्रयोजन दान व भोग याय्गु खः ।

यैपुक खँ ल्हानाः याःगु दान, अहंकार विनाया ज्ञान, क्षमायुक्त शूरता, त्याग याःगु धन, थ्व प्यता दुर्लभ खः ।

गथेधाःसा, न्ह्याबलें संचय याय्माल । अति संचय याय् जक मज्यू । अति संचय यातलें धनुषं सुयाः थःगु प्राण वंगु दु ।

हिरण्यकं धाल– आम खँ गथे ?

मन्थरं कन ।

लोभी ध्वं

गुगुं इलय् कल्याणकटक धैगु थासय् भैरव धैम्ह ब्याधा च्वनाच्वन। थ्व छन्हु मृग मामां विद्यांचल बनय् वन। थ्व ब्याधा मृग छम्ह लाना: व:बलय् त:धिक:म्ह फा छम्ह खन। थथे फा खना: थ्व ब्याधां मृग बँय् तया: फायात बाणं कय्कल। फा थथे बाणं कया: तत:सलं ग्यानापुक हाला: थ्व ब्याधायात च्वल। थथे फां च्वया: ब्याधा सिमा क्व:द:थें क्व:दल (सित)।

गथेधा:सा, ल:, मि, बीख, ल्वाभ:, पित्या:, पहाड, रोगं वाथावाथाकनाच्वंम्ह (मेम्ह मनूयाके) जूवन धा:सा (व मनुखं) प्राण त्व:ती।

थनंलि दीर्घराव धैम्ह ध्वं चाचा:हिला: नसा मा:जुयाच्वंबलय् मृग, ब्याधा, फा, थुलि सिनाच्वंगु खन। थ्व खना: ध्वंनं बिचा:यात– जित: त:धंगु भाग्य चूलात।

सुख-दु:ख धैगु थ: यत्थे मदु। बिचा:हे मयानागु दोषं अथेंहे थ:गु म्हयात सजाँय याइ। बिचा:हे मयानाकथं सुख बुयावइ। दैवया गथे यल, अथेहे।

थुलि लां लछियात अन्न (नसा) गात। 'आ: न्हापां पित्या: लंकेत थ्व धनुषय् हिनात:गु खिप: नि नय' धका: धया: खिप: न्ह्यल। थनंलि, धनुषय् हिनात:गु खिप: न्ह्यया: ल्यूने ब्यनावया: नुगलय् सुया: थ्व ध्वं सित।

o o o

मन्थरं हिरण्यकयात धाल– अथेजुया: अति संचय याय्‌मत्यो धका: जिं धया।

गथेधा:सा, दान-पूण्य या:गु, थम्हं न:गु जक धनथुवा:या धन धाय्। थ्वयां ल्यंगु थ: सितकि धननं, कला:नं मेपिंसं तइ।

मदुगु वस्तुया इच्छा मया:म्ह, म्वा:गुली बिचा: मया:म्ह, आपत्‌बलय् सुख माला: मजूम्ह –थुम्ह मनू पण्डित धाय्।

अथेजूगुलिं, हे पासा, छि उत्साहित व आनन्दित जुयादिसँ !

थ्व थाय् भ्रष्ट जूसां, वा, लुसि, मनू अशोभा जूसां, बुद्धिमानं थ:गु थासं चीका: मेथाय् तय्‌मत्यो। थ्व कायरपुरुषया वचन ख:।

ज्याया दोषं सिंह, सत्पुरुष, किसि मेगु थाय् स्वया: वनी। क्व:, कायरपुरुष, मृग वहे थासय् सी।

सुखया ल्यू दु:ख, दु:खया ल्यू सुख चक्र हिलेथें मनूया दु:ख-सुख हिली। ज्या याय्‌गुली सक्रियम्ह, ब्यसनय् दुमब्यूम्ह, शूरम्ह, मित्रता याइम्ह, थजा:म्हयाके लक्ष्मी थ:थम्हं बास या:वइ।

लखय्‌च्वंगु किपा: (किच:), दुर्जनलिसे प्रीति या:व:म्ह, नयागु अन्न, ल्यासेसू आदि पलख जक उपभोग याइ। यौवन व धन नं यतले उपभोग याय्‌मदु।

प्वा:यालागी अति चित्त वंके मत्यो। थ्व विधातां निर्माण यानाहइगु ख:। गथेधा:सा मनू बुइवं मांया दुरु त्वंकेत दुरु वइथें ख:।

गुम्ह परमेश्वरं हँय् तुयू वर्ण यात, भतु वाउँ वर्ण यात, म्हय्खा विचित्र थीथी वर्ण यात, थुम्ह परमेश्वर छितः अन्न बी ।

हे मित्र हिरण्यक, गुप्त खँ कने, न्यँ !

दुःखया इलय् अति चिन्तित जुयाः, विपत्ती अति संताप यानाः, सम्पती मोह यानाः सनधाःसा व प्राणीया सुख धैगु गुबलें दैमखु ।

थम्हं इच्छा यानागु पूमवंसा, आशा लिकाय् मज्यूसा वथेंजाःगु तःधंगु क्लेश, दुःख संसारय् छुं नं मदु ।

धन मदुतले दय्के थाकु, दतकि रक्षायाय् थाकु, दयाच्वंगु नाश जुलधाःसा मृत्यु जुइ । उकें धनया चिन्तायाय्मते ।

लघुपतनकं धाल– धन्य मन्थर, छि निर्लोभी गुणं सम्पन्न जू ।

थथे हिरण्यकयात धयाः थुपिं स्वम्हं स्वच्छाहार-विहार यानाः सुखं च्वन । थनंलि, चित्राङ्ग नांया मृग सुं छम्हसिनं ख्यानाहःगुलिं थुपिं च्वनाच्वंगु थासय् नापलाःवल । थ्व थथे ग्यानाः भयनं वःगु खनाः मन्थर लखय् दुबिल । हिरण्यक प्वालय् दुहांवन । क्वः सिमाया च्वय् जुत । थनंलि, लघुपतनक भयया हेतु सुंनं वःगु दुमदु स्वयाः हानं थ्वया बचनं फुक्कं छथाय् मुन ।

मन्थरं धाल– हे मित्र, थन मनतय्क भ्फायाला ? दूदूगु भपियादिसँ !

चित्राङ्ग मृगं धाल– ब्याधाया भयनं ग्यानाः छिथाय् शरण वया । छिकपिंलिसे मित्र याय् इच्छा जुल ।

छि थःगु छेँय् थें हे दिसँ –थथे हिरण्यकं धाःगु न्यनाः आनन्द जुयाः स्वेच्छाहार यानाः लः आदि त्वनाः पुखूसिथय् सिमाक्वय् च्वन ।

थन मन्थरं धाल– हे मित्र मृग, छितः सुनां ख्यात ? थ्व निर्जन बनय् गथे सबर वल ?

मृगं धाल– गुगुं कलिंग देशय् रूक्माङ्गत धैम्ह जुजु दु । थ्व दिग्विजय यायां चन्द्रभागा खुसि सिथय् थ्यनाः अन बास यानाच्वन ।

(थ्व खँ न्यनाः) कापले तस्सकं ग्यानाः लःया दथुं वने धाल ।

क्वः व मृग वयाः धाल– आमथे हे ज्यू ।

हिरण्यकं न्हिलाः धाल– पुखुली वनाः मन्थरया भय काय्म्वाःलला ? कुशल जुइला ?

कन्हय् सुथन्हापां कर्पूरसर पुखूया सिथय् थ्यनी धकाः सुं छम्ह ब्याधां धाःगु तायाः वयागु खः ।

थथे धाःम्ह याकनं सतिक्क वल । थ्व थासय् भयया कारणं छिसं याय्माःगु उपाय यानादिसँ धकाः मृगं धाल ।

आम उपदेशं छि थजाःगु गति जुइमाः धकाः हिरण्यकं धाल ।

गथेधाःसा, थःम्ह यानागु ज्याया परिवन्धया कारणं थःहे कलाःयात मेपिंसं दुरुप्वः ल्हाःतं सालाः घय्पूगु खनाःलि बाणिया पुत्र दुःखी जूथें छि थथे जुइ ।

लघुपतनक, मन्थर, चित्राङ्ग स्वम्हसिनं धाल– आम खँ गथे ?

हिरण्यकं धाल– **बानियापुत्रया कला:**

गुगुं काण्यकुब्ज भूमी वीरसेन धैम्ह जुजु दु । थ्व जुजुं तुङ्गबल धैम्ह राजपुत्रयात वीरपुर धैगु महानगरया जुजु यात । थ्व तुङ्गबल जुजु महाबलवन्त जुयाः थःगु नगर चाःहिलाः जूबलय् यौवनं मस्तीम्ह लावण्यवती धैम्ह छम्ह बानियापुत्री खन । राजपुत्रं थ्व ल्यासे खनाः थःगु दरबारय् वनाः कामान्ध जुयाः कुटुनीयात छ्वयाः धाय्केछ्वल । राजाया खँ कुटुनीनं धयाः थ्व लावण्यवती तत्कालय् कामबानं छटपटय् जुयाः राजपुत्रयाके मन वंकल ।

गथेधाःसा, मिसाया मयोपिं नं सुं मदु, योपिं नं सुं मदु । गथेधाःसा, बनय् सां घाँय् न्हुया न्हुयाः नःजूथें खः ।

थनंलि, कुटुनीया खँ न्यनाः लावण्यवतीं धाल– जि पतिव्रता खः ।

गुम्ह मिसां छेँज्या भिंक यात, थ्वयात मिसा धाय् । गुम्ह मिसां काय् बुइकल, थ्वयात मिसा धाय् । गुम्ह मिसां थःम्ह भाःतलिसे संसर्ग यात, थ्वयात मिसा धाय् । गुम्ह मिसा पतिव्रता जुल, थ्वयात मिसा धाय् ।

कुटुनीनं धाल– आम खँ सत्य खः ।

कुटुनीनं राजपुत्रयाथाय् वनाः सकतां खँ कन ।

तुङ्गबलं धाल– थः भाःतं धयातय्कं, वं (मन) मबीकं बीकेगु गथे ?

(कुटुनीनं धाल)– गथेधाःसा, उपाय् यानाः ज्यूगु खँ बलं जीमखु । ध्वंनं उपाय यानाः भुतिनालय् तुंकाः किसि स्याःगु दु ।

राजपुत्रं न्यन– आम खँ गथे ?

कुटुनीनं धाल–

कर्पूरतिलक किसि व धूर्त ध्वं

गुगुं छगू थासय् ब्रह्मारण्य बनय् कर्पूरतिलक धैम्ह किसि च्वनाच्वन । थ्व किसि खनाः फुक्क ध्वंतय्सं बिचाःयात– थ्व किसियात छु उपाय यानाः स्याय ? थ्वया थपाय्मछिधंगु शरीरं भ्हीत प्यलायात भोजन याय्त गाः । थथे ध्वंतय्सं धयाः ज्याथःम्ह ध्वंनं (किसि स्याय्गु) प्रतिज्ञा यात ।

थनंलि थ्व धूर्त व ज्याथःम्ह ध्वं कर्पूरतिलक किसिया लिक्क वनाः अष्टांग प्रमाण याना धाल– हे महाराज, कृपा यानाबिज्याहुँ ।

किसिं धाल– छ सु ?

ध्वंनं धाल– जि जम्बुक खः । सकलें बनचरत जानाः जितः थन छ्वयाहल ।

जुजु मदय्कं च्वनेमज्यू धकाः थ्व बनय् राज्याभिषेक बीत छलपोल सकसियां स्वामी गुणवन्त धकाः ल्ययाः जितः छ्वयाहल ।

गथेधा:सा, सु कुलवन्त, गुणवन्त, प्रतापी, धार्मिक व नीति स्यूम्ह जुल, वयात स्वामी याय् योग्य जुल ।

न्हापां जुजु निं ल्यय्, अनंलि कला:, अनंलि धन ल्यय् । जुजु असत्य व अधर्मी जुलधा:सा कला: नं गनं मदु, धन नं गनं मदु ।

अथेजूगुलिं, भिंगु लग्न चूला:बलय् याकनं बिज्याहुँ धया: ध्वं वन ।

ध्वंनं थथे धा:गु न्यना: राजा जुइगु लोभय् क्यना: कर्पूरतिलक किसि ध्वं च्वनाच्वंथाय् ब्वाँय्ब्वाँय् वना: भुतिनालय् तुत । थथे भुतिनालय् तुना: किसिं धाल– हे पासा जम्बुक, जि भुतिनालय् तुत । छु उपाय याय ?

थुकथं ध्वंनं थसाले धका: न्हिपनय् वांन्याना: 'कुसंगतया वचनं थ्व किसि भुतिनालय् तुत, सत्पुरुषया संगत या:सा सीमखु, कुसंगतया फल अवश्य लाइ' धाल ।

कुटुनीनं बिन्तियात– अथेजूगुलिं उपाय् हे दकलय् बांला: ।

o o o

कुटुनीया उपदेश न्यना: राजपुत्रं लावण्यवतीया भा:त चारुदत्त धैम्ह बानियापुत्रयात राजसेवक (नियुक्ति) यात । फुक्क विश्वासया ज्याय् चारुदत्तयात नियुक्ति यानातल । छन्हु राजपुत्र म्व:ल्हुया:, सुचिनिचि याना: रत्नया तिसा ज्वना: चारुदत्तयात आज्ञाबिल– जि लच्छितक गौरीव्रत च्वने । थ्व व्रत थौंनिसे न्ह्याके । थौंनिसें न्हिं छम्ह बांला:म्ह मिसा ब्वनाहिँ । जि थ:म्हं फक्व रत्नालंकार दान याय ।

थथे जुजुं आज्ञा बिया: चारुदत्तं सुं छम्ह ल्यासेम्ह मिसा ब्वना:हयाबिल । थनंलि जुजुं छुछु याइ धका: थ्व बानियापुत्र बिसिना: स्वयाजुल । थ्व राजपुत्र तुङ्बलं थ्व ल्यासे मिसा थिहेमथ्यूसे वस्त्र अलंकार बिया: तुरन्त मेपिन्सं मखंक थ:गु छेँय् छ्वल ।

थुकथं छुं हे मयासे (गनं मथ्यूसे) बस्तु, तिसा बियाछ्व:गु खना: बानियापुत्रं विश्वास दुगु भा:पिया: लोभय् लाना: थ: कला: ब्वना:हयाबिल ।

राजपुत्रं थ:गु चित्तय्, नुगलय् प्रियम्ह लावण्यवती सिया: क्वातुक्क घय्पुना: मिसा व मिजं लासय् द्यन ।

थ्व फुक्क स्वया: बानिकपुत्र 'थ्व राजपुत्रया ज्या थजा:गु खनि, छुयाय्' धका: थ:गु दोषं थ: अज्ञानी भा:पिया: परम विषद् याना: वन ।

o o o

हिरण्यकं लघुपतनकयात धाल– थथे सन्ताप जुइफु ।

थुकथं ग्याना: मन्थर पुखू त्व:ता:जूबलय् सुं छम्ह बनं व:म्ह व्याधां थ्व मन्थर लात । मन्थर लानाकया: धनुषय् चिना: बनान्तर चा:हिला: व्याधा थ:गु छेँय् वनेत वल । थनंलि, थ्व मन्थर लानायना: चला, क्व:, छुँ थुपिं स्वम्ह अति विषाद यानाजुल । मनुखं मन्थर ला:गुलिं हिरण्यकं बिलाप यात । हिरण्यक पलख सुम्क च्वना: चिन्तायाना: धाल– जिगु गजा:गु दुर्भाग्य !

थुकथं, अनेक बिलाप याना: हिरण्यकं चित्राङ्गयात धाल– थ्व सबर थ्व बनान्तर त्व:ता: छेँय् लिहाँ वनेन्ह्यो हे मन्थरयात बचय् याय्गु उपाय याय्माल ।

थुपिं निम्हसिनं धाल– क्व: व मृग वना: छु उपाय याय्माल, याकनं धयादिसँ !

हिरण्यकं धाल– चित्राङ्ग मृग, छि पुखू लिक्क वना: सीम्हथें यानादिसँ ! लघुपतनक मृगया म्हय् च्वना: हाला: क्वानाथेंच्वंक च्वनादिसँ । थ्व सबर मन्थरयात त्व:ता: चलाया लाया लोभं चला सित भा:पिया: वइ । थुबलय् जिं मन्थरया खिप: चाय् ।

हिरण्यकं धया: चित्राङ्ग व लघुपतनक याकनं वना: थथे च्वनाच्वन ।

थ्व सबर भ्कासुलना: ल:त्वना: सिमाक्वय् च्वन । थुकथं, सिनाच्वंम्ह मृग सबरं खन । थथे मृग सिनाच्वंगु खना: लय्ताया: चुपि कया: मृगया लिक्क वन । थथे सबरं मन्थर त्व:ताथकूगु इलय् हिरण्यक वना: धनुषय् चिनात:गु (खिप:) चाना: मन्थर याकनं पुखुली दुहांवन ।

सबर सतिक्क व:गु खना: चला वाथाक्क दना: बिस्युंवन ।

थथे चला बिस्युंवना: सिमाक्वय् वया: स्व:बलय् चिनात:म्ह कापले मदया (सबरं) बिचा:यात ।

गथेधा:सा, सिध:गु त्व:ता: सिमध:गुली चिन्ता याइम्हय्सिया सिध:गु नं मन्त, सिमध:गु ला न्हापांनिसें हे मदु ।

थनंलि निराश याना: थ्व सबर थ:गु छेँ (?) ध्व:दुक:वन ।

मन्थर आदि थुपिं प्यम्हं सन्ताप त्व:ता: न्हापायागु थासय् वना: न्हापाथें हे च्वन ।

थनंलि, सुदर्शन जुजुया काय्पिं स्वम्हफुकी नं प्रशन्न जुया:, नीतिशास्त्र थुइका: विष्णु शर्मा गुरुयाके इनाप यात– हे गुरु, आमथे थ्व हिरण्यक आदिया खँ फुक्कं सिध:गुलिं मित्रलाभ सिधलला ?

विष्णु शर्मा पण्डितं धाल– भगवानं प्राणी सकलें अभिरक्षित याना: नीति सार सम्पन्न जुइकेगु अर्थय् मित्रलाभया सार थुलि हे ख: ।

नेपा:या मौलिक संवत नेपाल संवतयात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु
लसताय् सकल नेपा:मिपिन्त

भिन्तुना

निरञ्जनमान तव:
मरु, यँ ।

डा. रत्नकमल वैद्य
न्हाय्कंत्वा:, यँ ।

जातीय व क्षेत्रीय स्वायत्तता
न्हूगु नेपाःया नितिं संघीय राज्य व्यवस्था

जनजातिको शान राष्ट्रको पहिचान !
जनजातिको पौरख राष्ट्रको गौरब !!

आदिवासी जनजातिभित्रका एक महत्वपूर्ण जाति नेवार जातिको
भाषा साहित्य संरक्षण सम्वर्द्धनको निमित्त समर्पित
नेपालभाषा केन्द्रीय विभागबाट प्रकाशित हुने
नेपालभाषा रिसर्च जर्नलले
निरन्तरता पाइरहोस भनी

हार्दिक शुभकामना

आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान
जावलाखेल, ललितपुर

संस्कृत काव्यशास्त्रकथं

काव्य हेतु

● रजमाइल श्रेष्ठ, यल

न्ह्यखँ

प्राचीन इलय् कविया तःधंगु थाय् दु। कवि धैम्ह तसकं सःस्यूम्ह विद्वान जूगुलिं कवियात न्हापा पथ प्रदर्शकया रुपय् काइगु । न्हापा कविं मखुगु, मभिंगु, मज्यूगु गुबलें नं न्वंवाइ मखु, च्वइमखु धइगु धारणा दु। थुकथं तसकं लोकं माने यानातःम्ह कविं छु च्वल व तसकं भिंगु जुइ अले वं छु च्वल व फुक्कं काव्य जुइ। गद्य, पद्य वा चम्पु न्ह्यागु च्वःसां काव्य जुइगु जुयाः काव्यया परिभाषा तसकं विस्तृत। तर लिपा विशेषयानाः १४ औं शदीया विश्वनाथया साहित्य दर्पण सफूया प्रकाशन लिपा बुलुहुँ काव्यया परिभाषाय् संकुचन वल। थौंकन्हय् ला काव्य धाय्बले पद्ययात जक नालेगु यात । काव्यया थाय् साहित्यं काल । गद्य, पद्य व चम्पु फुक्कयात साहित्यं कःघाघां साहित्यया परिभाषा विस्तृत जुजुं वल। ईकथं न्ह्यागुया नं हिसु दनी। थन काव्य व साहित्यया नं परिभाषाय् हिसु दन। छगूया अर्थ संकुचन जुलसा मेगुया विस्तृत। उकिं काव्य व साहित्यया छगू हे अर्थ जूगुलिं काव्य व साहित्ययात छगू हे धरातलय् तय्माः पाके मज्यू धैगु विद्वानतय् धापू दु।

मनूतय्गु सभ्यता नापनापं ब्वलंगुलिं काव्य(साहित्य) विधा मनू ति हे पुलां। छगू न्ह्यसः दनी, मनुखं काव्य छाय् सृजना यात ? गुलिसिनं धाइ व्यक्तिगत स्वार्थ पूर्तिया निंतिं, गुलिंसिनं धाइ सामाजिक हितया निंतिं। हित जुइगु धाय्वं फुक्कसिनं काव्य सृजना याय् फइला ? थुकिया लिसः तुरुन्त धाय्फु - फइमखु। छाय् फइमखु हाकनं मेगु न्ह्यसः दनी छाय्धाःसा सकसिके काव्य सृजना याय्गु शक्ति दइमखु, सुयाके शक्ति दइ वं हे जक काव्य सृजना याय्फइ। द्यःया वरदानं, पूर्वजन्मया फलं, गुरुया शिक्षां, अभ्यासं वा विभिन्न तन्त्रमन्त्रं शक्ति आर्जन जुइ। थुकथं साहित्य सृजना याय्त दृश्य वा अदृश्य शक्तिं घ्वानाच्वनी। थुकथं काव्य सृजना याय्त घ्वाइगु कारक तत्व वा शक्ति हे काव्य हेतु खः।

काव्यहेतु

हेतुया सीधा अर्थ कारण[1] खः। थन काव्यहेतु धाय्बले काव्य सृजना जुइगुया कारण खः। छगू अज्यागु

[1] काव्य सिर्जना याकीगु हे कारण (तत्व) हे काव्यहेतु जूगुलिं सुंपाखें प्रेरणा दतकि च्वय् मसःम्हं नं च्वय्गु कुतः याइ, अथेहे थःगु नुगलय् स्वचानाच्वंगु सुख, दुखया भाव प्वंकाः आनन्द काय्त, धेवा आर्जन याय्त, भविष्यय् थःगु नां उज्वल याय्त नं मसःम्हेसिनं नं काव्य सिर्जना याय्गु कुतः याइ। उकिं काव्यहेतुया रुपय् प्रेरणा व प्रयोजनयात नं काय्फु । तर संस्कृत काव्य-शास्त्रय् प्रेरणाया अध्ययन याय्गु ज्या थौंतकं मजूनिसा काव्यप्रयोजन काव्यहेतु अन्तर्गत मलाकुसे अलग्ग हे विषयया रुपय् अध्ययन यानावयाच्वंगु दु।

कारण दइ गुकिं याना: मनुखं काव्य सृजना यानाच्वनी । उकिं कवियाके काव्य-निर्माण याय्‌गु शक्ति उत्पन्न याइगु साधनया नां हे काव्यहेतु खः (सिंह, मिति मदु : ३९) । खुगूगु शदीयाम्ह संस्कृत काव्यशास्त्री भामहनिसें थौंतक नं काव्यहेतुया बारे अध्ययन अनुसन्धानया ज्या मदिक्क जुयावयाच्वंगु दु । विभिन्न विद्वानतय्‌गु विचा:कथं मनुखं काव्य सृजना याइगुया स्वता कारण दु -

१. प्रतिभा
२. व्युत्पत्ति
३. अभ्यास

१. प्रतिभा

काव्य सृजना याइगुया मुख्य कारण काव्यकार वा साहित्यकारयाके सुलाच्वंगु प्रतिभा खः । थ्व धापुती आपा: विद्वानतय्‌गु समर्थन दु । उकिं प्रतिभा दुम्ह प्रतिभावान व्यक्तियात स्यने हे म्वा:, अथें हे सइ । गथेकि मचा बुइवं ख्वइ, व मचायात थथे याना: ख्व धका: सुना नं स्यनीमखु अथेनं व ख्वइ, मामया दुरु मत्वंकूतले ख्वयाच्वनी । ख्वय्‌सःगु वया प्रतिभा खः । संस्कृत काव्यशास्त्री भामहं नं थःगु काव्यालंकार सफुती काव्यया कारण अथवा काव्यहेतुया रुपय् प्रतिभायात हे मानेयाःगु दु -

'गुरुपदेशादध्येतु शास्त्रं जडाधियोप्यलम् ।
काव्यं तु जायते जातु कस्यचित् प्रतिभावतः ॥'

(भामह, २०१९:५)

गुरुया उपदेशं ला न्ह्याथेंयाम्ह नं शास्त्रया अध्ययन याय्‌फइ तर काव्यया कर्ता ला प्रतिभावान् मनू हे जक जुइफइ । थुकथं प्रतिभां हे काव्य सृजना याकी धैगु भामहया मान्यता दु । उकिं वय्‌कःया विचा:कथं प्रतिभावान् व्यक्ति हे धाथेंम्ह कवि जुइ ।

काव्यशास्त्री कुन्तकं कवि-शक्तियात प्रतिभाया रुपय् कयातःगु दुसा आचार्य मम्मटं नं प्रतिभायात 'शक्ति' शब्द हे छ्य्‌ःगु खनेदु । जगन्नाथ, भट्टतौत, आनन्दवर्द्धन, अभिनवगुप्तपिन्सं नं शक्ति व प्रतिभायात छगू हे कथं नालाकाःगु दु ।

प्रतिभाया स्रोत स्वंगु दु -

सहजा :

न्हापायागु जन्मया संस्कारं उत्पन्न जुइगु प्रतिभायात सहजा धाइ । मचा बुइवं ख्वइगु, प्याखं स्यनामतःम्ह छम्ह मचायात प्याखं हु धालकि थःगु हे पहलं प्याखं हुलीगु आदि सहजा प्रतिभाया रुपय् कायूछिं । अथेहे मस्तय्‌सं वा औपचारिक शिक्षापाखें तापाक्क च्वनेमा:पिंसं थःगु भाव सःसां मसःसां काव्यया रुपय् व्यक्त यानाच्वनी । थुपिं फुक्क गुलिं तालेग्यनी, गुलिं स्यनी अथेनं कुतः याना: हे च्वनी । थ्व फुक्क पूर्वजन्मया संस्कार खः धका: सहजा प्रतिभा सिद्धान्तय् विश्वास याइपिनिगु मान्यता दु । पूर्वजन्मय् विश्वास याइपिंसं थुगु सिद्धान्तयात विश्वास याइ । उकिं थुगु सिद्धान्त विल्कुल हे आध्यात्मिक चिन्तनपाखें मुक्त जुइमफु ।

आहार्या

वर्तमान जन्मया संस्कारं उत्पन्न जूगु प्रतिभा आहार्या खः । विशेष यानाः डाक्टरया मचा डाक्टर हे जुइगु, इञ्जिनियरया मचा इञ्जिनियर हे जुइगु, साहित्यकारया मचा साहित्यकार हे जुयाः पिदनीगुयात आहार्या प्रतिभाया रुपय् कायूछिं । पूर्वजपिनिगु वंशानुगत गुण हे आहार्या प्रतिभा सिद्धान्तया मू आधार खः उकिं थुगु सिद्धान्त छुं भतिचा विज्ञान सम्मत खने दु ।

औपदेशिकी

तन्त्रमन्त्रादि साधनं उत्पन्न जुइगु औपदेशिकी प्रतिभा खः । उकिं औपदेशिकी प्रतिभा अलौकिक विचार धारा पाखें मुक्त जुइमफु । थुकथं सहजा, आहार्या व औपदेशिकी स्वतां प्रतिभाया स्रोत खः ।

काव्यशास्त्री राजशेखरया धापूकथं प्रतिभा निगू प्रकारया दु -

क. कारयित्री

ख. भावयित्री

कारयित्री प्रतिभां कवियात काव्य सृजना याकी । उकिं काव्य सृजना याकीगु प्रतिभायात कारयित्री प्रतिभा धाइसा समालोचक याइगु प्रतिभायात भावयित्री धाइ ।

प्रतिभा हे काव्य सृजनाया मू हेतु खः धकाः धाइपिं छथ्वः दुसा गुलिसिनं प्रतिभा जक दयां मगाः सयूकेगु सीकेगु (अध्ययन) नं याय्माः धाइपिं नं दु ।

२. व्युत्पत्ति

काव्य सृजनाय् प्रतिभाया भूमिका मदु धाइपिंसं व्युत्पत्ति सिद्धान्तया प्रतिपादन यात । व्युत्पत्तिया शाब्दिक अर्थ बिउ(पुसा)पाखें उत्पत्ति जूगु खः । छुं नं वस्तु उत्पादन याय्त बिउ माः, अथें उत्पत्ति जुइमखु धैगु थुमिगु धारणा दु । उकिं काव्य धैगु नं अथें सृजना जुइमखु, याय्फैमखु । उकिया निंतिं सृजकं मेहनत याय्माः । विना मेहनत सृजना याःगु औचित्यहीन जुइ । इलं फ्वंगु काव्य सृजना याय्त अध्ययन बल्लाकेमाः । अध्ययनं हे सर्जकयात शिष्ट, सरल, सजग, दूरदर्शी याइ । उकिं काव्य सृजना याय्त अध्ययनया विकल्प मदुगुलिं गुलिं-गुलिं विद्वानतय्सं व्युत्पत्तिया पर्यायवाचीकथं अध्ययनयात काय्गु याः । उकिं सर्जकं गुरु थापना यानाः गुरुपाखें सयूकेगु, सीकेगु ज्या याय्माः । थथे गुरुपाखें सयूकाः सीकाः, गहन अध्ययन यानाः सृजना याःगु जक उत्कृष्ट रचना जुइ धैगु व्युत्पत्तिवादतय्गु धापू खः ।

न्हापा-न्हापा गुरुकुलय् वनाः गुरुपाखें सयूकेगु याइसा, थौंकन्हे स्कूल, कलेज, इन्स्टिच्यूटय् वनी । गुलिं-गुलिं थःगु हे छेँय् होमट्यूसन कयाः नं सयूकेगु यानाच्वंगु दु । थ्व फुक्क व्युत्पत्तिबादया हे लिच्वः खः ।

३. अभ्यास

काव्य सृजनाया मुख्य भूमिका प्रतिभा, व्युत्पत्ति जक मखु धाइपिंसं अभ्यास सिद्धान्त न्ह्यने हल । अभ्यास मयाःपिं सुं नं सर्जकत धाथेंयापिं सःस्यूपिं जुइमखु धैगु थुगु अभ्यासयात हे सर्वोपरि माने याइपिनिगु विचाः । इमिगु विचाःकथं अभ्यासं हे छम्ह तःधंम्ह सर्जक याइ । गथेकि महाभारतया छम्ह पात्र एकलव्ययात उत्कृष्टम्ह धनुर्धारी धाय्गु याः । तर वया गुरु हे मदु । गुरु हे म्वायूक अभ्यास जक यानाः नं एकलव्य छम्ह तःधंम्ह

धनुर्धारी जुयाः पिहांवल । उकिं काव्य सृजनाय् नं अभ्यासया तसकं तधंगु महत्व दु । अले प्रतिभा व व्युत्पत्तिं जक उत्कृष्ट काव्य सृजना याकी मखु, गुबले तक सर्जकं अभ्यास याय्गु याइमखु उबले तक उत्कृष्ट रचना सृजना याय् हे फइमखु ।

'अभ्यासो हि कर्मसु कौशलमावहति ।'

कविकर्मय् कुशल जुइत ला अभ्यास हे मदय्कं मगाः । थन अभ्यास धकाः धाय्बले हाकनं हाकनं प्रयोग यानाच्वनेगु धैगु थुइकि । छकः स्यंसा हाकनं लिपा कुतः याय्गु हे अभ्यास खः । प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष भामह, वामन, आनन्दवर्द्धन व अभिनवगुप्त थें जाःपिं विद्वानपिन्सं अभ्यासयात स्वीकार याःगु खनेदु ।

समन्वय :

प्रतिभा, ब्यूत्पत्ति व अभ्यास स्वंगुलिं काव्य सृजनाया कारक तत्वत खःसां थुपिं स्वंगुलिं अलग्ग अलग्ग मखु, छगू उत्कृष्ट काव्य सृजना याय्त स्वंगुलिं हे गुण छथाय् दय्माः धकाः हाकनं मेगु छपुचलं समन्वयबाद न्ह्यने हल । समन्वय अलग्ग बाद मखु, स्वंगू सिद्धान्तयात समन्वय जक याय्गु कुतः खः । समन्वयवादीतय् विचाःकथं प्रतिभा जक दुम्हेसिनं वा अध्ययन जक याइम्हेसिनं वा अभ्यास जक याइम्हेसिनं बांलाःगु कृति बीफइमखु । यदि प्रतिभा दुम्ह मनुखं अध्ययन अनुसन्धान यानाः बारम्बार अभ्यास यायां वनधाःसा जक बांलाःगु काव्य सृजना याय्फै धैगु समन्वयबादीतय्गु विचाः[२] । स्वंगुलिं तत्वया उत्तिकं हे महत्व दु । उकिं विद्वान रुद्रतं धयादिल-

'त्रितयमदं व्याप्रियते शक्ति ब्युत्पत्तिरभ्यासः'

मम्मटं नं स्वंगुलिं सिद्धान्तया आवश्यकतायात थुइकाः धयादिल -

'त्रयः समुदितां न तु व्यस्तास्तस्य काव्यस्योद्भवे
निर्माणे सम्मुल्लासे च हेतुर्न तु हेतवः ।'

अथेहे दण्डीं नं प्रतिभा, विस्तृत दोषरहित शास्त्रया अध्ययन व अनवरत अभ्यास हे काव्य-हेतु खः धकाः धयादिल -

नैसर्गिकी च प्रतिभा श्रुतं च बहुनिर्मलम्,
अमन्दश्चाभियोगोऽस्याः कारणं काव्यसंपदः ॥

(दण्डी २०१५:७१)

२ प्रतिभा, व्युत्पत्ति व अभ्यास थुपिं स्वंगुलिं गुण दुपिंसं जक मूवंगु साहित्य सिर्जना याय् फै, थुपिं मध्ये छता जक मन्तकि नं वयागु साहित्य उत्कृष्ट जुइफैमखु । उकिं छता जक गुण दयां मगाः सकतां माः धकाः समन्वयवादीतय्गु विचाः दु । इमिगु विचाःकथं छता जक गुण मदुम्ह जुलकि बखुँया दथुइ क्वः च्वनेथें जुइ धकाः धाय्गु याइ ।

थुकथं रुद्रत, मम्मत, जयदेव, जगन्नाथ थें जा:पिं विद्वानतय्‌सं समन्वयबादयात हे ब:बियादीगु खनेदु ।

ग्वाहालि ज्वलं

भामह, १०८२, काव्यालङ्कार, पटना : विहार राष्ट्रभाषा परिषद्‌ (वि.सं. २०१९) ।

विश्वनाथ, ११०२, साहित्य दर्पण, दिल्ली : मोतीलाल, मनारसीदास (इं.सं. १९८२) ।

सिंह, डा. राज किशोर, काव्य शास्त्र, लखनउ : प्रकाशन केन्द्र ।

दण्डी, १०७८, काव्यादर्श, आचार्य रामचन्द्र मिश्र (व्याख्याकार), वाराणसी : चौखम्बा विद्या भवन (विसं २०१५) ।

थापा, डा. हिमांशु, १११३, साहित्य परिचय, ...।

नेपाल सम्वतयात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु लसताय्

सकल नेपा:मि व ग्राहकपिन्त दुनुगलंनिसें

भिंतुना

प्रो. मंगललक्ष्मी श्रेष्ठ

म्हयात ल्वय्‌क वस:

सुइमा:सा सदां लुमंका दिसँ ।

मंगल लक्ष्मी सिलाई

मंगलबजार भिंद्योया ल्यूने, यल

फोन ५५३५१८२

बांबांला:गु भिंगु

स्वीटर व वस:या निर्तिं

न्ह्याब्लें

लुमंकादिसँ।

New GRAND WOOL CENTRE

गिरिजाप्रसाद जोशीया
"मन्त्र" खण्डकाव्य

● बिमल ताम्राकार

"मन्त्र" खण्डकाव्य नेपालभाषाया एम. ए. न्हापांगु दँय् ब्वनेमाःगु स्वंगू खण्डकाव्य लय् छगू खण्डकाव्य खः । थ्व खण्डकाव्यया च्वमि गिरिजाप्रसाद जोशी खः । वय्कः छम्ह वहुप्रतिभाशाली व्यक्तित्व खः । नेपालभाषाय् वय्कलं म्वानाजःछि महाकाव्य, खण्डकाव्य, बाखं, प्याखं, उपन्यास, समालोचना, मे, चिनाखँ थज्याःगु बिधालय् न्हय्(७०)गूलि मयाक्क सफू च्वयावंगु दु । उकी नं भिंन्यागू ति जक सफू जुयाः पिदंगु खनेदत । अथेसां वय्कःया थुगु "मन्त्र" खण्डकाव्यया रसस्वादन यायेबलय् वय्कःया दुनेया प्रतिभा न्हाय्कंथें छर्लंग खनेदु । वय्कः सु गथे धकाः म्हसीकेत मेमेगु कृति मस्वःसें थ्व छगू कृति जक ब्वनेबलय् वय्कः गुलितक ग्यंम्ह साहित्यकार धका म्हसीकेफइथें जित ताः । "जीवनय् थःमं अनुभव याना श्रृजना यायेगु साहित्य हे च्वन्ह्याइ ।" धयागु बिचाः दुम्ह थ्व "मन्त्र" खण्डकाव्यया दुने नं अज्याःगु हे भ्कीसं अनुभव यायेफु ।

गिरिजाप्रसाद सु ?

गिरिजाप्रसाद जोशी छम्ह यथार्थवादी, प्रगतिशील, क्रान्तिकारी, जनपक्षीय कवि खः । वय्कःया थ्व "मन्त्र" खण्डकाव्य गनं कल्पनाया सर्गतय् ब्वयाः च्वयातःगु मदु । बरु धरातलय् हे च्वनाः थ्व खण्डकाव्यया श्रृजना यानातःगु दु । वय्कलं न्ह्यब्वयातःगु घटना गनं ज्यानातःगु आभास मजू । उकिं वय्कः छम्ह यथार्थवादी कवि खः । वय्कलं जनतायात निंगु साहित्य, जनतायात अन्याः, अत्याःनापं ल्वायेगु स्यनीम्ह कवि खः । अले न्ह्याबलें गरीव, शोषित जनताया पँ लिइम्ह जनपक्षीय कवि खः । च्वयाः नं क्रान्ति हयेफु, च्वया क्रान्तिया सः थ्वयेकाच्वंम्ह क्रान्तिकारी कवि खः । जनताया शक्तिप्रति विश्वास दुम्ह कवि खः । वय्कलं महलय् च्वंपिनिगु विरोधय् विद्रोहया सः थ्वयेकाच्वंम्ह कवि खः । वय्कलं अन्धविश्वास, परम्परावाद, पुरोहितवादया नं विरोध यानादिइ । वय्कः गज्याःम्ह कवि धयागु छुं ततःधंपिं व्यक्तित्वतय्गु बिचाः न्ह्यब्वयास्वये ।

साहित्यकार पद्मरत्न तुलाधर : *"कवि गिरिजाप्रसाद नेपालभाषायाम्ह जक मखु नेपाः राष्ट्रयाम्ह अभ्क संसार न्यंकया शोषित पीडित गरीव जनताया पक्षय् च्वइम्ह प्रगतिशील, क्रान्तिकारी मार्क्सवादी कवि खः ।"*

समालोचक जगदीश चित्रकार : *"मन्त्र खण्डकाव्यय् मार्क्सवाद प्रति वय्कःया स्पष्ट भ्कुकाव व्यक्त जुयाच्वंगु दु ।"*

"मन्त्र" छाय् नां छुल ?

थ्व सफूया नां गिरिजाप्रसादजुं छाय् "मन्त्र" नां छुयादिल जुइ धयाथें तायेफु । "मन्त्र" खँग्वः तायेवं

झीत धार्मिक खँ लुमनावइ। गिरिजाप्रसादजुं छु धार्मिक मनू खः ला ? गिरिजाप्रसाद छम्ह नास्तिकम्ह खः। धर्म व अन्ध परम्पराया वय्कः विरोधी खः। वय्कलं झीत सर्गतय् वनेगु गुगुं मन्त्र स्यनाच्वंगु मदु। वय्कलं झी म्वानाच्वनागु थाय्या प्यखें ब्यानाच्वंगु वा न्यनाच्वंगु अन्याः अत्याःयात सह यायेगु मखु न्हंकाछ्वयेमाः धयागु हसना बियाच्वंगु दु। व हे शोषित पीडित जनताया मन्त्र कनाच्वंगु दु। वय्कःया हे खँग्वलं प्वंका स्वये -

थुगु अन्या जिं
थुगु अत्याः जिं
सह याय् फइमखु गबलें
फू या फू या
अन्या धू या
मन्त्र थ्व हे जिगु न्ह्याबलें

(पौ-१६/क)

"मन्त्र"या पृष्ठभूमि :

छगू गांयात पृष्ठभूमि दयेका थुगु खण्डकाव्यया रचना गिरिजाप्रसादजुं यानादिइगु दु। अथे धका व्याक्कं छगू गां दुने जक थ्व खण्डकाव्य कय्कुनाच्वंगु मदु। थ्व खण्डकाव्य गांया पृष्ठभूमि ग्वयाः शहरया पृष्ठभूमिइ यंकाः क्वचायेकातःगु दु। थ्व खण्डकाव्यदुने दुपिं छुं पात्रतय् नां ध्याबचि, सुकु, याक्तर नां स्वयेबलय् सक्वं सतिगु गुगुं गांयात कयाः थ्व खण्डकाव्य रचना याःगु खनेदु। गिरिजाप्रसादजुं छथाय् धयादिइगु दु।

खः जिगु गां ला
खः थुलि बांला
छाय् बांलागु थ्व खिउँगु नगु !
पर्वत कविया
दुखया ख्वबिया
खण्डकाव्य खः थ्व गांया छगू

(पौ-११/ग)

"मन्त्र" खण्डकाव्य खः ला ?

शास्त्रीय मान्यताकथं स्वयेगु खःसा थ्व "मन्त्र"यात खण्डकाव्य धायेगु पाय्छि मजू थें च्वं। अथे धयागु खण्डकाव्य जुयेत माःगु गुण - सर्ग विभाजन, छन्दया प्रयोग, ऐतिहासिक वा धार्मिक मुख्य पात्रनापं रसया प्रयोग इत्यादि खः। गुगु थ्व खण्डकाव्यदुने प्रयोग जूगु खनेमदु। अथेसां थौंकन्हय्या न्हूगु मान्यताकथं छु नं खँ गुगुं नियमं चिइका मच्वनेगु खः। छु नं विधा स्वतन्त्रकथं च्वयेगु चलन वःगु दु। थ्व ल्याखं स्वयेबलय् थ्व "मन्त्र" खण्डकाव्य छगू आधुनिक खण्डकाव्य खः। अथेसां थ्व खण्डकाव्य मुक्त रुपं च्वयातःगु मदु। थ्व खण्डकाव्य मात्रिक छन्द बःकयाः च्वयातःगु दु। मात्रिक छन्द खुभ्वःया जुयाः भ्वःपतिकं च्यागू, च्यागू, झिंस्वंगू व च्यागू, च्यागू, झिंस्वंगू मात्राय् चिनातःगु दु। थ्व गनं गनं पाय्छि मजू। अथें तुं थुकिया पात्र शोषित पीडित गांया जनतापाखें ल्ययाः कयातःपिं छुं पात्रत दु, गुगु खण्डकाव्यया शास्त्रीय मान्यताकथं जुइमज्यूपिं पात्रत खः।**"मन्त्र"**

खण्डकाव्य भाय् व खँग्वः गथे च्वं ?

मन्त्र खण्डकाव्य लय् तयाः ब्वनेबलय् न्ह्याइपुसे च्वं । भाय् सल्ल वं । भ्फीसं न्हिन्हिसकं छ्यला वयाच्वनागु खँग्वःया छ्यला उकी दुने दु । खण्डकाव्य ब्वनेबलय् छुं पाःगु खँ ब्वनाच्वना थें वाःचायेकेम्वाः । गिरिजाप्रसादजुं ल्ययाः ल्ययाः छ्यलातःगु खँग्वः, भाय् खनीबलय् नेपालभाषाया सम्पन्नताया आभास जू । नेपालभाषां नं थुलि हिसि दयेक काव्यकृतिया श्रृजना जुइफु धयागु वाःचायेका ब्यू । थ्व ल्याखं नं थ्व खण्डकाव्य नेपालभाषाया नमूना कृति खः । अथेसां गन गनं नेपालभाषाय् छ्यलाज्यला मदुगु "नून" चिया अर्थय् निथाय् प्यथाय् छ्यलातःगु तःसकं हे हिसि मदु । "कानून" खँग्वःनापं ज्वःलाकेत मयः मयः त्यासा कयाः छ्यलातःगु ला धयाथें वाःचायेका ब्यू ।

खण्डकाव्य श्रृजना जूगु भ्फाः ?

२०३६ सालय् देसय् तःधंगु राजनैतिक उथलपुथल जूबलय् वहुदल व निर्दलया ल्वापुइ सक्वय् छम्ह प्रधानपञ्चया काय् सीगु भ्वलय् उबलेया गृहमन्त्री जोगमेहर श्रेष्ठं गिरिजाप्रसादयात ज्यानामारा यानाः प्रतिशोध कायेत दुष्प्रयास यात । उबलेया निर्दलीय राजनैतिक व्यवस्था गुलित तानाशाही धयागु सीदु । थःत मयःपिं जुलकिं धायेवं हे जेलय् स्वथने यंकीगु सा गुलिसितं ला बेपत्ता यानाछ्वइगु । गिरिजाप्रसाद जोशी थज्याःम्ह चेतनशीलम्ह कवियात देय्या अज्याःगु व्यवस्था खनाः गुलि मछिनीगु जुइ । उकिं उबलेया व्यवस्थायात कयाः थुगु खण्डकाव्यया रचना याःगु खः । उबले पञ्चायती व्यवस्थाय् च्वय्यापिंसं क्वय्यापिं शोषित पीडित जनतायात याइगु शोषण, अन्याः, अत्याः, षडयन्त्र, दमनयात छगू सँकिपाःचा ज्यानाः भ्फीगु न्ह्यःने न्ह्यब्वयादीगु दु । "मन्त्र" खण्डकाव्य ब्वनेबलय् नुगलय् लुयावइगु लु धात्थें हे सशक्त रुपं अभिव्यक्ति यायेत वय्कः ताःलाःगु दु । थ्व खण्डकाव्य ब्वनेलय् उबलेया शोषकतय् ख्वाःपाः छ्यातां जू ।

मन्त्र खण्डकाव्यं कय्च्यानातःगु विषय ?

नेपाः गांगामं जायाच्वंगु चिकिचाधंगु देय् खः । प्रत्येक गां आर्थिक असमानताया कारणं गरिव व धनी वर्ग दइगु जुल । वहुसंख्यक जनता गरिव जुइसा छम्हुचा जक तःमि जुइ । अज्याःगु समाजय् तःमिपिंसं गरिव जनतायात तिसीगु ज्या याइ । गरिव जनताया सम्पत्ति थःगु ल्हाःतय् लाकेत स्वइ । अज्याःपिं गरिव जनता फुक्कं च्यः जुइसा मिसात फुक्कं कतांमरि जुइ । छुं छपुचः गरिवतय्त लोभ क्यना थःगु ल्हाःतय् कयाः खिचा दयेकातइ । अज्याःपिं खिचातय्सं तःमितय् उजनय् गरिव जनतातय्त उना जुइ । अज्याःपिंसं हे तःमितय्गु सुरक्षा यायेगु ज्या याइ । समाजय् दुगु निगू वर्गयात न्हंकाः मछ्वयेक्क आर्थिक समानता वयेफइमखु । उकिं समाजय् ब्यानाच्वंगु अन्याः, अत्याःयात न्हंकाछ्वयेत क्रान्ति यायेमाः । क्रान्ति जनतापाखें जक सम्भव दु । क्रान्तिं जक समाजय् ब्यानाच्वंगु आर्थिक असमानता न्हनावना तःमि व चीमि मदयावना समानताया समाज श्रृजना जुइ ।

प्यद्वः गां दुथाय् गांया जनताया पँलिना मच्वयेक्कं देय्या सहि मूल्यांकन जुइफइ मखु । उकिं लिकुनाच्वंगु तामांग गांयात कयाः अनया किपा ब्वयेत स्वःगु दु । गांया वर्णन थुकथं यानातःगु दु ।

थुलि भ्फिंभ्फां दं

थुलि भिंफां दं
अयूनं बांला न्ह्यैपु थ्व गां
जिगु गां जिमि मां
जिमि मां जिगु गां
ख्वाः हयूकुंसा यैपु थ्व मां

(पौ-११/ख)

छन्हु गांया गुँइ तारं बारे यायेत वइ। उबलय् छम्ह ज्यामि (यात्तर) नापं छम्ह मयूजु (Wofalr)या मतिना जुइ। इपिं निम्ह जूगु गां छगुलिं मिथें न्यनी। ध्याबचिया निनिया कायू थ्व खँ सियाः (ध्याबचिया किजा) ध्याबचिनापं ब्याहा यायेत स्वइ। ध्याबचिया बौम्ह (सार्कि) नं यंकि धका धाइसा ध्याबचि न्हूगु पहयाम्ह, न्हूगु बिचाःयाम्ह थः यःम्ह दु धका धाइ। ध्याबचिं थः तता व व किजा धका नाता कनी। छन्हु पाखेलाका किजा नाता लाःम्ह वयात वयात बलात्कार यायेत वइ। ध्याबचिं प्रतिकार यानाः बिसिकेछ्वइ। वया निनिया कायूम्ह यँयू वनाः ध्याबचिया दाजुम्ह सुकु (माहां) व मेपिं माहांत ब्वनावइ। इपिं ध्याबचि व यात्तरनापं ल्वानाः इमित यःत्यः फायेत वःपिं खः। ध्याबचिया थःहे दाजुम्ह व निनिया कायू महिता जुयावल। यात्तर गुँइ बिस्युंवनी। वयात मामां गुँइ दुहांवनि। अनं गुँदुने सुं मिसा ग्वाहालि फ्वनाच्वनी। सुकु सःवःथायू न्ह्यःने वना स्वःवनी। अन ला थः कलाःयात हे गांया थालु कालुचां जबरजस्ति यानाच्वनीगु खनी। अःखः थालुचां सुकुयात नरथक्क हक्काहइ। सुकुया कलाःया थः भाःत माहां धका च्वंगु अःखः थालुचिया लाकां तलबः फ्यइम्ह खिचा जक खनी। थः भाःतया धात्थें खःगु ख्वाःपाः खनी।

भाःत माहां खः
ग्यायूगु छु खँयू थः
धइगु मतिइ तइतःम्ह व खः
सिल वं थौं तिनि
थुल वं थौं तिनि
माहां तःमितयू च्यः जक खः

(पौ-४५/ग)

अन यात्तर थ्यंकवइ। थालुयात भालयू क्वपुसां पुइक थ्यानाछ्वइ। थालु पतिं धस्वाकावनी। उकुन्हु हे बहनि ध्याबचि व यात्तरया इहिपाः वया तताजुम्हसिनं याना बिया ग्वाहालि याइ। इपिं गुंगुं बुँबुं जुनाः यैं शहरयू थ्यंकवइ। ध्याबचि शहरयाम्ह जुइसा यात्तरं भारि क्वबुयाः कमे याना जीवन हानाच्वनी। इपिं वःगु शहर गज्याःगु लयू -

मनू गुँ खः थन
मनू धुँ वः थन
मनू च्वलयू जुइमाःगु थ्व थायू
गन च्वने दइ थें
गन च्वने दइ थें

स्वस्वं त्वलय् जुइमा:गु थ्व थाय्

(पौ-५६/ख)

शहरय् बहनी जुयावलकिं मत च्यानावलकिं ध्याबचि ग्याइ । व ख्यूँगु देग: मा:जुइ । उबले शहरय् गरिब निरिह किसान जनतातय्सं आन्दोलन याइ । अन्या: अत्या:या विरुद्धय् गोलितक पना: क्रान्ति याइ । गुलि खँय् मनूत सहीद जुइ । ध्याबचि व यात्तरपिनि मचा दइ । ध्याबचि चच्छि चच्छि ग्यानाजुइ, गुबले माहांत वया सा:वइ धका । तर यात्तर न्हिच्छि थाकुक ज्या याना फसफस ग्वनाच्वनी । ध्याबचि थ: मचा ख्वइ माहांतय्सं ताइ धका दुरु ल्वसुक जुइ । माहांत वइ ध्याबचियात खिचा सी लूथें लुयायंकी । यात्तर ल्यूल्यूवनी ।

भा:तम्ह वइच्वन

ल्यूल्यू धइच्वन

मूर्ख सिपाहीं जिमिम्ह कला:

घय्पुल छिमिसं

लुल छिमिसं

ठालुं लुल अन छिमिम्ह कला:

(पौ-७५/ख)

लिपा यात्तरयात माहांतय्सं बुटं थ्वाथुथ्वाना थकी । म्वातला सित ला जुइ । सातिकुन्हु छगू बेवारिश लाश लँय् सकसिनं खनाच्वनी । व लाशया दुरुपाय् दुरुपिचा छम्ह मचा ल्वसुनाच्वनी । माहांतय्सं लाश का:वइ । मनूतय्सं लाश पनी । माहातय्सं सकसितं कथिं मुइकी । सुकु थ: बौ सार्कि क्वपुसां पुवंम्हसित कथिं दाइ । बुटं थ्वाइ । सुकुं सीम्ह मिसा थ: हे केहें धयागु सिइ । वयागु न्हासय् ला च्वयात:गु खनी । वं नं थ: केहें धयागु मसिया: न्ह्यथुखुन्हु थ:म्हं नं सामुहिक बलात्कारय् ब्वति कयागु लुमंकी । थानाय् वयात सुं स:त:वइ । सार्कि छं बौ अस्पतालय् घा:पा: जुया: सीम्वाये जुयाच्वंगु कंवइ । वं न्ह्यथुखुन्हु हुलमुलय् बुरा छम्हसित दायागु लुमंकी । वं प्रायश्चित याइ । शोषित पीडित जनताया पँ लिइ । लिपा अन न्ह्याक्व तलब ब्यूसां माहां जुयेधाइपिं सुं मदयावनी ।

"मन्त्र"या सन्देश

गिरिजाप्रसादजु गरिब जनताया पंलिना इमित मिखा खंका बीफुम्ह च्वमि ख: । जनता थ:पिनि ल्हातय् फुक्कं बुँ मिल नं गथे वा:मचा:गु जुइ धका वा:चायेका बियाच्वनी । गरिब जनतां बुँइ ज्याना कूत मपूसा त:मि धा:पिसं छु नइ थें का । गरिबं जनतां मिलय् ल्हा:तुति चुला: च:ति महायेकूसा त:मिपिंसं गन कया: लब: नयेफइ थें का । गरिब जनता थ: हे सर्वोच्च शक्ति ख: ।

कन आ: सकस्यां

खन आ: सकस्यां

बुँ फुकं गरिबया ल्हातिइ ख:

कूत छु हइ आ:

लब: छु दइ आ:

मील गरिबया ल्हातिइ खः

बहुसंख्यक जनताया हित गुगुं नं बिचालं सम्भव मदु । उकिं ईं व मुगलं जक बहुसंख्यक जनताया हित यायेफइ । गिरिजाप्रसाद जोशी गुगुं पार्टी तप्यंक संलग्न जुयामदी । अथे धका गुगु राजनैतिक बिचालं अप्रभावित वय्कः मखु । वय्कः मार्क्सवादी बिचारधारा ज्वनाच्वंम्ह व्यक्ति खः । समाजय् दइगु वर्ग संघर्षय् वय्कलं शोषित पीडित जनताया पक्ष लिनाःदीगु दु । "मन्त्र"या दकले लिपांगु चलं न्ह्यब्वयास्वये ।

ओहो जःजः

जः जक जः खः

थःगु नुगः हे

ईं व मुगः हे

गुरुद्यः

सुरुद्यः

मन्त्रया पात्रत

"मन्त्र" खण्डकाव्यदुने निखलःसिया दथुया वर्ग संघर्षया किपाः दु । उगु निखलकय् छगू खलः तःमि वा शोषक वर्ग खःसा मेगु वर्ग चीमि वा शोषित वर्ग खः । गुबलेतक समाजं शोषक न्हंकेफइमखु । उबलेतक समाजय् निखलःसिया दथुइ द्वन्द्व जुयां तुं च्वनी । थ्व "मन्त्र" दुने निखलःसिया प्रतिनिधि याकेत थीथी पात्रत गिरिजाप्रसादजुं ग्वयातःगु दु । शोषककथं थालुयात थनातःगु दु । वया नां कालु खः । हाकु अर्थय् छ्यलातःगु नां सान्दर्भिक जू ।

थालुचां शोषण यानातःपिं गामातय्गु प्रतिनिधित्व छखा छेँया छेँजःयात न्ह्यब्वयातःगु दु । उकी ब्वाम्ह सार्कि, पुलांगु बिचाःयाम्ह परम्परावादीम्ह पात्रकथं वयात कायेफु । छथाय् वं थः म्ह्याय् ध्याबचि नापं थः हे केहेँया काय्यात भ्ठीगु ऐन, कानूनकथं छं ध्याबचियात यंकेगु अधिकार दु धायेकातःगु दु ।

अथेहे वया काय् सुकु, माहां खः । सुकु सार्किया काय् व ध्याबचिया दाजुम्ह खः । थःगु विवेक छ्यलेफुम्ह मखु । मालिकतय्सं छु धाल व हे जक याःजुइ । माहां धयापिं शोषक, शासकतय्सं लहिनातःम्ह खिचा खः धका न्ह्यब्वयातःगु दु । इमिसं शोषित, पीडित जनतायात साथ मब्यूसें क्वत्यलेत जुइ । थः कलाःयात थालुं बलात्कार थःगु न्ह्यःने यात नं हक्केवं लिचिला वनीगु क्यनातःगु दु । मालिकया न्ह्यःने च्यःया लाचार न्ह्यब्वयातःगु दु । थः केहेँ ध्याबचि माहांतय्गु सामुहिक बलात्कारं याना सिइ । थः म्ह्याय् माःवःम्ह बौयात सुकु कथिं दाया स्याइ । थः बौ अस्पतालय् बांबांलागु क्वथाय् माःवनीबलय् लुइमखु । छगू ध्याकुंचा लाश वानातःगु खनी । लिपा सुकु प्रायश्चित याइ ।

ध्याबचि सार्किया म्ह्याय् खः । न्हूगु बिचाःधारा दुम्ह पुलांगु परम्परावादी बिचाःप्रति असहमति दुम्ह खः । थः निनिया काय्, थः किजा धायेमाःम्ह ब्याहा यायेत बःयात नं अःखः वयात किजाया हिया नाता क्यना थः मेम्ह यःम्ह दु धका लिमच्यूसें मग्यासें कनेगु सहास यायेफुम्ह खः ।

अन नं ध्याबचिया तताजु, गुम्ह सुकुया कलाः खः । वयात थालुं बलात्कार याइ । थः माहांया कलाः धका च्वंगु ला थालुं थः भाःत सुकुयात ब्वःबियाछ्वःगु खनिबलय् थः भाःत सु खः धका धात्थें खःगु ख्वाःपाः म्हसी । ध्याबचि व कुल्लिया यःत्यःयात समर्थन यानाः शहरय् बिसिके छ्वइ । थ्व पात्र नं बांलागु बिचाः कय्च्यानातःम्ह पात्रथें

खनेदु ।

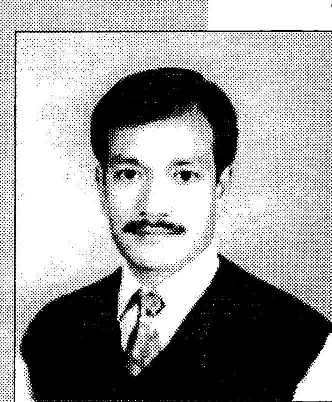
कुल्लि, गांया गुँइ तारं बारे यायेतवःम्ह खः । ध्याबचि नापं मतिना जुइ । थ्व पात्र भतिचा बिद्रोही स्वभाव दुम्ह खनेदु । थालुं ध्याबचिया तताजुयात बलात्कार यानाच्वनीबलय् छफुति मग्यासें थालुयात भ्फालय् छ्वावाइ । कुल्लिं ध्याबचियात शहरय् ब्वनायंकी । कुल्लि ज्या याना फल्चाय् बाय् देगः बाय् जुइका नं सघर्ष यानाः म्वानाच्वनी । छन्हु ध्याबचियात माहांतय्सं सालायंकी । ल्यूल्यू वना लिगनेत वनीबलय् माहांतय्सं बुटं थ्वाना सी ला म्वात ला जुइ ।

मचा, ध्याबचि व कुल्लिया मतिनाया चिं खः । मचाया उलि भूमिका खनेदु । तर सीम्ह मांम्हसिया दुरु ल्वसुयाच्वंगु लु तःसकं मार्मिक हृदय स्पर्शी खनेदु । कन्हय्या खिउँ भविष्य न्ह्यब्वयातःगु खनेदु ।

थुकिइ दुगु नां दक्वं स्वयेबलय् थ्व पात्रत दक्वं सँय्त खनेदु । तर थालु सँय् समाजया खँय्चा सुं छम्ह जुयेफुगु सम्भावना खना । तर व नं छम्ह सँय् नं जुइफु । गिरिजाप्रसादजुं छुं पात्रतय्त त्वःताः अप्वः थें पात्रतय्त न्याः यानादीगु दु थें च्वं ।

खण्डकाब्य दुने अस्वाभाविक खँ

थः हे केहेँयात दाजुम्ह सुकुचां नं बलात्कार याःगु क्यनातःगु दु । तर न्ह्याक्व हे अन्धकारया खँ न्ह्यब्वयातःगु दुसां अज्याःगु ज्या जुयेफइ ला थें ? म्ह हे सिरिंग जुइगु खँ खः । अथे हे वया ब्वा गामं म्ह्याय् माःवःम्ह सार्कियात हुलमुलय् अन्धाधुन सुकुं दाइगु लु नं उलि स्वाभाविक खनेमदु । थः ब्वा हे म्हमसीम्ह व गज्याःम्ह काय् जुइ । मेगु थः कलाः थज्याःम्हसित थालुं थःगु मिखा न्ह्यःने इसाथिसा यानाच्वंगु लु गज्याःगु नुगलं सह यानाच्वने फइगु क्यनातःगु तःसकं मल्वः । थ्व खँय् धाःसा च्वमि भाजु गिरिजाप्रसादजुं सुकुयात तःसकं अन्याः याःगु थें जिं तायेकाःगु दु ।

गोरखापत्र संस्थानया संचालक समिती नियुक्त जुयादीम्ह थुगु विभागया

उप प्रा. ओमकाश्वर श्रेष्ठ

यात थःगु कार्यकाल सुथां लाय्मा धकाः

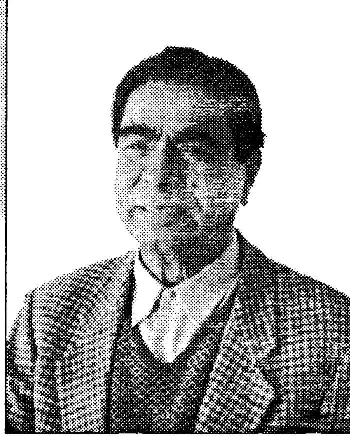
भिंतुना

देछाना

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

पाटन संयुक्त क्याम्पस लागा, यल ध्वाखा

भिन्तुना

नेपालभाषाया साहित्य-ख्यलय् नांदंम्ह वरिष्ठ समालोचक, उच्च शिक्षाख्य:या ब्वमिपिन्त मत जुया: लँ क्यनादीम्ह प्राध्यापक, ऐतिहासिक महत्वया पुलांगु ख्वँत तिथिमिति नापं लुमंकातय्‌फुम्ह वौद्धिक व्यक्तित्व, प्रगतिशील समाजं गुरुकथं हनाबना यानात:म्ह ज्ञाता, स:गु सिमा येंगुइ थें तस्सकं नम्र व सहयोगया भावनां याना: लोकंह्वा:म्ह छित: स्व. वैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं नीस्वनादीगु

"वैकुण्ठ लाकौल सिरपा:"

ल:ल्हा:गुलिं जिपिं तस्सकं लय्‌ता: । नेपालभाषा, नेवा:समाज व नेपा:देय् थकाय्‌गुली छिगु कुत: अज्झ स्यल्लाय्‌मा धका: मनंतुसें दुनुगलंनिसें छित: भिन्तुना देछायाच्वना !

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग परिवार

नेवाः समाजय् सती प्रथा*

● रवि शाक्य

१. ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

संस्कृतया 'सत्' धातुपाखें सती खँग्वः वःगु खः । सती धाय्‌बले सत्यय् दृढ जुयाच्वनीम्ह पतिव्रता, धर्मपरायण, सदाचारी, सच्चरित्र मिसायात थुइकी । अमरकोशय् पतिव्रता मिसापिनि प्यंगू नां दु- सुचरित्रा, सती, साध्वी व पतिव्रता । (गौतम; १०८९: ११४) । साधारण अर्थय् सती वनेगु धैगु भाःत सितकि भाःतया सीम्हलिसे थःत नं च्याकाः प्राण त्याग याय्‌गु खः । दक्षप्रजापतिं थः भाःत महाःद्यःया अपमान याःगु सहयाय्‌मफयाः सतीदेवीं मिँइ क्वब्वानाः सीगु बाखंपाखें प्रभावित जुयाः सती प्रथा न्ह्याःगु खय्‌फु । थ्व चलन न्ह्याःगुया ल्यूने थीथी कारणत दय्‌फु । भौतिक संसारय् जीवन यापन याय्‌त व सीधुंकाः नं पासा माः धैगु प्राचीन विश्वासया कारणं नं सती प्रथा न्ह्याःगु खय्‌फु । मनूयात म्वाय्‌त गुलि सांसारिक वस्तुया आवश्यकता दु उलि हे सीधुंकाः नं आवश्यकता दयाच्वनी । उकिं भाःत सितकि विधवा जुयाः कलाःम्ह जक म्वानाच्वनकि मृत आत्मायात शान्ति दइमखु । मृत आत्मायात नं पासा मालीगुलिं कलाःम्ह सती वनाबिलकि भाःतम्हेसित परलोकय् नं पासा दयाः सन्तोष दइ । थ्व हे विचारअनुसार न्हापा जुजु वा सुं तःधंम्ह मनू सितकि मेगु संसारय् नं वयात आवश्यक जुइ धकाः कलाः, नोकरचाकर, सल स्यानाः वा बँय् थुनाछ्वय्‌गु चलन दु । मेगु मतानुसार सती प्रथाया शुरुवात जूगुया कारण प्राचीनकालय् युद्ध जुयाच्वनीगुलिं खः । युद्धय् पराजित जूगु पक्षया मिसापिंत वा युद्धय् सीपिनि कलाःपिंत विजित पक्षं याइगु शोषण व यातनापाखें मुक्त जुइत, थःपिनि अस्मिता ल्यंकातय्‌त सती प्रथा न्ह्याकूगु खः ।

सती प्रथा गुबलेनिसें न्ह्याःगु धकाः किटान यानाः धाय्‌फुगु मदुनि । पश्चिमया संस्कृत विद्वान्‌तय्‌सं ऋग्वेद, अथर्ववेदय् सती प्रथाया उल्लेख दु धकाः व्याख्या यानातःगु दुसां पूर्वीय विद्वान्‌तय्‌सं थुकियात अस्वीकार यानाच्वंगु दु ।[1] मनुस्मृति व याज्ञवल्क्यस्मृतिइ सती प्रथाया उल्लेख मदु । तर महाभारत, रामायण व पुराणय् सती प्रथाया उल्लेख दु । ईपू. ३००पाखे रचना जूगु धकाः अनुमान यानातःगु महाभारतय् सती वंगु घटना न्ह्यथनातःगु दु । महाभारतय् महाराज पाण्डु सीबले रानी माद्री सती वंगु खःसा कृष्णया अबु वसुदेव सीबले

---

* थ्व च्वसुया पाण्डुलिपि अध्ययन यानाः परिमार्जनया लागि मूवंगु सुझाव बियादीपिं गुरुवर काशीनाथ तमोट, ओमकारेश्वर श्रेष्ठ व रास जोशीप्रति कृतज्ञता प्वंकाच्वना । अथे हे पासापिं राजेन्द्र शाक्य, किरण शाक्य व राजितबहादुर श्रेष्ठयात नं आपालं सुभाय् दु ।

१) थ्व बारे तर्कवितर्कया लागि स्वयादिसँ - छविलाल पोखरेल, लोग्ने मर्दा स्वास्नीले सती जाने व्यवहार । *प्रज्ञा* ९:२:३२ (विसं २०३७), पृ. ८०-८६ ।

वया प्यम्ह कलाःपिं - देवकी, भद्रा, रोहिणी व मदिरा सती वंगु खः (पाण्डेय; ११२३: ६४९)। तर कौरव पक्षयापिं सुं हे सती वंगु न्ह्यथनातःगु मदु। रामायणय् छम्ह ब्राम्हणी वेदवती सती वंगु उल्लेख दु (मिश्र; १११२: ४३८)। ब्रम्हपुराणय् यदि भाःत परदेशय् सित धाःसा कलाःम्हेस्यां वया लाकां (पादुका) थःगु नुगलय् दिकाः पवित्र जुयाः मिँइ दुहांवनेमाः धयातःगु दु (वहेः ४४०)। तर प्रामाणिक रुपं सती प्रथाया उल्लेख भारत वःपिं ग्रीकतय्गु वर्णनय् वःगु दु। इमिगु वर्णन अनुसार ईपू. ३१६स Antigonosया विरुद्ध युद्ध जूबले हिन्दू जनरल Keteus सीगुलिं वया चीधिकःम्ह कलाः सती वंगु खः (Altekar; 1058: 142-43)।

ई बिनावंलिसे सती प्रथां उग्र रुप कयायंकल। समाज रुढीवादी व संकुचित जुयावंगुलिं विधवा विवाह व पुनर्विवाह याय्गुली बन्देज तयाबिल। खय्तःला सती मवंसे सतीव्रतय् च्वनेगु विकल्प नं मदुगु मखु। तर सतीव्रतय् च्वनीपिं विधवातय्सं न्हिं छक्वाः जक साधारण नसा नय्दइगु, खाताय् द्यनेमदइगु, मन्दिरय् वनेत जक छेँनं पिहांवनेदइगु, छुं नं उत्सव समारोहय् ब्वति काय्मदइगु, बांलाःगु वसः पुने मदइगु, तिसां तीमदइगु व लय्लय्पत्तिकं नौपाखें सँ खाकेमालीगु कठोर प्रावधान लागू जुल (Stein; 1098: 255)। फलस्वरुप विधवा जुयाः म्वाय्गु अतिकं कष्टकर जुजुंवन। उज्वःगु श्रृंगारहीन व कठोर वैधव्य जीवन हनाः म्वाय्गुसिबें बरु सती वंसा मेगु जन्मय् भाःतलिसे सुखपूर्वक जीवन हनेदइ धैगु धारणां सती वनीपिं अप्वयावन। सती वनेगु धैगु छगूकथं प्रतिष्ठाया विषय जुयावन। उच्च जातया मिसापिं सती मवनकि परिवारया हे बेइज्जत जुइगु तायकाहल। मेखे क्वय्या जातयापिं मिसापिं सती वनकि इमिगु सामाजिक स्तर थहांवनाः उच्च जातया ल्याखय् लाःवनीगुलिं १८गूगु शताब्दीइ भारतय् जातीय रुपं अतिकं क्वय् लाःगु सदगोप व तेली जातयापिं मिसात सती वनेत न्ह्यचिलीगु खः (Stutchbury; 1110: 41)।

प्रतिष्ठा रक्षाया लागि भारतय् मुस्लिमकालय् राजपूततय्सं सती प्रथा थें हे जाःगु 'जौहर प्रथा' न्ह्याकूगु खः। निगुलिं प्रथा आत्महत्या खःसां सती प्रथा व जौहर प्रथा दथुइ आधारभूत फरक दु। सती प्रथा धैगु पार लौकिक संसारय् सुखभोग याय्दइगु धार्मिक आस्थाय् आधारित खःसा जौहर प्रथा धैगु मेगु धार्मिक पुचःया मनूतपाखें थःपिनि इज्जत ल्यंकातय्त याइगु आत्महत्या खः। शाहवंशया पुर्खा चितौडया फत्यसिंहया म्ह्याय्नाप मुस्लिम बादशाहं जबरजस्ती इहिपा याय्त स्वःगुया फलस्वरुप चितौडय् आक्रमण जूबले १३०० राजपूत मिसातय्सं सामूहिक आत्महत्या याःगु व फत्यसिंहया म्ह्याय् सदलं ग्वाराग्वारा दाःगु चिकनय् क्वब्वानाः देहत्याग याःगु घटना जातीय धर्मरक्षाया लागि सिनावंगु जौहर प्रथाया दसु खः (कार्की; ११०८: १)।

२. नेपालय् सती प्रथा

२.१ लिच्छविकाल

नेपालय् सती प्रथा गुबलेनिसें न्ह्यात धकाः क्वःछिनाः धाय्मफुनि। तर लिच्छविकालय् हे सती प्रथाया प्रचलन दु धकाः अभिलेखं प्रमाणित जुइधुंकूगु दु। सती प्रथाया उल्लेख जूगु अभिलेख स्वय्गु खःसा भारतय् स्वयां नेपालय् पुलांगु अभिलेख लूगु दु। भारतय् लूगु सती प्रथाया उल्लेख वःगु दकले पुलांगु अभिलेख गुप्त संवत् १९१ (ई. ५१०)या खः गुकी हुणतलिसे युद्ध जूबले जनरल गोपराज सीगुलिं वया कलाःम्ह सती वंगु खँ उल्लेख यानातःगु दु। नेपालय् चाँगुनारायणया शसं ३८६ (ई. ४६४)या मानदेवया अभिलेखय् सती प्रथाया प्रसङ्ग वःगु दु। मानदेवया अबु धर्मदेवया मृत्यु जूगुलिं मांम्ह राज्यवतीं सती वनेत स्वःगु खःसां मानदेवं थः मांयात

सती वनेमते धकाः पनाः यदि सती वन धाःसा थःम्हेस्यां आत्महत्या याय्‌गु ख्याच्वः बियाः सती मछ्वःगु खः । राज्यवतीं नं सतीव्रतय् च्वनाः काय्‌यात शासन संचालनय् ग्वहालि याःगु खः (वज्राचार्य; १११६: १५) ।[२] थुकिं उबले सती प्रथा अस्तित्वय् दुसां अनिवार्य मजूगु धकाः क्यं । लिच्छविकालय् हे भौम गुप्तया मां आभिरी व जयदेवया मां वत्सदेवी नं सती मवंसे सतीव्रतय् च्वंगु खः । मदुम्ह भाःतया नामय् दानधर्म यानाः कीर्ति स्थापना यानाः मोक्षपद लाय्‌मा धकाः कामना याइगु खः । शसं ४६२ (ई. ५४०)स आभिरीं थः भाःत अनुपरम गुप्तया नामं शिवलिङ्ग स्थापना यानाः गुथि तयाब्यूगु खः (वहे : १७०-७१) । अथे हे वत्सदेवीं काय् जयदेवलिसे जानाः थः मदुम्ह भाःत जयदेव द्वितीयया कल्याण जुइमा धकाः मासं १५७ (ई. ७३३)स पशुपतिनाथयात वहःया पलेस्वां देछाःगु खः (वहे : ५४८-५६) ।

२.२ मध्यकाल

मध्यकालय् वयाः सती प्रथा अझ व्यापक जुल । विशेष यानाः शासकवर्ग व उच्चवर्गय् थुकिया प्रभाव लात । उबलेया अभिलेखय् सती वंगु घटनायात महत्वपूर्ण थाय् बियाः उल्लेख यानातःगु दु । रुद्र मल्ल सीबले ४म्ह, रत्न मल्ल सीबले १०म्ह, जगतप्रकाश मल्ल सीबले ९म्ह, नृपेन्द्र मल्ल सीबले ९म्ह, पार्थिवेन्द्र मल्ल सीबले २४म्ह, प्रताप मल्ल सीबले ९म्ह सती वंगु खः । योगनरेन्द्र मल्ल सीबले दकले आपाः ३१म्ह सती वंगु खः ।[३] जुजुपिं सीबले सती वंगुया थुज्वःगु धलः आपालं ताहाकः जू । राजपरिवार बाहेक दरवारय् ज्या याइपिं भारदार तय् दथुइ नं सती प्रथा न्ह्यानाच्वंगु खः । नेसं ८०० कार्तिक कृष्ण १३ विहिवारखुन्हु चौतारा चिकुटिया दाजु सीबले कलाःम्ह चण्डिका सती वंगु खः (Regmi -III; 1086: 7) । अथे हे नेसं ८०० ज्येष्ठ कृष्ण ३ शनिवार खुन्हु चौतारा चिकुटिया अबु षोरतम सीबले चिकुटिया मांम्ह सती वंगु खः (ibid.: 10) । इटालियन धर्मप्रचारक Constantino Da Loroया ई. १७४३ जून १५ तारीखया पत्रय् मल्ल दरवारया छम्ह भारदार सीबले वया निम्ह कलाःपिं भम्चाया वसः पुनाः छ्त्तिं मग्याःसे सती वंगु घटनाया चर्चा यानातःगु दु (Vaidya; 1113: 287) । तर जुजु सीसां वया रानीपिं सती मवंसे राजकाजय् ग्वहालि याःगु दसुत नं आपालं दु । हरिसिंहदेवया रानी देवलदेवी, रुद्र मल्लया मां पदुमलदेवी, सिद्धिनरसिंह मल्लया मां लालमती, भूपालेन्द्र मल्लया मां ऋद्धिलक्ष्मी सती वंगु मदु । काय्‌पिं नाबालक जूगुलिं इपिं सती मवंसे संरक्षक जुयाः राजकाजय् सक्रिय जुयाच्वंपिं खः । थुकथं मध्यकालय् सती प्रथा अनिवार्य मजूसां सती वनेगुया महिमा अप्वयावंगु स्पष्ट जू ।

२) तर सुशीला मानन्धरजुं थ्व अभिलेखय् सती प्रथाया उल्लेख जूगु मखु, राज्यवतीं भावावेशय् वयाः जक प्राण त्याग याय्‌गु निर्णय काःगु खः, लिच्छविकालय् सती प्रथाया सामाजिक नियम मदु धकाः तर्क बियादीगु दु । स्वयादिसँ- सुशीला मानन्धर, प्राचीन नेपाली समाजमा नारीको स्थान : लिच्छविकालका अभिलेख नियाल्दा, *कन्ट्रिब्युशन्स टु नेपालीज स्टडिज्,* २३:१ (जनवरी १९९६), पृ. ३०७-१८ ।

३) थ्यासफुती सती वंपिनिगु ल्याः ३३म्ह बियातःगु दु (Regmi-III; 1086: 46,53) । भाषा वंशावलीइ ३२म्ह बियातःगु दु (लंसाल; १०८६: ७३) । तर यल मंगलबजारय् च्वंगु च्यासिंदेगःया नेसं ८४३या शिलापत्रय् सती वंपिनिगु ल्याः ३१म्ह बियातःगु दु । लिखित अभिलेखयात स्वयां उत्कीर्ण अभिलेखयात अप्वः विश्वसनीय नालेगु चलन दु । उकिं योगनरेन्द्र मल्ललिसे सती वंपिनिगु ल्याः ३१म्ह हे पाय्‌छि ताय्‌केमाः । थ्व बारे विस्तृत जानकारीया लागि स्वयादिसँ- धनवज्र वज्राचार्य (सं.), *इतिहास-संशोधनको प्रमाण-प्रमेय (पहिलो भाग)* । ललितपुर : जगदम्बा प्रकाशन, (विसं २०१९ मंसीर), पृ. १५१-५१ ।

२.३ आधुनिककाल

शाहकालय् नं सती प्रथा न्ह्यानातुंच्वन। पृथ्वीनारायण शाह सीबले ९म्ह मिसापिं सती वंगु खः (जोशी; ११०४: ७)। लिपा राजनैतिक स्वार्थपूर्ति यायगु ज्याभःया रुपय् सती प्रथायात छ्यलेगु यानाहल। रणबहादुर शाहया हत्या जुइधुंकाः हेलम्बुइ निर्वासित जीवन हनाच्वंम्ह रानी राजराजेश्वरीदेवीयात भीमसेन थापां सती वनेत बाध्य याःगु खः।[४] रणबहादुर शाहया मेम्ह कलाः ललितत्रिपुरासुन्दरी थःगु पक्षयाम्ह जूगुलिं वयात सती मछ्वःसे राजराजेश्वरीदेवीयात जक सती छ्वयाः राजनैतिक शक्ति प्राप्त याय्त भीमसेन थापां उकथं षड्यन्त्र याःगु खः। अथे हे गीर्वाणयुद्धविक्रम शाह सीबले भीमसेन थापां थःगु पक्षया विरोधी जूगुलिं रानी सिद्धिराज्यलक्ष्मीदेवीयात नं सती वनेत बाध्य याःगु खः (यादव; ११०९: १३५)। अनंलि शाहवंशीय जुजुपिं सीबले वया रानीपिं सती वंगु घटना जूगु मदु।

३. सती प्रथाया उन्मूलन

उगु इलय् भारतय् समाजसुधारया आन्दोलन न्ह्यानाच्वंगु खः। राजा राममोहन रायं (ई. १७७८-१८३३) ब्रम्हसमाजया स्थापना यानाः समाजय् दुगु कुरीति, धार्मिक विकृति चीकेत सती प्रथा, बालविवाह व जातिभेद आदिया घोर विरोध याय्गु अभियान न्ह्याकाच्वंगु खः। शुरुशुरुइ भारतया अंग्रेज शासकतय्सं भारतया सामाजिक धार्मिक मामिलाय् हस्तक्षेप मयाय्गु नीति कयातःगु खःसां राजा राममोहन रायया आन्दोलनं नैतिक बल दयाः तत्कालीन ब्रिटिश इण्डियाया प्रमुख प्रशासक Lord William Bentinckया पालय् ई. १८२९ डिसेम्बर ४ तारीखखुन्हु भारतय् सती प्रथायात कानूनी रुपं प्रतिबन्ध तयाबिल, सती प्रथायात प्रोत्साहन बीम्हेसित प्राणदण्ड बीगु प्रावधान दयकाबिल (Landon-II; 1113: 172)।[५] थुकथं भारतय् सती प्रथाया बिरुद्ध कानून लागू जूसां तत्कालय् हे उकिया प्रभाव नेपालय् लाःगु खनेमदु। नेपालय् सती प्रथाया विरुद्ध दकले न्हापां पलाः ल्ह्वंम्ह राजेन्द्रविक्रम शाह खः। ई. १८३९य् छगू आदेश जारी यानाः १२ दँ स्वयां क्वय्यापिं सती वनेमदु धकाः नियम दय्कबिल (Vaidya and Manandhar; 1105: 261)। वधुंकाः थुखेपाखे पलाः ल्ह्वंम्ह जंगबहादुर राणा खः। जंगबहादुरं बेलायतया यात्रा यानाः लिहांवय्वं अनया रहनसहन व जीवनशैलीपाखें प्रभावित जुयाः थन नं छुंछुं सुधारया ज्या न्ह्याकूगु खः। उपिं मध्ये सती प्रथाय् सुधार याःगुयात महत्वपूर्ण ज्याकथं काय्माः। विसं १९१० पुष ७ गतेनिसें लागू जूगु मुलुकी ऐनय् सती प्रथायात नियन्त्रण याय्त थीथी प्रावधानत दय्काबिल। उगु ऐनया सतीसम्बन्धी मूमू बुँदा थुकथं दु -

---

४) थ्व घटनायात कयाः नेपालभाषाय् 'महारानी विज्यालक्ष्मी' शीर्षकया बाखंम्ये रचना जूगु दु (कसा; ११०३: ७८- ८१)।

५) भारतय् कानूनी रुपं सती प्रथायात निषेध याःसां इलय्व्यलय् सती वंगु घटनात सार्वजनिक जुयाच्वंगु दु। ई. १९८७ सेप्टेम्बरखुन्हु राजस्थानया जयपुरय् मालसिंह नांया मनू सीबले १८दँ दुम्ह वया कलाः रुप कुँवर सती वंगु घटना अतिकं चर्चित जूगु खः। Dorothy Stein, Burning Widows, Burning Brides : The Perils of Daughterhood in India. *Pacific Affairs*, 61:3 (Autumn 1988), pp. 465-85 ।

- १६दँ स्वयां क्वयया मिसापिंसं सती वनेमदु । १६दँ दुसां वया काय् १६दँ मदुनिसा वा म्ह्याय् ५दँ मदुनिसा सती वनेमदु ।[६]
- उच्चवर्गया सुं व्यक्ति सीबले वया दासदासीत सती वनेमदु ।
- काय् सीबले मांम्ह सती वनेमदु ।[७]
- प्याथय् दुम्ह मिसायात सती छ्वयदइमखु ।
- सती वने धकाः सिँपँय् थहांवनेधुंकाः म्हांल धालकि वयात अप्पां कय्काः वा कथिं दायाः मस्याःसे हेय्काः सती छ्वय्माः । मिँ तय्धुंकाः चितां बिस्युंवनकि वयात ज्वनाः छ्वय्केदइमखु । वयात जातीय स्तरअनुसार जरिवाना पुइकाः वा पतिया[८] बियाः समाजय् दुकाय्ज्यू ।

(On Sati; 1097: 65-69)

थ्व कानूनय् नेवाःत सती वनीबले छु छु याय्माः धकाः बिस्कं व्यवस्था यानातःगु मदु । तर थ्व स्वयां छुं ई न्ह्यः विसं १९१० आश्विन शुक्ल १५खुन्हु मैथिली ब्राम्हणतय्गु लागि दय्कूगु व्यवस्थाय् सती वनीम्ह मिसा थःम्हेस्यां हे थःगु चिता दय्केमाःगु नियम दय्कातःगु दु (श्रेष्ठ; ११२७: १०) ।

जंगबहादुरं सती प्रथायात बन्द मयाःसां निरुत्साहित याय्गु कुतः याःगु खः । उच्चवर्गयापिंसं यानाक्यनकि सर्वसाधारण जनतातय्सं उकिया अनुकरण याइ धैगु आशयं किजापिं बमबहादुर व कृष्णबहादुर सीबले इमि कलाःपिंत सती मछ्वःगु खःसा जिलाजं सीबले थः म्ह्याय्यात नं सती मछ्वः (क्षेत्री; ११०८: ४७) । तर स्वयं जंगबहादुरं थः सीत्यंबले कलाःपिंत सती वनेत धयावंगुलिं स्वम्ह कलाःपिं हिरण्यकुमारी, अन्तरी महारानी व डाकचोके महारानी सती वन (Landon-I; 1113: 155) । लिपा वीरशम्शेरं जंगबहादुरं दय्कूगु कानूनयात हीकाः सती प्रथायात अझ निरुत्साहित याय्त थाकुगु शर्तत तयाबिल -

१. राजधानीइ पहुँच दुगु थासय् सुयां सती वनेमाल धाःसा राणा प्रधानमन्त्रीयात खबर याय्माः ।
२. राजधानी स्वयां तापाःगु जिल्लाय् सती वनेमाल धाःसा जिल्ला प्रमुखया स्वीकृति काय्माः ।
३. सती वनीम्ह मिसाया चीधिकःम्ह काय् १६दँ पुलावने धुंकूसा जक सती वनेदइ ।

(क्षेत्री; ११०८: ४७)

वीरशम्शेरया थ्व नियमं सती वनीपिंत तस्सकं थाकुल । अथे जूसां सती वनेगु चलन पूर्णरुपं बन्द धाःसा मजू । नेपालं सती प्रथायात पूर्णरुपं उन्मूलन याय्गु श्रेय चन्द्रशम्शेरयात वनी । ई. १९२० जुन २८ (विसं १९७७ आषाढ २५)खुन्हु नेपालय् सती प्रथा अन्त्य याय्गु कानून लागू यात । उगु कानूनय् सुं नं मिसां सती वनेत परिवार, थःथिति, जमिन्दार, तालुकदार वा सुं तःधंम्ह मनूयात इनाप यात धाःसा वयात पनेमाः, छुं जुयाः

---

६) न्हापां ऐन लागू याःबले ११दँ स्वयां कम उमेरयापिं मिसापिं सती वनेमदु धकाः च्वयातःगु खःसां ९दँ लिपा हाकनं संशोधन यानाः १६दँ यानाब्यूगु खः (गौतम; ११२४: १५५) ।

७) काय्म्ह सीबले मांम्ह सती वनीगु चलन बारे क्वय् चर्चा जुइतिनि ।

८) 'पतिया' सम्बन्धी विस्तृत जानकारीया लागि स्वयादिसँ - Andras Hofer, *The Caste Hierarchy and the State in Nepal : A Study of the Muluki Ain of 1854* (Reprint). Lalitpur : Himal Books, 2004. pp. 161-62 ।

पने मफुत धाःसा इमित ज्यान सजाँय जुइ, सती वंम्हेसित ग्वहालि याःम्हेसित नं ज्यान सजाँय जुइगु व्यवस्था यानातःगु दु (Abolition of the Sati System; 1090: 152-153)।

थुकथं सलंसः दँनिसें धर्मया नामय् मनूतय्त म्वाःम्वाकं च्याकाः स्याय्गु अमानवीय प्रथा न्ह्याबलेंन्ह्याबलेंया लागि अन्त्य जुल ।

४. सतीया प्रकार

सामान्य अर्थय् सती प्रथा धइगु भाःत सितकि कलाःम्ह म्वाःम्वाकं छ्वयाः प्राण त्याग याय्गु चलन खः । थ्वबाहेक सती वनीम्ह व्यक्तिया आधारय् सतीया मेगु निगू भेद नं दु - मासती व सतु ।

क) मासती - काय् सितकि काय्या सीम्हलिसे मांम्ह नं छ्वयाः सती वनीगु चलनयात मासती धाइ । थ्व दक्वसिबे उच्चस्तरीय, सम्मानजनक सती खः (Thompson; 1048: 38-39) । विक्रमया १२गूगु शताव्दीइ काश्मीरया छम्ह मण्डलेश्वर (मन्त्री) युद्धय् सीबले वया मांम्ह गज्जा काय्या सीम्हलिसे छ्वयाः मासती वंगु खः (नेपाल; ११०६: ६-७) । नेपालय् नं मासतीया दसुत दु । नेसं ८०० पौष कृष्ण ९ विहिवारखुन्हु प्रताप मल्लया मथ्याःम्ह काय् भाकुतु मदुबले वया कलाम्ह लिसे मांम्ह नं मासती वंगु खः (Regmi- III; 1086: 8) । नेसं ८८० भाद्र कृष्ण १४खुन्हु यलया जुजु विश्वजीत मल्ल सीबले मांम्ह नं सती वंगु खः (लंसाल; १०८६: ७९) ।

ख) सतु - मिसापिं जक मखु मिजंत नं सती वनेगु चलन दु । मिजंत सती वन धाःसा उकियात सतु धाइ । सती खँग्वःया पुरुषवाचक खँग्वः सतु खः । विशेष यानाः मालिकया सीम्हलिसे छ्वयाः प्राणत्याग याइम्ह नोकरयात सतु धाइ । विक्रमया १६गूगु शताव्दीइ भारतया विजयनगरय् जुजु सितकि मिसापिं लिसेलिसें जुजुया सत्तीक लाःपिं मिजंतय्सं नं मिँइ छ्वयाः सतु वंगु अभिलेख दुसा कम्बोडियाय् नं रानीपिंनापं भारदारतय्सं सतु वनाः प्राण त्याग याइगु खः (पन्त; ११०५: ४) । भारतय् ई. १८१८य् जयपुरया महाराज सीबले १८म्ह मिस्तलिसे १८म्ह नोकरत व छम्ह नौ मालिकया सीम्हलिसे छ्वयावंगु खः (Thompson; 1048: 37) । नेपालय् नं सतु वंगुया दसु दु । गोरखाया जुजु नरभूपाल शाह सीबले छम्ह नोकर नं सतु वंगु खः (योगी नरहरिनाथ; १०८४: ११७) ।

सती वंगु ईया आधारय् सतीयात निथिकय् ब्वथले छिं - सहमरण सती व अनुमरण सती ।

(क) सहमरण सती - सीम्ह भाःतया सीम्हलिसे हे छ्वयाः देहत्याग याय्गुयात सहमरण सती धाइ । थुकियात सहगमन सती नं धाः । सतीसम्बन्धी आपाः थें घटना सहमरण सती हे खः ।

(ख) अनुमरण सती - भाःत गनं तापाक्क वा परदेशय् सितकि वनापं सती वनेमखनीगु परिस्थिति वइबले भाःतया प्रतिनिधित्व याइगु छुं चिं लाकां, लं वा जातः ज्वनाः सती वनेगुयात अनुमरण सती धाइ । भारतय् भाःत सिनाः ३५दँ लिपा अनुमरण सती वंगु अभिलेख दु (Stein; 1098: 27) । यँया जुजु भूपालेन्द्र मल्ल भारतय् तीर्थयात्रा वंबले नेसं ८२१ कार्तिक कृष्ण अमाइखुन्हु लँ दथुइ सीगुलिं अन हे दाहसंस्कार यात, निला व न्यान्हु लिपा माघ शुक्ल ५खुन्हु जुजुया जातः ज्वनाः ८म्ह मिसापिं सती वन (Regmi-III; 1086: 49) । रणबहादुर शाह सीबले हेलम्बुइ निर्वासित यानातःम्ह महारानी राजराजेश्वरीदेवी ७न्हु लिपा अनं लिहांवयाः सती वंगु खः (वज्राचार्य; १०८३: १९४) ।[९]

भारतय् सीम्ह मनूलिसे वया तता वा केहें नं सती वंगु घटनात दु (Thompson; 1048: 37)। तर नेपालय् उज्वःगु घटना जूगु प्रमाण लुयावःगु मदुनि।[१०]

सुनां नं ईच्छा याय्वं जक सती वनेदइगुमखु। सती वनेत छुंछुं प्रावधानत पूवंकेमाः। रजस्वला जुयाच्वंपिं, प्याथय् दुपिं व नकतिनि मचा बुइकूम्ह मिसायात सती छ्वइमखु (Stutchbury; 1110: 36, Stein; 1098: 254)। हिन्दू धर्मकथं दाहसंस्कार याय्गु धैगु हे यज्ञ यानाः द्यःयात छाय्गु प्रक्रिया खः (Parry; 1100: 105)। रजस्वला जुयाच्वंपिं, प्याथय् दुपिं व नकतिनि मचा बूपिं मिसात अशुद्ध जुयाच्वनीगुलिं द्यःयात समर्पण याय्त अयोग्य ताय्काः सती मछ्वइगु खः। उगु इलय् सती वनेगुयात अतिकं सम्मानपूर्वक स्वइगु खः। भारतय् सती वंपिनिगु सम्मानय् दय्कातःगु स्मारकयात तीर्थस्थल भाःपियाः पूजा याय्गु चलन थौंतकं न्ह्यानाच्वंगु दनि।[११]

५. नेवाः समाजय् सती प्रथा

नेवाः समाजय् मिसामचातय्त इहि याकेगु चलन दुगुलिं नेवाः मिसात गुबलें हे विधवा जुइमखु धैगु आमधारणा दु। कलाःम्हेस्यां भाःतया फुंगा तःलय् निगः ग्वय् तयाबिलकि पारपाचुके जूगु ताय्की। अनंलि व मिसा मेम्ह मिजं व्याहा याय्त स्वतन्त्र जुइ। अभ्र भाःत बिरामी जुयाः म्वाइमखुगु अवस्थाय् थ्यनकि वया छाती द्यःने निगः ग्वय् तयाबिलकि स्वतः पारपाचुके जुइ, भाःत सीसां उम्ह मिसां छुं नं बारेयाय्म्वाः, बर्खि नं च्वनेम्वाः। नेवाः समाजया अध्ययन याःपिं यक्व स्वदेशी व विदेशी विद्वान्तय्सं थुकिया बारे च्वयातःगु दु।[१२] थ्व परम्परां समाजय् विकृति अप्वल धकाः राणा प्रधानमन्त्री रणोद्दीपसिंहं उकथं एकतर्फी सम्बन्धविच्छेद याइम्ह कलाःया विरुद्धय् भाःतम्हेस्यां अदालतय् मुद्दा दायर याय्फइगु अधिकार ब्यूगु खः (गौतम; ११२४: १६०)।

थ्व ल्याखं स्वय्बले नेवाः समाजय् सती प्रथा मदय्माःगु खः। तर वास्तविकता अथे मखयाबिल। भाःत सितकि कलाःम्ह सती वनेगु चलन नेवाः समाजय् नं दु। तर मेगु समाजय् थ्व प्रथां गुलि उग्र रुप काःगु खः, नेवाः समाजय् उलि व्यापक रुप काय्मफु। सती वनेगुयात नेपालभाषां **मि बियेगु** धाइ। अभिलेखय् सती वन

९) गुलिं सफुती रणबहादुर शाह सिनाः ९न्हु लिपा राजराजेश्वरीदेवी सती वंगु धकाः च्वयातःगु दु। उगु सती सहमरण सती खः वा अनुमरण सती खः धैगु खँय् नं विवाद हे तिनि।

१०) रेग्मीजुं 'वृषोत्सर्गविधि' सफुती च्वंगु टिपोटया आधारय् नेसं ६९४ भाद्र शुक्ल ३ विहिवारखुन्हु यैंया जुजु महेन्द्र मल्ल सीबले वैमात्रि (मेम्ह मांपाखें दुपिं) तता/केहेंपिं दुयिनी व हेरा सती वंगु धकाः च्वयातःगु दु (1086: 43)। तर महेशराज पन्तजुं थुकियात खण्डन यानादीगु दु। स्वयादिसँ - महेशराज पन्त, महेन्द्र मल्लको विषयमा केही कुरा। *पूर्णिमा*, ३८ (विसं २०३४ चैत्र), पृ. ७४-८९।

११) स्वयादिसँ- Pauline Kolenda, Woman as Tribute, Woman as Flower : Images of Woman in Wedding in North and South India. *American Enthologist*, 11:1 (Feb. 1984), pp. 98-117. Anne Hardgrove, Sati Worship and Marwari Public Identity in India. *Journal of Asian Studies*, 58:3 (Aug. 1999), pp. 723-52।

धायत् 'मि बिस्यंवन' धका: न्ह्यथनात:गु दु । तर रेग्मीजुं थ्व खँ मथुया: 'मि बिस्यंवन'या अर्थ चितां विस्युंवन (fled from the pyre / ran away from the pyre) धका: च्वयादीगु दु (Regmi-II; 1086: 213,713) ।

जुजुपिं सीबले सती वंगुया गुलि अभिलेख तयात:गु दु, सर्वसाधारणपिं सीबले सती वंगुया अभिलेख उलि लुयाव:गु मदु । भ्भीथाय् सर्वसाधारण जनताया इतिहास लिपिवद्ध यानातय्‌गु परम्परा मदुगुलिं सती वंगुया अभिलेख म्हो जक लुयाव:गु खय्‌मा: । राणाकालय् सर्जन जुयाव:म्ह डानियल राइटया अनुसार नेवा: समाजय् सती प्रथाया चलन दुसां अनिवार्य मजू, उकिं सती वनीपिं नेवा:त अतिकं म्हो जक दु (1120: 33) । मेम्ह छम्ह विद्वान्‌या धापूअनुसार राणाकालय् स्वनिगलय् बौद्ध व हिन्दू निगुलिं धर्मया याना: दँय् ३०-४०म्ह सती वं (Hasrat; 1090: 66) । नेसं ८०२ पौष महिनाय् स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धारया ज्या न्ह्यानाच्वंगु इलय् बरे छम्ह सीगुलिं वया कला:म्ह सती वंगु ख: (Rospatt; 1121: 218)[13] । नेसं ८०० वैशाख कृष्ण ९खुन्हु ख्वप इलाछेँया पुनसिंराम सुवार सीबले कला:म्ह सती वंगु ख: (Regmi-III; 1086: 71) ।

५.१ नेवाः समाजय् सती प्रथासम्बन्धी भीमसेन थापां दय्‌कूगु व्यवस्था

नेवा: समाजय् सती प्रथा दु धैगु खँया अकाट्य प्रमाण भीमसेन थापां नेवा:तय्‌गु लागि दय्‌काब्यूगु नियम ख: । नेवा:तय् संस्कार हनेबले आवश्यकपिं थीथी जातया मनूतय्‌सं थ: य:य:थे दस्तुर ज्याला फ्वनेगु यानाह:गुलिं निम्नमध्यमवर्गया जनतायात संस्कार हने हे थाकुयावल । थ्व खँयात वा:चाय्‌का: विसं १८८८ पौष कृष्ण १०खुन्हु नेवा:तय् संस्कार हनेबले सुयात गुलि ध्यबा बीगु, भ्वजय् गुकथं खर्च याय्‌गु धका: छगू लालमोहर जारी या:गु ख: । उकी **सती जादा** धैगु छगू शीर्षकय् सती वनीबले छु ज्या याइम्हेसित गुलि ध्यबा पूसा गा: धका: क्वछिनात:गु दु ।[14]

गौदान गर्दा भट्टके -

गाईका निग्रह - २ सुका १ पैसा

१२) Gopal Singh Nepali, *The Newars : An Ethno-Sociological Study of a Himalayan Community.* Bombay : United Asia Publications, 1965. pp. 239-40 । Francis Buchanan Hamilton, *An Account of the King dom of Nepal.* Reprint. New Delhi : Manjusri Publishing House, 1971, p.42 । Bina Pradhan, *The Newar Women of Bulu.*Kathmandu : CEDA, 1981, p. 71 । Christoph von Furer - Haimendorf, Elements of Newar Social Structure. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland,* 86: 2 (July- Dec. 1956), p. 37 । Anne Vergati, Social Consequences of Marrying Visnu Narayana : Primary Marriage among the Newars of Kathmandu Valley. *Contributions to Indian Sociology,* 16:2 (1982), p. 271 ।

थ्व हे परम्पराया आधार कया: छपु लोकंव्हा:गु छधा: प्याखंया सृजना जूगु दु । स्वयादिसँ- ईश्वरानन्द, मतिना । भिक्षु सुदर्शनपाखें सम्पादित दबू (निगूगु संस्करण), यँ :हिमाञ्चल पुस्तक भवन, नेसं १०९३, पृ. ६३-७९ ।

१३) थ्व बारे ध्यानाकर्षण यानाब्यूगुलिं पासा राजेन्द्र शाक्ययात सुभाय् बियाच्वना ।

भट्टके दक्षिणा	३ सुका
सुवर्ण दक्षणा	३ सुका
गाईका गोठालाका वाल	३ सुका
पुराण सुनाउन्या ब्राम्हणके दक्षणा जथा सर्धा	
नाउके -	
नङ काट्याको	१ आना २ पैसा
षोलाचा[१५] १ के मोल	१ आना
कुसल्याके -	
कपडा छेकदा	१ आना २ पैसा
सुरुवाल सिउदा	३ सुका
घगरा सिउदा	१ आना
कसाइके -	
हात दाम	३ सुका
सतादां	३ सुका
जनही	१ पैसा
पुल्पुल्के[१६]-	
जनही चावल कुरुवा	रु. २
सब कामको दस्तूर जना ३ के	२ सुका १ आना
पोलन्या गोटके -	
चिता लायाको	२ आना २ पैसा १ फुका दाम
सोलमा चह्रदा	२ सुका १ पैसा
षर्पदा	२ आना २ दाम
चीउरा कुरुवा[१७]	रु. ७
नून अदुवा मोल	२ सुका
षर्च	२ सुका
अस्तुलिया[१८] दस्तूर	१ सुका
पंचतीर्थको दस्तूर	२ सुका
घर सुद्धीका भोजका साटो	२ पैसा

१४) लालमोहरया मूलप्रतिइ मौद्रिक इकाइ थुइकेत सांकेतिक चिं छ्यलातःगुयात शब्दाइय् हिलेत ग्वहालि यानादीगुलिं गुरुवर काशीनाथ तमोटजुयात सुभाय् बियाच्वना ।

१५) ख्वःचा

१६) सिथं यंकीबले सीम्हेस्या न्ह्यःने च्वनाः मत च्याकाः आरती यानावनीपिं

पोद्याके -

सुवर्न द्वारको दस्तूर १ पैसा
मसानको दस्तूर २ पैसा
मित लाउदा जथा सर्धा[१९] १ पैसा
अरु सबै काममा जथा सक्त गर्ने
सबै रकमीके कोचादाम जथासर्धा दीनु ।
मुर्दाले लायाको र सतीले लायाको कपडा नझिकनु जलाइदिनु ।

(नेपाली; १०९८: २४५)

भीमसेन थापां दयकूगु थ्व व्यवस्थाय् सीम्हेसित फायकीगु द्यवं दयकीपिं टटी जातया मनूतय्गु बारे न्ह्यथनातःगु मदु । जयस्थिति मल्लं दयकूगु स्थिति बन्देजय् सामान्य रुपं मनू सीसां द्यवंया मू छतका काय्गु तर सती वनेगु प्रयोजनया लागि द्यवं मीबले नितका काय्गु व्यवस्था यानातःगु दु (बुडाथोकी; ११०२: १६) ।

५.२ नेपालभाषा साहित्यय् सती प्रथा

नेवाः समाजय् सती प्रथा दु धइगु खँया मेगु बल्लाःगु प्रमाण नेपालभाषाया काव्य साहित्य खः । प्रतापसिंह शाहया राज्यकाल (नेसं ८९५-८९७)य् च्वयातःगु 'हरि हरि जिव मतेना प्रभु' शीर्षकया म्येय् छम्ह मिसां थः भाःत सीसां सती मवंसे मेथाय् मेले वनाः दुःख सीमाःबले बरु भाःतलिसे सती वंगु जूसा सुगती लाइगु जुइ धकाः पश्चातापया सः प्वंकातःगु दु (कसाः; १०७९: ५०-५१) । थुकिं नेवाः समाजय् सती प्रथा दुसां अनिवार्य मजू धकाः सीदु । यल मंगलबजारया भिंद्यःयाथाय् हालीगु भजन सफुती नं सती सम्बन्धी म्ये मुनाच्वंगु दु । रणबहादुर शाहया राज्यकाल (नेसं ८९७-९१९)य् च्वयातःगु 'हाहादे प्रभु स्वामि छिन वायिओ मताया' शीर्षकया म्येय् भाःत सिनाः कलाःम्ह सती वंगु घटनायात न्ह्यब्वयातःगु दु । सती वंबले जनसमुदायया ख्वाः स्वयाः लँय् ग्वय्, किगः ह्वलावंगु, सिँपँय् थहांवनाः सकसितं सुवाः बियाः सती वंगुया वर्णन दु (वैद्य; ११२२: १६७) । सती वनीबले याइगु विधिविधानया झलक थ्व म्येय् बियातःगु दु । सतीसम्बन्धी उल्लेख जूगु मेगु महत्वपूर्ण म्ये 'जि वया ला लछि मदुनि' शीर्षकया म्ये खः । थ्व म्येया लिधँसाय् हे लक्ष्मीप्रसाद देवकोटां 'मुनामदन' च्वःगु खः । राजेन्द्रविक्रम शाहया राज्यकाल (नेसं ९३६-९५७)य् रचना जूगु थ्व म्येय् सँदेशय् ज्या याःवंम्ह भाःत मदुगु समाचार वःगुलिं कलाःम्ह अनुमरण सती वंगु खँ दु । थ्व म्येया मेगु विशेषता धैगु थुकी सती वनीम्हेसिनं पूवंकेमाःगु विधिविधान संक्षिप्तं न्ह्यब्वयातःगु दु । सती वनीबले फीगु लं, देश चाःहिलाः दिपय् वनीगु व सिँपँय् थहांवनेधुंकाः प्वरिं त्वाय्चिनेमाःगु विधि थ्व म्येय् दु (कसाः; ११०३: ४१-४७) । प्वरिं त्वाय् चिनेमाःगुया कारण बारे जोशीजुं थुकथं च्वयादीगु दु -

---

१७) २ माना

१८) अस्थि चुइकेगु

१९) थःगु श्रद्धानुसार धयातःसां १ पैसा दस्तूर पुलेमाः धकाः च्वयातःगु छपाइ सम्बन्धी गल्ती जुइफु ।

> मेमेगु जातिं द्यःला जुइगुया प्रमुख कारण सती प्रथा खः । ... सती वनीबले म्वाःम्वाकं भाःतलिसे सिँपँय् च्याके न्ह्यः प्वऱ्यानीलिसे त्वाय् चिनेमाः । थथे त्वाय् चिनेधुंकाः प्वऱ्यानीयात सती वनीम्हेसिनं ज्वःवसः बीगु याइ । वसः फिनाः अथलय् म्वःल्हुयाः सती वनीम्ह मिसां सती वनीबले मिं दाहा जुयाः बिस्युंवनकि उम्ह मिसायात प्वऱ्यानी याय्गु याइ । नापं सती वनेमखु धकाः खिंया सःसिबें तस्सः जुइक ख्वल धाःसा वा सती वनेमखु धकाः अडान कालधाःसा उम्ह मिसायात प्वऱ्यानी याय्गु प्रचलन दु ।
>
> (११२२: ९५)[२०]

प्वरिंयात ज्वःवसः बीगु व सती वनेम्हांल धाःम्हेसित जातं च्यूत याय्गु नियम जयस्थिर्ति मल्लं दय्कूगु स्थितिबन्देजय् नं उल्लेख यानातःगु दु -

> पोढ्यानीले सती जाने स्वास्नी संग धुप प्रेमपूर्वक मागी जोर पोसाक लिनु सती जाने स्वास्नीले लोग्ने संग नमरी चीता बात झरी जान्न भनी भने त्यस स्त्रीले पोडीनी संग मीली सोही जात भइ बस्नु: ॥
>
> (बुडाथोकी; ११०२: १५)

सती वनेमखु धाःपिंत अस्पृश्य जातय् क्वफाय्गु प्रचलन भारतय् नं दु । उकथं समाजपाखें वहिष्कार यानाहःपिं मिसातय्त यूरोपं वःपिं व्यापारीतय्सं इहिपा याःगु घटनात आपालं दु (Altekar; 1058: 159) । सती वने न्ह्यः म्वःल्हुइगु चलन न्हापांनिसें दु । सती वने धकाः निश्चय यानाः म्वःल्हुइ धुंकलकि वा चुरी तःछ्याय्धुंकलकि धार्मिक व सामाजिक रुपं वयात सीधुंकल धकाः मानेयाइ (Michaels; 1113: 28) । हाकनं ग्वलय् च्वंगु 'सतीद्वार' नांया ध्वाखां दुहांवनेधुंकलकि सती वनेमखु धकाः लिहांवःसां समाजं वयात स्वीकार याइमखुत धैगु मेगु धापू नं दु (ibid.) । महाकवि वाणभट्टं च्वःगु 'हर्ष चरित'य् अंशुवर्माया समकालिक भारतया सम्राट प्रभाकर वर्धन सीबले हर्षवर्धनया मांम्ह यशोमतीं सती वनेन्ह्यः स्नान यानाः भम्चा जुइबलेया वसः पुंगु वर्णन यानातःगु दु (केशवशरण; १०९५: १७९) । नेवाःतय् सती वनीथाय् खिंबाजं थानाच्वनीगु खःसा खस समुदायपिनि सती वनीथाय् नगरा थानाच्वनीगु खः । ई. १८४५ नोवेम्वर ५ तारीखखुन्हु छम्ह गोर्खाली सैनिक सीबले वया कलाःम्ह

२०) थ्व प्रचलनया आधारय् नेपालभाषाय् छगू उपन्यास पिदंगु दु । स्वयादिसँ- पुरुषोत्तम लाल श्रेष्ठ, *द्योलानी* । यल : साहित्यया मूलुखा, नेसं ११११५ । थ्व उपन्यासय् जुजु श्रीनिवास मल्लया तमोनीपाखें दुम्ह काय् सुरेन्द्र मल्लया छम्ह ब्रम्हुनी पार्वतिलिसे इहिपा जुइ । तर युवराज सुरेन्द्र ई मत्यवं सीगुलिं पार्वती थः सती वनेमखु धकाः अडान काइ । अथे अडान काय्वं पार्वतीया अबु महेश्वर बाज्यां वयात भुयूचा प्वःलिसे इहिपा याकाबी ।

सती वंगु घटना प्रत्यक्ष खंगुया वर्णन Sir Henry Lawrenceया डायरीइ यानातःगु दु, गुकी सती वनीगु थासय् नगरा थानाच्वंगु व सती वंम्ह मिसा मिं पुनाः चिल्लाय्दनाः हालाहःलिसे भन् ततःसः जुइक नगरा थानायंकूगु वर्णन दु (Cited in Thompson; 1048: 157-58)। तर भारतया छगू गामय् ई. १७९८स William Carey नांया छम्ह अंग्रेज अधिकृतं सती वंगु प्रत्यक्ष खंगुया विवरण च्वयातःगुली स्वःवःपिं मनूतय्सं **हरि बोल ! हरि बोल !** धकाः हाःगु सलं मिसाया चिल्लाय् त्वःपूगु वर्णन यानातःगु दु (Dodwell; 1084: 134)।

सती वनीम्हेस्यां थःगु तिसा जयवागेश्वरी द्यःथाय् छायावनीगु प्रचलन दु। महारानी 'विज्यालक्ष्मी' शीर्षकया बाखंम्येय् महारानी विज्यालक्ष्मी / विद्यालक्ष्मी (राजराजेश्वरीदेवी) सती वंबले जयवागेश्वरीइ लुँया भुइ तयाः तायो छायाब्यूगु वर्णन यानातःगु दु (कसाः; ११०३: ७९)। बाखंम्येय् वर्णन यानातःथें हे जयवागीश्वरीया तिसाया धलखय् राजराजेश्वरीदेवी व सती वंपिं मेपिं मिसापिंसं छाःगु तिसाया उल्लेख यानातःगु दु (श्रेष्ठ; ११२७: १५-१६)। तर भारतय् सती वनीम्हेस्यां थःगु तिसा स्वकुमिपिंत इनावनीगु प्रचलन दु (Stein; 1098: 254, Thompson; 1048: 158) ।

सती वनीम्हेसिनं अन्तिम वचनकथं सुवाः वा सराः बियावनेगु प्रचलन दु। सती वनीम्हेसिनं ब्यूगु सुवाः वा सराः अतिकं प्रभावकारी जुइ धैगु जनविश्वास दु। नेपाःयात 'सतीं सराः बियातःगु देय्' धकाः धाय्गु लोकोक्ति थौंतकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दनि। 'हाहादे प्रभु स्वामि छिन वायिओ मताया' शीर्षकया म्येय् सती वंम्ह मिसां स्वकुमिपिंत सुवाः बियावंगुया चर्चा च्वय् हे जुइधुंकल। रणबहादुर शाह सिनाः राजराजेश्वरीदेवी सती वंबले गीर्वाणयुद्धविक्रम शाहयात राज्य स्थिर याय्फय्मा धकाः सुवाः बियावंगु खः (कसाः; ११०३: ८०)। जंगबहादुर सीबले सती वंपिं ३म्ह कलाःपिंमध्ये तःधिकःम्ह हिरण्य कुमारीं "जंगबहादुरं छुं बांमलाःगु ज्या यानावंगु दुसा वय्कःयापाखें जिं क्षमा फ्वने, वय्कःया आत्माया चीर शान्तिया लागि प्रार्थना याय्नु" धकाः आव्हान यानावंगु खः (Landon-I; 1113: 155)। सती वनीपिंसं सराः बियावंगु घटनात नं दु। काजी भीम मल्लया कलातं सती वनेन्ह्यः यैँया दरवारय् सुयां विवेक मदय्मा धकाः सराः बियावंगु खँ इतिहास प्रसिद्ध जू। नेसं ८८०स यलया जुजु विश्वजीत मल्ल सिनाः मांम्ह सती वंबले यलया जनतायात थः काय्या रक्षा मयाःगुलिं आवश्यक जुइगु इलय् विवेक मवय्मा धकाः सराः बियावंगु खः (लंसाल; १०८६: ७६)।

भारतय् सती वनेमखु धकाः चितां बिस्युंवनीपिं मिसातय्त लखय् थुनाः स्याय्गु नं याः (Thompson; 1048: 39)। भारतया यक्व थासय् सती वनीम्ह मिसा बिस्युंवनी धकाः पँथं ल्हाकाः खिपतं प्यपुंक चीगु चलन दु (Stutchbury; 1110: 31)। तर भ्रीथाय् उकथंया पाशविक चलन दु मदु सीमदुनि।

पशुपतिइ सती वनीपिनिगु लागि अलग्ग हे थाय्या व्यवस्था यानातइगु खः (Wright; 1120: 13)। मिसाया ईच्छा विपरित अफिम आदि नकाः नं सती छ्वय्गु याः। उकथं सती छ्वःपिं मिसात मिं पुनाः होशय् वय्धुंकाः तस्सकं चिल्लाय् दनाः सनकि पशुपतिक्षेत्रय् च्वंगु भूतेश्वरया पूजा यानाबिलकि शान्त जुयाः याउँक छ्वयावनी धैगु जनविश्वास दु (टण्डन; १११६: ४४८)।

५.३ सती वनेगु विधि सम्बन्धी हस्तलिखित ग्रन्थ

नेवाः समाजय् सती प्रथा दु धकाः स्पष्ट जूसां नेवाः सती वनीबले छुछु विधिविधान पूवंकेमाः धैगु खँ प्रष्ट मजूनि। आशा सफूकुथी संकलन जुयाच्वंगु हस्तलिखित सफूत मध्ये थन सती वनेगु विधिविधान उल्लेख यानातःगु निगू सफूया बारे चर्चा जुइत्यंगु दु। अजूचायापुगु खँला थ्व खःकि थ्वनिगुलिं सफुती बौद्ध विधि अनुसार सती वनेगु तरीका च्वयातःगु दु। थ्व सफूत बौद्ध परम्पराअनुसार च्वयातःसां हिन्दू प्रभावपाखें सर्वथा

मुक्त धा:सा जुइफुगु खनेमदु। खयत:ला बुद्धधर्मय् थ:म्हं थ:त स्याय्गु छुं नं कथंया ज्याखँया निन्दा याना: निषेध यानात:गु दु (Thomas; 1053: 16) ।[२१] हिन्दूधर्मय् दुगु बलिप्रथा, अन्धविश्वास, कर्मकाण्डवाद थेंजा:गु कुरीतिया विरुद्धय् विद्रोह याना: बुद्धधर्म पिदंगु ख: । तर ई बिनावंलिसे बुद्धधर्मय् विकृति दुहांवय्गु शुरु जुल । जयस्थिति मल्लया पालंनिसें बौद्ध भिक्षुतय्सं विवाहित जीवन हनेगु यानाह:बले बौद्ध समाजय् पुरोहितवादया प्रचलन व:गु ख: । थुकिं याना: बुद्धमार्गी नेवा: व हिन्दू (शिवमार्गी) दथुइ सामाजिक, दार्शनिक व कर्मकाण्डय् यक्व समानता दत । फलस्वरुप मानवताया दृष्टिकोणं कलंक भा:पियात:गु सती प्रथायात नेवा: बौद्धतय्सं नं नालाकाल । नेसं ८०२स छम्ह बरे सीबले वया कला:म्ह सती वंगु व स्वनिगलय् हिन्दू बौद्ध निगुलिं धर्मयापिं याना: दँय् ३०-४०म्ह सती वनीगु तथ्य बारे च्वय् उल्लेख जुइधुंकूगु दु । नेवा: बुद्धधर्मया बुद्धधर्मया विकृत रुप खना: राणाकालय् नेपा: वया: ई. १८५०-१८६३ तक थन च्वंम्ह ओल्डफिल्डजुं हिन्दूधर्मया प्रभाव लानावँवं मेगु १००दँ लिपा नेवा: बुद्धधर्म लोप जुइफु धका: धयादीगु ख: (Oldfield; 1094: 72)।

आशा सफूकुथी दुगु सती वनेगु बारेया सफूत थुकथं दु -

(क) **सति ओनया खँ व मेमेगु विधि** - थ्व सफूया ल्या: DPN 2449 / NRN बुवि- ३०५ ख: । नेपाललिपिं संस्कृत व नेपालभाषा ल्वाकछ्याना: थ्यासफुती च्वयात:गु थ्व सफूया साइज १८.५ X ८.५ सेमी. दु। सफू च्व:गु मिति मदुसां लिपि व भाषाया आधारय् शाहकालय् तिनि च्व:गु ख: धका: धाय्फु। सफू च्व:म्हेस्यां थ:गु नां व थाय्बाय् उल्लेख यानात:गु मदु। थुकी मुक्कं २८ पत्र दुसां पत्र १-६ तक जक सती सम्बन्धी खँ दु।

थ्व सफुती सती वनीबले पूवंकेमा:गु विधि कनात:गु दु । दकले न्हापां गुरुजुं गुरुमन्द: दना: सती वनीम्ह मिसायात संसारया अनित्यताया खँ कनी । थ्व संसार शून्य ख:, जन्म जुइधुंका: सकलें छन्हु सीमानि, उकिं दुर्गती वनेम्वाय्केत सीम्ह भा:तलिसे सती वन धा:सा सुगती लाइ धका: आश्वासन बियात:गु दु । सती वनीम्ह मिसां भा:तयात लुँसिन्ह: तिका: भा:तया दर्शन याय्गु विधि उल्लेख यानात:गु दु ।

(ख) **सति वनया बाखन कने** - थ्व सफूया ल्या: DPN 2357 / NRN बुवि- २०५ ख: । नेपाललिपिं संस्कृत व नेपालभाषा ल्वाकछ्याना: थ्यासफुती च्वयात:गु थ्व सफूया साइज ८ x १९ सेमी. दु। सफूया पुष्पिका वाक्यय् नेसं ९५० चैत्र शुक्ल १०खुन्हु समन्तभद्रं च्वया: राजपतियात बिया धका: न्ह्यथनात:गु दु । तर सफू च्व:म्ह मनू गनयाम्ह ख: धका: परिचय बियामत:गुलिं च्वमिया बारे मेगु खँ सीकेमफु। अथेसां सफू च्व:म्ह मनू कर्मकाण्ड याकीम्ह गुभा:जु हे खय्मा: धका: याउँक अनुमान याय्फु । सफुती मुक्कं ४४ पत्र दुसां पत्र १-१९ तक जक सतीया खँ दु ।

च्वय्या सफू स्वयां थुकी भचा विस्तृत रुपं सती वनेगु विधि च्वयात:गु दु। दकले न्हापां जुजु, मन्त्री व गुथियात १ म्वह: व ४ दाम दस्तुर पुलेमा: । अनंलि सती वनीम्ह मिसायात क्व:चिकनं बुइका:, म्व:ल्हुइका: धलं

२१) बुद्धधर्मय् आत्महत्या विषयय् सीकेत स्वयादिसँ- Damien Keown, Buddhism and Suicide : the Case of Channa. *Journal of Buddhist Ethics*, 3 (1996), pp. 8-31 । बुद्धधर्मय् सद्धर्मपुण्डरिक सूत्रया आधारय् आत्मदाह याइपिं नं आपालं दु । स्वयादिसँ- Jan Yun-hua, Buddhist Self-Immolation in Medieval China. *History of Religions*, 4:2 (Winter 1965), pp. 243-68 ।

दंकेयात पुजाभः ज्वरेयाय्गु, गुरुमन्दः दंकेगु व लोकपालपिंत बली बीगु आदि याइ । गुरुजं सती वनीम्हेसित सती वनेगुया महिमा कनी । थनथाय्लाक सती वनीम्हेसित बाखं कनीबले स्वस्थानीया जालन्धर व वृन्दाया बाखं ल्वाकछ्यानातःगु दु ।[२२] जालन्धर सिनाः वया कलाः सती वंगुलिं इमिसं न्हापाया जन्मय् याःगु दक्व पाप नाश जुयाः वैकुण्ठय् वास जूगु खँ स्वानातःगु दु । भाःतलिसे सती वन धाःसा लिपाया जन्मय् मिसा जुयाः जन्म काय्मालीमखु, सुखावती भुवनय् वास लाइ, अमिताभ तथागतया तारा जुयाः च्वनेदइ । गुम्ह मिसां थः भाःतलिसे सती वने धकाः प्रण यानाः एकचित्त यानाः पलाः न्ह्याकी वयात अश्वमेध यज्ञ यानाति फल लाइ, पलाः तक्वपतिं १ प्र (= पँल = १८ तोला) लुँ दान यानाया फल लाइ धकाः हेय्काः सती छ्वइ ।

सफुती प्रयोग जूगु लिपिया आधारय् निगू सफूया च्वमि अलग अलग हे मनू खः धकाः धाय्फु । सफुती छ्यलातःगु लिपि व भाषा स्वय्बले व्यावसायिक च्वमिं च्वःगु मखु धकाः सीद् । थुकी प्रयोग जुयाच्वंगु संस्कृत 'भ्रष्ट संस्कृत'[२३] खः ।

५.४ थ्यासफूया मूलपाठ

(क) सति ओनया खँ

सती ओनया वृद्धि ॥ गुरुमण्डल दनके ॥

थन देशन ख **(१:२)** कङ ॥ ० ॥

ॐ शुन्यमेव जग सर्व्व, सुन्यता करुणा भओ ॥ (३)

उच्छिता दुर्ग्गति तेषा सुखावत्या सर्व्व नुय ॥ ० ॥

भो पुत्री (४) जगत संसाल सकलें शुन्य थुका, थथे धक भालपाओ,(५) थ्व संसालस, व्याप्तमान् जुओ सकलें स्वर्ग्गालोहन जुयमा(६)ल भालपाओ, थओ पुरुष सोयाओ करुणान भालपाओ,**(२:१)** उछाहान, दुर्ग्गति ओने मुम्वालके धकाओ सुर्ग्गत्ति (२) सुमार्ग्गस वने धकं भालपलना ॥ ० ॥

थन पंचग्रब्यन (३) हाय ॥ ० ॥

ॐ नमो दुरर्ग्गत्ति परिशुद्ध राजाय तथाग (४)ताया हंन्ते सम्यक संबुद्धाय

ॐ तद्यथा स्वधय २ बिस्व (५) धय २ सर्व्वकर्म्माबलनानि बिस्वद्धय स्वाहा ॥ २ ॥ (६)

भो पुत्री दुर्ग्गत्ति ओने मुम्वालकेयात परिशुद्ध यानाओ**(३:१)** देव दकोस राजा जुयाओ चोङ तथागत अधंत सम्य

---

२२) स्वस्थानीया बाखंपाखें प्रभावित जुयाः बौद्ध समाज दुने नं स्वस्थानी बाखं कनेगु परम्परा न्ह्याःगु खः । तर उकी केन्द्रीय पात्र शाक्यमुनि बुद्धयात दय्कातःगु दुसा महामायादेवीयात स्वस्थानीया रुपय् प्रस्तुत यानातःगु दु । स्वयादिसँ - काशीनाथ तमोट, स्वस्थानी व्रतकथा : एक सिंहावलोकन, *मधुपर्क,* (विसं २०४७ माघ) पृ. ५-१६ ।

२३) भ्रष्ट संस्कृत महायानी बौद्ध वाङ्मयया उपज खः । बौद्ध साहित्य व कर्मकाण्ड थ्व हे भ्रष्ट संस्कृतं च्वयातःगु दु । थुज्वःगु संस्कृतया व्याकरण व कोश हे पिदंगु दु । स्वयादिसँ - Franklin Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary, Vol. I & II.* New Haven : Yale University Press, 1953.

(२)क्संबोधि ज्ञान राङाओ चोङ, थथिम्ह तथागत नमस्का(३)ल याङाओ स्वधय याङाओ सुमननं छ्न भालपाओ (४) सर्व्वसंसाल सकलें श्वयाओ पुरुख कामनानं ओने (५)धकं भारपाओ स्वधय याहुने ॥ ३ ॥

थन बजरक्षा बि(६)य ॥

यँ रँ लँ वँ सँ जाँ तँ ॥ सप्तधातु ७ ॥ क्लेशत्य शुधामान(**४:१**) भावयः ॥

पञ्चामृतन हाय ॥

ॐ पुण्य २ महापुण्य अपलमृ(२)त पुण्य ज्ञानसंभारपचिन्ते

ॐ सर्व्व सस्कार परिशुद्ध (३) धर्म्मन्ते गगण समुर्ग्गते स्वभाव बिशुद्धे महानय परिबा(४)रे स्वाहा ॥ ० ॥

भो पुत्री, थ्व पंञ्चामृत्र भोग याङान स (५)रील प्रवीष्ट जुयाओ पुण्य आत्मानं भालपल गथिगु (६) पुण्य धक धालसा पुण्ययासिनं पुण्य थुका गथे धक धा (**५:१**) अपम्यय असख्य पुंण्यं प्रमानं पुण्य थुका थुलिया का(२)रने स्वामि भक्ति याङाओ सदासर्व्वकारं परिशुद्ध (३) जुओ धर्म्मधातुवागीश्वर नमस्काल याङाव गगण (४) आकासस शुद्ध जुयाओ चोङे स्वभाओन गुरि (५) आत्मा जुयमा धक सेवलपिओ ॥ ० ॥

थन श्रीसूर्य्यदेव(६)यात मत बियके ॥

थन कि तनके ॥

ॐ नम श्रीसूर्य्यदेवाय (**६:१**) नाग संभोग संकास पद्मनाग वज सूर्ज दिवाकरं नम(२)स्तुते ॥ ० ॥

थन सगन बिय पारन याचके ॥

थन मण्ड(३)ल बिसजन ॥

थन क्वतयनाओ सिन्धल छोयकें भाल (४)तोयाके रुचितन तिके ॥

थन भालतो दरसन याचके ॥ (५)

थन पितयनओ राजाया सिन्धल छोयके मुग रन फि(६)चके ॥

थुति सति ओनया ख जुरो ॥

(ख) सति ओनया बाखन कने

? ॐ नमः श्रींवज्रसत्वायः ॥

? ॐ नमः श्रींसूर्य्याय नमस्तु(**१:२**)ते ॥

न्हापां सति दान बिय राजा माहानयात तयगु (३) मोह १ दं ४ बिय ॥

ग्वस्तियात मोह १ दं ४ बिय ॥ (४)

थ्वलि धुनकाओ कोत छोय कोरचिकन बुयके स(५)नान याके सति ओनम्हयात धरम दनके पुजाभ(**२:१**)र जोपयके ॥ गुरुमण्डर दनके रोकपार बरी बिय ॥ (२)

बिसजन यातके ॥

द्वादस सुर्य्य पुजा याचके ॥

ह्याङ (३) चित ह्याङ जजम ॥ ह्याङ स्वान ॥ ह्याङ जजंका पु १२ (४) ह्याङ स्वान॰ फोर १२ निवरपु पु १२ ह्याङ इतार प्वा (५)त १२ मत बियके ॥
अद्य याचके ॥ अद्य माहादा(**३:१**)न बाके याय ॥
थन बाखन कने सतिवस्तया ष ॥ (२)
? ॐ नमो भगवानुवाच ॥
ॐ तुखिताभुवन महामण्ड(३)र महावैरोचन स्थितं ॥
श्री अमिताभव मण्डरसन (४) स्थितं ॥
भो पुत्री छन थुगुलि बाछ्र याय धुन रा धकं(५) तुखिताभुवनस बिज्याकम्ह अमितांभव तथागत (**४:१**)न आज्ञा दयकस्य बिज्यातं ॥
भो पुत्री थुगु बांछ्र याना (२)या पुण्यन अमृतभोग रानाओ स्वर्गस बास जुर धक (३) अमृतांभव तथागतन आज्ञा दयकरं॥ १ ॥
भो पुत्री (४) छन थुगुलि बाछ्र याय धुनरा धकं तुखिताभुवनस (५) महावैरोचनन आज्ञा दयकरं छन अमिताभवमं (**५:१**) (१) लस ओनाओ छन अमृतभोग रानाओ स्वर्गवास जु (२)र धकं वैरोचनन आज्ञा दस्य बिज्यात ॥ २ ॥ श्रीवि (३)पश्रीमण्डल अमिताभव तथागतस्यर्ज्जतकुत्रि समु (४)धितं ॥ ॥
भो पुत्रि छन थुगुरि बांछ्र यातनाओ अमि (५)ताभव तथागतया ज(ग)तस विपश्री तथागतया म्ह्या(**६:१**)च जुयाओ जर्त्म कारओनि धकं विपश्रीं तथागतन आ (२)ज्ञा दयकरं ॥ ॥
जगतनाथं महानाथं काय वाक चि (३) र्त्त मितुदाता श्रीजाराधर पनिपदाथं ॥ ॥
भो पु(४)त्रि छन थुगुरि भालपा निंमीतिन थुगुलिया पुन्य (५)न जगत संसारया माम जुयाओ तओधन कुलस ज(**७:१**)र्म्म जुरं ॥ थओ सलिलन मितुदान यानाया पुन्यन ॥ (२)
प्रानवति जुयाओ जारंधरओ प्रतिप्रदा जुयाओ (३) जर्म्म कारओनिओ ॥ ॥
नारि नारि महाजर्म्म स्वर (४) गवाश फरपभं सर्वजर्म हिट पुन्य कुरपुत्र सदा भव्य (५)ग्ल ॥ ॥
भो पुत्री थुगुरिया पुन्यया प्रभाओन मिसा जु (**८:१**)याओ जर्म्म काय मुमालिओ धकं स्वरर्गवास ओनिओ सु(२)खावतिस जर्म्म कायुओ अमिताभव तथागतया तारा (३) जुयाओ चोने दयुओ ॥ ॥
काय वाचा मनसा सुधिपा (४) यमारासताधरं पुलुखमसा नोहारासि सर्व्वभक्षयत्य न (५)मः ॥ ॥
भो पुत्रि छन थुगुरि काय्र्य भारपान थुगुलि (**९:१**) पुन्यन सलिरन याना पाप पुरुखयाके याना द्वोहोर (२) पाप हनों सर्व्वरोकयाना पाप थ्व सकले याना पाप नास (३) जुयुओ धकं वैरोचन तथागतन आज्ञा दयकरं ॥ ॥ (४) ॐ जाराधर पदूलीपदा जति सति इस्वरगति पुरुख (५) संगती भानु सरिर संगति ॥ ॥
भो पुत्रि थ्व सलिर (**१०:१**) अग्निस दोहोरपाया पुन्यन वैकुण्ठबास जुरं गथ्य धा (२)रसा जारढर दैतेओ पतिप्रदान थव सरिरं सति ओ (३)नं थ्वया पुन्य ह्ङथु जर्मस याना पाप समस्तं फुटं ॥ (४)
थ्वनंरि वैकुण्ठबास जुरं थ्वनलि सतिदेवि जुयाओ (५) स्वर्गवास जुरं ॥ ॥
सुमादि महिजाम्य मायाचक्र प्र (**११:१**)रवरं ॥

भो पुत्रि छन थुगुरि छन भारपा निमि (२) तिन महापरा चितन पुन गथे धारसा थओस चोन (३) देओपनि कपतन राना जुरो ॥ ॥
सहस्र जन बंधुं (४) इतनात मितक्षय जनपुत्र जनत्रि माता पिता ददे (५)हिम्यनं ॥ ॥
भो पुत्रि थ्वगुरिया प्ररा चितन मोक्ष म **(१२:१)**दतं गथ्य धालसा सकलें रोक खोयुओ हन्वं इस्तमृ(२)त तोरत्यमार हनो काय म्ह्याच माम बबु खोय (३)का देहेछिंन यानाओ थमं जुको बाछ्रा यानाओ ओन्य (४)रा थ्वया पराचितन मोक्ष मदतं सरापन केनं ॥ ॥ (५)
भगवानुवाच पुरुख रत्न समिज्ञान हमिइछ्रानगु**(१३:१)**न ॥ ॥
भो परमेश्वर जि मिसा ज्ञान छरपोलस्यं जि (२) स्वर्गति छोयमार छरपोरस्यन जि सुगतिस थकास्य (३) बिज्यायमार ॥ ॥
भो पुत्रि अमानिजि सुगतिवास (४) जनजन अवस्य रुप दुरसनं भो पुत्रि मुमारोछन ॥ (५)
आइरात किसिया परातस सुवर्ण्णया विमानस थ **(१४:१)**नाओ वैकुंथस स्वर्गवास जुरं ॥ ॥
यो नारी स्वामिन (२) पत्या स्वामि भक्त्यानुचारिणी सहगामी स्वयंमत्वा ससां(३)र्द्ध प्रानतेवान् ॥ ॥
ग्वम्ह मिसाजननं स्वामिन प्रान तो (४)रतु सोयाओ स्वामिओ प्रीति स्वामि भक्तिनः स्वामिओ संस (५)र्गन पुरुखओ नापं सति ओनाओ थओ प्राण तोरते धकं **(१५:१)** पुरुषओ संसर्ग ओनं ॥ ॥
एकचिर्त्त समुत्पाद्य स्वामि (२) नाममनुस्मरन गच्छ्रति यैकचित्तेन स्वामि सहानुगामि (३)नि ॥ ॥
थुगुलि चिर्त्त जायरपाओ स्वामि (४)या नाम कायाओ एकचिर्त्तन स्वामिओ संसर्गन सतिओ (५)नं ॥ ॥
अनुबजति भर्त्तारं गृहात्पितृबनंमुदा पदेश्व **(१६:१)** मधस्य फल प्राप्नोतिनीत्यश ।
ग्वम्ह मिसाजननं स्वा (२)मिओ नापं प्राण तोरते धकं थओ छे तोरताओ पितृलो (३)कस परलोक ओने धकं सति ओनं ॥ ॥
थ्व सति ओने ध (४)कं ङास्यओनाया फलन पराक तकोनं परापतिं अ (५)श्वमेध जज्ञ यानाओ उति फल र ाक हनो परा तको **(१७:१)** पतिं सुवर्ण्ण लु प्र १ दान याना फर लाक थथिंगु पुन्य (२)सियाओ हतास मचासे धीर्ज यानाओ परमेश्वरया (३) नाम कायाओ एकचिर्त्त यानाओ सति स्वर्गस ओ(४) नं ॥ ३ ॥ ० ॥
स्वान कि तन्य ॥
गुरुपुजा दं १२ द(५)क्षिणा श्री सुर्जदेओयात ग्वय ग्व १२ केसरि ग्व १ **(१८:१)** बाखन कनम्ह गुभाजुयात मोह १ दक्षिणा कायदु (२) अच्चया दं १२ दक्षणा ॥
आसिख बिय ॥ क्षमापन ॥ (३) विसजन याचके ॥ चिपन थियके ॥
कलख वायकर (४) छोय ॥ कोत यने सादान बिय ॥
रुसि ध्यनके थुति (५) सति ओ(न)या बाखन कनेगु जुल ॥ ० ॥ **(१९:१)**
शुभ संम्वत ९५० म्ति चैत्त शुक्रया दसमीषुनु सिद्धय (२)का जुल ॥
थ्व सफुलि समन्तभद्रन चोयाओ राजपति (३)यात बियाः ॥ : ॥
शुभ मंगरं भवस्तु सर्व्वदाकारं (४) शुभ ॥ ॥ ॥

लिधँसा

कसाः, प्रेमबहादुर, १०७९, *मतेनाया म्ये*। यें : प्रेमबहादुर कसाः।

कसाः, प्रेमबहादुर, ११०३, *बाखं- म्ये*। स्वंगूगु संस्करण। यें : च्वसापासा।

कार्की, दुर्गादेवी, ११०८, नेपालमा सतीप्रथा - फर्केर हेर्दा, *रोलम्बा*, ८:४ (ई. १९८८): १-८।

'केशवशरण', खेमराज (अनु.) १०९५, *हर्ष-चरित (महाकवि वाणभट्ट)*। काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान (विसं २०३२)।

गौतम, कुलचन्द्र शर्मा (टीका.), *अमरकोशः विद्वद्वरामसिंहविरचित*। काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान (विसं २०२६)।

गौतम, राजेश, ११२४, *राणाकालीन नेपालको प्रशासनिक, शैक्षिक र सामाजिक सुधारहरु*। दिल्ली : एडरोइट पब्लिशर्स (ई. २००४)।

जोशी, इन्दिरा, ११०४, सती-प्रथा एक अध्ययन, *प्रज्ञा*, १३:३:४९ (विसं २०४१): १-१४।

जोशी, राजनलाल, ११२२, *नेवाः समाजय् द्यःला जाति*। स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.वि. (अप्रकाशित)।

टण्डन, गोविन्द, १११६, *पशुपतिक्षेत्रको सांस्कृतिक अध्ययन, भाग-१*। काठमाडौं : झरेन्द्र शम्शेर जबरा व मञ्जु राणा (विसं २०५३)।

नेपाली, चित्तरञ्जन, १०९८, *जनरल भीमसेन थापा र तत्कालीन नेपाल* (स्वंगूगु संस्करण)। काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार (विसं २०३५)।

नेपाल, ज्ञानमणि, ११०६, चीनमा अन्त्यक्रियापद्धति र सतीप्रथा, *प्रज्ञा*, १५:१:५५ (विसं २०४३): १-१६।

पन्त, महेशराज, ११०५, मालिक मर्दा केटी होइन, केटो सती गएको विषयमा, *पूर्णिमा*, ६३ (विसं २०४१ चैत्र): १-५।

पाण्डेय, राजबली, ११२३, *हिन्दू धर्म कोश*। स्वंगूगु संस्करण। लखनउ : उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान (ई. २००३)

बुडाथोकी, चन्द्रविक्रम (सं), ११०२, *जयस्थिति मल्लको सुधार*। ललितपुर : साझा प्रकाशन (विसं २०३९)।

मिश्र, जयशंकर, १११२, *प्राचीन भारत का सामाजिक इतिहास*। न्यागूगु संस्करण। दिल्ली : हिंदी माध्यम कार्यान्वय निदेशालय (ई. १९९२)।

यादव, पीताम्बरलाल, ११०९, *नेपालको राजनैतिक इतिहास*। प्यंगूगु संस्करण। विहार : विजय कुमार (विसं २०४५ मंसीर)।

योगी नरहरिनाथ (सं), १०८४, *गोर्खावंशावली*। निगूगु संस्करण। काशी : आर्यवीरसङ्घ (विसं २०२१)।

लंसाल, देवीप्रसाद (सं), १०८६, *भाषा वंशावली, भाग-२*। काठमाडौं : नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय (विसं २०२३)।

वज्राचार्य, धनवज्र (सं), १०८३, *पण्डित सुन्दरानन्द विरचित त्रिरत्न-सौन्दर्य-गाथा*। काठमाडौं : नेपाल-सांस्कृतिक- परिषद (विसं २०१९)।

वज्राचार्य, धनवज्र, ११११६, *लिच्छविकालका अभिलेख* । निगूगु संस्करण । काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र (विसं २०५३) ।

वैद्य, जनकलाल, ११२२, *नेपालभाषा प्राचीन काव्य सिर्जना* । यें : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

श्रेष्ठ, प्रयाग मान, ११२७, *जयवागीश्वरीया तिसाया धलःपौया अध्ययन* । त्रि.वि.वि. नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् लःल्हाःगु लिपि अनुसन्धान प्रतिवेदन (अप्रकाशित) ।

श्रेष्ठ, राजितवहादुर (सं), ११२७, *जाङ्गबहादुरी-स्थिति (केदारनाथद्वारा रचित मैथिल ब्राम्हणको जातीय व्यवहार व्यवस्था)* । ललितपुर : न्हू हिसु पुचः (विसं २०६३) ।

क्षेत्री, दीलबहादुर, ११०८, नेपालमा सती प्रथा : एक ऐतिहासिक अध्ययन, *रोलम्बा*, ८:१ (ई. १९८८): ४३-५० ।

Abolition of the Sati System, 1090. *Regmi Re search Series*, 2:7 (1970 July): 152-53.

Altekar, A. S., 1058. *The Position of Women in Hindu Civilisation : From PrehistoricTimes to the Present Day*. Benares : The Culture Publication House, Benares Hindu University (1938).

Dodwell, H. H., 11084. *The Cambridge History of India, Vol. VI : The Indian Empire and the Last Phase*. New Delhi : S. Chand & Co.(1964).

Hasrat, Bikram Jit, 1090. *History of Nepal As Told By Its Own and Contemporary Chroniclers*. Hoshiarpur : V. V. Research InstituteBook Agency (1970).

Landon, Perceval, 1113. *Nepal. 2 Vols*. (Reprint). New Delhi : Asian Educational Services (1993). Michaels, Axel, 1113. Widow Burning in Nepal. in Gerald Toffin (Ed.) *Nepal Past and Present*. New Delhi : Sterling Publishers Pvt. Ltd. (1993): 21-34.

Oldfield, H. Ambrose, 1094. *Sketches From Nepal, Vol. II*. (Reprint), Delhi : Cosmo Publications (1974).

On Sati, 1097. *Regmi Research Series*, 9:5 (1977 May 1): 65-69.

Parry, Jonathan, 1100. Ghosts, Greed and Sin : The Occupational Identity of the Benares Funeral Priests . *Man* (N.S.). 15:1 (March 1980): 88-111.

Regmi, D. R., 1068. *Medieval Nepal, Vol. II & III*. Calcutta : Firma K. L. Mukhopadhyay (1966).

Rospatt, Alexander von, 1121. A Historical Overview of the Renovation of the Svayambhucaitya at Kathmandu. *Journal of the Nepal Research Centre*, XII (2001): 195-241.

Stein, Dorothy K., 1098. Women to Burn : Suttee as a Normative Institution. *Signs*, 4:2 (Winter 1978): 253-68.

Stutchbury, Elizabeth L., 1110. Blood, Fire and Mediation : Human Sacrifice and Widow Burning in Nineteenth Century India. in Michael Allen and S. N. Mukherjee (Eds.) *Women in India and Nepal.* (Second Edition). New Delhi : Sterling Publishers Pvt. Ltd. (1990):21-75.

Thomas, Edward J., 1053. *The History of Buddhist Thought.* London : Kegan Paul, Trench Trubner & Co. Ltd. (1933)

Thompson, Edward, 1048. *Suttee : A Historical and Philosophical Enquiry into the Hindu Rite of Widow Burning*. London : George Allen & Unwin Ltd. (1928).

Vaidya, T. R., 1113. *Prithvinarayan Shah : The Founder of Modern Nepal.* New Delhi : Anmol Publications (1993).

Vaidya, T. R. and Tri R. Manandhar, 1105. *Crime and Punishment in Nepal : A Historical Perspective.* Kathmandu : Bini Vaidya and Purna Manandhar (1985).

Wright, Daniel (Ed.), 1120. *History of Nepal With an Introductory Sketch of the Country and People of Nepal.* (Reprint). New Delhi : Adarsh Enterprises (2000).

Open your account with ID.
Get return with satisfaction.

I.D.'s Attraction :

Current Accounts
- Can be opened with Rs. 1,000/- only.

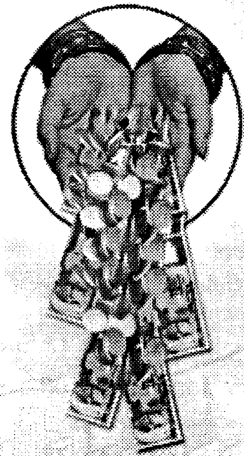
Call Deposit Accounts
- Interest rate is negotiable as per size and Period of deposits.

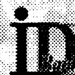
Savings Accounts (5% to 6% interest)
- Normal Savings 5%
- Infra Savings 6% (daily balance)

Fixed Deposits Accounts (6% to 8% interest)
- Interest rates depend on duration.

Brighter Future Deposit Scheme (7% interest)
- Account opening with Rs. 100/- only.
- 2 to 20 years (Daily, Weekly, Monthly & Quarterly) scheme
- Service at the door step on more then Rs. 1,00,000/- deposit*
- Attractive prizes on every Rs. 1,00,000/- deposit*

Medical & Accidental Insurance n minimum deposit of Rs. 50,000/-

इन्फ्रास्ट्रक्चर डेभलपमेण्ट बैंक लि.
INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT BANK LTD.

*Conditions Apply

Banking with mutual trust ...

छगु सुकर्म अति उत्तम, लोकं सीयू
सम्मान दुर्लभगु मानन छन्त बीयू

जिमि छँया हामा स्व. वैकुण्ठप्रसाद लाकौलया जीवननाप आवद्धगु संस्था नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया लुखाखलुं पिदनीगु ***नेपालभाषा*** अनुसन्धानमूलक जर्नल थथे हे न्ह्याबलें सुथांलाक्क पिदना च्वनेमा ।

जहान : तारा लाकौल

काय् : श्रीकण्ठ लाकौल
भौ : रजनी लाकौल

काय् : श्रीरंजन लाकौल
भौ : मालती लाकौल

भौ : अरूणा लाकौल

म्ह्याय् / जिलाजं : बासुरी श्रेष्ठ / लक्ष्मी शंकर श्रेष्ठ
म्ह्याय् / जिलाजं : ईरा श्रेष्ठ / काजी ईश्वरीमान श्रेष्ठ
म्ह्याय् / जिलाजं : डा. गौरी श्रेष्ठ / डा. सुवर्णमान श्रेष्ठ
म्ह्याय् / जिलाजं : डा. मिराश्री श्रेष्ठ / हरिशंकर श्रेष्ठ
म्ह्याय् / जिलाजं : चारूश्री श्रेष्ठ / कुशचन्द्र श्रेष्ठ

छय् / छय्भौ : किरण शंकर श्रेष्ठ व
विद्या मालिका श्रेष्ठ

छय् / छय्भौ : पंकज श्रेष्ठ
प्रतिमा श्रेष्ठ

साहित्यय् मनू

● प्रा. नर्मदेश्वरमान प्रधान

"Man is the measure of all things." Protogoras

अंग्रेजी रोमानी कवि वर्डस्वर्थं धाइ कविताया विषय साधारण मनू जुइ। कविताय् भाय् साधारण मनुखं न्वंवाइगु जुइ। सर्वसाधारण मनू, भाय्प्रतिया आग्रहया कारण कवि वर्डस्वर्थ प्रजातन्त्रवादी कवि जुइ। कवि वर्डस्वर्थ मानववादी कवि खः। निम्न वर्गया मनूतय्त वं कविताय् थ्याकी। तर वर्डस्वर्थया सामान्यप्रतिया धारणा सरल मजू। वं सामान्य विषय नाली तर आज्जु सामान्य दुनेया असामान्य जुयाबी। हरेक सामान्य वस्तुया विशेषता दइ, थःत्व दइ, गुगु असामान्य जुइ। कविं व विशेषता खंकेमा, ब्वय्माः, वर्डस्वर्थं धाइ। रोमानीवादं सामान्य व्यक्तियाके नं असीमित सम्भावनात खंकी। अंग्रेजी आधुनिक कवि, उपन्यासकार डि.एच. लरेन्सं प्रत्येक मनू विलक्षण ताय्की। छगू बिस्कंया ब्रह्माण्ड खंकी।

नवशास्त्रीवादी कविताय् मनूया थाय् महत्वपूर्ण जुइ। तर नवशास्त्रवादं साधारण, ग्रामीण मनूयात असभ्य, असंस्कृत खंकी। कविता साहित्य विषयया लागि थ्वइत साधारण मनू स्वीकार्य जुइमखु। सभ्य, सुसंस्कृत, नगरीबासी अभिजात वर्गया मनूतय्त कविता, साहित्यय् दुथ्याकी। नवशास्त्रवादीतय् मनूप्रतिया धारणा प्रजातन्त्रात्मक खनेमदु। कुलिन खनेदइ। मनूया सामान्य भाय् कविता साहित्यय् छ्यले मज्यू, कविता साहित्यया भाय् परिस्कृत, कलात्मक जुइमाः, नवशास्त्रवादं धाइ। नवशास्त्रवादी व रोमानीवादीतय् 'मनू'प्रतिया धारणा पाः। नवशास्त्रवादीतसें धाइ 'मनू' जन्मं असभ्य, अपूर्ण जुइ। सामाजिक, नैतिक नियम पालनं मनू सभ्य जुइ। सुसंस्कृत जुइ। सभ्य, सुसंस्कृत मनूतय् अनुकरण याय्माः, नवशास्त्रवादं स्यनी। मनूतय् जन्मजात, प्राकृतिक पूर्णता, श्रेष्ठताय् आस्था क्यनीगु रोमानीवादं नवशास्त्रवादया 'मनू'प्रतिया थ्व धारणा अस्वीकार याइ।

मनूया निगू पक्ष दइ। दुने व पिने। दुने- मनूया आन्तरिक, आत्मीय, मनोवैज्ञानिक पक्ष खः। वाह्य सामाजिक पक्ष जुइ। रोमानी दृष्टिकोणं मनू आन्तरिक खंकी। वया आत्म, अमूर्त, अदृश्य पक्षयात च्यूताः तइ। मनू आत्मगत प्राणी खः रोमानी विचारं धाइ। रोमानी कविताय् मनूया संवेग कल्पनाया स्वतन्त्र प्रस्फुटन जुइ। मनू अन आदर्शवादी खनेदइ। अन्तर्मुखी जुइ। मनूया मनोवैज्ञानिक प्रस्तुति रोमानी साहित्यं याइ। मनू अन्तर्प्रेरणायुक्त जीव खः। बुंगाचाय् लः लुइ थें भाव, संवेग वया मनय् लुया च्वनी। मिखा तिस्सिनाः नं मनुखं विश्व व ब्रह्माण्ड खंकेफइ। चर्मचक्षु मखु। तृतीय मिखा (third eye) मनूया दृष्टि स्रोत जुइ रोमानीवादं धाइ। रोमानीवादी मनूया सरोकार भौतिक जुइमखु। आध्यात्मिक जुइ। प्रस्तुति मूलतः अभिव्यञ्जनात्मक (expressionist) जुइ।

१७/१८ शदी यूरोपय् 'उद्बवोद्धन युग' (Age of Enlightenment) न्ह्याइ। उद्बोद्धन युगं मनूयात न्हूगु दृष्टिं खंकी। मनू आत्मगत, अराजक, संवेग, कल्पनाया प्राणी मखु। वुद्धि, विवेक, मनूया नैसर्गिक लक्षण खः। मनुखं बुद्धि, विवेक छ्चलाः विश्व, ब्रह्माण्ड विषयया सत्य तथ्य सीकेफु। सार्वकालिक, सार्वभौमिक वस्तुगत सत्य तथ्य लुइकेफु। मनू ज्ञानया लिधंसा कासें विकासया लँय् न्ह्याइ। बुद्धिवादया उदय लिसें मनूया लौकिक, भौतिक पक्ष मूल जुइ। रोमानी कल्पनाया थाय् विवेक, बुद्धिं काइ। विज्ञान, वैज्ञानिक सोच न्ह्याइ। मनूया चिन्तन विरहस्यकृत (demystified) जुइ। मनू मूर्त, बहिर्मुखी (extrovert) खनेदइ। सत्य, तथ्य मनूया वैयक्तिक रागया उपज मखु। व वस्तुगत, सामान्य (general) जुइ, बुद्धिवाद, विज्ञानवादं धाइ।

बुद्धिवादं (Age of Reason) यूरोपय् नवशास्त्रवादी साहित्यय् प्रभावित याइ। नवशास्त्रवादं रोमानी व्यक्ति कल्पनायात अस्वीकार याइ। मनू विवेकशील प्राणी खः। समाजय् दुगु कमिकमजोरीयात वं विवेक छ्चलाः भिंकेफु। मनूयात सुसंस्कृत, सभ्य याय्फु। साहित्य समाजप्रति प्रतिवद्ध जुइमाः। सुधार साहित्यया लक्ष्य जुइ। नवशास्त्रवादं मनू सामाजिक, बहिर्मुखी खंकी। मनूया प्रस्तुति वं मूर्त भाषां याइ।

खेलौना दय्कीगु फ्याक्ट्रीं थीथी कथंया न्ह्यवःसा पिकाइ। माःगु कच्चा सामग्री थासाय् तइ। पाय्छिगु प्रक्रिया अनुशरण याइ। उत्पादन तयार जुइ। व्यवहारवादी मनोविज्ञानया (behaviorist psychology) मनूप्रतिया धारणा थथे जुइ। मनूया व्यक्तित्व निर्माणय् 'अन्तर्दृष्टि' 'अन्तप्रेरणा'या भूमिका दइमखु। मनू पिनेया वातावरणं गथे दय्की अथेहे जुइ। पाय्छिगु हलंज्वलं, वातावरण, प्रक्रिया छ्चलाः मनूयात मनय् लू थें दय्के फइ, व्यवहारवादीतसें धाइ। व्यवहार वादीतसें मनूया संज्ञान (cognition) यात मू बीमखु। सामाजिक वातावरणया निर्णायक भूमिका खंकी। व्यवहारवादी मनोविज्ञानं मनूया रोमानी अन्तरप्रेरणाया विरोध याइ। मनूया विवेकयात मू बीमखु। बाह्य व्यवहारिक पक्ष महत्वपूर्ण खंकी। प्रतिभा, अन्तरदृष्टि, विवेकं साहित्य निर्माण जुइगु मखु। परिस्थितिं मनूयात गुगु रुपय् ढाले याइ मनू उकथं हे साहित्यय् खनेदइ। प्रस्तुत व्यवहारवादी मनोविज्ञानं धाइ। मनूप्रतिया रोमानी, नवशास्त्रवादी धारणालिसे व्यवहारवादी मनोविज्ञान पाइ। मनूया निरपेक्ष, स्वत्व दइमखु। मनूया व्यक्तित्व यान्त्रिक जुइ। गथे दय्कल यन्त्रं अथे हे ज्या याइ। गथे परिस्थितिं ज्यात मनू अथेहे लुइ। विश्व प्रयोगशाला खः (Laboratory)। परिस्थितिं गुज्वःम्ह मनू दय्की उज्वःम्ह हे मनू पिहां वइ। थ्व आस्थां मनू प्रस्तुत जूगु साहित्यय् सामाजिक पर्यावरण (social environment) निर्णायक जुइ।

प्रगतिवादी कविताय् मनू सामाजिक जुइ। मनू अन व्यक्ति जुइमखु। वर्गीय जुइ। प्रगतिवादी कविता मार्क्सवादं प्रभावित जुइ। मार्क्सवाद भौतिकवादी खः। मनूया आत्मा, रहस्ययात अन मान्यता दइमखु। रोमानीवादीतसें मनू मूलतः निरपेक्ष चेतना खंकी। रहस्यवादी प्राणी खंकी। मार्क्सवादं मनूया निरपेक्ष चेतनायात स्वीकार याइमखु। मनूया चेतना भौतिक उपज जुइ। प्रगतिवादीतसें विश्वास याइ। मनूया सही व्याख्या भौतिक परिवेशय् जुइ। मनूया सोच, बिचाः, नैसर्गिक, स्वस्फूर्त मखु। लौकिक, भौतिक कारणं इपिं निर्धारित जुइ। भौतिक परिवेशं सोच, विचाः चेतना निर्माण जुइ। भौतिक परिवेशय् वइगु ह्यूपालं चेतनाय् नं ह्यूपाः हइ। प्रगतिवादं आर्थिक पक्षयात सामाजिक, भौतिक विकासया निर्धारक खंकी।

प्रगतिवादं मनूव्यक्तियात मूलभूत इकाई (unit) खंकीमखु। मनूयात सामाजिक प्राणी खंकी। व्यक्ति समाजया अङ्ग खः। व्यक्ति निरपेक्ष मखु। मूलभूत मानवीय संरचना संलिष्ट समाज जुइ। प्रगतिवादीतय् मनूप्रतिया धारणा रोमानीवादीतय् थें व्यक्तिपरक जुइमखु। समाजनिष्ठ जुइ। नवशास्त्रवादीतय् मनूप्रतिया धार णा नं समाजमुखी जुइ। मनू मूलतः सामाजिक प्राणी खः नवशास्त्रवादीतसें धाइ। तर प्रगतिवादीतय् मनूप्रतिया सामाजिक धारणा - नवशास्त्रवादीतलिसे पाइ। मनूयात सामाजिक प्राणी नालाकाःसां नवशास्त्रवादीतसें मनूयात

वर्गीय दृष्टिकोणं मखंकू । नवशास्त्रवादं साहित्यय् अभिजात वर्गयात केन्द्र खंकी । सामान्य मनूयात थाय् बीमखु । प्रगतीवादीतसें समाजया वर्गीय विभेदयात वाली । समाजया वर्गीय संघर्षयात ब्वइ । निम्न वर्गयात साहित्यया केन्द्र तायकी । पीडित, शोषित, सर्वहारा, किसान, दलीय, निम्नस्तरया मनूतय् थ्व पक्षधर जुइ ।

कविताय् मनू निथी कथं ब्वय्फइ । व्यक्ति (Individual) व वर्गीय (type) । रोमानी कविताय् मनू साधारण जुइ । मनूयात अन वैयक्तिताय् प्रस्तुत याइ । कवितां मनूया वैयक्तिक विशेषता, विलक्षणता ब्वय्त स्वइ । रोमानीतय् मनू मूलतः व्यक्ति जुइ । प्रगतिवादी कविताय् सामान्य मनू दइ । तर मनूया अन वैयक्तिक प्रस्तुती जुइमखु । वर्गीय प्रतिनिधि (type) कथं जुइ । मनूया चरित्र वर्गीय जुइ । वयाके वर्गीय संस्कार दइ । प्रत्येक मनुखं वर्गीय चरित्र, संस्कार क्यनी । मनूया व्यवहारय् वर्गीय प्रतिनिधित्व जुयाच्वनी । प्रगतिवादी साहित्यय् मनूया परिवेश यथार्थ (Matter of fact) जुइ । कल्पना, अतिरञ्जनाया अन थाय् दइमखु ।

प्रयोगवादी कवितां प्रगतिवादीयात चुनौती बी । प्रयोगवादी कवितां धाइ मनूयात खास रङ्गया सुलचं तयाः स्वय् फइमखु । स्वतन्त्र, खुल्ला मिखां स्वय्माः । मनू दइ तर व्यक्तियात मूल आधार खंकी । यथार्थ परि वेशय् तयाः मनूयात स्वइ । प्रयोगवादी कविताया व्यक्ति मनू रोमानीवादीया व्यक्ति मनू थें यथार्थविमुखी, पलायनवादी जुइमखु । समसामयिक राजनैतिक, सामाजिक आर्थिक परिवेश व पृष्ठभूमिइ प्रयोगवादी साहित्यं मनूयात प्रस्तुत याइ । निश्चित राजनैतिक सुलचं छुनाः जक मखु, समाजया अनेक कोण, आयामं थौंया मनूया अध्ययन, विशलेषण जुइमाः प्रयोगवादया आग्रह जुइ । विश्वयुद्धया प्रभाव, तीव्र औद्योगिकीकरण, ध्वंसात्मक वैज्ञानिक अस्त्रशस्त्रया आविष्कारं थौं मनूया अस्तित्व संकटय् लाइ । मनूया मूल्य, मान्यता ह्रास जुइ । विघटित जुइ । थौंया कथित सभ्यताय् मनू निस्साहय जुइ । याकःचा लाइ । प्रयोगवादं साहित्यय् थौंया नग्न यथार्थ ब्वइ । विघटित, अस्तित्व संकटं ग्रस्त लघुमानवया चित्रण याइ ।

मध्ययुगीन (Medieval Literature) साहित्यय् मनूया मू न्यून धाय् मूल्यहीन जुइ । धर्मप्रधान युगय् द्यःपिं कविता साहित्यया विषय जुइ । मनू मखु । पुनर्जागरण युग वसेंलिं मनुखं साहित्यय् थाय् काइ । थःत प्रतिस्थापित याइ । धर्मनिरपेक्ष साहित्य न्ह्याइ । थःगु व्यक्तित्व ब्वयाः मनुखं साहित्य सृजना याइ । मनू अनुकर णशील मखु । सृजनशील खः । मनू श्रष्टाकथं स्थापित जुइ । मध्ययुगय् मनूया सिर्जनशीलताया मू मदु ।

भूमण्डलीकरणं मनू क्लिष्ट, अस्पष्ट जुजुं वइ । थौं मनू स्वत्तु स्वइ । थौंया वैश्वीक जटिलताय् मनूया व्यक्तित्व मिश्रित व पहिचानहीन जुजुं वनी । छखेरं मनूया थःत लुइकेगु इच्छा तीव्र जुइ । मेखेर कटु परिस्थितिं वयात बुलुका बिइ । विघटन यानायंकी । प्रयोगवादी कवितां थौंया मनू संकटग्रस्त खंकी ।

नेपालभाषा साहित्यय् थीथी युगत दु । मल्लकालया गीति कवितात धार्मिक खनेदइ । धार्मिक कविता देव, देवी केन्द्रित जुइ । मनूया स्वतन्त्र चर्चा अन दइमखु । अन पारलौकिक पात्रत मूल जुइ । मनूया थाय् गौण जुइ । ने.सं. १०२० या दशकपाखेर नेपालाषा साहित्यय् पुनर्जागरण वइ । साहित्य, कविताय् मनुखं प्रवेश याइ । सिद्धिदासं धर्मनिरपेक्ष रचना याइ । अंग्रेजी नवशास्त्रवादी कवि पपं (Pope) मनूया अध्ययनया विषय मनू खः धाइ । (The proper study of man is man) नव क्लासिकल कवि पपं धाः थें सिद्धिदासं साहित्यय् जीवन्त मनू दुकाइ । मनूप्रतिया सिद्धिदासया दृष्टिकोण नवशास्त्रवादीतय् थें समाजपरक जुइ । रोमानीवादीतय् थें व्यक्तिवादी जुइमखु । स्वतन्त्र, संवेगात्मक व्यक्ति मनूयात जेलकालपाखेर रोमानी कविपिंसं कविताय् प्रस्तुत याइ । नेपालभाषाय् प्रगतिवादी साहित्यया विकास जुसेंलिं मनूयात वर्गया आधारय् ब्वइ । न्हूनूपिं कविपिंसं मनूयात थौं अनेक संकट, विसंगतिया दथुइ खंकी । थौं आधुनिक कवितां

मनूयात लघुमानव रुपय् नं ब्वः । निश्चित आयामं जक मस्वसे मनूयात साहित्यय् थौं बहुआयामं खंकेगु कुतः जुइ ।

यथार्थय् मनू सु ? लिसःलय् अनेक मत, सिद्धान्त, दर्शन खनेदइ । तर अन्तिम निक्यौंल जुइ फइमखु । जुइ नं मखु । मनू सु ? म्हसीकेगु कुतः अनन्त यात्रासम खः । थुकी निरन्तरता दयाच्वनी । साहित्य थ्व हे निरन्तरताया किचः जुइ ।

अस्तित्ववादं मनूया अस्तित्व मूल खंकी । सारयात मखु । नियतिवादी मतं (deterministic) सारयात महत्व बी । फ्रायडं यौन नियतिया खँ ल्हाइ, मार्क्स आर्थिक नियतिवादया खँ हइ । भाषिक नियतिवादं धाइ (linguistic determinism) मनूया थःगु स्वतन्त्र भाय्, कथ्य दइमखु । दुगु (given) भाषां वइत छु स्यनी व हे घेराय् वं थःत ब्वइ । वयां पिने वया थःगु अस्तित्व दइमखु । अस्तित्ववादं अस्तित्वबोध न्ह्यःया सारयात मान्यता बिइमखु । मनू जन्म जुइ मात्र विशुद्ध अस्तित्व ज्वना । जन्मकालय् मनू सारशून्य जुइ । सार मनुखं सिर्जना याइ । थःगु भाग्यं, मूल्य मान्यताया निर्माता मनू थः हे जुइ । अस्तित्ववादया वकालत जुइ । नियतिवादं मनूया अस्तित्वया निश्चित सारं नियन्त्रित याइ, संचालित याइ धाइ ।

नियतिवादं मनूया गन्तव्य क्यनी । फ्रायडं मनूया लक्ष्य ब्वइ । यौन सन्तुष्टि मनूया गन्तव्य जुइ । मार्क्सवाद थःगु वर्गविहिन समाज सिर्जनाया आज्जुया खँय् स्पष्ट जुइ । कार्यकारणया प्रक्रिया नियतिवादं न्ह्यब्वइ । निश्चित प्रक्रिया, ढाँचाया खँ हइ । अस्तित्ववादं धाइ मनूया गन्तव्य दइमखु । विश्व विसङ्गत जुइ । निश्चित तथ्य सत्य थन दइमखु । विसङ्गत संसारय् निश्चित अनिश्चित गन्तव्य, अगन्तव्यया भेद दइमखु । सम्पूर्ण, आदर्श, नैतिक मूल्य मान्यतायात विसङ्गतिवादं थुनाबी । मनू शून्यबोध, विसङ्गतवादया दथुइ लाइ । थौंया साहित्यय् विश्व दथुइ च्वनाः नं मनुखं फय्माःगु पृथकताबोध (alienation) चर्चा गाक्कं जुइ । दिवंगत उपन्यासकार धुस्वां सायूमिं थःगु उपन्यासय् अस्तित्ववाद, विसंगतवादं प्रभावित पात्रत प्रस्तुत यानादी ।

साहित्यय् मनू दइ । थौंतक विश्वय् साहित्य मनूया प्रयोग गुलि जुइधुंकल ? थुकिया ल्याःचाः याय् सम्भव जुइमखु । 'मनू'या प्रयोग निश्चित रुप, खास अर्थय् जक जुयाच्वंगु मदु । सुनां नं थःके दुगु मनूप्रतिया निश्चित धारणां सम्पूर्ण साहित्यय् दुपिं मनूया व्याख्या याय् फइमखु । इमित म्हसीके फइमखु ।

साहित्यया मनूया प्रयोगय् इतिहासया प्रभाव दइ । युगदर्शनया प्रभाव लाइ । संसारय् न्ह्यानाच्वनीगु ह्यूपालं मनूप्रतिया सोचय् परिवर्तन हइ । व्यक्ति, च्वमि, सामाजिक परिवेशं मनूयात स्वय्गु दृष्टि पाकायंकी । छगू हे जुइके बिइमखु । साहित्यय् मनू दइ । तर मनूया अभिधार्थय् गतिशील साहित्य दुनेया मनू लुइके फइमखु । गतिशील साहित्यय् मनूया तरल प्रस्तुति जुइ । वयात खंकेत, स्वइम्हेसिया दृष्टिइ नं तरलता दय्माः ।

See Better, Look Better

Remember for

Sun Glasses, Reading Glasses, Contact Lenses

&

Precription Glasses

Contact: Jamal, Kathmandu Phone no : 4250224

यक्ष व हारती अजिमा

● वज्रमुनि वज्राचार्य

१. हारती म्हसीका

हारती खँग्वः सँस्कृतया हरित खँग्वःपाखें वःगु खः । हरित इति हारति जूगु खः । हरितया अर्थ हरण वा खुइगु वा मदयेकाः बिइगु खः । (आप्ते, १९९५) मचात हरण यानाः यंकीम्ह वा ल्वय् हरण याइम्ह द्यः जूगुलिं हार ति धाःगु खः । जनश्रुतिकथं हारांम्ह द्यः जूगुलिं हारती धाःगु धैगु न्यनेदु । हारती यक्ष कुलया पात्र खः । यक्ष कुलया २८ म्ह सेनापति मध्ये १७ म्ह यक्षकथं पंचिकाया नां बियाःतःगु दुसा, न्याम्हम्ह यक्षणीया धलखय् हारतीया नां न्त्यथना तःगु दु । थुम्ह पंचिकाया कलाःया कथं हारतीयात कयातःगु दु । हारतीया मिजंकथं उन्मत्त भैरव, कुबेर , ह्यग्रीबयात कयातःगु दु । बौद्ध धर्मय् कुबेरयात धनया द्यःकथं कयातःगु दुसा हारतीयात जगत प्राणीया संर क्षिकाकथं कयातःगु दु । हारतीयात महायानी बौद्ध धर्मावलम्बिपिन्सं बौद्ध धर्मया रक्षक देवी कथं महायान बौद्ध धर्मया विकास नापनापं हःगु खनेदु । थेरवादी बौद्धपिसं नं हारतीयात बौद्ध धर्मया रक्षक, बुद्धया सहयोगीकथं हे न्त्यब्वःयातःगु दु ।

थेरवादी बौद्धतय्त नैतिक शिक्षा बिइगु लागी तयार जुयाच्वंगु अवदानय् हारतीकावदान न्त्यब्वयाः हार तीया न्यासःम्ह मचात दुगु इपिं मचात पालनपोषण यायेगु लागी न्हियान्हिथं राजगृहलय् वयाः मचात लानाः स्यानाः थः मचातय्गु नसा चूलाकीगु जुयाच्वन । मचात लानाः उत्पाद यानाःच्वंगुलिं दक्व चिन्तित जुयाच्वंगु इलय् बुद्धं हारतीया दकले चीधिकःम्ह तसकं यःम्ह काय् प्रियंकरयात लानाः थःगु पिण्डपात्रय् सुचुकाः तःगु इलय् हारती वयाः ख्वःवःगुलिं बुद्धं मचात तनीगु इलय् थःत गथे दुःख जूगु खः अथेहे मेपिंत नं जुइगु जूगुलिं आवंलिं थुजागु ज्या मयायेगु बाचा कथं सुचुकाः तःम्ह मचायात लित बिल । (.शाक्य, २०६१ : ५४) मचात पालन पोषण यायेगु लागी मनूतय्सं ब्यूगु भोजनपाखें मचातय्गु पालनपोषण यायेगु यानाः हारतीयात बहसय् तःगु अवदान बाखंया लिधंसाय् हारतीयात बौद्ध द्यःया कथं पूजा यायेगु चलन न्त्याःगु खनेदु ।

अथेहे स्वयम्भू पुराणकथं हारती बुद्धनापं उपत्यकाया स्वयम्भुइ वःगु जुयाच्वन । उगु इलय् बुद्ध नापंच्वना बुद्धया सेवा यानाः च्वनेत इनाप याःगुलिं बुद्धं वचं बिया वंगु जुयाच्वन । उगु इलय् हारतीं न्यासम्ह मचायात नकेगु लागी तसकं थाकुइगु जुयाः थःत यःपिं न्याम्ह मचात न्यासःम्ह मचाया प्रतीक कथं थःनाप हे तयाः मेपिं मण्डलं त्वःपुयाः गुफाय् तयाब्यूगु जुल । थपिं मचातय्त नकेमाःगुलिं छाहायेकेगु परम्परा न्त्याकल । थ्वहे किंबदन्तिकथं वृषदेव जुजुया पालय् शान्तिकराचार्यं स्वयम्भूया ज्योतीयात त्वःपुयाः चैत्य निर्माण याःगु इलय् मांसभक्षि हारतीयात वास्ता मयासे चैत्य दयेकूगु जुयाः चैत्यया गजू न्त्याक्व दयेकूसां धेचूगु, स्यंगु

इलय् बुद्धं थःनाप च्वने धकाः वःम्ह हारतीयात सम्मान मयागु कारणं अथे जूगु धैगु सीवं हारतीयात पूर्वपश्चिम कुं रत्नपीठय् स्थापना याःगु जुल । (शाक्य, १०९८ः ६७) हारतीं रत्ननिधियात रक्षा याना तःगु थाय् जूगुलिं उगु थाय् हे रत्नपीठ जुल धैगु न्ह्यथना तःगु दु ।

बुद्धया जीवननाप क्वातुगु स्वापू यक्षणी हारतीनाप दुगु खनेदु । थुम्ह यक्षयात बुद्धया न्हापाया जुनीयाम्ह मां नं धायेगु यानाच्वंगु दु । (नेपाल संस्कृति दँ २ः४ पृ. ८) बौद्ध सफू महावंशय् बुद्ध धर्मया १८ गू निकाय दयेधुंका महादेव रक्षित, धर्मपाल रक्षित, महारक्षित, महामहेन्द्र, भद्रशाला आदिपिंत काश्मिर गान्धारपाखें आकाश मार्गं छ्वःगु इलय् झरवाल सरोवरय् च्वंपिं नागत तम्वयेका दुःख बिइत स्वत । स्थविरपिसं इमित दमन यानाः विज्यात । थुगु इलय् यक्ष, कुभांड, गन्धर्वत नं शरणय् वल । थुगु इलय् हे पंचिक, हारती नं वयाः सिसाबुसा ज्वनाः छ्याःवःगुलिं स्रोतापति फल प्राप्त जुल धैगु खँ महावंशया १२ औं अध्यायया २१ औं श्लोकय् च्वयातःगु दु । (वज्राचार्य, २०५८ :२६)

अथेहे १३५० भिक्षुपिंसहित बुद्ध गृद्धकुट बिज्यागु इलय् यक्ष सेनापतिसहित काय्मचात परिवार सहित छम्ह छम्ह श्रावकपिन्त छपाः छपाः छत्रं कुइकल धैगु खँ पंचरक्षाया पृ. १३७या ५७ व ५८ श्लोकय् न्ह्यथना तःगु दु ।

क्षेमेन्द्र विरचित अवदानकल्पलता अवदानय् दुरु मीम्ह मिसा नाटक टोलीनाप ल्यूल्यू वंगु इलय् दुरु मियाःवःगु धेवां अं न्यानाः बुद्धयात दान ब्यूगु पुण्यं यानाः लिपाया जुनी न्यासःम्ह मचाया मां जुयाः जन्म जूगु खँ न्ह्यथना तःगु दु । (शाक्य, २०६१ः ५४)

हारतीया सम्बन्धय् बौद्ध साहित्यय् थीथी कथं बाखं दयेका न्ह्यथना तःगु दु । हारती देवीया बाखं वा धारणायात स्थानीयकरण यानाः यंकूगु खनेदु । उकिं हारतीया मचातय्गु सम्बन्धय् दकले चीधीम्ह यःम्ह मचा धकाः गनं प्रियंकरया नां न्ह्यथना तःगु दुसा, गनं धनभाजु धकाः न्ह्यथना तःगु दु । गनं आनन्दा धकाः न्ह्यथना तःगु दुसा गनं जिलंमय्जु धकाः न्ह्यथना तःगु दु । मचात गुलि दु धैगु सम्बन्धय् नं महामायूरी सफुती काय् न्यासः, म्ह्याय् न्यासः व जिलाजं न्यासः यानाः मुक्कं झिंन्यासः न्ह्यथना तःगु दुसा, स्वयम्भू पुराणय् न्यासम्ह मचात धैगु न्ह्यथना तःगु दु । अथेहे न्यासः व न्याम्ह धकाः नं न्ह्यथना तःगु दु । हारतीमाताया म्येय् गनं न्याम्ह मचात ज्वनातःगु न्ह्यथना तःगु दुसा, गनं खुम्ह मचात धैगु न्ह्यथना तःगु दु । थ्व बारे अमोघवज्र वज्राचार्यजुं खुम्ह मचा न्ह्यथना तःगु काल्पनिक जक खः, वास्तवय् न्याम्हजक मचात खः धैदीगु दु । मचातय्गु नांया सम्बन्धय् नं धनभाजु धनमय्जु वासिंभाजु, वासिंमय्जु,लाटाभाजु, लाटिमय्जु, जिलंभाजु, जिलंमय्जु न्ह्यथना तःगु दुसा पंचरक्षाय् प्रियंकर, चण्डा, चण्डालिका, पद्मा, पद्मावतीया नां न्ह्यथना तःगु दु ।

बौद्ध द्यः पर्णसवरीया जवंखवं च्वनीपिं द्यः कथं जवय् ह्यग्रीव व खवय् हारती च्वनी । (भट्टाचार्य, १९६८ : २३२) हारतीयात बौद्ध द्यःकथं कायेगु याइ । हारती द्यःयात सितला माजु नं धायेगु याः । सितला माजु ब्राम्हण द्यः खः । सितलायात तःकैया द्यःकथं भारतय् पूजा यायेगु चलन न्हापानिसें दु । उगु इलय् थुम्ह द्यः पारिवारिक द्यःकथं पूजा याइम्ह खः । लिपा वनाः स्थानीय द्यःकथं पूजा यायेगु जुलसा थुम्ह हे द्यःयात बौद्धतय्सं हारती धकाः धायेगु याःगु खः । सितला द्यःयाके निपा ल्हातं हासा ज्वनाः तःगु दैसा छपा ल्हातं तुफि व कलश ज्वनातःगु जुइमाः, गधाः गयाःच्वंम्ह, नाङ्गाम्ह धकाः प्रतिमा लक्षणय् न्ह्यथना तःगु दु ।(भट्टराई, २०४१ : १२४)

हारतीयात काठमाण्डौंबासीया मनूतय्सं हारती मां, च्वयेमां, अजिमां, सितला माजु, हारती महायक्षणी, हारती वज्रयक्षिणी, मय्जु देवी, धर्मपाल, धाक्वसिक्वमाः मचाप्यासि नं धायेगु याः । (शाक्य, १०९८ :५२४) उपत्यकाय् हारती वा सितला माजु धकाः पशुपतीया आग्नेय कुनय् च्वंम्ह द्यः, बालाजु शेषनारायणया आग्नेय कुनय् च्वंम्ह

द्यः, ख्वप हनुमन्तेघाटया द्यः, मङ्गलतीर्थ ख्वपया द्यः, यल हौगल बहालया मातृका, यल चपात्वाःया द्यः, स्वयम्भू चैत्यया आग्नेय कुनय् च्वंम्ह द्यः, हाडिगांया कोटालत्वाःया द्य, यल कुम्भेश्वरया द्यः, असन व इन्द्रचोक दथुइया अजिमा द्यःयात तःकै वैगु इलय् पूजा यायेगु यानाः वयाच्वंगु दु। थुपिं फुक्क द्यःयात मेरी स्लसर व प्रदित्यपाल भाजुं हारती धकाः न्ह्यथना दीगु दुसा लैनसिंह बांग्देलजुं अर्लि इस्कल्पचर अफ नेपाल नांगु सफुती वय्कलं काण्ठमाडौलय् हारतीया रुपया पूजा याना वयाच्वंपि देवीपिं मध्यय् बालाजुया अजिमा, पाटन चपाटोलया अजिमा व स्वयम्भूया अजिमायात जक हारतीया मूर्ति खः मेपिं फुक्क मातृका द्यःपिं खः। हारती द्यः गबलें याकचा मवसे मचात नाप संयुक्त जुयाःच्वंगु जुइमाः धैगु धारणा न्ह्यब्वयादीगु दु।

हारतीया मूर्तित नेपाल लगायत मेगु देशय् नं प्रशस्त खनेदु। नेपालया हारतीया मूर्तित ललितासन, प्रलब्धपादाशनय् जक खनेदु। मेगु देशय् दनाच्वंपिं, फयतुनाच्वंपिं पंचिका नाप च्वनाच्वंम्ह यक्व खनेदु। न्ह्यगू शदीलय् चाःह्यूपिं चीनीया यात्री ह्वेनसाङ्ग व इत्सिङ्गया कथं उतर भारतय् प्रशस्त मात्राय् हारतीया मूर्तित दुगु गुगु मूर्तित बौद्ध बिहार दुहाँ वनेगु ध्वाखाय् स्थापना यानातःगु थःपिसं खंगु न्ह्यथना तःगु दु। हारतीया मूर्तित नेपालय्जक मखु महायानी बौद्ध देशत चीन, तिब्वत, इण्डोनेशिया, जापान, कोरिया,इण्डिया, वङ्गलादेश, मंगोलिया आदि देशय् नं प्रशस्त दु। जापानय् नं हारतीयात मचातय्त रक्षा याइम्ह द्यःया रुपय् मचा बुइका बिइम्ह द्यः, कलाः भाःतया ल्वापु मिले यानाः बिइम्ह द्यः, प्रेमया द्यःकथं पूजा यायेगु यानाः वयाच्वंगु दु। अथे हे चीनय् मचातय् संरक्षिका व मिसातय् श्रमया द्यःया रुपय् कयाःतःगु दु। नेपालय् हारतीयात मचाया रक्षक, फुक्क प्राणीया संरक्षक, परिवारया कलह मिलेयानाः बिइम्ह द्यः, तंगु बस्तु लुइका बिइम्ह द्यःया रुपय् पूजा यानाः वयाच्वंगु दु। तर दर्शनया रुपय् स्वयेबलय् फुक्कं द्यःया ज्या धाःसा छगू हे जुयाः ब्यूगु दु। इण्डियाया राजगृहलय् गुम्ह द्यःयात अभिरति धायेगु याइसा, जापानय् किसिमोजिन धायेगु याइ। चीनय् व्हेहसि उत्तर भारतय् सितला व नेपालय् हार ती वा अजिमा धायेगु यानाः वयाच्वंगु दु। (तुलाधर, २००७, २:४. ४०-४२)।

न्ह्यगू शदीलय् चाःह्यूपिं चीनीया यात्री ह्वेनसाङ्ग व इत्सिङ्गया कथं उतर भारतय् प्रशस्त मात्राय् हारतीया मूर्तित दुगु गुगु मूर्तित बौद्ध बिहार दुहाँ वनेगु ध्वाखाय् स्थापना यानातःगु थःपिसं खंगु न्ह्यथना तःगु दु। अमोघवज्र वज्राचार्यया धापूकथं नं हारती बौद्ध धर्मया रक्षक जूगुलिं बौद्ध चैत्य, बिहार,देगः दुगु थासय् न्ह्याथाय् नं हारतीया मूर्ति स्थापना याइगु खः। थुगु मूर्ति मूर्त, अमूर्त न्ह्यागु नं जुइफु। थ्वहे नियमया आधारं स्वयम्भूइ नं हारतिया मूर्ति वा देगः नीस्वंगु खः। अथेहे बिहार बिहारय् ग्वाखं प्वालय्, ल्वंचाया रुपय्, द्यःया रुपय्, तयेगु याना वयाच्वंगु दु। तर थौंकन्हय् धाःसा हारतीया थासय् गणेद्यः तय्गु याःगु खनेदु। थुगु धापू पंचरक्षाया विधानकथं वय्कलं न्ह्यब्वया दीगु खः। नेपालय् हारतीया द्यःपिं यक्व दःसां मूलम्ह हारतीया रुपय् स्वयम्भूया हार तीयात कयातःगु दु। मेपिं द्यःपिं स्वयम्भूया हारतीया सहायककथं कयातःगु दु। तर थेरवादी देशत श्रीलंका, वर्मा, थाइल्याण्ड, कम्बोडिया, आदि देशय् धाःसा हारतीया मूर्तित मदुगु खँ नं तुलाधरजुं न्ह्यथनादीगु दु। थुकिं हारती धैम्ह महायानी द्यः खः धैगु स्पष्ट जू।

मानव प्रकृतिया नियमपाखें गबलें तापाक च्वने फैमखु। प्रकृतिया अदृश्य शक्तियात हे द्यःया रुप ब्यूगु खः। उकिं थाय् व भूगोल कथं समाज व मनूयात गथे छिन उगु हे कथं द्यःया नामाकरण नं जुइगु खः। उकिं द्यःया नां बिभिन्न जुइफु, बिचार वा दर्शन धाःसा छगू हे जुइ। वहे कथं सितला, हारती, व्हेहसी, अभिरति, किसिमोजिन न्ह्यागु हे धाःसां दार्शनिक पक्ष धैगु मचातय्गु रक्षा, प्राणीया कल्याण, ल्वय्या उपचार याइम्ह द्यः खः। गुम्ह द्यःयात नेपालय् हारती धायेगु यात। थुम्ह द्यःयात हारती गबलेनिसें धाल धैगु खँय् स्पष्ट धारणा खनेमदु।

सम्भवत स्वयम्भू पुराण च्वयुवं थुम्ह द्यः स्थानीय रुपं नामाकरण जूगु जुइफु । ने.सं. ५०२या इटुंबहालया अभिलेखय् मदनरामबर्द्धनयात एकजटाचरण सेवक धयाः तःगुलिं हारतीयात न्हापा एकजटि धाइगु धैगु सीदु । एकजटि ताराया छगू रुप खः । वज्रयानय् एकजटि तारायात तान्त्रिक द्यःकथं स्वंगः मिखा दुम्ह ग्यानपुम्हकथं कायेगु याइ । गुम्ह द्यःयात नीलतारा नं धाइ । ताराया अर्थ तरे यायेगु वा मदयेका बिइगु खः । थुकिं स्वयम्भूया हारतीयात उगु ईतक एकजटा धाइगु धैगु सीदु । (रेग्मी, २०५८ : १७४) । वयां लिपा ज्याया प्रकृतिकथं निम्हं छम्ह जूवंगु खःला धैगु अनुमान यायेछिं । दर्शनया आधारं हारती खँग्वःया अर्थ विस्तार जुजुं नेवाःतय्सं अजिमा द्यः धायेगु यात । हारती नेपालय् हिन्दू व बौद्धतय्सं थःथःगु दर्शनकथं आस्थाया द्यःकथं कयाः वयाच्वंगु दु । थ्वहे कारण हारतीया पूजा आजाय् पंच मकारपाखें नं पूजा न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु । थथे पंच मकारपाखें पूजा यायेगु वज्रयानया तन्त्र प्रभाव व हिन्दू वाम मार्गया प्रभावकथं जूगु जुइमाः धैगु नं स्पष्ट जू ।

२. यक्ष पूजाया खँय्

यक्ष कुलया यक्षणी नं गुकथं द्यःया रुप काल धैगु सम्बन्धय् नेपालय् यक्ष यक्षिणीयात पूजा यायेगु चलन थौंजक मखु, प्राचीन इलंनिसें दु । बौद्ध समुदायलय् नं यक्ष, यक्षणीयात पूजा यायेगु चलन म्हायानी बौद्ध धर्मया विकास जुइधुंका यक्व खनेदु । संसारय् स्वंगू प्रकारया प्राणीपिं दु । द्यः, मनू व देवयोनी । देवयोनीदुने नाग, किन्नर, गन्धर्व, पिशाच, राक्षस, यक्ष आदि लाः । मानव सभ्यताया इतिहासय् सभ्य मनूतय्सं दकले न्हापां प्रकृतिया पूजा याःगु खनेदु । सिन्धुघाँटिया सभ्यतायात स्वयेबलय् नं भारतय् अनार्य जातितय्सं नं यक्ष, नाग, वृक्ष, दैत्ययात महत्व बियावंगु खनेदु । ब्राम्हण धर्मया उदय जूवले थुजागु प्रकृतिया वस्तुयात पूजा यायेगु म्हो जुयाःवंगु खनेदु । थ्वहे अनार्यया धर्मयात लिपा बौद्धतय्सं नालाः काःगु खनेदु । बौद्ध ग्रन्थ महावस्तुइ नं वज्जि संघया राजधानीयात हिमाल प्रदेशया यक्षतय्गु दुस्प्रभावं बचे याःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु । थुपिं भारतया गणराज्य, राजतन्त्र विडुडभं ध्वष्ट यासेंलि विस्युं वःपिं लिच्छवितय्सं नेपालय् शासन यायेवं नेपालय् नं यक्षया मूर्तित दयेकेगु ज्या जूगु वा लिच्छवितय्सं नेपालय् शासन यायेवं नेपालय् नं यक्षया मूर्तित दयेकेगु ज्या जूगु वांगडेलया सफुतिं स्पष्ट यानाःब्यूगु दु । लिच्छवीया इलय् नं लिच्छवितय्सं कुवेरया मुद्रात धनपतिया नामं पिकागु खनेदु लिच्छवि ईया कुम्भेश्वरया बासुकि नागया मूर्ति, हाडिगांया यक्ष मूर्ति आदि दयेकुगु खनेदु । । भारतय् मौर्यतय्सं शासन यायेन्ह्यो हे नं प्राणीया रक्षा व कल्याणया लागी यक्षयात पूजा यायेगु चलन दु । थ्वहे यक्षया नामं उग इलय् महायक्ष नामं उत्सव यायेगु चलन दु । थुगु यक्ष उत्सवया बारे महाभारतय् ब्रम्हमहा नां वियातःगु दु । यक्षया बारे जैन, बौद्ध, ब्राम्हण धर्मय् नं न्ह्यथना तःगु दु । द्यःतय्सं बिइगु वरदानहमध्ये छगूया नां यक्षत्व धैगु नं नां न्ह्यथना तःगु दु । वैदिक साहित्यय् यक्षयात सिमाथें अति तःधिकम्ह धयातःगु दुसा, विष्णुपुराणय् यक्षतय्त ग्वाय् व दारि दुपिं कुरुपपिं धकाः न्ह्यथनातःगु दु ।

विष्णु पुराणकथं छन्हु ब्रम्हायात संसार सृष्टि यायेगु अभिभारा वल । ब्रम्ह तसकं चिन्तित जुल । उगु हे इलय् ब्रम्हां छम्ह मचायात दयेकल । उम्ह मचा तसकं ख्वल । यक्व ख्वःगुलिं उम्ह मचायात रुद्र धकाः नां तल । खम्पां ब्रम्हां असुर वा दैत्ययात जन्म विल । म्हुतुं द्यःयात जन्म बिल । अथे हे स्वम्हम्ह पितृगणयात जन्म बिल, अथे हे प्यम्हम्ह नं जन्म बिल । न्याम्हम्ह जन्म ब्यूम्ह काम, बासना व पित्याः बुल । उम्ह पित्याः नं थःत सृष्टियाःम्ह ब्रम्हायात हे नयेत लिनाः जुल । थुजागु ज्या खनाः ब्रम्हां भच्चा विवेक दुम्ह प्याःचायात ह्ययेका थःगु कावुइ काल । थुजापिं विचारवान राक्षसयात ब्रम्हां यक्ष वा राक्षस धकाः नामाकरण यात । थुगु पौराणिक वर्णनपाखें यक्ष धालकि पित्याः गुम्हेसिनं थः कतः सिइके मफुम्ह वा सिइके मफुगु अवस्था धैगु सिइदु ।

गृहसूत्रय् यक्षयात ग्यानापुसे च्वंपिं मिखा बांलापिं धयात:गु दु । बौद्ध ग्रन्थ दीघ निकायलय् यक्षयात भिंपिं व मभिंपिं निथीकथं दुगु खँ न्ह्यथना त:गु दु । भिंपिं यक्षतय्सं मानव कल्याणया लागी ज्या याइसा मभिंपिं यक्षतय्सं राजातय्गु विरुद्धय् उपद्रव मचेयायेगु ज्या याइ धया:त:गु दु थुगु धापू कथं फुक्क धर्मय् यक्षया नां दु धैगु सीदु नापं यक्षया धारणा तसकं पुलां धैगु सीदु । नेवा: नेपा:या आदिबासी ख: । थुमिसं याना: वयाच्वंगु धर्म संस्कृति नं अति हे पुलां धैगु स्पष्ट जू । नेवा: समुदायलय् आ:तक नं यक्षनाप स्वापू दुगु संस्कृति संस्कारत न्ह्याका: वयाच्वंगु खनेदु । गुँपुन्हिवलय् राक्षस दयेका: दुवातय् वान्छ्वय्गु, लाखे हुइकेगु, बान्हा संस्कारया ज्याय् ख्या: द्य: पुजा यायेगु आदि । अथे हे लक्ष्मीपूजाबलय् कुबेर पूजा यायेगु आदि याना: वया:च्वंगु खनेदु ।

लक्ष्मीपूजाय् कुबेरनापं लक्ष्मी दयेका: नं पूजा यायेगु याना: वयाच्वंगु दुसा उगु इलय् लक्ष्मीयात ल्हा:तय् ह्रासा व तुफि ज्वंकेगु याना: वयाच्वंगु दु । थुकिं छु सीदु धा:सा लक्ष्मी कुबेरया शक्तिया रुपय् त:गु धैगु सीदु । प्रतिमा लक्षणकथं थ्व धैगु सितलाया चिं ख: । उकिं यक्षयात वा लक्ष्मीयात नेवा:तय्सं धनया देवीकथं नं का: धैगु स्पष्ट जू । नेवा: समाजया मान्यताकथं यक्ष वा ख्या: तुयूपिं व हाकुपिं निथी दु । तुयुपिं भिंपिं व हाकुपिं मभिंपिं धैगु सीदु । बान्हातइगु इलय् बान्हा मचातय्सं छुं नसा नयेन्ह्यो ख्या: द्य:यात छाना: जक नयेगु याइ । थुकिं ख्या: मचातय् पासा धैगु नं सीदु । यक्षयात बौद्ध धर्मय् रक्षकया रुपय् स्थापित याय्धुंका: बौद्धतय्सं प्राणीया संरक्षिका जक मयासे ब्रम्हाण्डया संरक्षक कथं स्थापित याना: छुं नं बौद्ध गतिविधिइ यक्षयात तयेगु जुल । उकिं गन गन बौद्ध देग: द्य: तल उगु थासय् संरक्षक वा रक्षकया रुपय् दुहाँ वनेगु लुखाया जवंखवं तयेगु याना:हल वहे कथं स्वयम्भू बौद्ध चैत्यया न्ह्योने नापं बिहार बिहारय् द्वारपालयाकथं ग्वाखं प्वालय्, द्य:या रुपय् अमूर्त रुपय् तयेगु जूगु ख: । महायानी बौद्ध धर्ममा बोधिसत्वया धारण विकास जुइधुंका फुक्क बांमलागु तत्व नं बांलागु ज्याय् छ्यले ज्यू धैगु धारणापाखें न्ह्याथे यानासां जगत हित यायेगु, जगतया हित याइपिं फुक्क बुद्ध जुइफैगु द्य:या रुपय् स्थापित जुइफैगु जुइवं यक्ष यक्षणीत नं बौद्ध द्य:या रुपमा प्रतिस्थापित जूगु खनेदु । गथेकि अवलोकितेश्वर वा करुणामय नं यक्ष कुलय् हे जन्म जूम्ह ख: । लिपा वना: बोधिसत्वया रुपमा नेपालय् प्रतिस्थापित जुल । अथे हे हारती नं यक्षणी ख:सां द्य:या रुपय् स्थापित यानाबिल । नेपालय् यक्ष पूजा यायेगु चलनया प्रमाण लिच्छवी ईया मूर्तितपाखें सीदु । लिच्छवि इलय् मुद्रातक नं कुवेरया छाप तया: दयेकूगु दु । हाडिगांया यक्ष मूर्ति, कुम्भेश्वरया बासुकि नागया मूर्ति, उकिसं यक्ष हारतीयात यक्व महत्व बिया: पूजा याना: वयाच्वंगु खनेदु । लिपा वना: थ्वहे यक्षया बांलागु दर्शन पक्षयात कया: अजिमा द्य: धका: स्थानीकरण याना ब्यूगु सीदु ।

३. अजिमाया खँय्

नेवा: समुदायलय् अजिया त:धंगु महत्व दु । हारती मांयात नेपालय् मचातय्गु रक्षक, ल्वय् मदयेकाबीम्ह देवीया रुपय् कयात:गु दुसा सम्पूर्ण प्राणीया अभिभावकया रुपमा न्ह्यब्वया त:गु दु । उकिं हे हारतीयात मां धा:गु ख: । मांया अर्थ संरक्षिका व अभिभावक नितां ख: । अजा अजि धैगु खँग्व:या अर्थ बाज्याबज्ये धा:गु ख: । गुम्हेसिनं थ: परिवारयात रक्षा याइ , उम्हेसित अजि धाइ । अजि आर्य खँग्व:पाखें व:गु ख: । (काशीनाथ तमोट) आर्यया अर्थ सत्य, हनेमा:म्ह ख: । नेपालय् हारतीयात जक मखु, रक्षा याइपिं द्य: फुक्क मातृका देवीयात हे अजिमा द्य: धायेगु याइ । गथेकि लुति अजिमा, लुचुमरु अजिमा, कंग: अजिमा, लुँमधि अजिमा, पासिक्व अजिमा, थांमबहा अजिमा, नेतमरु अजिमा आदि । नेवा: समुदाय नं थुपिं फुक्क अजिमायात त:केहेँपिंकथं कयात:गु दु । थुपिं अजिमापिं छगू हे परिवारया दयेका: बाखंत नं यक्व हे दयेका त:गु दु । थुपिं अजिमापिं तिब्वतया ल्हासांव:पिं धैगु किंबदन्ति दु

। थुपिं अजिमापिनि मां छ्वासकामिनी अजिमा ल्हासाय् दु धैगु बिश्वास दु। नेवाः समुदायलय् हारतीलगायत मेपिं मातृकापिसं नं रक्षा याइ धैगु विश्वास दुगुलिं इमित नं अजिमा हे धायेगु यानाः वयाच्वंगु दु।
अजि परिवारया हामा वा संरक्षक खः। मचा बुइकेगु इलय् मचा व मांयात ग्वहालि यानाः मां व मचायात जीवन बिइम्ह खः। अजि अनुभव दुम्ह दँ पुलेधुंम्ह गुम्हेसिनं न्हूम्ह बूम्ह मचायात ब्वलंकेगु, स्याहार सुसार हेरचाह यायेगु नापं मचा व मांम्हेसित चिकं बुइकेगु, मचा व मांम्हेसित छुं नं ल्वचं कःसा वासः यायेगुतक नं याइ। भ्फारफुकया ज्यातक नं यायेगु याइ। गुम्हेसित नेवाःतय्सं दिदिअजि धायेगु याइ। गुम्हेसिया ज्या मचा बुइके धुंसेंनिसें थःछेँय् मवंतले जुइ। थुजागु ज्यां यानाः अजि परिवारय् विशेष महत्व दैगु नापं आदरणीय जूगु जुल। नेवाः समुदायलय् अजि मचातय् संरक्षक खःसा, मां अभिभावक खः। मचा व परिवारया फुक्क जिम्मा कयाः परिवारया हरेक दुख सुखया नापनापं जुइम्ह करुणाया पात्र जुइ। थुकिं स्पष्ट जू कि जीवनयात सुनां रक्षायाइ उम्हेसित अजिमा धाइ। उकिं हे छ्वासयात नं छ्वास अजिमा धायेगु चलन नेवाः समाजय् थौंतक नं दु।

दर्शनया रुपमा स्वयेबलय् निम्हं द्यःया ज्या धाःसा छगू हे जुयाः ब्यूगु दु। वज्रयानया गुह्य द्यः गुम्ह आगमय् पलिस्था यानातःम्ह शुन्यताया प्रतीक वज्रबाराहि व वज्रधरया संयुक्त म्ह संवर द्यःयात नं आजु अजि धायेगु यानाः वयाच्वंगु दु। नेपालय् मातृका द्यः, गुम्हेसिनं प्राणीया रक्षा याइ इपिं फुक्क अजिमा द्यः धायेगु याइ। उकिं ब्रम्हायणी, माहेश्वरी, इन्द्रायणी, कौमारी, वैष्णवी, महाकाली, महालक्ष्मी आदि मातृका द्यःपिं फुक्क हे अजिमा जूगुलिं इपिं फुक्क हारतीया तःकेहेँपिं जूगुलिं हारतीया परिवारदुने लाःपिं जुल। थ्वहे कथं थुपिं मातृकायात हिन्दूतय्सं सप्तमातृका धाइगुलिं हारतीयात कालीया प्रतीक कथं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु। थुगु कथं विचाः याये बलय् स्वयम्भूया हारती हिन्दू बौद्ध फुक्क धर्माबलम्वियां आस्था केन्द्रकथं कयाच्वंगु दु। गुलसिनं मातृका, गुलिसिनं तान्त्रिक द्यः, गुलिसिनं अजिमा, काली आदि। उकिं हे पूजा याइगु इलय् नं थःथःगु आस्था, विश्वासकथं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु। पूजा भक्तिया चिं खः, भक्ति आस्था, विश्वासया चिं खः। आस्था व विश्वास शक्तिया उपज खः। उकिं हारतीप्रति जनमानसय् शक्ति खंकाः च्वंगु दु। उकिं हे हारतीयात परिवारया दुजः, रक्षक खंकाः छम्ह जीवित दुजः दयेकाः सहलह ब्याकेगु, दुःख सुख प्वंकेगु नं यानाः वयाच्वंगु दु।

स्वयम्भूया हारती देगः साहित्यिक ग्रन्थया आधारं धायेबलय् ४गूगु शदीया अन्तपाखे दयेकूगु सीदु। देवमाला वंशावली कथं रणबहादुर शाहया पालय् कान्तिवती रानीया देहान्तलिपा अप्रसन्न जुयाः हारतीया मूर्ति तछ्याना बिल। वयां लिपा दयेकूम्ह हारती हे थौंकन्हय् पूजा याना वयाच्वंम्ह द्यः खः। उकिं थ्वसिबें न्ह्योया हारती मूर्ति गथेच्वं धैगु बारे प्रमाणित याये फुगु आधार धाःसा अनुसन्धानया विषय तिनि।

ग्वहालि ज्वलं

कायस्थ, रोहिणीबहादुर, "हारति मां (अजिमा द्यः)", **नेपाल संस्कृति**, यल : ललित प्रकाशन, ने.सं. ११११२, ६:३।

क्षेत्री, गणेश,

रामचन्द्र अधिकारी (दो.सं), **नेपाली कला, वास्तुकला र प्रतिमा लक्षण**, काठमाडौं: एशिया पब्लिकेशन, वि.सं. २०६० ।

प्रधान, भुवनलाल, " हारती मन्दिर ", **मधुपर्क**, वि.सं.२०३१, ७ :२ ।

वज्राचार्य, जुद्धरत्न, **श्री हारती मांया संक्षिप्त परिचय**, यें: सुनकेशरी वज्राचार्य व सपरिवार, वि.सं. २०५८ ।

वज्राचार्य, बद्रीरत्न, "श्री हारती मांया बारे", **भ्री नेपा: देया च्वखँ-स्वखँ मुना-भाग १**, यें: प्रदीपमुनि, चक्रमुनि व स-परिवार, वि.सं. २०५८ ।

भट्टराई, गोविन्दप्रसाद, **मूर्तिकला (लक्षण सहित) प्राचीन नेपाली मूर्तिहरु**, काठमाडौं: इल्या भट्टराई, वि.सं. २०४१ ।

रेग्मी, जगदीशचन्द्र, **नेपालको धार्मिक इतिहास प्राचीन र मध्यकाल**, कीर्तिपुर: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, वि.सं. २०५८ ।

श्रेष्ठ, गंगालाल, "लिच्छवी युगय् यक्ष पूजा", **नेपाल संस्कृति**, यल: छत्रबहादुर कायस्थ, ने.सं.१११५, २:४ ।

शाक्य, मीनबहादुर (अनु), **क्षेमेन्द्र विरचित अवदानकल्पलता**, काठमाडौं: शाक्य ज: (प्रा.) लि., वि.सं. २०६१ ।

शाक्य, मीनबहादुर, शान्तहर्ष वज्राचार्य (अनु), **स्वयम्भू पुराण**, ललितपुर: नागार्जुन बौद्ध अध्ययन संस्थान, वि.सं. २०५८ ।

शाक्य, हेमराज, **श्री स्वयम्भू महाचैत्य** , यें: स्वयम्भू विकास मण्डल, ने.सं १०९८ ।

......................, "नेपाल देशको इतिहास", **प्राचीन नेपाल**, पुरातत्व विभाग, वि.सं. २०३० ।

Bangdel, Lain.s, The early sculpture of Nepal, vikas publication house pvt.Ltd, 1982.

Bhattacharyya, Benoytosh, The indain Buddhist iconography, culcutta: firma K.L.mukhopadhyay, 1968.

Slusser, Mary shephers, "Nepali sculptures new discovers", art and culture of Nepal, kathmanduM mandala publication, 1984.

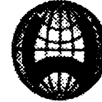
नेपाःया मौलिक संवत
नेपाल संवतयात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु
लसताय् सकलसितं
भिंतुना
द्यछाना च्वना ।

Panchakanya
GROUP
(INDUSTRIAL & TRADING HOUSE)
Krishna Galli, Lalitpur. Nepal

भिंगु व बांलागु लुँ अले वहःया
तिसा ज्वलं या
लिसें थीथी कथंया मू तूगु रत्न
आदि न्याय्माःसा
सदां छिकपिनिगु सेवाय्
जिपिं तयार दु ।

AMRIT M. JEWELLERY
Deals in Gold & Silver Jewellery
Precious & Semi Precious Stone
मोवाइल ९७४१०४२०००, डिल्लीबजार, यँ ।

छिगु मेहनतया कमाइयात जिमिगु
लिधँसा
बचत व मुद्दती आकर्षक ब्याज
व
अःपुक्क ऋणया नितिं
जिमित लुमंकादिसँ

Welfare Saving & Credit Co-operative Ltd. (WeSCCo)
फोन : ४४३३७७८, ४४२६७३६
फ्याक्स ४४२५८४५
चारखाल अड्डाया न्ह्यःने, डिल्लीबजार, यँ

येंया क्वहिति व क्वहिति बहाः या....

● आनन्द रत्न शाक्य

क्वहिति धाय्‌वं भ्रीगु मनय् भ्रसक लुमना वइ कि, राजमति नांगु पुलागु लोक म्येय्- थँनेया थँहिति, **क्वँनेया कोहिति**, दथुइ लागु मरुहिति ध्वाथुया वइ । थ्व म्येय् च्वंगु थँनेया थँहिति मनूतय् मिखाया न्ह्योने मदय्‌धुंकल । ल्यों दनि मरुहिति व क्वहिति खः । मरुहिति येँया (काष्ठमण्डप), अशोक बिनायक मरु गणेद्यःया भतीचा क्वय्‌पाखे च्वंगु नां जाःगु हिति खः । धर्मकथं स्वय्‌बलय् मनूत सिनाः यमराजयाथाय् थ्यनीबले मरुहितिया लः त्वनाः वः मवः धकाः न्यनी धयागु धापू दु । उकें नेवाः जातिं मरुहितिया लः त्वनेनंकेमाः धयातःगु नं दु । थँने धयागु च्वय् व क्वःने धयागु क्वय्‌पती लाःगु खः । थ्वहे कथं येंया (इन्द्रजात्रा) वलय् नं थँनेयाः व क्वःनेयाः धाय्‌गु चलन दु । हितिइ गनं लः वः गनं मवः । न्हापा न्हापा आःथें छेछेँय् हिति मदुनिबलय् थ्वहे हितिया लखं जीवन न्ह्यानाच्वंगु खः । लिपा वना थुकिया महत्व म्हो जुया वन आः वयाः छेछेंय् च्वंगु हितिं लःमवया दुख जुयावंगुलिं थ्व ल्वहंहितिया महत्व अप्वया वन । थ्व ल्वहंहिति आपाः यानाः धर्मकथं लिच्छवि व मल्लकालय् नीस्वनातःगु धापू दु । येँय् आपालं नांजाःगु ल्वहंहितित खनेदु गथेकि च्वय् न्ह्यथनातःगु बाहेक भीमसेन थापाया पालय् दय्‌कातःगु **लुँहिति** गुगु हिति आः थौंकन्हय् छ्‌धालय् जक लः वःनि । थ्व हिति काठमाडौं मलया ल्यूनेसं लानाच्वंगु दु । थ्वहे काठमाडौं मल कर्मचारी संचयकोषं दय्‌कूबलय् मुहान ल्हाना लः दिनावंगुलिं थ्व विषययात कयाः आपाः विवाद नं वःगु खः । छुं दँतक छैं दय्‌केगु नं दिके माःगु जुयावन अथेथें नां जाःगु हितिमध्ये यंगाः हिति तनेधुंकूगु आः हाकनं व्यक्तिया छेंदुने लुयावःगु दु । **भोताहिति** यक्व हे विवाद दुगु हिति खः गुगु हितियात फ्रान्सया विव्दान भाजु सिल्भान् लेभीजुं थःगु **नीगुंगू अभिलेख** धयागु सफुती भोताहिति धयातःगु हिति भोताहिति मखसे मेगु हिति प्रमाणित जूगु दु । खास् भोताहितिया नां व भग्नावशेष जक दनि । थ्वहे भोताहिति त्वालय् आः थौंकन्हे साभ्का भवनदुने नं छगू ल्वहं हिति दु । थ्व भवन दय्‌के न्ह्यो अन छकः हुलाक तयेधुंकूगु दु । हुलाक तयातःबलय् अनदुने छगू ल्वहं हिति दु । जुजु प्रताप मल्लं रानीपुखू दय्‌कूबलय् थ्व पुखूया प्यंगू कुने प्यंगू ल्वहंहिति दय्‌कातःगु दु । थ्व खँ आः दय्‌काच्वंगु सांस्कृतिक संस्थान राष्ट्रिय नाचघरया लिक्कसं तयातःगु अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु । तीनधारा पाठशालादुने च्वंगु **ल्वँहिति**, विद्युत प्रधिकरणदुने च्वंगु **ल्वँहिति**, कमलाछि आः अन्नपूर्ण क्लवं पसः कवः पिकयाः पसः तयातःगु थाय् हे न्हापा **ल्वहंहिति** खः उकिया प्रमाणकथं ल्वहंहितिइ म्वःल्हुया वसः त्वय्‌गु यानाः वयाच्वंगु फलेचा आतकं दनि गुगु कि ०३६ सालतक । मेगु खँ भोताहिति सब्-वे कसिग दय्‌कूबलय् लुयावःगु आः थौंकन्हे पःखालं चाःहुइका तःगु **ल्वँहिति** खः । थ्व हितियात हे न्हापा सेल्भान लेवीजुं थःगु **नीगुंगू अभिलेख** नांगु सफुती भोताहिति नां बियातःगु खः । थ्व खँय् भाजु धनबज्र बज्राचार्यजुं नं उल्लेख यानादीधुंकूगु दु । जुजु प्रताप मल्लया नाचघरपिने च्वंगु अभिलेख भाजु धनबज्रजुं भाय्‌हीका दीधुंकूगु दु ।

थन गुलि नं ल्वहंहिति दु व आपाः यानाः धार्मिक दृष्टिकोणं व त्वनेगु लःया आपुर्ति पूवंकेया निम्तिं नी स्वनातःगु खः। ल्वहंहिति आपाः याना गाःवंथाय् दय्कातइ, अले ल्वं हिति नापं ब्यां हिति, तुं, जःहुं नं दय्का प्रत्येक हिती गोहिया आकार दयाच्वनी। हितिया फुसय् नारांद्यो व जःद्दंलय् नागं चाःहुइका तःगुदइ। भिंद्यो त्वालय् भिंद्योनापसं छगू ल्वहंहिति दु गुगु हितियात **भिंद्यो हिति** नं धाय्गु यानाः वयाच्वंगु दु। थ्व हितिया लखं सुथय् भिंद्योयात खेचाय्केगु ज्या आःतक नं यानाः वयाच्वंगु दनि। अथे हे परोपकार अनाथालययया लिक्कसं च्वंगु **ल्वहंहिति** छगू ई ल्हाना बंथें जुइधुंकूगु नगरपालिका व स्थानीय बासिन्दातय्गु कुतलं सफा यानाः आः लः वय्काब्यूगु दु।

महामञ्जूश्रीं थनया लः पितव्छयाः वस्ति दय्कूबलय् थन वस्ती च्वंनीपिंत लःया अभाव मजुइकेत तौदहलय् कर्कोतक नागयात निवासस्थान बिया, बागमती व विष्णुमतीया व्यवस्था याःथें कलि सम्वत् ३८२५ पाखे गुणकामदेव जुजु यें देय्यात छगू खड्ग आकार वय्क शहर दय्काः चाकःलिं अष्टमातृका वनापं भैरवपिंत स्थापना यानाः शहरयात व्यवस्थित यानाबिल। अथे हे यक्षमल्लया काय्भाजु रत्नमल्ल येँया जुजु जुसेंलि येँया जनपिंत लःया व्यवस्था याय्त थाय्थासय् तान्त्रिक रुपं ल्वहंया घः उके नं नाग साधन यानाः व एरियायात लः वय्केत ल्वहंहितियागु व्यवस्था याःगु खनेदु। गथेकि श्रीघः, नःघः, त्यंघः, वंघः, न्हूघः आदि। थ्वहे न्हूघःया क्वसं लाःगु ल्वहंहिति हे क्वहिति खः। न्हूघःया अर्थ खः न्हूगु घः। उकिं थ्व घः मेमेगु घः स्वयाः लिपा तिनि नी स्वंगु खनेदु। थ्व हिति नां जाःगु जुयाः हे राजमतीयागु लोक म्ये थँनेया थँहिति क्वँनेया क्वहित दथुइलाक्क मरुहिति, मरुहितिइ लःकाःवंम्ह तग्वःगु ल्वहंतय् लुफिं हानाः राजमती थसःपाल न्हां धयागु ल्वक म्यें नं ध्वाथुइका च्वंगु दु। न्हूघःयात थौंकन्हे न्हूगःत्वा नं धाय्गु यानाः वयाच्वंगु दु। थ्व त्वाःया नाप-नापं गनं ल्वहंहिति खनेमदु। सत्तिक दयाच्वंगु थ्वहे क्वहिति जूगलिं थ्व क्वहिति मल्लकालय् निर्वाण याःगुला धयाथें च्वं। थ्व ल्वंहिति सडक स्वया झण्डै १५ फित ति गाःवं। सडकय् व ल्वंहितिया च्वसं छगू फलचा नं दु। व फलचाय् च्वनाः येंयाःबलय् कुमारी जात्रा स्वइपिं लस्कर च्वनेगु व येंयाः पुन्हीबलय् थ्व फल्चाय् दलूचा खायाः द्यो पुज्यानाः समेबजि इनेगु चलन आतकं दनि।

न्हापा थ्व ल्वहंहिति क्वहिति गालय् लः पास मजुयाः पुखूथें जुयाः अन मचात लालकयाः म्हितेगु तकं याःगु दु, तर अन्दाजी २०३१ या ०३२ सालपाखे नं अथे हे लः मुनाः सडक बराबर जुल। उबले सडक म्ह्या लः पिव्छय्त सन लः पिहां मवं। लिपा उबलय् थुबलय् मदय्क लः पिहांवन। बरु हितिं लः वय्गु दित। लः वय्केत यक्व कुतः यात। मफयाः हितिया मुहान लुइकेत हितिया च्वय्नं म्हुयास्वल। मुहान ला लुइके मफु। लः वयाच्वंगु धःया द्योने त्वपुया तःगु ल्वहं छगलय् छुं आखः कियातःगुलिं आपाः खँ चिच्चाः दँसेलि पुरातत्व विभागयापिं व इतिहासविद् धनवज्रजुपिं वयाः स्वःवःबले व ल्वहंतय् कियातःगु आखः लिच्छवि कालयागु खः धयागु खँ पिहांवल। लिपा व ल्वहं गन वन सीमंत। लः वय्केत म्हुयावं वने त्यंबले बुढापाकापिंसं वस्वयाः अप्वः मम्हुइगु विचाः प्वंकल छाय्कि, अन तान्त्रिककथं साधना यानाः किसली व मत तयातःगु दु। व मत सितकी लः गुबलें वइमखु धयागु खँ तयेवं ज्या दिकाः ल्हानाव्छत। न्हापालिपाथें हितिं लः वल आःतकं लः वयांच्वन तिनि। उकिं हिति ऐतिहासिक महत्व दुगु हिति धाय्ल्वः। थ्वहे हितिगालय् छगः चिबाः व च्वसं विभिन्न द्योपिं थापना यानातःगु दु, नापं शिवलिंग नं दु। थन च्वंगु चिबाःयात मोहनिया कतिंपुंन्हिबले लक्ष्मण आःजु श्राद्ध गुथिपाखे दँय्दँसं चिबाः बुसाधं यानाः सकसितं समेबजि इनेगु ज्या आःतकं न्ह्यानाच्वंगु दनि। थ्व लक्ष्मण आःजु श्राद्ध गुथि थुलि हे जक सीमित जुयाच्वंगु मखु। क्वहिति बहालय् गुंलाबलय् **चपलिकोक्ष** नांगु बहिलि बहिद्यः ब्वयेगु व सकल फुकीपिंत

भ्वय् नकेगु यानाः वयाच्वंगु नं दु। थ्व क्वहिति बहाया नां खः कीर्तिपुण्य मंहाविहार, थुकिया सम्बन्ध लगंया कीर्तिपुण्य महाविहारनाप दु। छाय्कि थ्वहे लगमं बाया क्वहिति बहा नी स्वनेगु ज्या जूगु खः। थ्व बिहार सुनां गबवले नी स्वन धयागु यकिन मजूसां गुथिया चः ब्वय्गु **चपलिकोक्ष** बहिलिइ तयातःगु ल्वहं पती ने.सं. ८८८ भाद्र शुक्ल व्दादसिया दिनस परलोक जूम्ह लक्षमण आःजुया पुण्यतिथिस थ्व श्राद्ध गुथि नीस्वनागु धयागु खँ न्ह्यब्वया तःगुलिं वि सं १८२५ भाद्र महिनाय् थ्व गुथि नीस्वनेगु ज्या जुयाः थ्व स्वयाः यक्व दँन्ह्यः थ्व विहार नी स्वने धुंकूगु खनेदु।

थनया हनेबःपिनिकथं लगमं बाया थ्व थासय् थःगु जिविका न्हयाकेत **तु** पिनाःनयाच्वंगु इलय् छम्ह लँजुवाःनं लःत्वनेगु म्हसेंलि लःया पलिसा तुया ति त्वंकूगुलिं व लँजुवाः लय्ताया छं छु फ्वने धाःगु तायाः थ्व मनू पक्का जुजु जुइमाः धयागु मती लुइकाः व किसान ज्या यानाच्वंम मनुखं जिमि दाजुपिसं साप हेपेयात जिमि काय्पिंत थःगु हे छगू विहार दय्काः बरे छुइ दःसा ज्यू धाःबले थाय् माला वा धाःगुलिं थ्व थाय् हे दःसा ज्यू धयागु विचाः प्वंकूगु यात ज्यू धकाः उजं दयवं थ्व थासय् विहार दय्कल, तर थन न्हापा हे कर्माचार्यतसें शिवलिंग दय्काः तय्धुंकूगुलिं विरोध याःसां जिमिसं महाद्योयात नं स्यंकेमखु धयागु वचं बिया थन विहार दय्कल थः कीर्तिपुण्य महाविहारं बाया वःपिं जुयाः नां नं वहे तल, तर थ्व थासय् क्वहिति व क्वहितिया नामं त्वाःया नां नं क्वहिति जुल। त्वाः दयाच्वनेधुंकूलिं वा ल्वंहिति नी स्वना खः थ्व विहारया नां क्वहिति बहाः जूवन।

न्ह्यागु हे जूसां नां जाःगु क्वहिति व क्वहिति बहाःया स्वापू दु थुकिया प्राचीनता थुलि हे धकाः क्वःछी मफुसां ४०० दँ ति पुलांगु धकाः अनुमान याय्छिं। लक्ष्मण आःजुया आयस्था आतक्कं दनि। न्हापा सुनां नं दां कमे याय्गु धयागु ल्हासा वनाः खः। थ्व लक्ष्मण आःजुया दाजुया भागय् **सम्येचः** दयाच्वंगु व सम्येचः धयागु सम्येक मयाय्कं दइगु मखु। सम्येक यायेत सितिमिति ध्यबां मगाः। थुकथं लगमं बाया वयाः यक्व पुस्तातक ल्हासा वनाः ध्यबा कमेयानाः सम्येक पूजा यायेधुंकूगुलिं ने.सं. ८८८ स्वयाः यक्वन्हयो हे थ्व क्वहिति बहा दय्धुंकूगु जुयाः क्वहिति व क्वहिति बहा नाप-नापं नी स्वंगु ला धका अनुमान याय्छिं।

नेपाःया मौलिक संवत नेपाल संवतयात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु
लसताय् सकल नेपाःमिपिन्त

भिन्तुना

मोतिलानी ताम्राकार
महाबौद्ध, यें।

यज्ञरत्न धाख्वा
चाकुपाट, यल।

लक्ष्मण राजवंशी
बनस्थली, यें।

लक्ष्मीदास मानन्धर
थँहिति, यें।

नेवाः जातिया भाषा, साहित्य, संस्कृतिया
उत्थानया ज्याय् ग्वहालि जुइकथं
पिदनाच्वंगु

नेपालभाषा जर्नल

सुथांलाक्क न्ह्याः वनां च्वने फय्मा
धयागु मनंतुना ।

द्रव्यमान सिं (भाइराजा) तुलाधर
व
छेँजः
असं, दगुबहाः । यें

धूस्वांया उपन्यासय् पात्र विधान

● प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

१. पृष्ठभूमि :

साहित्यया थीथी विधामध्ये जीवनयात दकलय् चकंक ,दकलय् सतिक ब्वय्छिंगु विधा उपन्यास जूगु दु । थ्व हे कारणं धूस्वां साय्मिथें ज्वःम्ह वहुप्रतिभाशाली च्वमिं न्हापां कविता, बाखं, नाटक विधाय् ल्हाः न्ह्याकादीगु खया नं लिपा उपन्यास विधाय् निरन्तरता बियादिल, थुकी हे थातं च्वनादिल । पाश्चात्य साहित्यय् उपन्यासया जन्म थौंसिकं ८३७ दँ व नेपाली साहित्यय् १०० दँ न्ह्यः जूसां नेपालभाषा साहित्यय् न्यागू दशक न्ह्यःजक उपन्यासया प्रार्दुभाव जूगु खः व नं अभावपूर्तिया रुपय् । विश्वया मेमेगु भाषाय् उपन्यास परम्परायात मिखा ब्वया स्वय्वलय् प्राथमिक, माध्यमिक कालयात हाचां गायाः जक आधुनिक कालय् पर्दापण जुयाच्वंगु ध्वदुइ, तर नेपालभाषाय् धाःसा उपन्यासं थःगु न्हापांगु पलाखंनिसें आधुनिकतायात पाच्युंगु ध्वदुइ (माली, ११२५:६४) खय्त ला थौं छुं नं साहित्यया प्रकारयात मुक्कं थ्व हे विधा धकाः ध्वःकीगु परम्परा तनावनाच्वंगु दु तर अथे खया नं उपन्यासयात पाश्चात्य साहित्यया **नोबेल** विधाया पर्यायया रुपय् काय्गु परम्परा धाःसा नेपालभाषाय् ल्यनाः हे च्वंगुदनि, नापं थौं साहित्यया छगू रोचक विधा उपन्यास जूगु दु ।

२. उपन्यासय् पात्र विधान :

चाहे **नोबेल** धा बा **उपन्यास** धा थज्यागु विधाया छगू महत्वपूर्ण अंग पात्र विधान नं खः । उपन्यासय् सुयात कयाः घटना न्ह्याइ वा उपन्यासया कथानक सुनाप सम्बन्धित जुइ वयात हे पात्र धाइ । पात्रतय्गु प्रयोग प्रत्यक्ष बा अप्रत्यक्ष जुइफु ,म्ह वा आपाः जुइफु तर पात्रबिना उपन्यास, उपन्यास हे जुइमखु । अले उपन्यासय् गज्यापिं पात्रत दुथ्याकेगु, इमित गुकथं छ्यलेगु अले इमिपाखें छु क्यनेगु धैगु विधि हे पात्र विधान खः । उपन्यासयात रोचक व प्रभावशाली जुइकेगुली थज्यागु पात्र विधानया तःधंगु थाय् दयाच्वनी नापं थी थी उपन्यासकारपिनि पात्रत ल्यय्गुली , पात्रत छ्ल्गुली थःथःगु हे विधि व शिल्प दयाच्वनी । उपन्यासकारया औपन्यासिक कलाया पारख याय्गु छगू विधि वयागु पात्र विधान खःसा समाजया थीथी वर्ग प्रतिया वयागु भावना धारणा तथा दृष्टिकोण स्वय्गु छपाः न्ह्याय्कं नं खः । थथे हे नेपालभाषाया उपन्यास विधाया पर्याय धाय्वहम्ह धूस्वां साय्मिजुया उपन्यासया छगू मनन् याय्बहगु विषेशता **पात्र विधान** नं जूगु दु । वयकःया औपन्यासिक कला सीकेत जक मखु धाथेंम्ह धूस्वांयात म्हसीकेत, वय्कःया परिवेश वय्कःया ई थुइकेत नं वय्कःया पात्रत म्हसीके माःगु वय्कःया पात्र विधान थुइकेमाःगु आवश्यक जूगु दु ।

३. धूस्वांया उपन्यासय् पात्र विधान :

धूस्वां सायृमि नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां, दकलय् अप्वः, दकलय् ता ई तक उपन्यास च्वज्याय् थःत छ्यलादीम्ह, न्हू-न्हूगु प्रयोग दुतहयादीम्ह, नेवाः समाजया सांस्कृतिक, भौगोलिक परिवेशं पिहां वनाः नं उपन्यासया संरचना यानादीम्ह उपन्यासकार जक मजुसे थम्हं न्हापा न्हापा यानागु अनुभूति व न्यनागु घटनाया आधारय् जक मखु थम्हं हे स्थलगत निरीक्षण परीक्षणसमेत यानाः नं उपन्यास सिर्जना यानादीम्ह सर्जक खः। उपन्यास लेखनया न्हापांगु चरणय् आदर्शोन्मुखी सामाजिक उपन्यासया धाः न्ह्याकादीम्ह धूस्वां लिपा ने.सं. १०७८स गंकि उपन्यासनिसें स्पष्ट रुपं यर्थोन्मुखी मनोविश्लेषणात्मक उपन्यासकारया रुपय् पिदनादीगु दु। धूस्वांया थौं नेपालभाषां जक झिंप्यंगुलिं मयाक उपन्यास पिदने धुंकूगु दु तर अथे खया नं **मिसा**, **मतिना**, **पासा**, **गंकी**, **पल्पसा**, **अगति**, **माखा**, **निभाः**, **तिसा**, **न्हायानाच्वंगु लः हे खुसि खः** , **सर्गतय् कुनातःम्ह न्या** आदि वय्कःया चर्चित उपन्यास खः। थुगु उपन्याससत धाथें धूस्वांया औपन्यासिक पात्र विधानयात म्हसीकेबीगु उपन्यास जक मजूसे समाजया विभिन्न वर्गया मनूतप्रति उपन्यासकारया दृष्टिकोण ब्वयाबीगु व तत्कालीन देशकाल परिस्थिति नं उलाबीगु उपन्यास खः। थुगु उपन्यासया आधारय् हे थन धूस्वांया पात्र विधान बारे चर्चा याय्गु जुइ।

३.१ : चरित्रया प्रधानता :

धूस्वां थःगु उपन्यासय् कथानकयात स्वयानं पात्र चित्रणयात महत्व बीम्ह उपन्यासकार खः। खय्‌त ला वय्कःया न्हापाया उपन्यास -**मिसा, पासा** आदि कथानक प्रधान उपन्यास खः, तर लिपा जूलिसे स्थूलतापाखें शूक्ष्मतापाखे न्ह्याःवनेगु जूवन। घटना गौन जुयाः पात्रतय्‌गु नुगःया सम्वेदनशीलता ब्वय्‌गु पाखे उपन्यासकार या ध्यान केन्द्रीत जूवन। निभाः, तिसा आदि उपन्यासय् थ्यंकाःला घटना थुलि म्ह जुल कि उपन्यासया अध्याय अध्याय पात्रया नुगःया धदकन ब्वय्‌गुली हे च्वमिया ध्यान केन्द्रीत जुयाबिल। थुकथं समग्ररुपं धाय्‌गु खःसा धूस्वांया उपन्यासय् घटनाकम म्ह जुयाः चरित्रतय्‌गु थाय् महत्वपूर्ण जइगु हे वय्कःया उपन्यासया विषेशता जूगु दु। मेगु भाषां धाय्‌गु खःसा वय्कःया उपन्यास चरित्र प्रधान उपन्यास खः, पात्र केन्द्रीकृत उपन्यास खः। उपन्यासय् मू पात्रया उपस्थितिबिना छपलाः नं उपन्यास न्ह्याय्‌फैगु स्थिति मदु। उपन्यासय् छु धटना गन, गुकथं न्ह्यब्वःसा उपन्यास अप्वः प्रभावशाली जुइ धैगु कथानक विधानयात मखु विषेश परिस्थितिइ लानाच्वंम्ह पात्रया मनोभावयात ब्वय्‌त गज्वःगु घटना न्ह्यब्वःसा अप्व प्रभावशाली जुइ, अप्वः वयागु व्यक्तित्व प्रकाश जुइ धैगुली हे च्वमिया चेष्ठा केन्द्रीत जूगु दु । उकिं घुस्वांया उपन्यासय् बाखंया नितिं पात्र मखु पात्रया नितिं बाखं धैथें जूगु दु।

३.२ : पात्र प्रस्तुती नाटकीय शैली :

उपन्यासकार धूस्वाजुं मेमेपिं उपन्यासकारपिसंथें आपालं आपाः पात्रत प्रस्तुत याय्‌गु ज्या थःगु उपन्यासय् यानामदी तर मू पात्रपाखें उखें-थुखेंयापिनिगु खँ न्ह्यथना वा कियाकलाप लुमंकेवियाःआपालं आपाः मेपिं पात्रत म्हसीकेबीगु ज्या धाःसा यानादीगु दु। थुकथं पात्रं पात्र सालाहय्‌गु शैली धूस्वांया पात्र विधानया छगू विशेषता धाःसां ज्यू। थ्वहे कारणं यानाः धूस्वांया उपन्यासय् म्ह जक पात्रत दुसां आपाः पात्रत ध्वदुया च्वनीगु खः। थुपिं हे पात्रतपाखें आपालं खँ सियाच्वनीगु खः । अले उपन्यासय् थज्याःपिं पात्रतय्‌गु तप्यंक उपस्थिति मदुसां उपन्यासय् दुपिं पात्रतय्‌गु गतिविधिइ धाःसा थुमिगु तच्वःगु प्रभाव लानाच्वनीगु जूगु दु । अथे हे उपन्यासय् सुं

नं पात्रयागु चाहे आन्तरिक धा वा वाह्य व्यक्तित्व न्ह्यब्वय्गु भ्वलय् नं च्वमिं तप्यंक थम्हं वर्णन् मयासे मेपिं सुं पात्र पाखें वयागु रुप लावन व गुण अवगुण चर्चा याकेविया वा व पात्रया कियाकलाप व वया मनया खँ, अतितया लुमन्तिपाखें म्हसीकेबीगु धूस्वांया उपन्यासया पात्र विधानया मेगु महत्वपूर्ण पक्ष खः । थज्यागु प्रस्तुतिं उपन्यासय् सजिवताया नापं विश्वासनियता थनाब्यूगु दु, उपन्यासयात स्तरयुक्त जुइकेगुली गाक्कं तिबः ब्यूगु दु । धूस्वां छम्ह प्रयोग धर्मि उपन्यासकार खः धकाः क्यनाब्यूगु दु ।

३.३ : थःगु बाखं थःम्हं कनीपिं पात्रत :

धूस्वांया शुरुयागु **मिसा, पासा** निगू प्यंगू उपन्यासबाहेक मेगु फुक धयाथें उपन्यास नायक नायिकां थःगु बाखं थम्हं कनेगु I Novel या शैलीः न्ह्याकातःगु दु । थुकथं नायक नायिकाया Monologue , Flash Back ,Stream of Consciousness आदिपाखें उपन्यासया कथानक न्ह्यानाच्वनीगु वय्कःया उपन्यासया छगू विशेषता जूगु दु । अभ्र **तिसा निभाः**थें ज्वःगु उपन्यासय् ला छकः नायः नं छकः नकिं नं बाखं कंकाः उपन्यास न्ह्याकातःगु दु । अले गुलिं उपन्यासय् लेखक स्वयम् हे मू पात्र जुयाः उपन्यास शुरु यानातःगु दुसा गनं थः सहायक पात्र जुया उपन्यासयात गति बीगु जूगु दु । अभ्र गनं ला थः हे पात्रतय्के दुविना थःगु खँ कनेगु यानादीगु दु । थथें उपन्यासय् मू पात्रं थःगु बाखं थम्हं हे कनाच्वनीगु जूगुलिं गुलिं गुलिं उपन्यासय् लेखकया प्रत्यक्ष उपस्थितया आभास नं जूगु मदु धाय्मछि., नापं मू पात्रपाखें हे उपन्यासय् मेपिं पात्रत म्हसीकेबीगु नं जूगुलिं अज्यापिं मनूत वर्गप्रति च्वमिया धारणा, भावना नं थुइके थाकुमजू ।

३.४ : मनोवैज्ञानिक पात्र :

धूस्वांया न्हापाया **मिसा, मतिना, पासा** छगू निगू उपन्यास त्वःताः मेगु फुक धयाथें उपन्यासया मू पात्रत छुं छगू वर्ग विशेष छुं जाति विशेषया प्रतिनिधित्व याइपिं समाजकृष्ट पात्र स्वया नं मनूया व्यक्तित्वया विशिष्टता ब्वइपिं व्यक्तिकृष्ट पात्रत जूगु दु, मनोवैज्ञानिक पात्रत जूगु दु । अथे धकाः व्यक्तिकृष्ट धाय्बलय् समाजनाप छुं च्यूताःमदुपिं बा भ्रीगु समाजं हे वःपिं मखु थें च्वंपिं असाधारणपिं मजूसे साधारणत मध्यम वर्गीय परिवारं वःपिं खयाः नं छगू विशिष्ट स्वभावयापिं थःगु अहंप्रति यथेष्ट सचेत स्वाभिमानिपिं जूगु दु । मनूया वाह्य कियाकलाप स्वयाः वयागु मानसिक कियाकलाप आपालं सकिय जुइ धैगु मनोवैज्ञानिक तथ्य अनुरुप उपन्यासय् मू पात्रया वाह्य कार्यव्यापार मखु वया मानसिक कियालापया प्रस्तुतियात अप्वः प्रश्रय बिइगु धूस्वांया पात्र विधानया छगू महत्वपूर्ण पक्ष खः । अले थज्यापिं पात्रतय्गु हृदय दुने दुहांवनाः अमिगु मानसिक उतार चढाव तथा तर्कणा (up and down) न्ह्यब्वयाः अभ्र मनोवैज्ञानिक भाषां धाय्गु खःसा अमिगु चेतन मन (सामाजिक प्रतिबन्धयुक्त मन) ब्वय्गु स्वया नं इमिगु, अर्ध-चेतन मन (मौका अनुकूल जुइसाथं दमित इच्छा निकासा जुइगु मन) अभ्र अचेतन मन (चा हे मचाःगु दमित इच्छा आकांक्षाया भण्डार जुयाच्वंगु मन)या विश्लेषणकथं), अहम् (Ego) अभ्र इद (Id) तकं न्ह्यब्वयाः थौं मनूयात बांलाक म्हसीकेबीगु जूगु दु । मनूयात प्रभावित याइगु तत्व भौतिक जक मखु मनोवैज्ञानिक खः । कामवासना वा कामशक्ति (Libido) नं महत्वपुर्ण खः धैगु क्यनेगु याःगु दु । यौनयात जीवनदायिनी शक्ति तथा व्यक्तित्व विकासया पुञ्जया रुपय् न्ह्यब्वय्गु जूगु दु । **पासा** उपन्यासया नायक उत्तमया दिशाहीन जीवन, **गंकि** उपन्यासया नकिंया दुःखान्त जीवन, **जि भ्वातिं जि सतः**या नायिका चन्द्रलक्ष्मीया आत्महत्याया प्रयास, **निभाः** उपन्यासया नायः जीवन दाइया हानं च्वसा न्ह्यागु, **तिसा** व **अगति** उपन्यासया नायकया मृत्युवरण आदिया

कारण थुकिया दसु खः । थुलि जक मखु मनोविज्ञानया ख्यलय् खनेदुगु थःत प्रभावित जूगु सिद्धान्तयात प्रतिपादन यायगु निति हे नं पात्र तथा घटनात ज्याना अमित उपन्यासय् छ्लाक्यनेगुली तकं धूस्वां लिपा लाःगु मदु । थज्यागु प्रयोग धुस्वांया **मतिनां**निसें शुरु जुइधुंकूगु खनेदु । **जि भ्वातिं जि सतः** उपन्यासया नकिं चन्द्रलक्ष्मीयात फ्राइडया असाधारण मनोविज्ञानया सिद्धान्त ब्वयगु निति Guine pig कथं छ्यःगु , स्वप्न सिद्धान्त पुष्टिया निति **अगति** उपन्यासया नायिकायात वया म्हगसय् भालुं भम्टे याःगु क्यंगु , यौन इर्ष्याया सिद्धान्त पुष्टि यायगु निति **निभाः** उपन्यासय् सितु व रचना विचय् tog of war या कासा म्हितकूगु, **तिसा** उपन्यासय् नायिका व वया मांया दथुइ नं इर्ष्याया भाव पिब्वःगु थुकिया दसु खः । थुकिं धूस्वां छम्ह प्रयोग धर्मि उपन्यासकार खः धकाः पुष्टि यानाब्यूगु दु ।

३.५ : नायिका प्रधान :

धूस्वां मूलत मिसाप्रति सद्‌भावना सहानुभूति तइम्ह च्वमि जक मजूसे मिसा जूगु नातां अमित समाजय् जुयाच्वनीगु शोषण भेदभावयात नं उलाक्यनादीम्ह अले इमित थःपिनिगु अधिकारप्रति नं सजग सचेत याइम्ह छम्ह नारीवादी लेखक नं खः । मिसायात मू केन्द्र याना समाजय् न्हापांनिसें न्ह्यनावयाच्वंगु लिङ्गकेन्द्री पुरुष विचारया नापं पितृसत्तात्मक धारणा पुरुषपरक व्याख्याप्रति न्ह्यसः थनाः मिजंतय्सं निर्धारित यानातःगु मिसातय्गु थाय् व परम्परागत मूल्य व स्वरुपया विरोध याइगु हे नारीवाद खः(शर्मा ;२०६१:३७१) । धूस्वां थः छम्ह पुरुष लेखक खया नं धूस्वांया फुक्क धयाथें उपन्यासया मू पात्र मिसापिं जूगु दुसा मिसापिं मध्यय् नं यौवनं जाःपिं अले नारीया वास्तविक स्वतन्त्र अस्तित्व व पहिचान कायम यायगु पाखे उन्मुख जूपिं, तर पितृसत्तात्मक समाजपाखें पिज्वइगु आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक प्रतिकुलता भोगय् याय्माःपिं जूगु दु । थुकथं वय्कःया पात्र प्रस्तुती केवल नारीवादी लेखिका भर्जिनिया उल्फ,.डोरथी सरचर्डसन, आदिपिनिगु चेतना प्रवाह शैली, नारी पात्र ल्ययगु प्रवृति जक मखु नारीमुक्ति आन्दोलनया प्रवर्तक **साइमन द विभो, केट मिलियटथेंज्वः**पिनिगु – **The Second Sex, Sexaul Politics** थें ज्वःगु नारी मुक्ति आन्दोलनया दस्तावेज धाय् बहगु सफूया प्रभाव नं सीदय्क लाःगु खनेदु । Women are not born but they are made धैगु सन्देश ह्वलीपिं नारी पात्रत जूगु दु । मिसातय्गु नुगः खँ ब्वयगुली छम्ह सफलम्ह लेखककथं परिचित जूगु दु ।

३.६ : विसंगति दुने नं अस्तित्व मालीपिं पात्रत :

धूस्वां अस्तित्ववादी चिन्तक **जाँ पाल सात्र**, विसंगतिवाद दशर्नया सूत्रधार **अलवर्ट कामु** आदिथें ज्वःपिनिगु दर्शणं प्रभावितम्ह च्वमि खः । थ्व हे कथं धूस्वां नं थःगु उपन्यासया पात्रतय्त नं व्यक्ति स्वतन्त्रता स्वत्वसम्बन्धी सम्वेदनशील, थःगु चयन, निर्णय व कार्यस थः स्वतन्त्र धैगु धारणा ज्वनीपिं, दकलय् अप्वः थःत माया याइपिं आत्म केन्द्रीत स्वअस्तित्ववानपिं यानाः क्यनातःगु दु । मनुखं जीवनय् स्थायित्व व वैशिष्ट्य प्राप्त यायगु इच्छा याइ, तर थुकिं भन भन विसङ्गत अवस्थाय् थ्यंकी तथा भीगु प्रयास कुतः व्यर्थ जुइ । तर थथे जुयानं मनू आजन्म निष्कृय जुयाच्वने फैमखु । थ्व हे कथं विसङ्गतदुने नं अस्तित्व मालेगु कुतःलय् धूस्वांया पात्रत तल्लीन व कार्यरत जूगु दु । **गंकिया** नकिं, **जि भ्वातिं जि सतः**या चन्द्रलक्ष्मी, **सर्गतय् कुनातःम्ह न्याया** नकिं, **माखा**या तिमिला आदिपिं विसंगतिया दुने नं विशिष्टता प्राप्तिया चेष्ठा यानाच्वंपिं जिजिविशा मत्वःतूपिं पात्रत खः धकाः मधासे मगाः ।

३.७ : सवल व सचेत तर निरही नारी पात्र :

धूस्वांया उपन्यासय् मिसा पात्रत गुलि सवल व सक्षम मिजं पात्रत उलि जूगु खनेमदु । **गंकि, माखा** आदि उपन्यासय् ला मिजंतय्त अभ्र नीच पतितपिं यानाः क्यनातःगु दु । थुज्वःगु प्रवृत्ति **सर्गतय् कुनातःम्ह न्याय्**तकं खनेद । पुरुष पात्रत अप्वःथें नारी पात्रतय्सं संचालित जुइपिं यानाः क्यनातःसां समाजया पितृसत्तात्मक मूल्य मान्यतां याना मिजं पात्रत न्ह्यावलें हावि जुयाच्वनीपिं तर मिसा पात्रत न्ह्याक्व हे स्वाभिमानी, आत्माभिमानीपिं खया नं समाजया मेपिं मिसातथें इपिं नं शोषणं अन्यायं मुक्त मजूपिं जूगु दु । अप्वःथें मिजं पात्रत मतिनाया नामय् मिसातय्त धोकाबीपिं, मिसातय्गु असाहायपनय् फाइदा काइपिं जूगु दु, तर थथे नारी पात्रत न्हयाक्व हे सवल सक्षमपिं जुयानं मिजंतय्गु जीवनशक्तिया रुपय् भूमिका म्हितीपिं खयानं थःपिनिगु अधिकारया नितिं संघर्ष यानाः त्याकाकाय्मफुपिं, अन्याय् वाःचाया नं उकियात चीकेमफुपिं, नारीया स्वतन्त्र अस्तित्व बोध जुया नं उकियात काय्म याय्मफुपिं निरहपिं जूगु दु । थुकथं हि क्वाःपिं खयाः नं हि मगाःपिं, संघर्षर तपिं खयाः नं विजय हासिल याय्मफुपिं जूगु दु । अले थुपिं थथे निरह जुइमाःगुया मू कारण थौंया समाजय् विद्यमान पितृसत्तात्मक सोच व मूल्य मान्यता खः धैगु क्यनेगु ज्या जूगु दु ।

३.८ : थीथी वर्गया प्रतिनिधित्व याइपिं पात्र :

धूस्वां छम्ह वौद्धिक व्यक्तित्व खः । जीवनयात व्यापक व विस्तृत रुपं अभिव्यक्त याय्त हे उपन्यास विधाय् थःगु च्वसा थातं तयादीम्ह च्वमि खः । थ्वहे कथं धूस्वांया उपन्यास चरित्रप्रधान उपन्यास खयाः नं मू पात्रया मानसिक तर्कना विर्तकना ब्वय्गुली जक केन्द्रकीत मजूसे मू कथानकनाप प्रसंग हनाः विविध स्वभाव, विविध परिवेश व विविध क्षेत्रका जीवन्त पात्रत सिर्जना यानाः थौंया समाजया यथास्थिति ब्वय्गु ज्या नं उपन्यासय् जूगु दु । फलत मू पात्र स्वयाः थुपिं पात्रत स्वभाविक व ला हियापिं जूगु दु । थुज्वःपिं पात्रतपाखें हे समाजया थीथी वर्गया मनूतप्रति व देशय् न्ह्यानाच्वंगु थीथी सामाजिक, राजैतिक , आर्थिक सम्बन्धी घटना दुघर्टनासम्बन्धी धूस्वांया धारणा भावना थुइकाकाय्फु, धाथेंम्ह धूस्वांयात म्हसीकेफु, तर थथे विविध कथंयापिं पात्रत ब्वयाः थःगु प्रतिकिया न्ह्यब्वइवलय् पात्रया स्तर व स्थितियात ल्वमंकाः गुबलें उपन्यासकार थःहे न्ह्यःने वनेगु जूगु दुसा गवलें थज्याःपिं पात्रतय्गु उपकथायात मूलकथानकनाप हंकामयंकीगु नं जूगु दु । मूलकथानाप स्वापू हे मतःसे बिचय् हे त्वःफिनावनीगु जूगु दु । औपन्यासिक दृष्टिं थज्यागु कमजोरीं उपन्यासय् गनं खनेदुसां पाठकपिंत थौंया समसामयिकता नं बोध यानाः बौद्धिक खुराक चूलाकेगुली धाःसा लेखक गाक्कं सफल जूगु दु ।

३.९ पात्रतप्रति सहानुभूति :

उपन्यासय् थःम्हं सिजना यानापिं नायक नायिका जक मखु खलनायक नायिकयात नं सहानुभूति वंकाः जक उपन्यास क्वचाय्केगु नं धूस्वांया पात्र विधानयां छगू विशेषता जूगु दु । छम्ह अभिभावकं थम्हं बूइकाम्ह सन्तान न्ह्याक्व हे मभिंम्ह जूसां वयात मायां त्याग याय्फइमखु थें, धूस्वांनं नं उपन्यासय् सुं नं पात्रयात न्ह्याक्व हे मभिम्ह नीचम्ह यानाः क्यनातःसां अन्तय् वं दुःख स्यूगु क्यना बा वयात तःधंगु विपति वःगु क्यनाः वप्रति पाठकपिनिगु सहानुभूति वंकाः जक उपन्यास क्वचाय्केगु यानातःगु दु । **गंकि** उपन्यासय् मदन बाःयात न्ह्याक्व हे पतितम्ह यानाः न्ह्यब्वयातःसां उपन्यासया अन्तय् वयागु दयनीय

अवस्था क्यनाः वप्रति सहानुभूति सालेगु चेष्ठा जूगु थुकिया दसु खः । थुगु दृष्टिं विश्व प्रसिद्ध नाटकार शेक्सपियर या पात्र विधाननाप छुं मिलय् जूवः ।

३.१० गतिशील पात्र :

धूस्वांया उपन्यासया पात्रत स्वाभिमानि, अहम्प्रति गाकं सचेतपिं खयाः नं समाज, परिवेश, वातावरण घटनाया क्रिया प्रतिक्रिया प्रभाव अनुरुप स्वभाव परिवर्तन जुइपिं पात्रत जूगु दु । उकिं वय्कःया उपन्यासया पात्रत स्थीर स्वभावयापिं मजूसे गतिशीलपिं जूगु दु । थथे गतिशीलपिं जूगुलिं थज्यापिं पात्रतय्सं पाठकपिनिगु मनय् उलि थाय् काय् फुगु खनेमदु । थुकिया मू कारण धुस्वां नं उपन्यासया मू पात्रतय्त छुं राजनैतिक सिद्धान्त वा सन्देश ह्वलेत मखु मानवीय स्वभाव, मनोवैज्ञानिक यथार्थ अध्ययन याकेगु उदेश्यं सिर्जना यानातपिं जूगुलिं खः । अले थथे पात्रतय्गु स्वभावय् छाय् ह्यूपाः वल धैगु क्यनेगु निंतिं धूस्वां नं आक्समिक धटनाया समायोजन यानाः मखु मनोवैज्ञानिक ,आर्थिक , सामाजिक अन्तरनिहित कारणत ब्वयाः ब्वमिपिंत थुइकेगु चेष्ठा यानादीगु दु । **अगति** उपन्यासया भिक्षु, **फिसःया लिसः उपन्यासया** तिमिला, **जि भ्वातिं जि सतः** उपन्यासया चन्द्रलक्ष्मी, **तिसा** उपन्यासया नकिं, **निभाः** उपन्यासया जीवनदाइ आदि थज्वःपिं हे परिवर्तनशील पात्रत खः । अले थुमिगु स्वभावय् परिवर्तन वःगुया कारण मालेगु ज्या ब्वमिपिंत हे त्वःताब्यूगु दु ।

३.११ पात्रतय्गु स्तर अनुरूपया भाषा :

धुस्वांनं थःगु उपन्यासय् पात्रतय्त इमिगु स्तर अनुरुपया सम्वाद व भाषा छयलेगु यानादीगु दु । थ्वहे कथं धूस्वांया पूवार्ध ईया उपन्यास **मिसा, पल्पसा, पासा, मतिना** आदि व उतराद्ध ईया उपन्यास **सर्गतय् कुनातःम्ह न्या** आदिया पात्रत साधारण स्तरयापिं जूगुलिं उगु उपन्यासय् सबल व सरल भाषाया प्रयोग जुयाच्वंगु दुसा बिचय्या ईया उपन्यास **निभाः, तिसाया** नायकत वौद्धिक स्तरयापिं जूगुलिं थुगु ईया पात्रतय्गु भाषाय् काव्यात्मकता, भावुकता, दार्शनिकताया आलाप प्रलापं जायाच्वंगु दु । पात्रतय्गु छगू-छगू मनया तर्कना छपु-छपु मुक्तक धाय्थें जुइक न्ह्यब्वयातःगु दु । उपन्यासय् थज्यागु आलाप प्रलापं पात्रतय्गु वस्तुगत स्थितिया दृष्टिं उपयुक्त जुयाः नं पात्रत शुद्धि बुद्धि मदुपिं हूवःपिंथें जूगु दु । पात्रतय्गु आपालं आपाः मनोगत खँया प्रस्तुतिं यानाः थौंया इलं मलाःपिं ब्वमिपिंत उपन्यास क्वचाय्केत हथाय् चाय्केब्यूगु दु । पात्रतय्गु आलाप प्रलाप ब्वय्बलय् पाठकपिसं गुलि यय्की, गुलि ग्रहन यानाकाइ धैगु खँय् धाःसा धूस्वांनं उलि च्यूताः तयादीगु खनेमदु । थुकथं धूस्वांया उपन्यासया पात्र विधान धूस्वांया औपन्यासिक शिल्प व वय्कःया भावना, धारणा, कामना थुइकेगु छपाः यचुगु न्हाय्कं जुयाब्यूगु दु ।

सन्दर्भ ज्वलं

तुलाधर, प्रेमशान्ति ,११२०, उपन्यासकार धुस्वां सायमि ,जिगु सिर्जनाया पुचः । यलः नेपालमण्डल घःचाःधुकू, पृ.३९-५६ ।

माली, इन्द्र ११२५, नेपालभाषाया उपन्यासय् छपुलु , मन्दः २५; १३:६४ ।

शर्मा मोहनरान, खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल ११२४ नारीवादी समालोचना पूर्विय र पाश्चात्य साहित्य । काठमाडौ : पुस्तक भण्डार (वि.स.२०६१) पृ. ३७१ ।

Lodge, David(ed)1109 Modern Criticism and theroy A Reader, London: Longman Group Limited (1992AD)

पद्मकन्या क्याम्पस

मानविकी, व्यवस्थापन व विज्ञान संकायस प्रमाण-पत्र, स्नातक व स्नातकोत्तर (अंग्रेजी, नेपाली, गृहविज्ञान, समाजशास्त्र, ग्रामीण विकास व महिला विकास विषय) तहलय् भर्ना जुयाः थःगु शैक्षिक स्तर च्वन्ह्याकादिसँ ।

नापं

मानविकी संकायस नेपालभाषा विषय कयाः प्रमाण-पत्र व स्नातक तहस ब्वनीपिं छात्रापिं सकसितं नेपालभाषा शिक्षण समितिपाखें आंशिक छात्रवृत्ति, छुं पाठ्यपुस्तक व थीथी सिरपाःया व्यवस्था दुगु खँ नं सीकादिसँ ।

SONY

I can't turn back time.
But I can relive all these moments

like.no.other

His First Goal
Her 21st Birthday
Birthday Celebration
Their First Dance

... Only with a Handycam.

HANDYCAM.

Authorised Distributor
Nepa Hima Trade Link Pvt. Ltd.

नेपालभाषाय् रुपया प्रकृति

● डा. तुयु बहादुर महर्जन

मेमेगु भाषाय् विभिन्नकथंया रूप दुथें नेपालभाषाय् नं विभिन्नकथंया रूप दु । थुकियात क्वय् बियात:कथंया आधारय् ब्वथला: अध्ययन याय् ज्यू-

१ अर्थया आधार

२ वितरणया आधार

१ अर्थया आधार

अर्थया आधारय् रूप प्यथिकं दु-

१.१ याक: रूप

१.२ अनेक रूप

१.३ संपृक्त रूप

१.४ शून्य रूप

१.१ याक: रूप

छगू रूपया छगू अर्थ दइगुयात याक: रूप (Individual Morph) धाइ। थुज्व:गु रूप मेमेगु भाषाय्थें नेपालभाषाय् नं यक्व दु- कु– Load, खि–Stool, ख्वा:– Face, ख्यो–Ground, गा– Shawl, चि– Salt इत्यादि

१.२ अनेक रूप

छगू रूपया छगुलिं अप्व: अर्थ दइगुयात अनेक रूप या अनेकार्थक रूप (Homophonous Morph) धाइ । नेपालभाषाय् थुज्व:गु रूप आपालं दु । गुगु रुपया अर्थ गुगु जुइ धइगु खँ उगु रुपया सन्दर्भ अर्थात् वाक्यय् प्रयोग जूगु स्वयावनी । थुज्व:गु शब्द नाम व क्रियाय् निगुनिसें खुगूतक अर्थय् खने दु–

(क) नाम

(अ) निगू अर्थ दुगु नाम

ई- चा, न्हि, सुथ, बहनी, न्हि, ला, दँ इत्यादि थुइकीगु अवस्था, Time

म्हुतुइ बुयावइगु ल:थें च्वंगु छ्वालुगु वस्तु, Spittle

(आ) स्वगू अर्थ दुगु नाम

कू- बुँ पालेगु ज्याभः, Spade
अन्न स्वथनेगु थाय्, क्वथा, Store
छुं वस्तुया भाग, Piece

(इ) प्यगू अर्थ दुगु नाम

सि- फलपूल, Fruit
मनूया म्हय् दइपिं चिचीधीचापिं हित्वनाः म्वाइपिं कीचात, Lice
छुं वस्तुया सिथय् लाःगु भाग, Border
थलभल, Pot

(ई) न्यागू अर्थ दुगु नाम

धाः- लः न्ह्याइबलय्या बल, Current
प्याखंया भाग, Scene of a drama
छुं हातहतियारया ज्वःगु भाग Blade
निखेनं थाय्गु छताजिया छ्गू बाजा, A kind of musical drum
छुं ज्या खँया पटक, Times

(ख) क्रिया

(अ) स्वगू अर्थ दुगु क्रिया

खुये- भ्वं वा कापः वा उज्वःगु छुं वस्तु ल्हातं सालाः निकू याये, to tear
सुयागुं छुं वस्तु अनुमति मकाःसे मसीक काये, to steal
छेँ वा क्वथा सिँपतिं वा अंगः दनाः निकू याये, to make partition

(ई) प्यगू अर्थ दुगु क्रिया

ताये- छुं नसा इं वा कुँचय् तयाः निकू याये, to cut into
नकिं वा की गनं छथाय् छ्यानाः दु छ्वये, to nail
थुयातःगु जा पन्यलिं तुयाः भुइतये, to serve (cooked rice)
सुनां व ागनं वःगु सः थःगु न्हाय्पनं न्यने, to hear

(उ) खुगू अर्थ दुगु क्रिया

चाये- कँय्चि वा उज्वःगु ज्याभलं कापः वा भ्वं निकू याये, to cut
छुं ज्याखँ सीमित ध्यबां गाये, to be enough
लखं म्हुतु वा ल्हाः तुति सामान्य रुपं सिले, to rinse
छुं बाकस वा लुखा, झ्याः थःथमं खुल्ला जुये, to be open
छुं जुल वा छुं दु धकाः अनुभव याये, to be felt
सुं मिसा निथाय् वा निथासं अप्वः थासय् बिहा जुयावने, to be marriage

१.३ संपृक्तरूप

छगू हे रूपं तःतामछि व्याकरणिक ज्या यात धाःसा उज्वःगु रूपयात सम्पृक्तरूप (Portmanteau Morph) धाइ। नेपालभाषाय् *छं जा नल* वाक्यय् नल क्रियाय् {न-} धातु,{-ल} व्याकरणिक रूप जुल।

थुगु व्याकरणिक रूप{-ल } या निगू अर्थ दु, (क) कालकथं सामान्य भूतकाल (ख) पुरुषकथं परपुरुष खः। थुकथं थ्व{-ल } सम्पृक्तरूप खः, कारण थुकिं निता व्याकरणिक अर्थ कंगु जुयाः व संपृक्तरूप जुल। संपृक्तरूपया मेमेगु दसु क्वय् बियातःगु दु-

रूप	पुरुष	वचन	आदर	कारक
जि	प्रथमपुरुष,	एकवचन,	–	विभक्तिहिन कर्ता
छ	द्वितीयपुरुष,	एकवचन,	अनादर,	विभक्तिहिन कर्ता
छि	द्वितीयपुरुष,	एकवचन,	आदर,	विभक्तिहिन कर्ता
छलप्वल	द्वितीयपुरुष,	एकवचन,	अतिआदर,	विभक्तिहिन कर्ता
व	तृतीयपुरुष,	एकवचन,	अनादर,	विभक्तिहिन कर्ता
वय्कः	तृतीयपुरुष,	एकवचन,	आदर,	विभक्तिहिन कर्ता
वसप्वल	तृतीयपुरुष,	एकवचन,	अतिआदर,	विभक्तिहिन कर्ता
छःपिं	तृतीयपुरुष,	एकवचन-बहुवचन,	अतिआदर,	विभक्तिहिन कर्ता

रूप	पुरुष	काल
नया	आत्मपुरुष	भूतकाल
नये	आत्मपुरुष	अभूतकाल
नल	परपुरुष	भूतकाल
नइ	परपुरुष	अभूतकाल

नयाच्वन	अपूर्णपक्ष,	परपुरुष	
नयाच्वने	अपूर्णपक्ष	आत्मपुरुष	अभूतरूप
नयाच्वनी	अपूर्णपक्ष	परपुरुष	अभूतरूप
नयाच्वना	अपूर्णपक्ष	आत्मपुरुष	भूतरूप

१.४ शून्य रूप

छुं छगू रूपं छुं छगू व्याकरणिक ज्या याइबलय् छगू रूप वइ तर उज्वःगु हे मेगु व्याकरणिक ज्या याइबलय् छुं रूप मवय्फु। थथे छुं रूप मवल धाःसा उज्वःगु खालिगु रूपयात शून्यरूप (Zero Morph) धाइ। धाय्कि बुये (तःधीपिंसं मचायात ज्वनाः थःगु म्हय् वा जँय् तय्गु ज्या, मांम्हं मचा बुल) व बिये (सुयातं छुं वस्तु बियेगु ज्या)। थ्व निगूयां आज्ञार्थक दय्के बलय् बुये-या **बु** , बिये-या **बिउ** जुइ। थनथाय्लाक्क बुये-या धातु बु- व बिये-या धातु बि- खः। बिये कियाया आज्ञार्थक दय्कीबलय् बि- धातुइ -उ तयाः आज्ञार्थक निर्माण जूगु जुल। उकिं -उ आज्ञार्थक रूप खः तर बुये-या बु- कियामूलय् छु रूप तयाः आज्ञार्थक जुल धइगु छुं रूप मदु। थुज्वःथाय् जिरो च या कल्पना याइ। थथे छुं रूप मदय्क नं छुं व्याकरणिक रूपया ज्या यानाच्वंगु यात शून्यरूप धाइ। नेपालभाषाय् अकार, आकार, उकारं शुरू जूगु स्वरान्त धातुया किया, अकार, उकारं शुरू जूगु /-न्-/ व्यञ्जनान्त धातुया किया व अकार, आकार, उकारं शुरू जूगु /-ल्-/ व्यञ्जनान्त धातुयां कियाया

आज्ञार्थकया रूप दय्कीबलय् शून्य प्रत्यय जुइ । थुबलय् /-ल्-/ व्यञ्जनान्त धातु व /-न्-/ व्यञ्जनान्त धातुया कालिक रूपावली संचालन जुइबलय् जक /-ल्-/ व /-न्-/या रूप ल्यनाच्वनी तर कालिकरूपबाहेक मेमेगु रूप संचालन जुइबलय् /-ल्-/ व्यञ्जनान्तया /-ल्-/ त्वःफी, /-न्-/ व्यञ्जनान्तया /-न्-/ न्त्योने च्वंगु धातुइ चन्द्रविन्दु जुयाच्वंवनी ।)

क्रिया	आज्ञार्थकरूप	आज्ञाठर्थक प्रत्यय	आज्ञार्थक वाक्य
नये	न	- च	याकन जा न ।
गये	ग	- च	छं किसि ग ।
फये	फ	- च	भुइ बजि निगःचा फ ।
काये	का	- च	व सफू छंत का ।
खाये	खा	- च	नकिमय् कमिज खा ।
धाये	धा	- च	वयात भ्वय् वा धा ।
हुये	हु	- च	टेबुल याकन हु ।
खुये	खु	- च	व भ्वं नचुक खु ।
सुये	सु	- च	लं छपाः बांलाक सु ।
कने	कँ	- च	वयात खँ कँ ।
खने	खँ	- च	दराज छकः खँ । ध्यबा तय्माल ।
थने	थँ	- च	द्यनाच्वंम्ह मचायात याकन थँ ।
कुने	कुँ	- च	खायात खागलय् कुँ ।
थुने	थुँ	- च	भ्वाथःगु छेँ थुँ ।
क्यले	क्य	- च	माय् नचुक क्य ।
त्यले	त्य	- च	व मचायात त्य ।
पाले	पा	- च	सिमा छमा पा ।
हाले	हा	- च	नय्मखन धकाः सकलें हा ।
साले	सा	- च	वयागु लंपू ज्वनाः सा ।
पुले	पु	- च	वयात ध्यबा पु ।

१.५ एकल रूप

गुबलें-गुबलें गुगु रूपय् दुगु गुगुं छगू ब्व छथाय् जक वइ मेथाय् वइमखु । उकिया खास थःगु हे अर्थ धइगु नं मदु । नापं प्यपुनावइबलय् उकिया समग्र अर्थ दइ तर बिस्कं अर्थ दइमखु । दसु काय् क्वँय् (Bone), t+ (Anger), पहः (Pretence) थुकिया थःगु हे अर्थ दु तर क्वँय्, तं, पहनाप प्यपुनावइगु कालि-या खास थःगु हे अर्थ मदु । नापं प्यपुनावइबलय् जक समग्र अर्थ दइ, गथे क्वँय्कालि (क्वँय्या क्वँय् जक म्ह मनू), तंकालि (तं जक चायाजुइम्ह मनू), पहःकालि (पहः जक यानाजुइम्ह मनू) इत्यादि । थन खास कालिया थःगु हे अर्थ मदु । मेगुनाप प्यपुनावःबलय् जक समग्र अर्थ दु । थुज्वःगु रूपयात एकल रूप (Unique Morph) धाइ । अथे हे -कुति, -

गुलु। आशाकुति (आशा जक कयाजुइम्ह मनू), नीतिकुति (तसकं नीति नियम मानय् यानाजुइम्ह मनू), नुगःकुति (तसकं नुगः स्याःम्ह मनू), अलय् थ्वँगुलु (थ्वँ जक त्वनाजुइम्ह मनू), अय्लाःगुलु (अय्लाः जक त्वनाजुइम्ह मनू), गजिगुलु (गजि जक त्वनाजुइम्ह मनू) इत्यादि।

२ वितरणया आधार

गुगुं रूप वाक्यय् वा गनं याकःचा जक प्रयोग जूलाकि वा छुं गुगुंनाप स्वानाः जक प्रयोग जू वा मजू धइगु आधारय् स्वइगु हे वितरणया आधार खः। थुगु ल्याखं थ्व निथिकं दु-

२.१ मुक्तरूप

२.२ बद्धरूप

२.१ मुक्तरूप

कोशय् स्वतन्त्र रूपं दुतिने फुगु रूप मुक्तरूप (Free Morph) जुइ। वाक्यय् प्रयोग जुइबलय् नं थ्व स्वतन्त्रं प्रयोग जुइफु। अथे नं विभिन्न कारक, वचन, लिङ्ग वा व्याकरणिक कोटित स्वानाः वय्फु। थुबलय् थ्व मुक्तरूप मखुथें च्वनेफु। अलय् मुक्तरूप खः वा मखु धकाः सीकेत उगु व्याकरणिक कोटित चीकेधुनेवं सीदइ। गथे- *रामं मचायात कथिं दाल।* थन वाक्य छगू, पद प्यगू दु। थुगु वाक्यय् राम, मचा व कथि स्वतन्त्र रूपं प्रयोग जूगु मदु। रामनापं कर्ताकारक थुइकीगु व कथिनाप करणकारक थुइकीगु शिरविन्दु वःगु दु। मचानाप कर्मकारक थुइकीगु -यातै वःगु दु। उकिं थ्व स्वतां मुक्तरूप मखुथें च्वनेफु तर *राम पिने वन* स्वय्बलय् थन छुंकथंया प्रत्यय नापं तयातःगु मदु। स्वगुलिं स्वतन्त्र दु। उकिं थ्व राम, मचा, कथि, पिने दक्वं मुक्तरूप खः।

मुक्तरूपय् छगुली अप्वः मेगु रूप दय्मज्यू धइगु नं जुइमखु। समास यानातःगु शब्दत नं छगू मुक्तरूपय् वय्फु। ह्याउँमचा, अइसामचा, बांलाःम्ह, हाकुमै इत्यादि मुक्तरूप खः, अथे नं थुकी निगू-निगू रूप दु। ह्याउँ-मचा, अइसा-मचा, बांलाः-म्ह, हाकु-मै समास यानातःगु सामासिक रूप/शब्द खः।

मुक्तरूप नं निथिकं दु- बिलकुल थः याकचा जक प्रयोग जुइगु। वाक्यय् प्रयोग जुइबलय् नं छुं रूपनाप स्वाइमखु। थ्व धइगु अनुकरणात्मक शब्द, निपात, संयोजक व विस्मयादिबोधक शब्दत खः। अनुकरण शब्द धइगु तक्क, ताक्क, तिक्क, तुक्क, काताक्क, पाताक्क, कितिक्क, खितिक्क इत्यादि खः। निपात धाय्बलय् क, का, कि, खला, जकं, तुं, थें नतुं/नातुं, नि, न्हाँय्, न्हि, म्वाय्से, रे, लय्, ला, सय्, सा, हं, हाँइ, हे इत्यादि खः। अथे हे संयोजक धाय्बलय् व, अथवा, अलय्, नं, कि, नत्र, उकिं इत्यादि खः। अलय् विस्मयादिबोधक धाय्बलय् अह्रो, हः, आकाः, छि, धत्, घाः इत्यादि खः। थुगु वर्गया रूपत छुं गुगुं मेगु रूपनाप प्यपुना वइमखु। मेगु खालया रूप दु गुगु कोशीय खः स्वतन्त्र अस्तित्व दु तर वाक्यय् प्रयोग जुइबलय् वचन प्रत्यय, लिङ्ग प्रत्यय, कारक प्रत्ययत स्वानावइ।

४.२ बद्धरूप

कोशय् दुतिनीमखुगु, वाक्यय् स्वतन्त्रं प्रयोग जुइमखुगु, छुं मुक्तरूपनाप जक स्वानावइगु रूप बद्धरूप (Bound Morph) खः। कारकया विभिन्न विभक्ति, वचन प्रत्यय, लिङ्ग प्रत्यय, प्रातिपदिकय् न्ह्योने वा ल्यूने स्वानावइगु विभिन्न रूपत बद्धरूप खः। च्वय्या दसु *रामं मचायात कथिं दाल* वाक्यय् रामनाप वःगु कर्ताकार कया चिं शिरविन्दु { ं }, कथिनाप करणकारक थुइकेत वःगु शिरविन्दु, मचानाप कर्मकारक थुइकेत

व:गु {-यात} अलय् भूतकाल थुइकेत{दा-} धातुनाप व:गु {-ल} दक्वं बद्धरूप ख:, कारण छु धाय्बलय् थुगु रूपत स्वतन्त्रं प्रयोग जुइमखु ।

प्रयोग जुइगु थाय्या ल्याखं बद्धरूप स्वथिकं दु- न्ह्योने प्रयोग जुइगु, दथुइ प्रयोग जुइगु व ल्यूने प्रयोग जुइगु ।

नेपालभाषय् दुगु विभिन्न बद्धरूप

वचनया बद्धरूप- बहुवचन थुइकीगु{-तै व´-पिँ मनू-त, किसि-त, ज्यापु-त, दाजु-पिं, तता-पिं, पाजु-पिं इत्यादि ।

लिङ्गया बद्धरूप-´-नी ज्यापु-नी, खय्-नी, मग:-नी इत्यादि ।

कारकया बद्धरूप-´ ै,´-यातै,´-याकै,´-यौ,´ -सै, ´-इै,´-यै पाजु-, पाजु-यात, पाजु-याके, पाजु-या, पाजुपिं-सं, तुति-इ, भ्न्याल-य्

अकरणया बद्धरूप´-मै,´-मतै म-कया (काय्गु मयाना), काय्मते (काय्गु ज्या याय्मते)

(क) भूतकाल बद्धरूप´-यौ,´-लै,´-नौ,´-तै,´-औ,´-अै,´-अलै न-या, न-ल, पा-ना, पा-त, हाल्-आ, हाल्-अ, चुइक्-अल, पुइक्-अल इत्यादि ।

(ख) अभूतकाल बद्धरूप´-यै,´-यै्,´-इै,´-ऐ,´-ईै न-ये कियार्थक, न-य् नये कियाया आत्मअभूत कियारूप, न-इ नये कियाया परअभूत कियारूप, कन्-ए (कने) कियाया आत्मअभूत कियारूप, कन्-ई कनी कने कियाया पर अभूत कियारूप।

(ग) पूर्वकालिक बद्धरूप- ´-यौ: (नया:, कया:),´-नौ: (चिना:, दिना:),

(घ) स्वभावबोधक बद्धरूप- ´-ै: (न:, ख्व:, सा:),´-ऊै (दिऊ/द्यू, पिऊ/प्यू)

(ङ) आज्ञार्थकया बद्धरूप ´-उै बिये श्र बिउ/ब्यु, सिले श्र सिउ/स्यु,

´-इै त्व:ते श्र त्व:ति, स:ते श्र स:ति

ग्वहालि ज्वलं

ढकाल, शान्तिप्रसाद, **सामान्य भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन, वि.सं. २०५७ ।

न्यौपाने, टङ्कप्रसाद व दीपप्रसाद न्यौपाने, **रूपविज्ञान**, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन, वि.सं. २०६३ ।

पौड्याल, कृष्णविलास, **भाषाविज्ञान र नेपाली भाषा**, काठमाडौं, नवीन प्रकाशन, वि.सं. २०६३ ।

---- **भाषाविज्ञान र प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौं, नवीन प्रकाशन, वि.सं.२०५८।

महर्जन, तुयु बहादुर, **भाषाविज्ञान परिचय**, (पाण्डुलिपि, अप्रकाशित), ने.सं. ११२८

---- **स्तरीय नेपालभाषा व्याकरण**, किपू : स्थानीय भाषा विकास उपसमिति, किपू नगरपालिका, ने.सं. ११२७ ।

यादव, योगेन्द्रप्रसाद, भाषाविज्ञान, कीर्तिपुर : न्यु हिरा बुक्स इनटरप्राइजेज, वि.सं. २०५९ ।

शर्मा, मोहनराज, खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, **आधुनिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, वि.सं. २०६० ।

भिंगु व बांबांला:गु लुँ व वह:या तिसा ज्वलंया निर्तिं लुमंकादिसँ

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया लुखाखलुं पिदनीगु अनुसन्धनात्मक **नेपालभाषा** जर्नल थथे हे न्ह्याब्लें पिदनाच्वने फय्मा ।

GAHANA GARDEN

गह्ना गार्डेन

वंघः, भ्याचाघः (नेपाल बैंक न्ह्यःने)

फोन ल्याः ४२२४१०८, ४२२२८८५

नेपाःया मौलिक संवत

नेपाल संवत

यात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु लसताय् सकल नेपाःमिपिन्त भिन्तुना द्यछाना च्वना

अध्यक्ष

सुरेन्द्रबीर मालाकार

चेम्बर भवन कान्तिपथ

पो.ब.नं १९८ काठमाडौं, नेपाः

फोन : ४२३०९४७ फ्याक्स : ९७७-१-४२२९९९८

NEPAL CHAMBER OF COMMERCE

गथांमुग : छगू अनुशीलन

● रास जोशी

१. म्हसीका

नेवाःतय्गु संस्कृति गुलि पुलां ? थुकिया न्ह्यसः सायद सुनां हे बीफइ । थ्वसिबें न्ह्यव गबलेनिसें नेपालय् नेवाःत वल व च्वन थुकियात कयाः न्ह्यसः थनेमाःगु व थुकिया लिसः मालेमाःगु अवस्था वइ। थ्व छगू जटिल प्रक्रियाकथं हे काय्माः । थुकिया नितिं अध्येतातय्सं अध्ययन न्ह्याकाःच्वंगु दु । थुकिया निरन्तरतां नेवाः बारे अझ अप्वः तथ्य पिदनी । थ्वहे भ्वलय् नेवाःतय्सं मंकाःकथं, तर थाय्पत्तिकं पाःगु मेमेगु समुदायलय् मदुगु विस्कं कथंया संस्कृति गथांमुगःयात कयाः विशेष अध्ययन याय्माःगु आवश्यकता ब्वलंगु दु।[1]

गथांमुगः चऱ्हेलिसे स्वानाः वयाच्वंगु गथांमुगःया परम्परा गुबलेनिसें वल धकाः थौंतक नं सुनां नं धाय्फूगु मदुनि । अथे धइगु नेवाः संस्कृति गुबलेनिसें वल धइगु न्ह्यसःया लिसः मालेगु थें ज्या ताः । उकिं नेवाःतय्सं मंकाःकथं हनाःवयाच्वंगु थुगु संस्कृति गुबलेनिसें वल धकाः अनुमान याय्गु सिबें थ्व छगू नेवाःतय्सं आःतक मदिक्क न्ह्याकाः वयाःच्वंगु संस्कृतिया रुपय् काय्फु ।[2] गोपालराज वंशावली पत्र ६१ क पटनातिघटय् धर्मदेवया इहिपा साउन महिनाय् जूगु व नेसं ५०४ जेठ शुक्ल पूर्णिमाखुन्हु इहिपाया लसताय् साउनं झरें (कतांमरि) ब्वय्त माःगु विधान दय्काः गण्ठकर्ण चवदशखुन्हु मुण्ड झुण्डेयानाः[3] साउन शुक्ल त्रयोदशीं ब्वय्गु धकाः न्ह्यथना तःगु दु

१ गैरनेवाः समुदायलय् साउन संल्हुकुन्हु गथांमुगःथें जाःगु हे पर्व दु गुखुन्हु लुतो फाल्ने धकाः गैरनेवाः ब्रम्हु क्षेत्रीतय्सं न्याय्की । थ्वखुन्हु सनिलय् कण्डारक नांयाम्ह राक्षसयात पूजा यात धाःसा कै वइमखु व अरिष्ट जुइमखु धइगु विश्वास दु। धसिङ्गरया मा नं तयाः मि च्याकाः सल्लाया ७/७ कले दय्काः छकले वा निकले वा न्हय्कले दय्काः कण्डार कयाथाय् छाय्गु व प्यकाँय् सल्लाया सिँ च्याकाः प्यंगुलिं दिशाय् तय्गु व ई कथंया सि व माय् नं तयाः बीगु ।(सुवेदी : २०६२: ८८)

२ नेवाःतय्सं थःगु संस्कृति त्वःतेगु भ्वलय् थ्व गथांमुगः चऱ्हे न्याय्केगु नं त्वःताः हयाच्वंगु दु। यें, यल लगायतयात गुलिखे थासय् त्वाःत्वालय् गथांमुगः हे ब्वय्गु त्वःतेधुंकलसा छैं छैं याय्माःगु ईकाः पःकाया कुँ गालाः छैंया फोहर वा धू आदि मुनाः बौ वाय्गु नं मयाय्धुंकल। अर्थात् थ्व पर्व नं लोप जुइगु अवस्थाय् थ्यंमथ्यं जुयाःच्वंगु दु ।

३ स ५०४ जेष्ठ शुदि १५ ॥ ॥ शुभः विवाहजु दं गुणिलान झरे बोये माल्व, विधान, गण्ठकर्ण्ण चवदश कोह्नु म्वण्ड चिन्ने, गुणिला थोव तीह्निशि कोह्नु बोय, दुंवी। थ्व कोह्नु बुध्यर सूये, झरें लास थङ (६१ खः १) थ्व सन्ती सेत्रके शिपलास थंङा थ्वया सन्ताजा त्रके पाह्न पालास थङ सायात कोह्नु भ्वांपानस थङाव मुल लन्न,यो ठंङ मुल खास चोयः प्यं(२)ह्न लिव युनकोस खोवडाव, पूजा याय्, भटिनिभाट झरें देकं थे पूजा हिन्साचेक लख्व होले, स्मय याङाव ये भ्वोपानयात देशस छाये म(३)म्वाल्व ॥ (गोरा ६९)

।[४] नेसं ५०० सिबें न्ह्यः हे स्वनिगलय् च्वंपिं गथांमुगः शव्दपाखें परीचित जुइधुंकूगु धाय्फु । थ्वबाहेक नेपालय् गथांमुगः शव्दया प्राचीनतम प्रयोग जूगु आःतक खनेमदुनि ।[५]स्वनिगः, स्वनिगःया थीथी गां, पोखरा, हेटौंडा व मेमेगु लागाय् प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपं गथांमुगःखुन्हु न्हाय्पंकथि वा सु वा मेमेगु बस्तु म्हुम्हु चिनाः दुवाः वा छ्वासय् थनाः ग्यानापूगु ख्वाः तिकाः तइ । गुकियात हे आम रुपं गथांमुगः धकाः म्हसिका तःगु दु ।[६] तर थ्व हे जक गथांमुगःया आदि व अन्त धाःसा पक्का हे मखु धाय्फु । थुकिया निर्तिं छगू अनुशीलन याय्माःगु आवश्यकता दु । सिन्हाज्या धुंकाः दक्कले न्हापां वइगु थुगु नखः नेवाःतय्सं न्याय्काः वयाःच्वंगु नखःया शुरुवात खः।[७] थ्व हे दिखुन्हु धाःसा नेवाःतय्सं हनाः वयाःच्वंम्ह आदि द्यः महाःद्यःया श्रृष्टि जूगु कथं काई ।[८] दच्छियंक अन्न अनादिं पूर्ण याय्त याइगु ज्याधुंकाः वइगु थुगु चःन्हेयात काय्मचा नखःकथं नं काय्गु याः । थ्व छगू कथं धाय्गु खःसा छेँदुने जक सीमित जूगु कारणं यानाः नं थथे काय्मचा नखः काःगु जुइफु ।[९]

२. गथांमुगः - घण्टाकर्ण

गथांमुगः नखः छगू तर बाखं धाःसा तःगु हे दु । छगू कथं धाय्गु खःसा त्वाः अले समुदायपत्तिकं पाः गथांमुगःया बाखं । बाखंयात हे कयाः विशेष अध्ययन याय्माःगु आवश्यकता दु ।

(नेसं ५०४ (विसं १४४१) ज्येष्ठ शुक्ल पूर्णिमा, शुभ विवाह भएको वर्ष श्रावण महीनामा फरें (पुतली)(ए डिक्सनरी अफ क्लासिकल नेवारी सफूया पेज १६१य् फरेंयात कयाः घण्टाकर्ण व भ्यालिंचा धकाः न्ह्यथनाः तःगु दु । गोपाल राजवंशावलीपाखें ल्ह्ययाः तःगु थुगु शव्दयात नेसं ५०९ धकाः च्वयातःगु दु । थ्व द्वंगु खनेदु।) प्रदर्शनीको लागि चाहिंदो विधान गरियो । घण्टाकर्ण चतुर्दशीको दिन 'मुण्ड' भुण्डयाउने, श्रावण शुक्ल त्रयोदशीको दिन प्रदर्शन गर्ने, भित्र्याउने दिन.. पुतली उठाउने, यसको भोलिपल्ट ... उठाई यसको उपलक्ष्यमा सन्ताजा खुवाउने... गाईजात्राको दिन भ्वांपानमा उठाई मूल बाटोबाट ... चार दिनपछि ... पूजा गर्ने, भाटभटिनीका पुतलीको जस्तै पूजा गर्ने, हिंसा ... छर्ने, 'समय' गरी येभ्वोपानको लागि 'देश बलि' गर्ने काम चाहिं गर्नुपर्दैन ।(वज्राचार्य : १९८५: ११७)

४ नेवाः समाजय् साउन अर्थात् गुंला महिनास थीथी बहिली कतांमरि वा भ्यालिंचा आदि ब्वय्गु याइ। साउन शुक्लं ब्वय्गु परम्परायात भाद्रकृष्ण प्रतिपदाखुन्हु बहिबहिली वनाः बहिद्यः स्वःवनेगु धकाः बुद्ध धर्मावलम्वीत वनी । अथेहे कुमारी नं बहिली वनी। थथे वनीगु इलय् इतुंबहालय् कतांमरि ब्वयाः तइ । अथेकथं थँबहिली नय्नकिं ज्या थकिं (कतांमरि) ब्वयाः तइ। ज्याथःपिन्सं फरें नं धाइ । थ्व ल्याखं गोपालराजवंशावली न्ह्यथनाः तःकथं फरें कतांमरिलिसें स्वापू खनेदु । फरेंयात भाटभटिनीया फरें थें हिंसा (बौ?) बीम्वाःगु वा देशबलि बीम्वाःगुलिं गण्ठकर्ण चवदशया फरें व साउनया फरें दथुइ स्वापू अस्पष्ट जुयाःच्वंगु दु।

५थुकिया अध्ययन व अनुसन्धान दुग्यंक जुइमाःगुलिं थ्व हे अन्तिम कथं काय्मज्यू ।

६ ख्वाः तपाःपिं स्वय् ग्यानापूपिं म्ह त्याः तत्याः जूपिं न्ह्यम्हेसितं गथांमुगः धाई ।

७ भगस्तिबलय् ख्वपय् नवदुर्गा जलय् विज्याइगु धकाः ख्वाःपाः उइधुंकाः द्यः विहीन जुइ । येँय् नं पचलीभैरव वा भद्रकालीया ख्वाःपा थ्वकुन्हु उइधुंकाः द्यः विहीन जुइ ।

८ थ्वखुन्हु ख्वपय् नवदुर्गा गणया ख्वाःपाः दय्केत माःगु चा काय्त पूजा याः वनी । (लेभि : १९९२ : ५१९) थ्वहे दिंखुन्हु सिथि नखःबलय् ध्याकुनय् तय्यंकूगु बाजा नं पिकयाः स्यनेकने याइ । सिथिधुनेवं सिन्हाज्या वइगु जूगुलिं उगु इलय् रसरंग वा बाजा थानाःच्वनेगु ई मखुगु जूगुलिं नेवाःतय्सं बाजा थाय्गु ज्या यात नं छगू कथं निषेध यानाः तःगु दु ।

९ थुगु नखलय् बियाः छ्वःपिं म्ह्याय्मचाया छुं स्थान दइमखु ।

२.१.१ बाखं १

न्हापा न्हापा छम्ह कर्मवादीम्ह मनू लुं, वहः तिसासिबें नँय् विश्वास याइम्ह जुयाच्वन। जातं क्वजातम्ह उम्ह मनूया धाःसा छम्ह सामन्तया म्ह्यायलिसे यःत्यः जुल। थ्व खँ सामन्तं सीकाः क्वजात व लुं तिसा मदुम्ह, कर्मय् जक विश्वास याम्ह (कर्मयोगी)[१०]यात थः म्ह्याय् बियाछ्वय् मालीबलय् थः अपमानित जुइमाली धकाः ग्यानाः उम्ह मनूयात थीथी द्वपं बियाः दुवाःतय् मिं पुकाः स्यानाबिल। व थः व समाज विरोधी धयाः बिल। तर स्थानीय बासिन्दां सीम्ह मनूया बास्तविकता थुयाः वय्वं व मनूयात विधिवत रुपं त्वाःयापिं जानाः सदगति यानाः बिल।

२.१.२ बाखं २

छम्ह कर्मयोगीम्ह तर द्यःप्रति विश्वास मयाइम्ह वा नांतकं न्यनेमयःम्ह (नास्तिक) नां न्यने मालीधकाः हे न्हाय्पनय् गं घाना समाजसेवा यानाः जुयाच्वन। आर्थिक रुपं विपन्नपिंत ग्वहालि यानाः वयाःच्वंम्ह थुम्ह मनूया समाजसेवायात कयाः सहयाय् मफुपिंसं वयात समाज विरोधी व मनूया ला नइम्ह धकाः आरोप बियाः स्यानाबिल। व हे सीम्ह मनूखं ग्वहालि यानाःतःपिं गरीबपिंत हे लिपा मि तय्काः पर्वया रुपय् स्थान बिल।

२.१.३ बाखं ३

भागवतपुराणया दशम स्कन्दय् नं घण्टाकर्ण धयाम्ह छम्ह पात्र दु। द्यःया नां हे काय्मयःम्हेसित कृष्णं द्यवय् विश्वास याकी। तर उम्ह हे मनूखं हे गुरु दक्षिणाकथं छम्ह ब्रम्हु स्यानाः कृष्णयात ला नकल।[११]

२.१.४ बाखं ४

छम्ह राक्षसं मनू जक स्यानाः नय्गु व दुःख बीगु याःगु व वयात सुनां नं स्याय् मफुगुलिं ब्यांचां वयात हाय्कु हाय्कुं ध्वपय् यंकाः क्वफानाः स्यानाः गथांमुगःपाखें मुक्ति जूगु दिं।

च्वय् न्ह्यथनागु बाखनय् थःथःगु कथं बाखंया विकास जुयाःच्वंगु दुसां छता खँय् धाःसा एकरुपता दु। व खः गथांमुगः छम्ह द्यः विरोधीलिसें च्वय् न्ह्यथनागु बाखंया हे आधार काय्गु खःसां गथांमुगः छम्ह तामसी संस्कारया विरोधीकथं नं काय्फु। लुं वहया विरोध यानाः नँयात विश्वास यानाः जुइम्ह थुम्ह गथांमुगःया मेगु छगू ज्वःलाःगु पक्ष धइगु आर्थिक रुपं विपन्नपिन्त ग्वहालि याइम्ह मनूकथं कयाः तःगु खनेदु। लिपा वनाः थुखे गथांमुगः राक्षस वा अनेक कथंया घटनाबस्तु स्वाय्गु ज्या जूगु ताः।[१२]

---

१० लुं वहःया तिसाय् विश्वास मयासें नँय् जक विश्वास याइम्ह उम्ह मनू बुँ ज्यां याइम्ह जुइमाः। लुं वहः बुँज्याया नितिं ज्या ख्यले मदुगुलिं नं उम्ह कर्मयोगी नँय् जक विश्वास याइम्ह जूगु खइ।

११ थुगु बाखंलिसें ज्वःलाःगु बाखं थथे दु।

नारांद्यःया छम्ह भक्तयात न्ह्याक्व याःसां द्यः लय्मताय्वं लँय् वनाःच्वंपिं निम्ह मनूतय्सं थः मालिकयात लय्ताय्केत साःसाःगु नकेगु यात धाःसा लय्ताइ धइगु खँ ल्हाना वनाःच्वंगु न्यनाः गथांमुगःचां नं शुद्धम्ह ब्रम्हुयात स्यानाः नारां द्यःयात ला छाय् यंकल। ला मनइम्ह नारांद्यवं मनूया ला ज्वनाःवःगु खनाः गथांमुगःचित कर्पिनिगु खँ न्यनाः ब्रम्ह हत्याया पाप लात। जिथाय् वय्त शुद्ध मनं जक वःसां लय्ताय् धाःगुलिं गथांमुगःचां आवंलिं कर्पिनिगु खँ न्यने मखु धकाः न्हाय्पनय् गं घानाः जुल (वज्राचार्य : ११११: १४८)

१२ गथांमुगः राक्षस खः कि मखु लिपा चर्चा याय्गु जुइ।

२.२ न्युत्पत्ति

गथांमुगः छु खः धकाः मालेगु भ्वलय् थ्व शव्द गनं वल धकाः छभ्काः मालेमाःगु अवस्था दु । यँय् गथांमुगः, ख्वपय् गाथांम्वः व सक्वय् भूद्यः । [13] सामान्य रुपं स्वय्बलय् न्हाय्पनय् गं घानाः थाना जुइम्ह जूगुलिं गथांमुगः[14] वा गाथांम्वः[15] धाःगु खनेदु । अर्थात गं+ थाः+मुगः /म्वः ।[16] शव्दया व्यूत्पत्ति मालेगु भ्वलय् गणस्थान मूलगटया पाखें वःगु धाय्गु नं चलन दु। गण =ग, स्थान= थां, मूल=मु, गत= गः ।[17] लिपा वनाः थुके नेपालीकरण जुयाः न्हाय्पनय् गं घानाः जूम्ह जूगुलिं घण्टाकर्ण जूवंगु प्रतित जू ।

अथे हे नडवतपाखें हे नःप कथि व न्हाय्पं कथि जूगु धइगु दु । नडवतयाया नेवाः पर्याय ग्वथभुं । गथांमुगःखुन्हु न्हाय्पं कथि हे मू ज्वलं जूगु व थ्वहे मूज्वलं ग्वथपाखें गथां व संस्कृतया मुद्गरपाखें मुगः जूगु धइगु दु । [18] अथे खःसां यँ, यल, ख्वप व मेमेथाय् गथांमुगःयात अजा/आजा/आजु धकाः धयाःच्वंगु दु । गथांमुगः वाय्यंकी वा दुवाः वा देशंपिने तयाः उइ यंकीबलय् आजुजय हाः धाय्गु याइ ।

२.३ गथांमुगःया माध्यम

नेवाःतय्सं न्याय्काः वयाच्वंगु दच्छिया फिंनिगू चऱ्हेमध्ये छगू मूकथंया थुगु गथांमुगः चऱ्हेबलय् छेँछेँय् सुचुकुचु यानाः ईका पःकाया कुँ गालाः कुंकुलामय् च्वंगु धू मुंकाः[19] धौभ्यगः वा पाःचाय् च्वकाबजि, लाभा, कः, हि, स्वँ, आतापुति, हाकुमुस्या, हाकुमाय्, आखे, बौस्वां, लँया रुपय् कापू व छ्यनय् च्वंगु सँतकं तयाः दुवातय्, छ्वासः, क्षेत्रपाल, गथांमुगःया थाय् वाय्यंकी । थ्वखुन्हु सिनामनि ब्यंकेगु नं धाइ बौ पूजा याय्धुंकाः कचिगु छ्वाः लाभा नं

१३ सक्वय् बौ वाय्गु यात भू धाय्गु याइ। अर्थात बौयाम्ह द्यः ।

१४ मुगः = center point वा संकलन केन्द्र । चिकंमुगः अर्थात गुगुं इलय् थीथी चिकं साःया चिकं संकलन याइगु थाय्। अथेहे लैंया छुं भाग दय्कः तयाःतःगु ख्वाखःयात नं ख्वाखःम्वः धाइ।

१५ म्वः = छ्यं,

१६ भाषाविद सुन्दरकृष्ण जोशीया धापू ।

१७ शंकरमान राजवंशीं थुगु व्युत्पत्ति पिथना दीगु खः । (राजवंशी : इनाप दँ ४ ल्याः ३०)

१८ नेसं ५०१ या अमरकोशय् नडवतया नेवाः पर्याय ग्वथभुं बियाःतःगु दु । नडवत धयागु नःपः, न्हायपं कथि दईगु बुँ, भूमि जूगुलिं व थौंकन्हे नं गथांमुगः चऱ्हे खुन्हु न्हायपं कथि हे मूज्वलं कथं छ्यलिगुलिं गथांमुगः खँग्वः ग्वथभुँ पाखें ब्वलंगु संभावना यक्व दु । (योगेशराज : १९९९: ६६)

मार्गकृष्ण चर्तुदशी - बाला चऱ्हे
पुष कृष्ण चर्तुदशी - दिशी चऱ्हे
माघकृष्ण चर्तुदशी - लैं चऱ्हे
फागुनकृष्ण चर्तुदशी - शिला चऱ्हे
चैत्रकृष्ण चर्तुदशी - पाहां चऱ्हे
वैशाखकृष्ण चर्तुदशी - माताति चऱ्हे
जेठकृष्ण चर्तुदशी - सिथि चऱ्हे
असारकृष्ण चर्तुदशी - दिला चऱ्हे
साउनकृष्ण चर्तुदशी - गथांमुगः चऱ्हे
भाद्रकृष्ण चर्तुदशी - पंज्रा चऱ्हे
आश्विनकृष्ण चर्तुदशी - नलासने चऱ्हे
कात्तिककृष्ण चर्तुदशी - स्वन्ति चऱ्हे

१९ कुंकलामय् च्वंगु धू मुंकेगु भ्वलय् तँपत्तिकं कुंकुनय् ह्याकिं वनी। थथे ह्याकिं वंग थासय् आखे न्यागः तयाः स्यूचां पर्का पूजा याइ । थ्वधुंकाः तिनि बौ वाय् यंकेगु याइ ।

नय्माः । थ्व धइगु प्वाथय् दुनेया विकार वा थीथी हानिकारक किटाणु नष्ट याय्त छ्यलीगु वासः खः ।[२०](ज्यापू :२०५६ :३) । थुखे सामुदायिक रुपं त्वाःबहाः जानाः त्वाःत्वालय् गथांमुगः थनी । [२१] थथे गथांमुगः थनीगु इलय् थाय् वा स्थानीयता कथं थथे माध्यम धाःसा पाः ।

येँय् आपालं थासय् सुथ न्हापां त्वाःयापिं जानाः न्हाय्पं कथि स्वपू वा स्वकले मचाकथिथें यानाः थनाः थकी । सनिलय् तिनि प्वाँय्प्वाँय् न्हाय्पंकथिया स्वपा तुति दय्काः ग्यानापुगु ख्वाःपाः छुनाः न्ह्यःने मिजंचि, मिसा चिं वा न्ह्यःने मिजंचि ल्यूने मिसाचिं तयाः कतांमरि यख्खाना तइ । थुम्ह गथांमुगःयात हालाहुलु[२२] जातिं बहनी धौबजि नय्धुंकाः छ्वालिया मत च्याकाः स्वचाः गथांमुगःयात चाःहिला मि तय्गु याइ । थुगु इलय् हालाहुलु गथांमुगःया द्यःने च्वनाः आजु जय हा धकाः हाहां खुसीतक वनी । गथांमुगः खुसी वानाःथकी । न्यतय् धाःसा गथांमुगःचित मि तइम्ह हालाहुलु मखसें न्यतमरु अजिमापाखें तइ । [२३]

येँया मखं तारिणी बहालय् धाःसा न्हाय्पंकथिया थासय् तलेजु देगः व उकिया जःखः ब्वलंगु गजिमाया स्वपा तुति दुम्ह गथांमुगः दय्की । ख्वपय् धाःसा सु/छ्वाली वा मेमेगु बस्तुपाखें नं गथांमुगः दय्की । अन फयांफत्तले बांलाकेया नितिं टीन, गोल्टेन, हासा, भाजं आदि प्रयोग याना खड्ग ज्वनाःतःम्ह वा मेमेगु ज्वलं ज्वनाःतःम्ह सैन्य बलथें च्वंक ग्यानापुक्क दय्काः तयाः तइ । गुकियात सनिलय् वा सुर्द्य बीधुंकाः देशं पिने वा देशय् दुने नं त्वाःयापिंसं हे उइगु याइ ।

किपुली व यलय् न्हायपंकथिया हे गथांमुगः दय्की । येँय् थें च्वंक दय्कीगु थुगु गथांमुगः खुसी वाय् यंकेगु याइ । किपुली धाःसा ग्वाः(गोपाली)तय्सं पूजा यानाः जक यंकी , गथांमुगः वाय्धुनेवं समय् नयाः वइ । सक्वय् भू वाय्हःगु काइम्ह द्यः भूद्यःकथं कयाःतःम्ह गथांमुगः थकालिपिं च्वनाः सुप्याकाः खिपः निलाः सु छ्वालि, न्हाय्पं कथि व विजाहाया मा तयाः दय्की । गुखे वाय्यंकीगु खः उखेपाखे स्वकाः भाजंया छ्योंं दय्काः स्वकाः तइ । वाय् यंकीपिंसंबाहेक मेपिंसं भूद्यः थीमज्यू ।[२४] छुं जुयाः थिल धाःसा पुखुलाछि वनाः जल कयाः म्वः ल्हुइमाः । अथेहे छेँय् दुहां वय्बलय् नं च्वकाबजि पियाः ह्वले मा चथाः द्यः थनीगु थासय थनीम्ह भूद्यःयात ब्रम्हु नं दकलय् न्हापां भू (बौ) वाय्धुंकाः दुगाहिति त्वालय् त्वाःया नकिं नं भू वाइ । थ्वधुंकाः तिनि गथांमुगः सालाः यंकी (सक्व, १११८ः ३)

२.४ सृष्टिया प्रतिक

---

२० पाहां चऱ्हेबलय् लाभा तरकार नय्गु दिकी । उगु इलय् कन्हय् निसें वय्मखु लाभा तरकारी नय्मखु धकाः बाजाया बोल थाइ ।थ्व धइगु वर्खाया इलय् माःगु वासःया संरक्षण खः । अथेहे नेवाःतय् दथुइ चिकुलां घ्यःचाकु संल्हु खुन्हु नं कचि लाभा व तरुल कचिकं नयाः विकार क्वकाय्माः धइगु दु ।

२१ गनं छ्वासलय् गनं दुबातय् गथांमुगः थनी । थाय् व स्थानीय महत्व स्वयाः गथांमुगः थनी । थथे थनीगु कारणया बारे लिपा हाकनं चर्चा याय्गु जुइ।

२२ हालाहुलु = नेवाःतय् दथुइ दकले क्वय्या जात । मां अबु मस्यूपिं वा लँय् वानाः थकूपिं मस्तय्त हे द्यःलां संरक्षण बियाः ब्वलंकूपिं ।

२३ थ्व बारे लिपा हाकनं चर्चा जुइ तिनि ।

२४ सीम्ह कुतालय् तयाः यंकीगु इलय् नं मेपिन्सं थी मज्यू ।

नेवाःतय्सं सामूहिक रुपं न्याय्काः वयाःच्वंगु थुगु नखःया गथांमुगः थनेत दक्वथासय् हे एकरुपता खनेदु। व खः स्वपा तुति व लिंग (मिजं वा मिसा)। स्वपा अप्राकृतिककथं खनेदुगु थुगु स्वपा तुतियात कयाः नं छुं विचाः याय्माःगु आवश्यकता दु। थुकें नं गथांमुगःया महत्व उलेत ग्वहालि याइ धइगु आशा याय्छिं।

छ्वास वा दुबातय् थनीम्ह गथांमुगः स्वपा तुति तयाः थनीगुयात त्रिगुण तत्व[२५]यात उत्तेजनात्मक अवस्थाय् हय्गु नितिं स्वपा तुति चुइकाः तःगु धाइपिं नं दु। (वज्राचार्य : ११२० : ३५) त्रिगुण तत्व मदय्क सृष्टि मजुइगु कथं कयाःतःगु ल्याखं नं गथांमुगःयात सृष्टिया प्रतिककथं काय्फु। [२६] छम्ह हे गथांमुगःया न्ह्यःने मिजंचिं व ल्यूने मिसाचिं दुसा थुकियात अर्धनारिश्वर अर्थात छम्ह हे जीवपाखें सृष्टि याय्फुकथं काय्छिसा गुलिखे थासय् मिजं व मिसा गथांमुगः व्यागलं थनी। थथे थनाःतःपिं मिजं गथांमुगलं मिसाम्हेसित त्यलाःथकी।[२७] थुकियात यौन समागमकथं काय्फु।[२८] थ्ववाहेक येँय गथांमुगः क्वथलीम्ह हालाहुलुया म्हय् यौनजनित चिंत च्वयाः तइ। स्वनिगलय् दक्वथासय् गथांमुगः वाय्यंकीगु इलय् मछ्यालापुसे च्वंक समागमसम्वन्धी म्हुतु वाइ।[२९] थ्व हे इलय् गथांमुगःचाय् बाल्हा तय्धुंकूपिं म्ह्याय्-मचातय्सं मिजंम्ह गथांमुगः भागि यानाः थःम्ह दय्कूगु कतांमरि खायाबीगु चलन दु। (वज्राचार्य ११२० : ३५) थ्व मिसामचा पूर्ण रुपं विकास जुइफय्मा वा श्रृष्टि याय् फय्मा धकाः सृष्टि क्रियाया दुज्ञां खः।[३०] ख्वपय् गथांमुगः वाय् यंकीगु इलय् मिजंचिं संकाः अस्यः जुयाःच्वनी।(योगेशराज : १९९९ : ६५)

३. गथांमुगः सु ?

गुलिसियां नितिं राक्षस, नास्तिक, धर्म विरोधी, आजु, भूचः धकाः धयाः वयाच्वंम्ह गथांमुगः छु खः धइगु हे अध्ययन याय्माःगु अवस्था दु। ग्यानापुगु ख्वाःपाः जूगु कारणं राक्षसकथं कयाःतःम्ह थुम्ह गथांमुगःयात वानाः

---

२५ त्रिगुण तत्व = सत्व रज तम '

२६ नेवाःतय्सं त्रिगुण तत्वयात सांस्कृतिक रुपं थाय् बियातःगु दु। नेवाःतय्सं छेँय् ताइगु प्याकिं (स्वकिं), मचाकथि, त्रिखुट्टि (थाय्भू दिकीगु इलय् छ्यलीगु), मस (शंख दिकेत छ्यलीगु), होमया इलय् यांखासि खाय्त छ्यलीगु नं स्वपा तुति दई। थ्व दक्वं आकास, पाताल व पृथ्वीया प्रतिक कथं नं काइ। लिसें धार्मिक रुपं बौद्ध धर्मावलम्वीतय्सं स्वपा तुति दुम्ह त्रिपद संवर भैरव नं हनाः वयाःच्वंगु दुसा ज्वरेश्वरया नं स्वपा तुति दु। अथेहे महाःद्यःया गण भृंगीया नं स्वपा तुति दु।

२७ येँय् वंघलय् च्वंम्ह वंघःआजु (आकाश भैरव)या गथांमुगलं किलागःया गथांमुगःयात त्यलाःथकीगु प्रचलन दु। (वज्राचार्य : १०२० :३९) अथेहे मखंयाम्ह गथांमुगलं ढोकादःयाम्ह गथांमुगःचित क्वथलाःथकेगु चलन दु (वज्राचार्य : ११११: १५१)

२८ सृष्टिया नितिं नेवाः संस्कृती भैरव व अजिमाया दथुइ समागम याकेगु कथं काय्फु। ख्वपय् विस्काःया इलय् यःसिं क्वःथले धुंकाः गाःहिटी भैरव व भद्रकालीया दथुइ समागम याकी। अथेहे पन्ती ज्यापुन्हि भैरव भद्रकालीया दथुई समागम याकी।

२९ भौ (किजा/काय्/छय् आदि)यात लक्षित यानाः पे भौ धकाः हालावनी। थुगु इलय् सिनाज्यायानाः त्यानुयाच्वंपिं सृष्टिया नितिं कुतः मदयाच्वंपिन्त न्ह्यलं चाय्के कथं समागमसम्वन्धी म्हुतु वाइ। थुकें सृष्टियाय्त बोध जुइ। लिसें बैंश दय्धुंकूपिं म्ह्याय्मचात नं सृष्टि याय्माः धकाः यौन शिक्षा काय्त सफल जुइ। बुंगय् धाःसा प्वाकलं जात्रा (भोटो) धुंकाः बुंग द्यः लित यंकीगु इलय् नःखु छीकेवं मिसा मिजं दक्वंसिनं गथांमुगः वाय् वा च्याकेत यंकीगु इलय् थें हे 'छ्वालिप्वाः च्याका पे भौ' धकाः हालाः वनी। बुंगद्यःयात कयाः क्वय् हाकनं चर्चा याय्गु जुइ।

३० रजपूर्ण जुइत आःतकं नं मिसातय्सं उन्मत्त भैरव भागि याःवनीगु इलय् मिजंचिं हे पूजा याय्गु याइ। गथांमुगः भागि याइगु इलय् नं मिजं चिं हे भागि याय्माः।

वा च्याकाः वय्धुंकाः चिपं थीमाःगु संस्कृतिं यानाः नं थ्व बाखनय् च्वंम्ह घण्टाकर्ण राक्षस मखु धइगु सीदु ।[३१] ग्यानापुगु ख्वाःपाः दुगु कारणं जक राक्षस धकाः धाय्गु खःसा दक्व भैरद्यःया धंवा पिहां वयाच्वनी व ग्यानापुगु ख्वाः दइ । उकिं गथांमुगःयात राक्षसकथं काय्गु उलि युक्ति संगत मजू, लिसें गथांमुगःबलय् गथांमुगःया विसर्जनलिपा नं छें दुहां वय्गु इलय् सी मुकाः वय्थें मूलुखाय् बलिं पीका ईका पःकाया कुँ थनाः पालु नतुंके बियाः नँयागु ताःचाल लःल्हाना दुकाई । (श्रेष्ठ, ११०८ : ९३) बाखनय् धयाःतःम्हकथंया राक्षस खःसा सी उइत वा सी वाय्त समाज जानाः च्वनेम्वाःलिगु खइ ।

गुलिखे बाखनय् नास्तिक व कर्मय् विश्वास याइम्हकथं कयाःतःगुलिं थ्व मनूजक खःला धइगु नं प्रतित जू । गुलिसिनं आदिम ज्यापू जातिया प्रतिनिधिकथं नं काइ ।[३२] लुँ वा वहलय् सिबें नँय् जक विश्वास याइपिं धइपिं ज्यापू वा बुँलिसे स्वापूदुपिं जक जुइ । बुँ ज्या याइपिं कर्मयोगीतय्त लुँ ब्यूसां तःकू वा मेमेगु ज्याभः दय्केत ज्या मवःगुलिं यानाः हे गथांमुगः नँय् जक विश्वास याइम्ह जूगु खः । थ्वबाहेक गथांमुगःयात अजा/आजाकथं नं काई । [३३] गथांमुगः वाय् यंकीगु इलय् यैंय् आजुया जय कामना यानाः आजु जय हा धकाः हालाः वनी । [३४] थ्वबाहेक यैंया न्यतय् गथांमुगः वाय् यंकीगु इलय् न्यतमरु अजिमाया द्यः प्याखं गंछिं सालाःयंकीगु व गथांमुगःचाया रुपय् न्यतमरु अजिमा जुइगु प्रावधान दु ।[३५]

गथांमुगःया न्ह्यःने मिजं चिं व ल्यूने मिसा चिं धाइगु जूगुलिं थुकियात शिवशक्तिया प्रतिककथं नं काइ अर्थात् अर्धनारीश्वर । गुम्हेसिया गोत्रया ठेगान मदुम्ह जूगुलिं हालाहुलुपाखें हे थुगु शिवयात तिर्थय् यंकाः विसर्जन याइगु खः । [३६] गथांमुगःयात द्यःया थासय् तयाः नं सम्मान यानाः वयाःच्वंगु दु । दकले न्हापां ला आजु [३७] या रुपय् च्वंम्ह गथांमुगः पचिंनांगा जुइ । पचिं नांगा धइगु अप्वः यानाः शिव परिवारय् जक जुयाच्वनी ।[३८] क्षेत्रपालय् थनीम्ह जूसा मिजंम्ह गथांमुगः धाइगु कारणं यानाः गथांमुगःयात क्षेत्रपालकथं नं काय्फु । [३९] गथांमुगःयात सितलाया भाःत कथं नं कयाः तःगु दु । [४०] छ्वासलय् थनीम्ह जूसा मिसा कथं काइ ।[४१]

---

३१ किपुलि ग्वाःतय्सं गथांमुगःचित ग्वाःतय्सं पूजा यानाः यंकेगु याइ। गथांमुगः विसर्जन लिपा समय् नयाः वय्माः ।

३२ राजेन्द्रमान वज्राचार्यं गथांमुगः हे दकले न्हापाम्ह कृषि इन्जिनियर व थुम्ह हे कर्मयोगीं तगिंतगिं दय्काः बुँ ज्यायाय्गु प्रविधि दुत हल धकाः धयाः दी ।

३३ आजा/आजु/अजा धकाः अबुया अबुयात धाइ । ख्वपय् गथांमुगः खुन्हु सत्तिपिं थःथिति वन धाःसा अजायात मि तय्त वया ला धकाः हाय्केगु याइ । ख्वपय् गथांमुगःयात मि तय्गु ज्या स्थानीय मनूतय्सं हे याइ ।

३४ विसं २००७ सालया ह्यूपा लिपा तिनि ॐ शान्ति जय नेपाल धकाः नं थ्वय्केगु याःगु खः ।

३५ न्यत मरु अजिमाया गथांमुगः सब्बु चान्हय् साली । थ्व इलय् सुनां नं स्वय् मज्यू धइगु दु ।

३६ महाःद्यःया नं गोत्र मदुम्ह स्वयम्भू खः ।

३७ आजु द्यः धकाः वंघःया आकास भैरव, क्वःनेया पचली भैरव (त्यप आजु), वटुया बाकादे भैरब ।

३८ शिव परिवारय् कापालिक मतया चण्डेश्वर लाः । थुम्ह द्यः पचिनांगा च्वंगु खंकेफई । तर भैरबया थें जाःगु मिजं चिं थुके जुइमखु ।

३९ क्षेत्रपालय् भूमिया रक्षक द्यः नं खः । क्षेत्रपाल धइम्ह भैरव हे खः (पाण्डेय : २००३: २१६)। न्हूगु छें दय्केगु इलय छें बौ बीगु ज्या नं क्षेत्रपालय् याय्माः ।

४० यलया अनुसन्धाता रवि शाक्य पाखें प्राप्त जूगु ।

४१ छ्वासयात बौद्धतय्सं छ्वासकामिनी अजिमा कथं काइसा शाक्ततय्सं दशमहाविद्याय् लाःम्ह मातंगी कथं काई ।

नेवाःतय्सं हनाः वयाच्वंम्ह भैरवयात गुलिखे अवस्थाय् भूतकथं नं धाय्गु चलन दु । छैं बौं बीगु इलय् बौ वाय्यंकीगु पीठय् खः । थथे वाय्यंकीगु इलय् भैरव व मेपिं द्यः गणया ख्वाःपा च्वयाः तइ । अथे हे अक्षय तृतिया छन्हु न्ह्यः सिनाज्याया नितिं शक्ति संचय याय्कथं भूत दुकाय्गु धकाः बौजा पुज्यानाः भैरव व भूततय्त जा ह्वली । थथे जा ह्वलीगु इलय् खासि बौजाय् प्यंस्वां बौस्वां तियाः भैरबया वाउँगु ख्वाःपातिकाः आभु क्वखाय्का पूजा याइ ।[४२] (श्रेष्ठ, ११०८ : ८६) थ्वबाहेक सिनाज्या ब्यंकीगु कथं नं काइगु थुगु न्हिखुन्हु बलि पूजा बीगु, हँय खेँ, हाकु मुस्या, च्वका बजि, कः, हिमो, हि तया बौ वाय्गु यानाः अप्रत्यक्ष रुपं भैरःद्यःया रुपय् हनाःवयाच्वंगु दु । थ्वसिबें न्ह्यः सिथि नखः, अक्षय तृतियाबलय् नं भैराःद्यःया ख्वाःपा तिकाः थथे याइ ।

भैराद्यःयात नेवाःतय्सं कालया द्यःकथं नं हनी । गथांमुगलय् गुलिसिनं कतांमरि खाय्गु हे काल (दशा) फाय्केगु धकाः धाइ ।(वज्राचार्य, ११११ : १५२)[४३] थ्वबाहेक नं दशा फाय्केत वा साढेसाती दशाया इलय् नं च्वलापतिनय् नँया अंगू न्ह्याइ । गुगु गथांमुगःखुन्हु नँया अंगू न्ह्याय्गु चलन थौंतल्यं दनि । [४४] हिन्दू पौराणिक परम्पराकथं मीन संल्हु (चैत) खुन्हु घण्टाकर्ण धइम्ह द्यः हे पुज्याय्गु प्रचलन नं दु । कृत्य चिन्तामणि सफुति थ्व खुन्हु घण्टाकर्ण पुज्यातकि आयु आरोग्य अप्वइ धइगु दु ।[४५] गनतक घण्टाकर्ण धइगु शव्द दु थुगु शव्द नं शैव मतपाखें विकास जूगु शव्द खः । पाशुपत सम्प्रदायया छम्ह आचार्य ।[४६] व्यासं केदार क्षेत्रय् घण्टाकर्णलिसें पाशुपत दीक्षा काःगु खःसा लिपा वनाः ब्यास काशी घण्टाकर्णलिसें हे च्वंवन । व्यासकाशी आःतक नं घण्टाकर्ण पुखू दनि । थुगु घण्टाकर्णया ल्हातय् शिवलिङ्ग नं ज्वनातःगु दइ । महाःद्यःबाहेक मेपिनिगु नां न्यनेमाली धकाः न्हाय्पनय् गं घानाः तइम्ह जूगु कारणं हे थुम्हेसित घण्टाकर्ण धाःगु खः ।

थ्व ल्याखं नं घण्टाकर्ण राक्षस धाय् युक्ति संगत मजू । शैवमतकथं थुखुन्हु महाःद्यः सृष्टि जूगु धइगु नं दु । ख्वपया हे नवदुर्गा गणया द्यः दय्केत हाकुचा कयाहइ । गुकिया हे लिंगया प्रतिककथं काइ । (श्रेष्ठ : २०६० : ४८) मत्स्यपुराणयाम्ह गणेश्वर (योगेशराज, ११२० : ६५) महाःद्यया गणया ल्याखं स्वय्गु खःसां शिव पुराणकथं घण्टाकर्ण शिवया ल्यू ल्यू जुइम्ह खः । मेघापाखें दुम्ह मंगलया काय् हे घण्टाकर्ण खः ।[४७] गुम्ह विष्णुया विरोधीतकं खः । [४८] उज्जैनी बूम्ह घण्टाकर्ण मसय्क मसय्क छन्दबद्ध रुपं शिव स्तुति याःगुलिं महाःद्यवं मुक्ति व्यूगु धइगु उल्लेख जुयाःच्वंगु दु ।[४९]

---

४२ थथे बौ ह्वलेगु चलन इही व बरे छुइबलय् नं याइ ।

४३ थुगु इलय् अप्वः कीया प्रकोप जुइगुलिं दशा वा काल फाय्के ल्याखं फोहर मुनाः वाय् यंकी। नेवाःतय् सीम्ह पंचमय् लात धाःसा ख्यँतयाः कुशया कतांमरि उइगु याइ ।

४४ दशा फाय्के कथं शनिया दशाय् महांकाल व संकटाया थासय् नँया ख्वला तयाः पूजा याय्गु चलन दु । अथेहे राहु व केतुया दशाय् वटुकभैरव पुज्याय्गु थौंतल्यं प्रचलन दु ।

४६ चैत्रे मासिच घण्टाकर्णो घटातमकः ।

आरोग्यायस्तुहि मूले संक्रन्त्यां तत्रकारयेत् ॥ (योगेशराज : ११२० : ६८)

४७ शैव परम्पराको पौराणिक साहित्यया आधारय् अगत्स्य, दधिचि, विश्वामित्र, शतानन्द, दुर्वासा, गौतम, ऋष्यश्रृङ्ग, उपमन्यु व व्यास शैव त खः ।

४८ हिन्दू पौराणिक परम्पराय् ७ मेघा व ४ मंगल दु ।

मंगलस्यःप्रिया मेघा तस्य घटस्च्वर माहान व्रण दाता च येज्सवीविष्णु तुलय व भुयह (योगेशराज : ११२० : ६८)

४९ घण्टाकर्णो गणः श्रीमान् शिव स्यनीय बर्षतुः वल्लभ (योगेशराज : ११२० : ६८)

प्राचीन मूर्ति व साहित्यया अध्ययन याय्‌गु भ्वलय्‌ गनं गथांमुगः धइम्ह शिवपुत्र कुमार जक मखुला धकाः अनुमान याय्‌माःगु आवश्यकता ब्वलं । कुमारयात स्पष्ट रुपं गनं नं घण्टाकर्ण वा गथांमुगः धयाः मतःसां थुकिया प्राचीन मूर्ति न्हाय्‌पनय्‌ गं घानाः जूगु ल्याखं स्वय्‌बलय्‌ महाःद्यःया गणय्‌ दुथ्याःम्ह कुमार नं गथांमुगः हे धाय्‌गु आधार दु । (जोशी, २०६० : ६९) कुम्भेश्वर व कमलादी गणेद्यःया थाय्‌च्वंगु कुमारया मूर्ति यच्चुक हे न्हाय्‌पनय्‌ गं घानाःतःगु दु ।[५०] थ्वबाहेक महाःद्यःया गणया ल्याखय्‌ स्वय्‌गु खःसा गथांमुगः वैष्णवतय्‌पाखें परास्त जूम्ह पात्रकथं नं काय्‌फु । शोणितपुर(थानकोट) या जुजु वाणासुरया पलिनाः महाः द्यः, कुमार सहितया गण यादवतलिसे ल्वाःगु तर बूगु धकाः बाखं दु । (जोशी, २०६० : ७१) थुगु बाखंलिसें घण्टाकर्ण विष्णुया विरोधी धइगु शास्त्रीय प्रमाण गुलिख हदतक पाय्‌छि खनेदु । थ्वबाहेक शैव व वैष्णवतय्‌ दथुइ जूगु ल्वापूया चर्चा नं यल मंगलय्‌ कात्तिक प्याखंया इलय्‌ नं क्यनाःतःगु दु गुके महाःद्यः कामज्वर व वैष्णवया रुपय्‌ शितज्वरया दथुइ ल्वापू क्यनाःतःगु दु ।

गथांमुगःया परम्परा स्वय्‌बलय्‌ बुंगद्यःलिसे नं सामिप्यता खनेदु । बुंगःद्यःया खः यलय्‌ दत्तले थुगु जिल्लाय्‌ गथांमुगः धइगु हे थनेम्वाः । यलयापिंसं गथांमुगःखुन्हु बुंगद्यःया खः गन दिकातइ अन हे बौ वाः वनी । थ्व ल्याखं बुंगद्यः स्वयम नं गथांमुगःया प्रतिनिधित्व यानाः वयाच्वंगु खंकेफु । अभ्फला बुंगद्यः दय्‌केत दकले न्हापां जगया रुपय्‌ स्वनीगु सिंग्वं(आंसिं?) हे गथांमुगः धाइ ।[५१] थ्व बाहेक नेवाःतय्‌सं गथांमुगःखुन्हु विशेष तान्त्रिक पूजा याइगु व उगु पूजा तलेजु[५२] व आगं द्यःनापं सम्बन्धित जुइगुलिं यानाः गथांमुगःयात आगंद्यः धाइपिं नं दु लिसें छगू ग्रन्थय्‌ तुयुगु वर्ण स्वंगः मिखा दुम्ह म्ये पिकानाच्वंम्ह, धंवा दुम्ह ग्यानापूम्ह द्यः हे घण्टेश धयाःतःगु दु । तःधिकः व तःसः यानाः हालीम्ह छ्यनय्‌ चन्द्रमा छुनाः तःम्ह १८ का ल्हाः दुम्ह थुम्ह घण्टेशया ज्वंसा बज्र, मुगः, अंगू, मुशल, वालाचक्र, दण्ड, खड्‌ग जुइसा न्हाय्‌पनय्‌ गं व तिसा तियाः तइ । म्हय्‌ छ्यंगू हिनाः तइ ।[५३]

४. दकलें लिपा

राक्षस धकाः धाय्‌गु यानाःच्वंसां गथांमुगःया संस्कृतियात दुवालाः स्वय्‌बलय्‌ थ्व राक्षसकथं खनेमदु । बरु थाय्‌पतिकं थीथी द्यःया रुपय्‌ कयाःतःगु व गुलिखे थासय्‌ थः हे पूर्खाकथं कयाःतःगुलिं थ्व थनया आदिम परम्पराकथं काय्‌छिं नापं गथांमुगःखुन्हु सृष्टिलिसे स्वापू दुगु थीथी घटनावस्तुत नं खनेदुगुलिं थुकियात मनूया जीवनय्‌ माःगु शिक्षा अर्थात सुरुवाती शिक्षा बीगु नितिं दय्‌काःतःगु उत्कृष्ट वैज्ञानिक शिक्षा धाय्‌फु । गुकि लिपा वनाः मनूपतिकं पाःगु बाखंया स्वापू राक्षसतय्‌गु संस्कृतिकथं काःवन ।

---

५० कुमारं त्रिलोकया रक्षाया भार थामे याःगुलिं गं न्याय्‌का जुइम्ह जूगुलिं नं घण्टाकर्ण धाःगु जुइ (जोशी : २०६० : ६९)

५१ थुगु सिंग्वं बेतं चितकि जक गथांमुगः जुइ ।

५२ गथांमुगः खुन्हु ख्वप तलेजुइ जोशी, आचाःजु व ब्रम्हु स्वम्ह जानाः विशेष पूजा याइ ।

५३ उग्र तेजा सितौ रौद्रः करालो रक्त द्वत्रतय्‌ लेलि हानः सुसंक्रुद्धो जटा खण्देन्दु मण्डित ॥ २५१॥
दश्ट्राकशल पीनाङ्गो वृहन्नाद्योच्चसंस्थितः अश्टादश भुजा भिमो जवलदायुध पणिकः ॥ २५२॥
वज्रसि दण्ड चत्रेषु मुसलाङकेुशमुदगरेः निन्धन्दक्षिणा हसर्तेश्च पापरोगमधः स्थितम्‌ ॥ २५३॥
तर्जनी खेटकं शक्ति वफालं पाशकार्मुमुकम घण्टा कुटारकं वार्मेः विभुदुद्वा भ्यां त्रिशुलकम ॥ २५४॥
घण्टाकर्णो विध्यातव्यो घण्टाभरण भूपितः घण्टामाला कुलोदेवः पुण्डरिका जिनाम्बर ॥ २५५॥
(Gudrun : 1990 : 147-148)

सन्दर्भ धल

गुड्रुन बुनेमन एन्ड मुसशि ताचिकावा (सं), ११११ *द हिन्दू डिटिज इलुस्ट्रेड*। टोक्यो : द सेन्टर फर इष्ट एशियन कल्चरल स्टडिज (सन १९९०)।

जोशी, राजनलाल, ११२२, *नेवाः समाजय् च्वंला जाति* । स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.वि. (अप्रकाशित)।

जोशी, हरिराम, ११२४ *नेपालका चाडपर्व*। जोशी रिसर्च इन्स्टिच्यूट (विसं २०६०)।

ज्यापू, पंच ११११९ गथांमुगः नखः, *सन्ध्याटाइम्स* : (२०५६ /४/२३)।

पाण्डेय, डा राजवली, ११२४ *हिन्दू धर्म कोश*। उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान : लखनऊ।

(सन २००३)

मल्ल, डा कमलप्रकाश (सं), ११२० *अ डिक्शनरी अफ क्लासिकल नेवारी*। काठमाडौं : नेपालभाषा डिक्शनरी कमिटी।

योगेशराज, ११२० गथांमुगः(छगू प्रागऐतिहासिक ल्यं पुल्यं) । *नेवाः विज्ञान* : पोर्टल्याण्ड अमेरिका

लेभि, रवर्ट, १११३ *मेसोकोज्म*। दिल्ली : मोतिलाल बनारसीदास (सन १९९२)।

वज्राचार्य, डा चुन्दा, ११२० *नेवाः तजिलजिइ नखःचखः*। यें : नेपालभाषा एकेदमि।

वज्राचार्य, मदनसेन, ११११ नेपाःया गथांमुगः चःह्रे व उकिया लोकबाखं , *तिमिला*।

सक्व प्रकाशमान, १११८ गथांमुगः चःह्रे सक्वया परम्परा। *सन्ध्याटाइम्स* (२०५५ श्रावण ५)

सुवेदी, मधुसूदन, ११२६ : *सनातन दैनिक पूजाविधि तथा वार्षिक पर्व निर्देशिका*। ललितपुर सानुमैया सुवेदी, वैकुण्ठ सुवेदी, दामोदर सुवेदी (विसं२०६२)।

श्रेष्ठ, पुरुषोत्तलोचन, ११२४ *भक्तपुरको नवदुर्गा गण*। भक्तपुर : बबिता श्रेष्ठ (विसं २०६०)।

श्रेष्ठ, सुरेन्द्रमान व बलदेव जुजु, ११०८ *कान्तिपुर*। पासापिं

नेवाः जातिया भाषा, साहित्य, संस्कृतिया
उत्थानया ज्याय् ग्वहालि जुइकथं
पिदनाच्वंगु

नेपालभाषा जर्नल

सुथांलाक्क न्ह्याः वनां च्वने फय्मा
धयागु मनंतुना ।

कुलबीर सिंह तुलाधर
व
छेँजः
कालमोचन, त्रिपुरेश्वर, यँ ।

लिपि विकासया भ्वलय् रञ्जना लिपि

● शरद कसाः

१ च्वज्याया इतिहास

थौं स्वयाः ५००० दँ न्ह्यवंसिं संसारय् इतिहास न्ह्यःगु मानेयाः । मनूतय्गु प्राचीनता न्यागूलख दँ पुलां धकाः पुरातत्वं सीके फु । मनूतय्गु भौतिक अवशेषया आधारय् सीके फइगु खँयात पुरातत्व धाइ । इतिहास दयेत दकलय् महत्वपूर्ण भूमिका च्वज्यां वा लेखनकलां म्हिताच्वंगु दु । मनूतय्गु इतिहास सीकेत लिपिं ज्याब्यू । लिपि छुं नं देशय् याकःचा वइमखु, वया नापनापं संस्कृति नं वइ । सेमेटिक जातिं ई.पू. ३१०० दँ न्ह्यः च्वज्या वा लेखन कला न्ह्याकूगु खः ।

च्वज्याया भ्वलय् स्वताजि लेखनया विशेष थाय् दु,

(१)अभिलेख Epigraphy- छ्वाःगु वस्तु गथे ल्वहं, धातु आदिइ कियातःगु व च्वयातःगुयात अध्ययन यायेगु विषय थ्व दुनेलाः वइ ।

(ख) पुरालेखन Palaeography- थुकी दकलय् पुलांगु वा लेखनया प्रचीनता, उकिया विकास, लेखन पद्धति, लेखन उपकरण व उकिया विशेषता बारे मालेज्या याइ ।

(ग) सुलेखन Calligraphy- अंग्रेजीइ प्रचलित क्यालिग्राफी निगू यूनानी खँग्वः (क्यालेस -बांलागु बुट्टादुगु व ग्राफियन-लेखन) मिलेजुयाः दुगु खः । थुकिया अर्थ बांलाःगु वा सुन्दर, कलात्मकता वा अलंकृत लेखन अर्थात् सुलेखन धइगु जुइ । सामान्यतया अलंकृत व बांलाःगु च्वज्या अनेकौं लिपिइ खंकेफु । अथेसां कलात्मक ढंगया समानुपातिक आखः तय्गु नापनापं च्वय्या (म्वः वा छ्यूं) व आखःया क्वय्या बाय् विशिष्ट अलङ्करण दइगु हे मूलक्षण दुगु रञ्जना, भुजिंम्वःथेंजाःगु लेखन नेपालय् प्रसिद्ध दु । थ्व हुनिं नेपाःया लिपितय्गु प्रसंगय् सुलेखन व क्यालीग्राफीया थःगु हे कथंया महत्व दु ।

२ लिपिया इतिहास

संसारय् करिब ३००० ति भाषाय् थःगु लिपि मदु । लिपि मदुपिसं मेगु लिपि त्यायेकयाच्वंगु दइ । लिपि ब्वथलेबलय् खासयानाः संसारय् स्वंगू कथंया लिपि दु ,

(क) चित्रात्मक Logography– मनू

(ख) अक्षरात्मक Syllabic- म नू
(ग) ध्वन्यात्मक Alphabetical- म् अ न् ऊ

चिनीया लिपि Logographic खः । चिनीयातय् न्हापा सुर्चः धायेमाःसा सुर्चःथें च्वयेमाः । अथे हे मनू धायेत नं मनूत थें हे च्वयेमाः ।

ब्राम्ही लिपिं विकास जूगु लिपि Syllabic खः । नेपाः, भारतयालिसें बंगलादेश, वर्मा, थाइल्याण्ड, उत्तरय् वनाः तिब्बत, मंगोलिया आदि देशय् छ्यलीगु लिपि फुक्क ब्राम्ही लिपिं विकास जूग खः । छगू सासलं गुलि ध्वनि पितबी व Syllable जुइ । गथे, 'भम्चा' । थुकी निगू Syllabe दु, 'भम्' व 'चा' देवनागरीं थुकियात अक्षरात्मक (Syllabic) धाइ ।

ध्वनिमूलक लिपि नं निथी दु अक्षरात्मक व वर्णात्मक । थ्व निगूंया आधार ध्वनि खयाः नं स्वभावः पाः । अक्षर धायेबलय् आखः खः । गथे 'क' व 'अ' । तर थन लिपिइ थुकिया छ्यला आखःकथं जुइ ।

३ लिपि म्हसीकाः

सृष्टिया आरम्भनिसें हे मानवीय अनुभवं ज्ञानया रुप कायेगु शुरुयात, अले कथहं थ्व हे ज्ञानं लिपिवद्ध जुयाः चित्रलेख अथवा अमिलेखया रुप काल । विश्वय् गुलि नं लिपि दु, भाषाया जन्म लिपिसिकं न्हापां जुल, लिपिया जन्म लिपातिनि जुल छाय्कि लिपिया सम्बन्ध चिंपाखें दु । भाय् धयागु छम्हेसिंनं मेम्हेसित थःगु खं कनेया निंतिं खः । सुं नं प्राणीया निंतिं थःगु खँ अभिव्यक्त यायेगु माध्यम धयागु हे भाय् खः । थ्व उतिंक आवश्यक महत्व दु । अथे हे थ्व भाय्यात नं संचय यायेगु व अभिलेख तयेया निंतिं छता चीजया आवश्यकता जुइ, व खः आखः वा लिपि । लिपि धइगु काल- निर्धारणया सहायक जुइफइ । छाधाःसां उकिया विकास जुयावयाच्वंगु दु । थुकथं लिपा उकी विकास वा परिवर्तन जुयाः व न्हूगु रुप छगू विशेष काल-सीमाय् प्रचलित जुयाच्वन । न्हापा नं थुकथं हे जुयावन अले विविध 'अक्षर-रुप' विविध काल-सीमाय् प्रचलित जुल । उकिं छगू विशेष अक्षर-रुपयागु लिपियात उगु विशेष काल-अवधिया माने याये फइ, गुकी लिपि-वैज्ञानिकतय्सं उकियात प्रचलित सिद्ध यानाब्यूगु दु ।

४ नेपालय् लिपिया विकास

नेपाःया जःलाखःला देय् भारतय् ब्वलंगु ब्राम्ही लिपिया विकासक्रम छकः नं स्वये । नेपालय् थःगु हे पहः दुगु नेपाल लिपिया विकास जुल । ब्राम्ही लिपिया कालावधि सामान्यतः ई.पू.या निगूगु शताब्दीनिसें ई.या प्यंगूगु शताब्दी तक माने यानातःगु दु । थुकिया दथुइ थ्व आखः रुपय् छुं हिउपाः वःगु लूगु दु । थुगु हिउपालं छगू न्हूगु रुप स्वंगूगु शदी ई.स ब्वलना वल । थुकियात गुप्त लिपिया नां बियाबिल, छाय्कि भारतया गुप्त सम्राट पिनिगु कालय् थुकियां न्हापाया ब्राम्हीसिकें बिस्कं रुप ब्वलन । गुप्त लिपिया थ्व रुपय् खुगूगु शदी ईतक चले जुल । थ्वयां लिउ मेगु हिउपाः वःबलय् थुकी छगू वैशिष्ट्य थ्व मिले जुल कि दक्वं आखलय् कुं (कोण) वा छ्यं (शिर रेखा) समावेश जुल ।

खुगूगुनिसें गुंगूगु शताब्दीया दथुइ. हानं अथे हे वैशिष्ट्य ब्वलन, गुगु थुकी गुप्त लिपिलिसे अलग्ग यानाब्यूगु दु । थ्व वैशिष्ट्य खः-

१) गुप्त लिपिया आखःया तःप्यंगु ध्वः क्वय्पाखे खवय् चाःतूगु लूगु दु, व

२) मात्रात बेक्वयाः ताहाकः जुयावन । उकिं थुकियात 'कुटिलाक्षर' वा 'कुटिलालिपि' धायाबिल । गनं गनं 'विकटाक्षर' (चाःतूगु लिपि) नं नां दु । मात्रा पूवंगु ई जूगुलिं थुगु ईया लिपियात 'सिद्धमातृका' नं धाइ । थ्व हे लिपिया आधारय् नेपाललिपिया विकास जुल ।

५ नेपाललिपिया विकास

नेपाललिपिया विकास जुइन्त्यो लिच्छवि आखःया पूर्वाधार तयार जुल । आः न्ह्यसः वइ नेपाललिपिया वा नेवाः आखः गुकथं नां च्वन ? गुबलेनिसें दुगु लिपियात नेपाल लिपि धायेगु ? आखःया विकास क्रमय् 'किलाक्षर' नकिं थें च्वंगु आखःया गुगु त्रिकोष छ्यय् दु, उकी छगू ध्वलं शुरु जुइगु आखः **क त द न** आदि थुजाःगु किसिमया आखः गुबलेनिसें खनेदत अनं निसेंया आखःयात नेपाल लिपि वा नेवाः आखः धकाः माने यायेमाः । क थथे छ्ययंयात जायेका च्वनेगु पलेसा 'out line' जक तयाबिल क थ्व हे नेवाः आखःया प्रारम्भिक लक्षण खः । थ्वया लिपा छ्यय् तयेगु भचा ग्वःलाकल **क स** आदि गुकियात भुजिंम्वः आखः धाइ । थ्वयात नेवाः आखःया निगूगु विकसित रुप धायेफु ।

न्हापांगु प्राचीन नेपाल लिपि **क** खः, लिपा छ्यनय् ग्वः उप्वः दुगुयात **क** गोलमोल धयाबिल । उकी भचा ताःहाकः **क** यानाः लितुमोल दयेकल । अनं लिपा हानं गोल मययेयाः कोण वा कुं डिजाइन दयेकाहल । थुकथं हे मेमेगु आखःया विकास जुल । थथे धायेबलय् आखलय् न्हापांगु लक्षण छ्ंयया विविधता खनेदुसा निगूगु लक्षण मात्राय् खनेदत । थुलि जक मखु बंगाल व विहारया पाण्डुलिपि अन हःताः जूगुलिं अनया सफू अध्ययन यानाः थनया आखः भचा पाकाहल वा विकास जुल ।

६ नेपाललिपिदुने रञ्जनालिपि

'रञ्जना' खँग्वः रंगे यायेगु वा आनन्द बीगु धइगु अर्थय् छ्यलीगु संस्कृतया 'रञ्ज' धातुपाखें दुगु खः । थ्व लेखन तुयूगु, म्हासुगु, ह्याउँगु व हाकुगु थीथी मसिं च्वयातःगु लूगु दु व थुकिया मनोहर बनावटं लसता ब्यू । जनभाषाय् 'रञ्जा' वा 'लञ्जा' धाइगु थ्व लेखन झिंछगूगु शताब्दीनिसें झिंच्यागूगु शताब्दीतक उप्वः प्रचलित खनेदु । पं. हेमराजशक्यया कथं रञ्जना चीन, जापान व तिब्बत आदि महायान बौद्ध देय्पर्यन्त नं प्रचलित व प्रसिद्ध जूगु सुन्दर लिपि खः ।

नेपालय् मानदेव न्हापांम्हसिगु इलय्या लिपियात पूर्व लिच्छवि लिपि धाइ वहे लिपि अंशुवर्मा लिपा वनाः छ्यनय् छुं कुटिलता वयेधुंकूगु खने दु । नरेन्द्र देवया इलय् व लिपि स्पष्ट हे फरक जूगु खनेदु । थुकथं पाःगु लिपियात उत्तर लिच्छवि लिपि धाइ । लिपि विशेषज्ञ शंकरमान राजवंशीया कथं विक्रमया झिगूगु शताब्दी इलय्या लिपि नेवाः लिपिया पूर्व रुपय् वःगु खनेदु । उकिं उकियात प्राचीन नेवाः लिपि धायेगु याइ । विक्रमया झिंछगूगु शताब्दी इलय्या च्वमि तय्के कलात्मकता वःगुलिं उगु इलय् भुजिंमोल, कुंमाल, गोलमोल आदि थीथी ताजि लिपि छ्यलाबुलाय् वल । लुँया मसि, वहया मसि दयेकाः नं ग्रन्थ च्वयेगु प्रचलन् वल । थ्व हे सिलसिलय् रञ्जना लिपिया अविर्भाव जुल ।

रञ्जनाया छुं आरम्भिक पाण्डुलिपित बंगालय् च्वयातःगु लुयावःगु तथ्य खः धकाः इतिहासकार दिनेशचन्द्र रेग्मीं थःगु 'पुरालेखन परिचय नेपाल' धइगु सफुतिइ न्ह्यथना तःगु दु । बेण्डालया नापनापं पं. हेमराज शाक्य नं बंगालय् च्वयातःगु पाण्डुलिपियात शुरुया रञ्जनाया दसुया रुपय् न्ह्यब्वःगु दु । सेसिल बेण्डालं

यैं नं यंकूगु क्याम्ब्रिज विश्वविद्यालयया अष्ट सहस्रिका प्रज्ञापारमिता (ताडपत्र) पाण्डुलिपिया छपौ पिथंगु दु। व बंगालय् जुजु महीपालदेवया शासनकालय् सन् १०२० पाखे च्वयातःगु खः । हेमराज शाक्यं न्ह्यथनातःगु कारण्डब्यूह वस्वयाः लिपायाम्ह जुजु रामपालया राज्यकालय् च्वयातःगु धयातःगु दु। थ्व निगुली रञ्जनाया प्रायः फुक्क लक्षण खनेदु ।

रञ्जनाया आरम्भ बंगाल (भारत)य् जूगु खनेदु। यद्यपि स्वयं बंगालय् थ्व लेखनया बिकास सी मखु। रञ्जना नेपालय् हे ब्वलंगु, न्यनावंगु व ताःईतक प्रचलित जूगु खनेदु । थन थ्व ११ गू शताब्दीनिसें १६ गू शताब्दीतक तसकं प्रचलित जुल व थनं हे मेमेगु एशियाली देय्तय्गु यात्रा यात। थ्व लेखनयातप्रचलित जुल व थनं हे मेमेगु एशियाली देय्तय्गु यात्रा यात। थ्व लेखन प्रचलित यानातयेगु ज्याया उप्वः श्रेय बौद्धतय्त वनी। थ्व लिपिइ च्वयातःगु साहित्यय् महायान बौद्ध ग्रन्थया उप्वः ल्याः दु। थ्व लिपि खासयानाः महायानी बौद्धतय्सं तसकं नाला कयाः छ्य्लायंकूगुलिं रञ्जना उत्तरय् तिब्बत, चीनं, मंगोलिया आदि, दक्षिणय् भारत, श्रीलंका व उत्तरपूर्वय् वर्मा आदि थासय् प्रचार जुयावन। उगु इलय् बुद्धधर्म 'शिल्करोड' जुयाः गन-गन थ्यन अन-अन हे थ्व लिपि नं थ्यंगु अनुमान यायेफु ।

रञ्जना तसकं अलंकृत व सुन्दर लेखन खः। थ्व खँय् छुं सन्देह मदु। थुकिया लेखनय् लुँ, वहथें जाःगु मूवंगु धातुया मसि छ्य्लातःगु दु । थ्व नेपालय् भ्रण्डै खुसः दँया ताः ईतक निरन्तर प्रचलित जुयाच्वन । तर थ्व फुक्क खँ जुयाः च्वंसांतबि रञ्जना लिपिया विकास चरणया रुपय् गुगुं विशेषताया न्ह्यब्वयेगु भचा थाकु। थ्व दृष्टिकोणं बिचाः यायेबलय् रञ्जनाय् यान्त्रिकता उप्वः दुगु अनुभव जू। सामान्य च्वज्या स्वयाः उप्वः ई बीमाःगु व मेहनत तुइगु जुयाः व उप्वः यानाः थिकेगु धातुया मसि छ्यलीगुलिं थ्व सर्वसाधारणया न्हिन्हिथं व्यवहारय् लोकंह्वाय् मफुत। अथेसां धार्मिक व पारम्परिक रुपय् बौद्धतय्सं संरक्षणय् थुकियात कायम यानातल ।

७ रञ्जना लिपिया छ्यला

मानव सभ्यता विकास जुयावःलिसे गुगु इलय् गुगु साधन प्राप्त जुल, उकी हे थःपिनिगु अभिलेख तयेगु नं यनाहल । थ्व भ्वलय् मेसोपोटामियाय् तःदँ अभिलेख शुरक्षित यायेगु ल्याखं चाया प्लेटय् आखः च्वयाः छ्युातइगु खः। थ्वयां लिपा संसारया थीथी थासय् ल्हँतय् आखः कीगु यानाहल। थथे ल्वहँतय् अभिलेख तयेगु परम्परा लिपा ताडपत्र, नीलपत्र, भोजपत्र, हरितालिका भ्वं आदि साधनया रुपय् छ्यलाहल । अथे हे उबलय् चीनय् क्वँचय् च्येगु चलन दुगु नं थन लुमंके बहःजू। थुकथं हे नेपालय् नं रञ्जना लिपियात थुपिं साधनय् छ्यलातःगु खंके फइ ।

थुकीमध्यय् मूमू अभिलेख न्ह्यथनेबलय् शिलालेखय् सं ३२० विजय कामदेवयागु स्यम्भूइ व इचंगु नारांचःयाथाय् च्वंगु सं ८०७ जुजु पार्थिवेन्द्र मल्लया पालय्या कीर्तिपूण्य महाविहारय् च्वंगु शिलास्तम्भ न्ह्यथने बहः जू। थ्वया नापं पूच्वस्तूपय् व आदित्यश्वरया गुफाय् दुहां वनेथाय् नं रञ्जना लिपिया शिलालेख तयातःगु दु। पं. हेमराज शाक्यया 'नेपाल लिपि प्रकाश' सफुतिइ बियातःगु धलःकथं नीलपत्रय् थ्व लिपि छ्यलातःगु थुकथं दु, यैं कमलाछि त्वालय् च्वंम्ह पूर्ण हर्ष बज्राचार्यया नीलपत्र उष्णीय विजय धारणी सं २२० महासामन्त रामदेव रुद्रवंण महाविहारय् च्वंगु नीलपत्र प्रज्ञापारमिता सं ३०५ जुजु गुणकामदेव। राष्ट्रिय अभिलेखयय् च्वंगु नीलपत्र विष्णु धर्मोत्तर सं ३४० जुजु अभयमल्ल हिरण्यवर्ण महाविहारय् च्वंगु नीलपत्र प्रज्ञापारमिता सं ३४५ जुजु अभयमल्ल यैं विक्रमशील महाविहारय् च्वंगु नीलपत्र लक्षावती प्रज्ञापरमिता। थ्वया नापं आशासफू कुथिइ दुगु बौद्धधारणी

सफू नीलपत्र लुँआखलं च्वया:तगु खनेदु ।

थुकथं हे तालपत्रय् स्वयेगु ख:सा सं २ या रमापालदेवया ईया कारण्डब्यूह महायान सूत्र आशासफूकुथिइ दुगु सं ३२६ जुजु अभय मल्लया ईया ताडपत्र आर्यतारा श्रग्धरा स्तोत्र। राष्ट्रिय अभिलेखायय् च्वंगु सद्धर्मपुण्डीक सूत्र (ल.च. २१) आदि विशेष न्ह्यथने बह:जू। अथे हे उप्व: याना: महायानी बौद्ध सफू व छुं शैव सम्प्रदायया सफू हरितालिका भ्वँतय् थ्व लिपां च्वयात:गु दुसा मन्त्र व मेमेगु श्लोक थीथी धातु कापतय् छ्यलात:गु नं थन लुमंकेगु आवश्यक जुइ ।

८ रञ्जना लिपिया विशेषताः

रञ्जना आखलय् तबालागु, सालुगु ध्व:यागु संयोजन, विशेष कोणात्मकता व गोलोपन व विशिष्ट मात्रा पद्धति थ्व प्रचलित नेपालसिबें बिस्कं खनेदु । कोणात्मक मोटागु छ्यं, चौडा आख:, तबालागु टाकाया लेखाइ, जवपाखे बेक्व:गु, सालुगु व ता:हाक:गु ध्व: अले गबलें गुबलें सालुगु ध्व:या: मात्राचिं दइगु रञ्जनाया मू विशेषता ख: । थुजा:गु तबालागु व सालुगु अले चिबालागु ध्व:तय्गु संयोजन तसकं आकर्षक जू ।

रञ्जनाया छ्यं त्रिकोणात्मक हे जुइ तर थुकिया निर्माणय् पारम्परिक पद्धति वइ वा मिले जुइ, तर रञ्जनाय् थुजा:गु त्रिकोण आख:या खवपतिया ब्वय् न्यनावनी व त्रिकोण छ्यंया क्वय् च्वंगु ब्वय् भतिचा ग्वल्लाइ । थुकी चौडा व तबालागु आख: च्वयेगु चलन नं छक्वलं खनेदुगु विशेषता मखु । सन् १००० ईपाखे थन च्वयात:गु प्राय: तप्यंगु छ्यंया तबालागु आख:या छुं दसु लूगु दु ।

शुरुया छुं दसुइ रञ्जना आख:या क्वय् च्वंगु ब्वय् सालुगु ध्व: सालात:गु खनेमदु । स्वयेगु आख:यात सालुगु रुप बीगु व चिनाआखलय् जटिलता दइगु रञ्जनाया मेगु विशेषता ख: । थुकी 'उ' थेँजा:गु 'ड' व ए व ऐ आधुनिक देवनागरीया समान खनेदु । 'आ' च्वयेधुंका: खवय् छ्यनं भचा क्वाहाँवय्क चिकिचाधंगु कोणात्मक ध्व: तना: 'ओ' दयेकात:गु खनेदु । थुकी निताजि ल्हा: पिहांव:गु आख: खंकेफु । छता क्वय् व मेता च्वय् । क ज ह क्ष ज ज्ञ क्वय् ल्हा: पिहांवया च्वंगु आख: ख:सा ङ झ ञ ट ढ फ आखलय् धा:सा जवपाखेया ब्वय् बछि तबलागु हे ध्व: तया: उकियात थीक जवपाखे हे बेक्वय्क सालुगु ध्व: सालात:गु दु । प्रचलित नेपाल लिपिइ थें तुं थुकी नं ग त्र ठ ण थ ध श न्ह्य्ग: आख: छ्यं मदुकथं नालात:गु दु । थ्वबाहेक ख छ्ग्व: आख: नं गुम्हेसिनं छ्यं दुगु व गुम्हेसिनं छ्यं मदुगु कथं छ्यलातयात:गु दु । तर आखलय् हे छ्यं मदुगु स्वरुप धा:सा 'ध' छ्ग्वलय् जक खंकेफइ । छ्यं मदुगु आखलय् आकारया मात्राय् च्वय् बेक्व:गु ध्वलं स्वानात:गु दु । रञ्जना लिपि बांला:गु ला जु हे जुल, थुकिया नाप नापं थुकी छ्यलीगु थीथी मात्रा व ऐकार वा पता: ब्वयेकेगु आदि विशेष स्वरुपत न्ह्यथने बह:जू ।

८ रञ्जना लिपिया महत्व

नेपालय् लिच्छविकालंनिसें मल्लकालतक थ्यंबलय् त:गू हे लिपिया विकास जूगु खनेदत । थ्व थीथी लिपि नेपा:या अमूल्य सम्पत्ति ख: । थ्व हे थीथी लिपिया माध्यमं नेपा:या विभिन्न सफूत च्वयाथकूगु खनेदु। वंशावली, शीलालेख, ताम्रपत्र, सुवर्णपत्र, नीलपत्र आदि थ्व हे लिपिं च्वयात:गु दु ।

नेपा: देय्या थीथी जातितमध्ये कला व संसकृतिया त:मि नेवा: जातिं अतिकं मेहनत याना: रञ्जना लिपियात थ:पिनिगु सांस्कृतिक धुकुतिइ स्वथना: मा:मा:थे छ्यलाबुला याना: वयाच्वंगु दु । थौं थ्व लिपियात नेपालय् स्वया: थुकिया ज:ख: देसय् अझ अप्व: महत्व बिया: हनाबना तयाच्वंगु दनि । थ्व भ्वलय् ल्व:मंके

मज्यूगु त्व:फिके मज्यूगु प्रशंग धइगु संदेय् वा तिब्बत लिसेया स्वापूयात कया: ख: ।

नेपालं दकलय् न्हापां राजकुमारी भृकुटी तिब्बतय् वना: सँय्तय्त बौद्धधर्मपाखें सुशिक्षित यानाबिल । अनं लिपा महान कलाकार अरनिको वना: सुसंस्कृति दयेका बिल । ल्हासाय् न्हापा बोन धर्म चले जुयाच्वंगु ख:सा थुकी दुगु तन्त्रमन्त्र व गरखेसे च्वंगु पह:यातथनया बौद्ध धर्म सिला: यचुक सुशभ्य दयेकाबिल । नेपा:या धर्मया प्रभाव लिसेलिसें कला संस्कृतिया नं बुलुहुँ बुलुहुँ प्रभाव लाकेधुंकूगुली लिपा अफ सँय्तय्त प्रभाव लाकूगु मेगु छता ख: नेपा:या रञ्जना लिपि ।

नेपालं बनय्ज्या या:वंपिं नेवा:तय्सं थ:पिनिगु बांला:गु व त:ताजि लिपिया नं म्हसीका सँदेसय् न्ह्यब्वल । लिच्व: थ्व जुयाबिल कि सँय्तय्सं नेपा:या धर्म, संस्कृति नालाका:गु सिबें उप्व: लिपियात नालाका:गु खनेदत । उमिसं नेवा: ब्यापारीतलिसे जाना: थ:पिनिगु आख:या नापनापं नेपाल लिपिया नं थीथी आख:या थासा दयेकल । नेपाल लिपियात नं थ:गु हे सम्पत्तिकथं नालायंकल, गुकिं याना: छगू ई थजा:गुं नं वयाबिल गन सँय्तय्सं हे नं थ:पिनि सरकारी ज्याकुथिइ जागीर नयेत नेपाल लिपि सयेके मा:गु अनिवार्यता दयाबिल ।

नेपाल लिपिइ नं विशेष याना: उमिसं थ:गु हे लिपिकथं नालाका:गु लिपि ख: रञ्जना । श्रनचङ्गम्पोया पालय् कालचकया अनुवाद या:बलय् रञ्जनां नं छभ्व: च्व:गुलिं रञ्जनायात 'लामैहीरा' वा गुरु आख: धया: माने याइगु ख: । थ्वलिपियात लिपा अफ उमिसं महामञ्जुश्रीया प्रतिक स्वरुप द्य: भा:पा हे माने यानाबिल । उकिं र ञ्ननालिपियात थ:गु शरीरया च्वय् वा छ्यं फुसय् न्ह्याबलें लायेमा धइगु भिंतुना: उमिसं गन-गन गुम्बा दयेकी अनअन लुखाया च्वसं रञ्जना लिपिया निभ्व: मन्त्र तयेगु यात । थ्वया लिसें तसकं मूवंगु बौद्ध धर्मया नवग्रन्थया छथी प्रज्ञापारमिता, पञ्चरक्षा आदि थ्व हे लिपिं लुँ आखलं च्वयेगु यात ।

थुलि जक मखु थ्व रञ्जना लिपिप्रति इपिं थुलि मोहित ज़ुल, थुलि आकर्षित जुल कि थ्व लिपि धइगु इमिगु शरीरं गुबलें अलग तये म्वा:लेमा धइगु मतिइ तल । थ्वयात न्ह्याबलें थ:लिसें तयातये दयेमा धका: थ:गु ल्हातिइ न्ह्याबलें दइगु चा:हीकेगु मानेय् नं प्रशिद्ध मन्त्र 'ऊँ मणि पद्मे हूँ' रञ्जना लिपिं हे छ्यलाबिल । थ्व हे लिपिया छताजि भेद कूटाक्षरं मन्त्र च्वका: नं थ:गु छेँ, लाय्कू , गुम्बा, चैत्य आदि थासय् तयेगु यात । थुकिं उमिगु संसार हे रञ्जनामय जुयाबिल । भ्रीसं थौं नं खंकेफु रञ्जना लिपियात सुनां संरक्षण यानातल धा:सा सँय्तय्सं, सुनां प्रचार प्रसार यानाच्वन धा:सा सँय्तय्सं । सँदेशय् जक मखु नेपालय नं उमिसं थ्व लिपियात प्रचार यानाच्वंगु दु । थुकिया ताजागु व बांला:गु दसु यैंया स्वयम्भूइ ग:चा: हिलेथाय् चाक:लिं गुलि नं चा: हीकेगु माने तल, उकी ९० ब्व स्वया: उप्व: रञ्जना लिपिं 'ऊँ मणि पद्मे हूँ' च्वयात:गु दु । उलिजक मखु अन गुलि नं न्हून्हूगु सँय्तालया चीभा: दयेकल उकी नं फुक्क धइथें मन्त्र रञ्जना लिपिं तया: ब्वयाब्यूगु दु । थ्व लिपिया गुलि महत्व दु व सँय्तय्सं थुकियात गुलि श्रद्धा त: धइगु खँ थुकिं हे यचुक क्यनाच्वंगु दु ।

अन्तर्राष्ट्रिय लिपि प्रदर्शनीइ चिनिया लिपिधुंका: विश्वय् दकलय् बांला:गु निगूगु लिपिकथं चर्चित थ्व लेखनय् लुँ, वहथें जा:गु मूल्यवान धातु तया: दयेकात:गु मसिया उपयोगु यानात:गु नं छगू महत्वपूर्ण खँ ख:सा नेपा: संयुक्त राष्ट्र संघय् दुज: जुइत छ्य:गु नं थ्व हे लिपि ख: धका: महत्व बिया: उतिकं प्रचार-प्रसार जू । भार तया थीथी संग्रहालयय् नं थ्व लिपियात किपाथें तग्वय्क नेपा:या लिपि धका: ब्वयात:गु दु ।

न्हापा न्हापाया साहित्य व संस्कृतिया अध्ययन यायेत न्हापां मदय्कं मगा:गु उबलय् लिपि व भाषा जूवइ । उगु छ्यलात:गु लिपि व भाषा उप्व: याना: नेपाल लिपिदुनेया थीथी लिपि व संस्कृत, नेपालभाषा व मेमेगु भाषा खनेदु । उकिं लिपि हे साहित्य व संस्कृतिया अध्ययन यायेत दुहां वनेगु मूलुखा चायेकेगु ता:चा ख:

। गथे न्हापा जुयावंगु खँ अथवा ऐतिहासिक घटनाया अध्ययन यायेत धयातःगु अवशेषया आधार कायेमाः अथे हे वर्तमान घटनायात कालान्तरय् ल्यंकातयेत नं च्वया हे तयातःगु जुइमाः । लिपियात महत्व गनतक दु धइगु थुकिं प्रष्ट जू । रञ्जना लिपियात नं थुकिं बिस्कं तये फइमखु ।

८ कूटाक्षर

रञ्जना लिपिया खँ ल्हायेबलय् कूटाक्षरया नं प्रसंग अथें स्वाः वयाच्वनी । रञ्जना लिपिया विकासक्रमया परम्पराय् थुगु आखःयानं प्रादुर्भाव जूगु खनेदु । खास यानाः थ्व आखः तन्त्र वज्रयानया रहस्यवाद प्रचार जुइधुंकाः थुगु लिपिया सृजना जुल । कारण गुम्हं आराध्य द्यःया व साधन विषयया मन्त्र गोप्य यायेगु लागि उगु हे मन्त्रया आखःत छग्वः हे आखःया आकार प्रकारय् च्वयेगु चलन वल । थुकथं तन्त्र मन्त्रया रहस्यमय खँपु छग्वः हे आखःथें मिले यानाः च्वयेगु तरीकायात हे कूटाक्षर (मनोग्राम) धइगु नां बिल ।

थ्व हे कूटाक्षरय् च्वयातःगु थीथीकथंया मन्त्रतमध्यय् महायानी बौद्ध देशय् सुप्रसिद्ध जूगु गुगु कूटाक्षर खः, उकियात 'सप्ताक्षरी कूटाक्षर' धायेगु चलन दु । सप्ताक्षरी कूटाक्षरय् (ह क्ष म ल व र यं) धइगु थुगु न्हय्गः आखः दुथ्यानाच्वंगु खनेदु । थुकियात तन्त्र वज्रयानया धापूकथं कालचक्र एवं योगाम्बरया आत्मा स्वरुप मानेयानातःगु दु व नापं सुमेरुया च्वय् कूटागार व बौद्धदर्शनया प्रतीक नं । अतः थुगु सप्ताक्षरीयात उचित सन्मानार्थ बौद्ध विश्वासकथं विहार, गुम्बा, आगं, पाक्व वा गुफा आदि पवित्र थासय् तयेगु याना वयाच्वंगु दु ।

थ्व हे परम्पराय् १३ गूगु शताब्दीपाखें यँया जुजु अभयमल्लया शासनकालय् नेपाःया प्रसिद्ध कलाकार अरनिको चीनसम्राट कुब्लाई खांया ब्वनाय् ल्हासाः जुनाः चीन वन । वहे इलय् अरनिकोपाखें दयेकूगु परमशान्ति तुयू चीभाः(श्वेत चैत्य) दु । व, वहे चैत्यया गर्भगृहय् थ्व हे सप्ताक्षरी च्वयातःगु दु । थ्व हुनिं सप्ताक्षरी कूटाक्षरया प्रचार तापाक महान देय् चीनय् समेत थ्यंगु दु । स्वनिगःदुने नं थाय्थासय् थ्व आखः तयाःगु खनेदु ।

थ्व लिपि १३ गूगु शताब्दीनिसें थौंकन्हय्तक नं उखेथेखे कियातःगु दु । लिपि विशेष पं. हेमराज शाक्यया 'नेपाल लिपि प्रकाश' सफुतिइ न्ह्यथनातःकथं अनुमानित १५ गूगु शताब्दीया सप्ताक्षरी स्वयम्भू जंगलया छमा सिमाक्वय् ल्वहँतय् कियातःगु दु । स्वयम्भूइ दुगु ने.सं. ८७८या विशाल शिलापत्रया च्वय्या ब्वय् सप्ताक्षरी कियातःगु दु । हिरण्यवर्ण महाविहारया सुवर्णध्वजया जःखः पार्श्वय् नं थ्वहे सप्ताक्षरी लेख दु । रत्नाकार महाविहार यलय्च्वंगु धर्मधातु मण्डलय् स्वांमाः हनाः देछ्यय्थें थुकिं शोभा उप्वयेकूगु दु । यल आलुको हितिन्ह्यःने च्वंगु वि.सं. २०१९ सालया शिलापत्रय् थ्व आखः छ्यलातःगु दु । थ्वबाहेक यँ न्हाय्कं त्वाःया तःखा छेँय् नं थ्व आखः तयातःगु दु । अथे हे **जनबहाःद्यः व मेमेगु** देगलय् नं थ्व सप्ताक्षरी कूटाक्षरया छ्यलाबुला जुयाच्वंगु दु ।

थ्व आखः गथे यानाः च्वयेमाः धइगु खास छुं नियम मदुसां खँग्वलय् दइगु उकार दकलय् क्वय् तयेगु, दकलय् क्वय्च्वंगु ल्हाः दुगु आखलंनिसें ल्हाः पिकया यंकेगु, निगू आकार वा इकार दःसां छगुली हे गाका छ्वयेगु आदि थ्व कूटाक्षरया विशेषता खः । गुम्ह गुम्हेसिनं खँग्वःया मात्रा गन-गन दु अन-अन हे तयाः नं थ्व आखः च्वयेगु याः थीथी लिपिकारपिसं थ्वयात थीथीकथं हे छ्यलातःगु खने दु ।

च्वय् न्ह्यथनागु तसकं प्रचलित न्ह्य्गः मन्त्रबाहेक बौद्ध धर्मदुनेया थीथी मन्त्रय् छ्यलेत थ्व कूटाक्षर गुलि लोकंह्वाः उलि हे थुकिया छ्यला हिन्दू धर्मया थीथी मन्त्रय् नं जुयाच्वंगुलिं थुकियात छगू जक धार्मिक

समुदायपिसं कः घानाच्वंगु मखु कि सकसिनं थःथःगु माथं नाला वयाच्वंगु स्पष्ट जू। अथे हे कूटाक्षरं च्वयेगु थ्व लेखन परम्परा रञ्जनाय् जक मखु, ल्हातं च्वयातःगु थीथी थ्यासफूया अध्ययन यायेबलय् प्रचलित नेपाल लिपि व प्राचीन देवनागरीइ तकं थुकिया प्रभाव व छ्यलाबुला जुयाच्वंगु खंके फु।

थ्व आखः शुरु-शुरुइ मन्त्र च्वयेगुया निंतिं छ्यलाबुलाय् वःसां लिपा वनाः थुकिं मेमेगु लागाय् नं थाय् कयायंकल। दथुइ थ्व आखःया छ्यला सुनां सुयात च्वया छ्वइगु मेमेगु लागाय् नं थाय् कया यंकल। दथुइ थ्व आखःया छ्यला सुनां सुयात च्वया छ्वइगु खः, उमि दथुइ जक थुइगु व स्वम्हम्ह मनुखं थ्व आखः थुइके थाकुइगुलिं गुप्त ज्याय् नं छय् धइगु बिचाः याइपिं दु। आखः म्हं चायेके ज्यू गु व छस्वाः यानाः च्वये ज्यूगुलिं थौंकन्हय् नं भ्रीगु ख्यलय् न्हूदँया भिंतुना, ब्वनापौ व मेमेगु खँग्वःत कूटाक्षरं च्वयेगु प्रचलन, दयांतु च्वंगु खः। अभ्र सप्ताक्षरी कूटाक्षरया मन्त्र दुगु छैँ, गुम्बा, चैत्य, देगः आदि थासय् प्राकृतिक प्रकोप मजुइगु विश्वास दुगुलिं थ्व आखःया तक्मा दयेकातकं थौंतले नेपाःमि व सँय्तय्सं भ्याना तःगु खने दु। उकिं थ्व आखःया महत्वया नापनापं प्रचार प्रसार व प्रचलन नं उतिकं दनि धइगु स्पष्ट जू।

१० रञ्जना लिपि वर्णमाला उद्देश्य

रञ्जना लिपि छुं नं जाति विशेषया आखः मखु। आखः धइगु न त छगू जातिइ जक लिकुनी। अथे नं नेपाःया उप्वःथें विद्वान व मेमेपिसं रञ्जना लिपि धइगु नेवाःतय्गु लिपि धकाः धाइ। वास्तवय् थ्व पाय्छिगु खँ मखु। बरु राष्ट्रप्रेमी नेवाःतय्सं थ्व लिपियात थःपिनिगु राष्ट्रिय सम्पत्ति भाःपाः तितिपापा यानाः संरक्षण यानातःगु धाःसा अवश्य नं खः। नेवाःत नेपाःया छगू सृजनशील जाति जूगुया ल्याखं आखः बांलाकेगुली नं थुमिगु योगदान मदइ धकाः धायेमफु। थ्व आखःयात परिस्कृत यायेगु व छ्यलाबुला यायेगु ज्या नेवाःतय्सं उप्वः यानाः वयाच्वंगुलिं थुकियात नेवाःतय्गु लिपि धयायंकल।

वास्तवय् रञ्जना लिपि धइगु नेवाःतय्गु धायेगु स्वयाः नेपाःया लिपि धकाः धायेगुली अभ्र उप्वः महत्व च्वंवनी। नेपाल राष्ट्रदुने गुलि नं सम्पदा दु व फुक्कं नेपाःया राष्ट्रिय सम्पदा खः। थ्व ल्याखं रञ्जना लिपिं नं राष्ट्रया छगू सम्पदा जूवन। यद्यपि थ्व व्यापक छ्यलाबुला जुयाः न्यना वंगुया हुनिं थुकियात दक्षिण एशियाली लिपिकथं छाय् मनालेगु धाइपिं नं दु।

ख नं थ्व लिपिया प्रयोगयात कयाः खँल्हायेबलय् थौंकन्हय् भारतय् थीथी फेशन शो जुइगुली मिसातय्सं पुनावइगु वसतय् तकं बुट्टाया पलेसा रञ्जनालिपि दुगु छबाला तयाः वसः पुनावःगु दु। थ्व आखःयात उकथं हे थीथी बुट्टाया पलेसा छ्यलेत हङ्कङ्गनिसें अनेतने डिजाइन यानाः इन्टरनेटपाखें संसारया न्ह्यागु कुनय् च्वंपिसं नं छ्यलेफइकथं तयातःगु दु। नेपाःमितय्सं नं थ्व आखः न्ह्याम्हेसिनं अःपुक सयेकाः 'डाउनलोड' याये जीक इन्टरनेटय् तयाब्यूगु दु।

रञ्जना लिपि न्हापाथें धार्मिक ग्रन्थय् जक छय्लेमाः धइगु मान्यता आः बुलु हुँ बुलुहुँ म्हो जुजुं वनाच्वंगु दु। थुकिया छ्यलाबुला छगू लागाय् जक कय्कुनीगु स्वयाः चकना वंगु यात लसकुस मयासे मगाः। गुगुं नं वस्तु छ्यलातुं च्वनेमाः। उकी हिउपाः वयांतुं च्वनेमाः। अले जक व म्वानाच्वनी, ल्यनाच्वनी व लोकं ह्वानाच्वनी। हिउपाः धइगु हे म्वानाच्वंगुया चिं खः। थौं अपाय्जि तःजिगु संस्कृतभाषाय् हिउपाः मवःगुलिं हे व मृतप्रायः जुयाः च्वनेमाल।

थ्व लिपि तसकं बांलाःगुलिं नेपालय् नेवाःतय्सं सफूया द्यबः व ब्वनापतिइ छ्यलाः सां थुकियात

ल्यंकातःगु खः । लिपा मेमेपिसं नं थीथी उद्योग व्यवसायया नांग्वरः वा साइनबोर्डय् नं बुलु हुँ बुलुहुँ थ्व लिपि छ्यलाहल । अथे हे थीथी हलंज्वलनय् नं आःतक छ्यलाः हयाच्वंगु हे दु । छगू इलय् यँ महानगरपालिकां येंया थीथी त्वाःया नांग्वरः थ्व हे लिपिं च्वयाःतःगु खः । थ्व लिपिया बांलाक खःकथं छ्यलाबुला यानातयेगु अफ नं उतिकं आवश्यक दु । राष्ट्रिय सम्पदायात मतिना यानाः संरक्षण व प्रचार-प्रसार यायेगु धइगु राष्ट्रया सेवा यायेगु नं खः अले कर्त्तव्य नं ।

परम्परागत रुपं रञ्जना लिपिया माध्यमं च्वयातःगु थीथी धार्मिक, ऐतिहासिक अभिलेख अध्ययन, अनुसन्धान यायेगुली छुं तिबःबी फयेकेत व आधुनिक टेक्नोलोजीया माध्यमं थ्व लिपियात अफ व्यापक प्रचार-प्रसार याना यंके फयेकेत अले न्ह्याम्हेसिनं याउँक सयेके फइगु ताः तयाः रुञ्जना लिपिया वर्णमाला पिथने माःगु खः । परम्परा व आधुनिक नितांयात कःघायेगु थ्व वर्णमालाया उद्देश्य खः ।

११ लिखँ

थुकथं स्वयेबलय् नेपालय् जक मखु संसारया थीथी थासय् अनेक लागाय् रञ्जना लिपिया तःधंगु महत्व दु । नेपाः भौगोलिक ल्याखं संसारय् चीकूगु देय् जूसां थन दुगु थीथी साहित्य, भाषा, कला, संस्कृति व प्राकृतिक हलंज्वलनं धाःसा तसकं तःमिगु देय् मधाःसे मगाः । थुजाःगु हे हलंज्वलंमध्यय् छता थनया लिपियात नं कायेफु । नेपाःया तःताजि लिपिमध्यय् थन रञ्जना लिपिया बारे जक विशेष चर्चा जूगु खः । थ्व लिपिया बारे छुंछुं ज्या मजूगु मखु । अफ नं थ्व बारे आपालं अध्ययन-अनुसन्धान यायेगु थाय् ल्यं दनि । थ्व लिपिया गरिमा ल्यंका तयेत व बांलाक छ्यलाबुला यानां तुं च्वनेत थीथी पक्षय् उप्वः ज्या यानावने मानि । थ्व हे कुतः भचासां ताःलाकेत थन वर्णमाला च्वयेगु ज्या जूगु दु ।

सन्दर्भ धलः

१. कंसाकार, शरदवीर, ११११४ — **मध्यकालया नेपाल लिपि प्रवृति- छगू ब्वँज्या वीरध्वजोपाख्यान प्याखंया लिपि-अध्ययन** । (नेपालभाषा स्नातकोत्तर च्यागूगु पत्रया उद्देश्य निमित्त नेपालभाषा केन्द्रिय विभागय् न्ह्यथंगु अनुसन्धान-प्रबन्ध) पाटन संयुक्त क्याम्पस, यलध्वाका, यल ।

२) तमोट, काशीनाथ — **नेपालमा प्रचलित लिपिको परिचय** मधुपर्क, काठमाडौं, वर्ष २४, अंक ७, पूर्णांक २७० विसं २०४८

३) Bendall, Cecil — Catalogue of The Buddhist sanskrit Manuscripts in the University Library, Cambridge, Cambridge: At the University Press, 1883

४)वैद्य, जनकलाल व प्रेमबहादुर कंसाकार, ११११ — आशा सफू कुथिया अभिलेख ग्रन्थया वर्णानात्मक धलः ।

५) मल्ल, कमलप्रकाश, १९८२ — Classical Newari Literature M A Sketch, kathmandu, Education Enterprise Pvt. Ltd.

६) राजवंशी, शंकरमान — **नेपाली लिपि विकास**, काठमांडौं, रत्नपुस्तक भण्डार, ई.सं १९७४ (वि.सं२०३१)

७) राही,ईश्वरचन्द्र — **लेखनकलाका इतिहास,** लखनउ, उत्तरप्रदेश,हिन्दी संस्थान, ई.सं १९८३

८) रेग्मी, दिनेशचन्द्र — **पुरालेखन परिचय,** नेपाल, काठमाडौं : श्रीमति सुशीला रेग्मी, २०४८
९) वर्मा, रामस्वरुप — प्रलेखन, पटना, बिहार हिंन्दी ग्रंथ अकादमी, ई.सं १९८३ ।
१०) शाक्य, हेमराज — **नेपाललिपि प्रकाश**, काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, वि.सं २०३० ।
११) श्रेष्ठ, भगवती प्रसाद — **अन्तराष्ट्रिय लिपि प्रदर्शनी**, धर्मोदय, ११ : ल्याः १-३ पूर्णसंख्या १२२-२४ नेसं १०७८ ।
१२) सत्येन्द्र (डा.) — **पाण्डुलिपि विज्ञान**, जयपुर राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, ईसं १९७८
१३) हृदय, चित्तधर — **नेपालभाषा साहित्यया जातः**, यें, नेपालभाषा परिषद् ।

वित्तीय सेवाया नितिं सदां लुमंका दिसँ

मिलन बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.
पो.ब.नं. १८१४१, पाको, न्यूरोड, यें नेपाः ।
फोन : ४२३१०३६, ४२२२०६५, ४२१६३३५
फ्याक्स : ८७७-१-४२१६१६७
email : milanco-operative@infoclub.com.np

नेपालभाषा साहित्य संस्कृति संरक्षण - सम्वर्द्धन यायगु
तातुनाः पिदंगु
नेपालभाषा (जर्नल)
थथे हे न्ह्याब्लें अनुसन्धानमूलक जुयाः पिदना च्वनेफयमाः ।

भिन्तुना

सरस्वती वज्राचार्य
न्हूबानेश्वर, यें ।

विनोद राजभण्डारी
गीता राजभण्डारी
पुतलीसतक, यें ।

नेपालभाषाया वर्ण विन्यास

● प्रा.डा.सुन्दर कृष्ण जोशी

संसार परिवर्तनशील खः । संसारय् यक्व भाय् दु । भाय् नं परिवर्तनशील खः । परिवर्तनं यानाः हे भाय् म्वानाच्वनी । भाषाय् स्वभाविक रूपं वयाच्वंगु हिउपाः पने मजिउ । वयाच्वंगु हिउपाः पनेत स्वयव भाय् कमजोर जुयाः सिना नं वनेफु । ई.पू. ४०० रिखे वैदिक संस्कृतय् हिउपाः वयाच्वन । उथाय्या तस्सकं नांदंम्ह वैय्याकरण पाणिनिं यक्व यक्व सूत्र दय्काः वैदिक संस्कृतय् गुगु हिउपाः वयाच्वंगु खः । उकीत पनेत स्वल । यक्व प्राकृतिक व पालि भाय्या नं मांकथं नांदंगु संस्कृतभाय् उकी वःगु परिवर्तन पनेत स्वःगु हुनिं सिनावन ।

नेपालभाषाय् नं स्वभाविक लँ लिनाः अनेक ह्यूपाः वयाच्वंगु दु । ह्यूपाः वय्व अन विवाद जुइ, पुलांपिन्सं न्त्याक्व पनेत स्वःसा नं पनेफइ मखु, भाय् ह्यूपाःया लँ लिनाः न्त्यानावंवनी । छुं जुयाः पनेफल धाःसा संस्कृत थें सिनावनी - केवल व अध्ययन व अनुसन्धानया विषय जुयाः ल्यनाच्वनी । थन नेपाल भाषाय् वःगु परिवर्तनया कारणं ब्वलंगु निम्न स्वता जक विवादास्पद खँय् वालाच्वना-

(१) -ये/य् २) इ + इ = ई/इइ ३) कुन्हु/खुनु

(१) - ये/य्

स्वरान्त धातुं काइगु आत्माभूत (आत्म अभूत self non-past) या लितँसा /-ये/ बा /य्/ धयागु खँय् विवाद दु । I say या अर्थय् न्हापा जिं धाये धाइगुयात थौंकन्हेय् जिं धाय् जूवन । अथे नं च्वइबलय् गुलिसिनं जिं धाय् च्वःसा गुलिंसिनं जिं धाये च्वय्गु यानाच्वन । थ्व क्रियाया खँ जुल । संज्ञाय् 'भ्वज'या 'भ्वय्', 'ग्वच'या 'ग्वय्', 'खस'या 'खय्', 'सालमि'या 'साय्मि', 'काय'या 'काय्' च्वइबलय् पुलांगु रूप स च ज य ल या परिवर्तित रूप 'य्' उच्चारणकथं तुति त्वाल्हानाः हे च्वइ । अथे हे क्रिया-विशेषणय् 'गथे' या 'गय्', 'थथे'या 'थय्', 'अथे'या 'अय्' नं नंवाय्कथं पाय्छिक -'थे'या वैकल्पिक रूप -'य्' तुति त्वाःल्हानाः हे च्वइ । क्रिया छगुली जक नंवाय् स्वयाः पाक्क धाये (say), नये (eat) इ. च्वयाः छाय् पताः ब्वय्कः वनजुइ ? दक्कय् न्त्याइँपुगु खँ ला छु धाःसा च्वय्बलय् धाये, नये च्वःसां यें-यलय् धाय्, नय् हे ब्वनाछ्वइ ।

आत्माभूत क्रिया रूपय् पताः ब्वय्केगु चलन वःगुया हुनि-

(क) भदन्त आनन्द कौशल्यायनया खँ मखुथें थुइकूगु-

संस्कृतिविद् प्राज्ञ नेपालभाषा एकेदमीया चान्सलर भाजु सत्यमोहन जोशीं थःगु भाषाय् तःथाय्मछि नंवानादीगु जिं न्यनाकथं तःदँ न्ह्यः थन भदन्त आनन्द कौशल्यायन बिज्याःबलय् वसपोलं धयाबिज्याःकथं नेपालभाषाया थःगु हे मौलिक क्रियारूप दु । भाषाया महत्व व सौन्दर्य व हे क्रियारूपय् लिधनाच्वनीगुलिं

नेवाःतसें क्रियारूप स्यंके मजिउ । व हे क्रियारूप मस्यंकेगु लागी पूर्वरूपय् थातंच्वनाः स्वरान्त धातुया आत्माभूतय् अन्तिम '-य' तुति त्वाःमलासे पताः ब्वय्केमाःगु खः । जिं थूकथं थन खँ भचा पाःवंगु दु । क्रियाया मूल रूपयात धातु (root) धाइ । नेपालभाषाया थःगु हे मौलिक धातु दय्क दय्कं नेवाःतसें खय् भाय्या धातुइ नेवाः लितँसा तनाः बाकिच्याःगु, खय्भाय्या चिपंथिउगु संयुक्त क्रियात ज्याय्यो, गथे कि -

खय् धातु	आगम	नेवाः लितँसा	योजिका क्रियार्थक	अन्तिम रूप	अर्थ
भुल्-	अ	य्	जुये	भुलय् जुये	द्वने
सर्क्-	अ	य्	जुये	सर्कय् जुये	द्वपुये
ढाँट्-	अ	य्	याये	ढाँटय् याये	मखुथे खँल्हाये इ

थःपिनि नीगु (शुद्धगु) दय्क दय्कं नं मेपिनिगु चिपगु रूप ल्वाकछ्यानाः नेवाःभाय्या मौलिकता व सौन्दर्य स्यंकेमते धयागु जक भदन्त आनन्द कौशल्यायनया साहुति जुइफु । इलं वःगु परिवर्तन हे पँ धाःगु खइमखु । इलं नेपालभाषाय् आत्माभूतय् जक मखु, मेमेथाय् नं परिवर्तन हःगु दु, गथे कि-

धातु	क्रियार्थक	परअभूत	पूर्वकालिक	
वन्-	वन्-ए>वने	वन्-इव>वनी	वन्-आव>वनाः	इत्यादि

क्रिया छ्ता स्यंकेमते धाःपिन्सं क्रिया स्यंकूगुया दसु-

'थ्व खँग्वःधुकू हिसि प्रेसय् **छापय्**याकूगु जुल ......। आयात थुकी द्वंबिद्वं दःसा सुधार **यायेगु**ली अथवा सुभाव **बीगु**ली थ्व खँग्वःधुकू छ्यलीपिसं मन तयाबीमाली ।

(जोशी २०४४:खः२) ।'

थन छापय्याकूगु, यायेगुली व बीगुली स्वंगः क्रिया खँग्वलय् दथुइच्वंगु क्रियाय् थें पताः ब्वय्केगु खःसा न्हापांगु क्रियारूप छापे बा छापये लिपाया क्रियाय् बी मजुसे बिये जुइमाःगु खः, तर छापय्, याये व बी स्वंगू थीथी रूप जूगु दु । खय्भासंवःगु क्रिया जुयाः छापय् जुल, क्रियाय् हलन्त मयाय्गु सिद्धान्त जुयाः याये, जुल, अलय् तयाबीमाली खँग्वलय् हलन्तया समस्या मदुगुलिं बिये मजूसे -बी- जुल जुइ । थथे धाय्बलय् न्ह्यागगु थजु, न्ह्यागगु थ धा, क्रियाय् संज्ञाय् थें हलन्त याय्मजिउ धयागु जक जिद्दि खनेदु ।

(ख) वैय्याकरण शुक्रराज शास्त्रीं छूट् बिउगुलिं-

शुक्रराज शास्त्री नेपालभाषाया नां दंम्ह वैय्याकरण खः । व्याकरण मेमेपिनिगु नं नां काःसा नं प्रकाशनया ल्याखं वय्कः दक्कय् न्हापांम्ह वैय्याकरण खः । वय्कलं नेपालभाषा व्याकरणया भूमिकाय् (वि.सं. १९८५:छ) प्रथम पुरूषया वर्तमान रूपय् (आत्माभूतय्) धाये - स्याये तथा धाय्-स्याय् नितां जिउगु खँ च्वयादीगु दु । वय्कःया थःगु हे खँग्वलय् थुकथं दु -

'काय्-म्ह्याय् आदि संज्ञा शब्द तथा धाय्-स्याय्-वाय् आदि क्रिया शब्दया प्रयोग हलन्त यकार युक्त याय्माः ...... किन्तु क्रियावाचक धाये-स्याये शब्दं कृदन्त कर्मवाचक शब्द 'गु' प्रत्यय याना सिद्ध जुईबले धायेगु-धाय्गु तथा स्यायेगु-स्याय्गु थ्व न्यिगु शब्द नं शुद्ध खः । व्यवहार नं जुयाच्वन ।'

वय्कःया थ्व खं छु सी दु धाःसा यें-यलया स्तरीय भाषाय् शुक्रराज शास्त्रीं नेपालभाषा व्याकरण च्वयादीगु इलय् (ने.सं. १०४८) धाये-स्याये या ध्वनि-परिवर्तन जुयाः धाय्-स्याय् जुइधुंकूगु दुसां परिवर्तनया

लुखा खलुइ लानाः विकल्पं पूर्वरूप धाये-स्याये नं नंवाइपिं नं दनिगु जुयाच्वन । अलय् शास्त्रीजुं नियम कनादीबलय् नितां जिउ धयादीसां थमं च्वयादीबलय् हलन्त '-य्' हे च्वयादीगुलि उथाय् हे नं अप्वःसिनं हलन्त यानाः हे नंवाइगु खँ सी दु । तर थौंकन्हय् यें-यलय् क्रियार्थकय् बाहेक मेथाय् आत्माभूतय् सुनानं ख्वप भाषिकाय् थें धाये-स्याये मधाय् धुंकूगु दु ।

ग) क्रियाया ब्वथलाय् धातु ब्वमथःसे क्रियार्थक ब्वथःगुलिं -

क्रियाया मूल रूप धातु खः । गुकी लितँसा ततं क्रियाया विविध रूप ज्याइ, गथे कि -

अर्थ	धातु	क्रियार्थक	परभूत	आत्मभूत	स्वभाव/स्थितिबोधक	आज्ञार्थक	
eat	न-	न-ये	न-ल	न-या	न-:	न-०	ई.

तर नेपालभाषाया सुंसुं वैय्याकरण भाजुपिं स्व.सूर्यबहादुर पिवाः, ईश्वरानन्द श्रेष्टाचार्यपिनिसं धातु मखु क्रियार्थक ब्वथलेकथं **ने ते पे के ले ये** धकाः सूत्र दयकादीगुलिं नं थुपिं कण्ठ ब्वनातयागु प्रभावं यानाः जकं जिं नय् मधासे जिं नये धाय्वःगु जुइमाः । अथवा **ने ते पे के ले** फुक्क एकार जुगुलिं एकरूपताया दृष्टिं 'ये'कार याय्हःगु जुइमाः । तर धाय् २ मात्राया छगः दीर्घ आखः खःसा धाये ४ मात्राया निगः आखः खः । थुकें छन्दवद्ध कविताय् गणया ल्याःचाः तय्गुली, अथे हे ह्रस्वदीर्घ बा मात्राया ल्याखं स्ये च्वइगुली वइगु समस्या नं लुमंकेमाः । अकें वैय्याकरण महाकविं चित्तधर 'हृदय', महाकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठ, कविवर वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल, कविवर 'व्यथित', मेमेपिं कविपिं गंगा बहादुर श्रेष्ठ, हरिकृष्ण श्रेष्ठ, जनकवि दुर्गालाल श्रेष्ठपिनिसं वयकःपिनि कविताय् क्रियाया छ्यलाय् हलन्त /य्/ या हे च्वयादीगु दु । तर न्ह्यामसें न्ह्यागु च्वःसां उजःपिनिगु ल्हाती लात कि फुक्कं थःगु तालं संशोधन यानाः पताः ब्वय्कीगु खँ द हे दु ।

सत्यमोहन जोशीजुं (१०७८:६) हलन्त याय्गु व मयाय्गु व पताः ब्वय्केगुली अर्थ मपाःगु खँ धयालि 'कियाया मूल रुप सीदयेकेत हलन्तयागु व्यवहार तोतेमाः' धकाः नं च्वयादिल । वय्कलं बियादीगु दसु थथे खः-

नय्गु (नयगु) नयेगु

हय्गु (हयगु) हयेगु

पुनय्गु (पुनयगु) पुनेगु इत्यादि

थन हानं लिसा कयाः धाय् कियाया मूल रुप धयागु हे धातु खः (पताः ब्वय्केगु कियार्थक मखु) गुकी लितँसा ततं विविध कियारुप ज्याइ ।

घ) अय्/आय् या अःखः अये/आये -

अय्/आय् या लिउने च्वंगु /-य्/ स्वय्बलय् थन व्यञ्जन (अर्धस्वर तालव्य वर्ण खःसा नं अय् आय् (अ/आ लिसे स्वानावःगु अवस्थाय्) निगः मखु छगः हे स्वरवर्णकथं छ्यलेहःगु दु । भाषावैज्ञानिक आलेखनकथं थुगु दीर्घ स्वर वर्ण थुकथं च्वइ - æ/œ । अ, आ जक मखु जर्मन भाषाय् थ्व /-य्/ उ, ओ लिसे नं वः, तर च्वइबलय् अर्धस्वर मछ्यसे न्ह्यंनेया माग्वःफुसय् निफुति च्वइ गथे कि ü/ .....। थुजःगु छ्यंफुसय् वइगु निफुतियात भाषावैज्ञानिक नां उम्लाउट (umlaut) खः । महाकवि हृदय कवि, साहित्यकार जक मखु,

नेपालभाषाया नांदंम्ह वैय्याकरण तथा भाषावीद नं खः। वय्कलं नेपालभाषाय् थ्व उम्लाउट छ्यलास्वःगु नं खः, तर देवनागरी तथा नेपालभाषाया लिपी नं पताः ब्वय्केमाःगु स्थिति फुसय् उम्लाउट नं पताः नं तय् मछिंगु वाःचाय्का लिपा /-य्/ च्वय्गु यानादिल। तर संज्ञाय् अय्/आय् च्वयाः क्रियाय् अये/आये च्वय्गु धयागु गनं न्यने मदुगु औचित्यहीन खँ खः।

प्राज्ञ भाजु सत्यमोहन जोशीजुं ५१ दँन्ह्यः ने.सं. १०७८ स च्वयादीगु शुद्धं च्वय्गु सूत्र धयागु व्याकरणिक पुस्तिका शीर्षकय् च्वेगु धयागु गुगु कियारुप छ्यलादिल उकी बिचाः यानाः स्वय्बलय् थौंकन्हय् वय्कलं च्वयादीथें च्वय्गु खःसा च्वयेगु जुइमाः, शुक्रराज शास्त्री, चित्तधर 'हृदय', सिद्धिचरण श्रेष्ठ, केदारमान 'व्यथित'पिनिसं च्वय्थें च्वय्गु खःसा च्वय्गु जुइमाः। तर थन गुगु च्वेगु च्वयादिल व नंवाय्कथं जूगुलिं पाय्छि मजू धाय्छिं। थन सः हिलावंगु विकासक्रमया ल्याखं स्वय् थुकथं खनेदु-

च्व-ये-गु > च्वय्गु ~ च्वेगु

chwa-ye-gu > chwae-gu chwe-gu

टिप्पणी-

च्वय्गुया पूर्वरुप च्वयेगु खः गुकी चीन-सँय् भाय् खलःया एकाक्षेरी प्रवृत्ति (Mono-syllabic tendency) यानाः निगलय् लिकुंवन। च्वय् या य् पिनें स्वय्बलय् व्यञ्जन वर्णथें खनेदुसां थन थ्व स्वरवर्णकथं छ्यलातःगु दु। रोमन लिपिं लिप्यांकन याय्बलय् य् धयागु y मजूसे e (-ए) जुइ।

नेपालभाषा स्वरान्त भाय् (Open-syllabic language) खः। थुगु भाषाया छुं नं खँग्वः बाग्वलं क्वमचाःसे माग्वलं क्वचाइ। अकें थय्, अय्, गय्, धाय्, काय्, म्ह्याय्, छय् आदिया उच्चारणय् म्हुतुप्वाः तिनाः मखु, चाय्काः उच्चारण जुइ। तालव्य बाग्वः य या उच्चारण याय्बलय् म्येप्वलं (Blade) छाःगु थक्वय् थीसा अय्, आय् धाय्बलय् म्येया स्थिति थामवंसे क्वय्तुं लाइ अ, आ धाय्बलय् थें। अकें देवनागरीं च्वय्बलय् जक थन अर्धस्वर तालव्य वर्ण -य् च्वयावयागु खँ लुमंकेमाः।

२. इ + इ = ई (रुपसन्धि)

नेपालभाषाया नांदंम्ह वैय्याकरण शुक्रराज शास्त्री (वि.सं. १९८५:१६) 'नेपालभाषा व्याकरणय् सन्धिया व्यवहार मजू' धकाः च्वयादिल। थुकिं नेपालभाषाया सन्धि प्रकरणयात कयाः विद्वानतय् दथुइ छगूकथं भ्रम ब्वलंकल। नेपालभाषाया थःगु हे पहया सन्धि तथा रूपसन्धिया दसु यक्व दु उकीमध्ये स्वरसन्धिया छगू दसु थ्व नं खः -इ + इ = ई।

निगः व हे बा उत्थेंजाःगु सः नापलाय्व बा चिनेव एकाकार जुयाः व हे तर दीर्घ रूपयागु जुइ (colescence of similar sounds)। तर थौंकन्हय् गुलिखेसिनं नेपालभाषाय् छगः हे छ्यं (डिको) तया नं सन्धि मयाःसे खुसिया अधिकरण रूप खुसी मच्वसे खुसिइ च्वइ, अथे हे - क्रिया- रूपय् पराभूतय् (non-self non - past स) वनिइ च्वइ। सन्धि मयासे च्वय्गु खःसा छ्यं नं मूल रूपय् व लितँसाय् थीथी तय्माः, तर सन्धि जुइव मूल रूपया अन्तिम इ व लितँसा -इ एकाकार जुयाः खुसिया अधिकरण रूप खुसी (खुसि + इ = खुसी) जुइ।

वन्- (go) धातुइ -ई < इव लितँसा तयाः ज्यानातःगु वनी (पराभूत) रुपय् नं वनिइ च्वय्गुलिं रुपसन्धि स्वंगु जक मखु कियाया मूल रुप धातु तकं म्हमसिउगु प्रमाणित जुइ। थथे च्वःमय्सिया मती वनि हे मूल

रूप धयागु जुइफु गुगु सत्य मखु । वनिइ च्वय्‌गु धयागु खुसिइ च्वय्‌गु थें ताय्‌गु छगूया मेगु अन्धानुकरण याय्‌गु जक खः ।

ल्याःग्वः नी (२०) नं लितँसा तया ज्यानातःगु संयुक्त खँग्वः खः । नि (२)यात भिाया संरूप इ (१०) नं गुणन् यानाः आखलं च्वय्‌बलय् नि लिउने -इ तनाः ज्यानातःगु नि + इ = नी च्वइबलय् निइ याःगु खनेमदु । छाय्‌धाःसा थ्वयात अप्वःसिनं रुपसन्धिया दसुकथं मकासे नी यात छगः हे मूलरूपया खँग्वः भापिउगु जुइमाः । मखु धैगु जूसा थन नं २० या अर्थय् निइ च्वइगु जुइ ।

३ - कन्हु > खुनु खुन्हु (विपर्यास) -

सः हिलीगु नियमय् विपर्यास धयागु नं दु गुकी रूपसन्धि जुइबलय् सः (वर्ण) विशेषं थाय् हिली । थ्वयात संस्कृतं विपर्यास (Metathesis) धाइ, नेवाःभासं हिलाबुला धाय्‌छिं । निर्देशक सर्वनाम व, थ्व, प्रश्नवाचक सर्वनाम ग्व व ई थुइकीगु संज्ञालिसे रूपसन्धि जुयाः वइगु थुकी महाप्राणया हिलाबुला जुइ -कु अल्पप्राण खः, हिलाबुला जुयाः थ्व उकिया महाप्राण खुस हिलीसा लिउनेया महाप्राणित न्हु आखः अल्पप्राणय् हिला नु जुइ -

कुन्हु (ku-nhu) > खुनु (khu-nu)

तर म्हुतुं खुनु धया नं नेपालभाषाय् च्वइबलय् कुन्हु च्वय्‌गु चलन दु । ध्वनि-परिवर्तनया गतिशील (dynamic) क्रम मथुयाः, पुलांगु रूपय् मोहित जुयाः नंमवाय्‌कथं छ्ययःगु प्रष्ट सी दु । जिं न्यनाकथं खु या अर्थ six व न्हुया अर्थ 'day' जुयाः खुन्हुया अर्थ 'six days' जुइगुलिं उकिं पाकेतः खुन्हु मधासे कुन्हु धाय्‌गु धकाः भाषा निभाः प्रेमबहादुर कंसाकारं थुइकूकथं थौंकन्हय् -खुनु (on that particular) नंवाःसां -कुन्हु च्वय्‌गु याःगु खः । छगू ला -खुनु छ्यलेन्त्यः अन छुं वइ -न्हि थुइकीगु संज्ञा संल्हू, औंसि, पुन्ही आदि बा दर्शक सर्वनाम व, थ्व बा प्रश्नवाचक ग्व लिसे रूपसन्धि मजुइकं '-खुनु' मछ्यः, गथे कि -

संल्हूखुनु on the first day of a month

पुनीखुन्हु on the fullmoon day of a month

थ्व खुनु > थुखुनु on this particular day

व खुनु > थुखुनु on that particular day

ग्व खुनु > गुखुनु on which particular day

छन्हु, निन्हु, स्वन्हु, प्यन्हु, न्यान्हु, खुनु थथे भ्वःलिं ल्याखाय्‌बलय् जक थुकिया अर्थ छसीकथं one day, two days, three days, four days, five days, six days जुइ । च्वय् क्यनाथें छुंलिसे स्वानाः रूपसन्धि जुइव अनया सान्दर्भिक अर्थ छु लिसे स्वानावःगु खः उगुकथं मेगु हे जूवनी ।

मेगु खँ संसारय् आपाः या म्ह न्ह्यागु भाषाय् नं छगः व हे खँग्वःया छगू उगु हे रूपं तःगु अर्थ क्यनीगु विभिन्नार्थक खँग्वः दइ, गथे कि -

अंग्रेजी -

matron (१) ब्याहा जुइधुंकूम्ह मिसा

(२) अस्पतालया मिसाम्ह सुपरेण्टेण्डेण्ट

match (१) सलाइ

(२) प्रतिस्पर्धात्मक खेल विशेष (cricket match, football match इ)

(३) vb लोये

mean (१) तुच्छ नी (२) मध्य (दथुयागु), (३) मतलव दय्केगु

हिन्दी -

दरार (१) संबाइगु थाय् (२) प्वाः (३) श्रोत

जुगनू (१) पुइँपुइ केला (जूनकीरा) (२) सूर्चो (३) तिसा विशेष इ.

नेपाली -

भयाउ (१) वथंगःथाय् बुयावइगु वाउँसेच्वंगु भयाउ

(२) सिँ, ल्वहँ, लः आदि थासय् बुया वइगु ताहाःगु घाँय्

(३) धुपिमाया थें हःदुगु, लखं त्वःतूगु फिब्वय् ब्वयावइगु छगूकथंया वनस्पति

(४) घाघः इत्यादि

थकाली

त (१) सल (२) पा

तामाङ -

कु (१) किसि (२) मुल (३) ल्याः ९ (४) मूर्ति

लिम्बु -

वा (१) खा (२) लः

भोजपुरी -

पानी (१) लः (२) इज्जत (३) घाः (-२) (४) गतिशीलता

नेपालभाषाय् -

वा (१) म्हुतुइच्वंगु वा (२) चापागाउँ (३) वय्गु ज्या या (आज्ञार्थक)

(४) वालेगु ज्या या (आज्ञार्थक) (५) दुने जाकि दुगु - अन्न इ.

आपाःया म्ह थुजःगु विभिन्न अर्थ दुगु खँग्वः नेपालभाषाय् जक मखु न्ह्यागु भाषाय् नं दु। अकें डेभिड क्रिस्टलं (सन् १९८३ः ८७) छुं नं खँग्वः छु खँय् छ्यःगु खः व खँया सन्दर्भय् (context) थुइकेमाः।

मेगु ला छु खँ भी मांभाय् नेपालभाषाय् हे थवंथवय् अःखः अर्थ थुइकीगु (विपरीतार्थक) खँग्वः नापं दु, गथे कि-

भासँ	(1) Please come
	(2) Please go
लुमाने (ख्वपय्)	(1) remember
	(2) forget

क्वचाःखँ-

महाकवि चित्तधर 'हृदयं' च्वय् न्ह्यथनागु स्वता खँय् नं उत्तिकं च्यूताः तयाः च्वय्गु यानादी। स्वरान्त धातुया आत्माभूतय् वय्कलं नंवाय्कथं पाय्छिक तुति त्वाःल्हानादी, गथे कि-

याय्ज्यू, ताय्दु, काय्धुन, धाय्वंजीला ?, त्याय्कयाच्वन इत्यादि ('हृदय', १०७२ : ३,७,१० इत्यादि)

वय्कलं 'खुनु' नंवानाः कुन्हु च्वयामदी। बरु न्हि सीदय्केत -नु मखु -न्हु च्वयादी। वय्कलं इकारान्त खँग्वलं काइगु लितँसा '-इ' या रुपसन्धी इइ मखु -ई च्वयादी, गथे कि-

खुसिइ मखु खुसी (नदीमा)। वनिइ मखु वनी (जान्छ) इत्यादि। तर वय्कलं थःमं हे च्वयादीगु चित्तधर 'हृदय'या जिगु जातः (ने.सं.११२६) धयागु सफुली सम्पादन यानाः प्रकाशनय् हयाबिज्याम्ह नेपालभाषा परिषदया नायो फणीन्द्ररत्न बज्राचार्यजुं वय्कःया व्याकरणिक विचारयात व्यापक रुपय् म्हुयाः थौंकन्हय् मिलय् मजुइक च्वइपिंसं च्वइथें ल्ह्वनाबिज्याःगु दु। महाकवि चित्तधर 'हृदय' मदय्धुंकल, दनिगुसा थःगु स्वस्थ व्याकरणिक विचार स्यंकूगु खनीबलय्, व नं नेपालभाषा परिषदया हे प्रकाशनय् अथे जूगु खनीबलय् गुलि नुगः मछिंकीगु जुइ।

लिधंसा-

चित्रकार, विष्णु,. ११२८ **नेपालभाषाय् माग्वः क्वःछीनाया खँ**। छगू ज्यापौ।

जोशी, सत्यमोहन,१०७८ **शुद्धं च्वेगु सूत्र**। यल : श्रेष्ठ प्रकाशन।

,११०७ **बःचाधंगु नेवाः खँग्वःधुकू**। यँ : लाकौल पिथना।

जोशी, सन्दरकृष्ण ,११२१ **नेपालभाषाको वर्ण-विन्यास र लेखन प्रणाली**। ने.रा.प्र. प्रतिष्ठानया ग्वसालय् जूगु विशेष गोष्ठी न्ह्यब्वयागु खय्भाय्याँ ज्यापौ।

११२१ **नेपालभाषा कियाया अभूतरुप**। यल : नेपालमण्डलया घःचाःधुकू।

११२७ **चित्तधर 'हृदय'या उत्पादनशील व्यक्तित्व व लेखन प्रणाली : छगू चिन्तन**। *भ्ही कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'* पौल्याः ३३-३७। यँ : भिन्तुना गुथि

महर्जन, तुयु बहादुर,१११८ **नेपालभाषा व्याकरण**। यँ : नेपालभाषा एकेडेमी

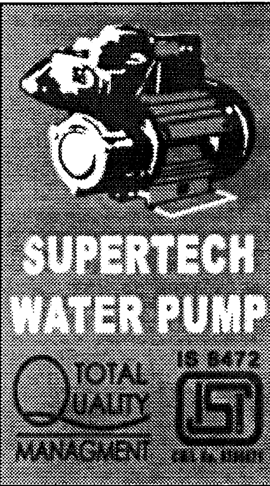
,११२७ **स्तरीय नेपालभाषा व्याकरण**। किपू : स्थानीय भाषा विकास उपसमिति, किपू नगरपालिका।

वज्राचार्य, फणीन्द्ररत्न (सं.),११२६ **चित्तधर 'हृदय'या जिगु जातः**। यँ : नेपालभाषा परिषद।

शास्त्री, शुकराज,१९८५ **नेपालभाषा व्याकरण**। कलकता : अम्बिका प्रसाद बाजपेयी।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर,११२० **नेपालभाषाया धातु क्वःछीगु समस्या : छगू अध्ययन**। यल : नेपाल मण्डलया ब्वँमा २।

'हृदय', चित्तधर ने.सं. १०७२ **नेपालभाषा गय् च्वयुगु** ? (स्वकःखुसी), यँ : नेपालभाषा परिषद

भिंगु व बांलागु लः सालेगु पम्प, एसी मोटर, हिटी सम्वन्धी सामान व मेमेगु बाथरूमया सामानया नितिं लुमंकादिसँ।

MINI HARDWARE STORE

Pyukha Marg,' Kathmandu

फोन : ४२५७९७६

नेपालभाषाय् माग्वः क्वःछिनाया खँ

● विष्णु चित्रकार

नेपालभाषाय् माग्वःया ब्वथला गुकथं जुइमाः धयागु खँय् ततमत क्यनाच्वंगु खनेदनि । परम्परागत भाय्लचंया कथं ला 'अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः' माआखः खत । थपिं संस्कृत भाय्या खःपहः (शुद्धता) कथं क्वःछिनातःगु जुल । खस नेपाली भासय् 'आ, ए, ऐ, ओ, औ, अं' फुक्क ताहाःन्वसः (दीर्घ) खः । थुकिया बिसकं चीहाःन्वसः (ह्रस्व) मदु । 'अ, इ, उ' स्वंगः जक चीहाः न्वसः जुल । 'अ' या ताहाःन्वसः कथं 'अः (अह)' व 'आ' यात कयातःगु दुसा 'इ' व 'उ'या ताहाःन्वसः कथं 'ई' व 'ऊ' दुगु जुल । नेपालभाषाय् 'आ' व 'ए'या न्वसः चीहाःन्वसः कथं दनाच्वंगु दु । थुकिइ ताहाःन्वसः व न्हासंथ्वःसः नं दुगु जुल । उकिं नेपालभाषाया पहः कथं थ्व माग्वःया भ्वःछुना पाय्छि खनेमदु। डा. कमल प्रकाश मल्लं नेपालभाषाय् मूमाग्वःया भ्वःछुना 'अ, आ, इ, उ, ए, ओ, अय्, आय् ।' [१] यानाः च्यागः दुगु खँ न्ह्यथनादीगु दु ।

डा. तेजरत्न कंसाकारं "नेपालभाषाय् मूल माआखः (अ, आ, इ, उ, ए, ओ) दु । थुकी /अय्/ व /आय्/ वार्णिक दृष्टिकोणं माआखः पुचः खः, अलय् उकीया उच्चारण न्ह्याबलें दीर्घ जुइ । मेगु माआखः ब्याक्कं ह्रस्व दीर्घया ब्यतिरेक दु । साथय् न्हासंथ्वइगु (नाशिक्यरंजन) व न्हासंमथ्वइगु (मौखिक) नं व्यतिरेक कायम जुइ । थ्व वर्गीकरण अनुसार भीगु भाषाय् १४ ह्रस्व दीर्घ व उलि हे न्हासंथ्वइगु माआखः दु ।" [२] धकाः कनादिल ।

डा. सुन्दर कृष्ण जोशीं मूमाग्वःया भ्वःछुना 'अ, आ, इ, उ, ए' न्यागः क्यनाः 'ओ' यात 'नेपालभाषाय् थ्व दु वा मदु धयागु खँय् भाषा शास्त्रीतय् दथुइ मतभेद दु ।' धकाः क्वथाय् दुने तयाः (ओ) क्यनादिल । [३]

भाजु रमापतिराज शर्मां 'अ, आ, इ, उ' प्यंगः हे जक मूमाग्वःया भ्वलय् लाः धकाः क्यनादिल । वय्कलं 'य' व 'ए' न्ववायेबलय् नाकं पाःगु सीमदु धकाः 'इ+अ=य' जूगलिं 'ए' यात मूमाग्वःया भ्वलय् दुथ्याकामदीगु खनेदु । [४]

भाजु इस्वरानन्दं न्हापा 'नेपालभासाय् मूगु माआखः खुगः जक दु । गथे - अ, आ, इ, उ, ए, ओ । .... छुं आखः तनाच्वंथाय् जक ताहाकय्क न्ववाइ । अन्याःथाय् जक अः, आः, ई, ऊ, ऐ, औ, अं छयलेवं गाः ।[५] धयादीसा लिपा वयाः वय्कलं 'अ, आ, इ, उ, ए' न्यागःयात जक मूमाग्वः कथं कायेमाःगु व माग्वःया भ्वःछुनाय् थमि चीहाः न्वसः, ताहाः न्वसः, न्हासंथ्वइगु चीहाःन्वसः (ँ) व न्हासंथ्वइगु ताहाःन्वसः (ं) दुथ्याकेमाःगु खँ न्ह्यथनादीगु दु । [६]

भाजु तुयुबहादुर महर्जनं 'नेपालभाषाय् मू माआखः न्यागः जक दु' धकाः 'अ, आ, इ, उ, ए'यात मूमाग्वःया भ्वलय् क्यनाः 'ओ' यात क्वथाय् दुने तयाः (ओ) क्यनादीसां 'बांलाक दुवाला स्वयेबलय् नेपालभाषाय् माआखःया भ्वःछुना थुकथं दु' धकाः थथे क्यनादीगु दु -

कुतःयात न्ह्यथनादिसे डा. कमल प्रकाश मल्लं 'माआखःया ल्याःचाः.........ल्याः खाय्‌गु धैगु गौण खँ खः । छु आधारय् ल्याः खाय्‌गु मूखँ खः ।'[७] धयादीगु खनेदु ।

भाजु इस्वरानन्दं नेपालभासाय् 'य' व 'व' मा-बा निता आखलय्‌सं दुथ्याइ। उकिइ'य''ए' लिसे सत्तिक लाइ। गथे, क्य-के, ख्य-खे, ल्य-ले, ब्य-बे, ...'व' व 'ओ' ज्वलिंज्वः । क्व-को, ख्व-खो, ग्व-गो, ध्व-धो, ... 'व' व 'ओ' नितां नेपालभासाय् चीहाकय्‌क न्ववाइ । उकिं 'व' व 'ओ' निगलय् थःत छिंगु छ्यले दु ।[८] धकाः च्वयादिल ।

थुकथं भाय्‌लचंमिपिसं नेपालभाषाय् माग्वः गुकथं ज्यनाच्वंगु दु धइगु खँय् दुवालेगु कुतः यानदीगु खयाः नं पूवंक दुवालाः क्वःछिइगु ज्या क्वःमचाःनिगु खनेदत । गुकिं यानाः नेपालभाषाया खःपहः(शुद्धता)या खँय् इलय् ब्यलय् थीथी न्ह्यसः दनाच्वंगु दु । अथे जूगुलिं नेपालभाषाया 'माग्वः'या झ्वःहनायात पाय्‌छिकथं क्वःछिइमाःगु थौंया आवश्यकता जूगु दु । उकिं हे थ्व खँय् सहलह ब्याकेत न्हापा जिं छपु च्वसु न्ह्यब्वयागु खः ।[९] छुं ई न्ह्यः थ्वया हे झ्वलय् मेगु छपु च्वसु नं पिदंगु दु ।[१०] थन जिं हानं छकः नेपालभाषाया माग्वःया खँय् ल्यनाच्वंगु अन्यौलतायात याकनं ज्यंकेमाःगु तायेकाः थ्व च्वसु न्ह्यब्वयागु जुल । हनेबहःपिं भाय्‌लचंमिपिं व मेपिं सकसिनं थ्व समस्या याकनं ज्यंकेत बांलाक च्यूताः तयेमाःगु खनेदु ।

थन न्हापां भाजु रमापतिराज शर्मा न्ह्यब्वयादीगु 'ए' व 'य' या खँय् छकः दुवाले । नेपालभाषाय् 'य' न्ह्यआखः जुयाः वइबलय् थ्व 'य' या न्वसः 'ए' थें न्ववाःसां अर्थ मपाइगु जूगुलिं 'य' व'ए' न्ववाये बलय् नाकं पाःगु सीमदु धकाः वय्‌कलं धयादीगु खनेदु । गथे, क्यने-केने, क्यले-केले, त्यये-तेये....। अथे जूसां उगु खँग्वःया रुपावली हिलेव खँग्वःया ख्वाः यचुक सीदइ । गथे'क्यने'या 'क्यं' जुइ 'कें' जुइमखु । 'क्यले'या 'क्यः' जुइ 'केः' जुइमखु । 'त्यये'या 'त्यः' जुइ 'तेः' जुइमखु। अथे हे 'देय्' या न्वसः'द्यय्' व 'मेय्' या न्वसः 'म्यय्' नं जुइ मखु । थुकथं हे 'ये' व 'य्' लिआखः जुयाः वइबलय् थमि न्वसः 'य' थें जुइ मखु । गथे, 'ल्यये'या न्वसः '**ल्यय**' व 'खेँय्'या न्वसः'**खेँय'**, 'छेँय्'या न्वसः'**छेँय**' नं मजू । उकिं 'य' व 'ए' या न्वसः छगू हे मखु धइगु सिइदत । अथे जूगुलिं नेपालभाषाय् 'ए' व 'य' या थःथःगु थाय् दु ।'ए'या न्वसः स्वतन्त्र अस्तित्व दुगु व छगू मात्रायागु जूगुलिं थ्वयात मूमाग्वलय् दुथ्याकेगु पाय्‌छि जुइगु खँ सकसिनं धइ थें वाः चायेकूगु जुल ।

थन न्वखंके माःगु छ्‌ता खँ नेपालभाषाय् अप्वः छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु 'य् व 'ये' या खँ खः । थपिं 'य् व 'ये' यागु न्वसः 'ए' हे खः । अथेनं नेपालभाषाय्'ए' स्वतन्त्र कथं च्वयेगु न्हापांनिसें यानावःयाच्वंगु मदुगुलिं थ्वया थासय् 'य्' व 'ये' थाय् स्वयाः छ्यलेगु यानावयाच्वंगु खः । नेपालभाषाया पहःकथं खँग्वलय् लिआखः माग्वः जुल धाःसा न्ह्यआखलं सालाः न्ववाइगु जूगुलिं 'ए' लिआखः जुयाः वइबलय् थीथी यासुया ख्वाः ज्वःलाकेत 'ये' च्वयेगु यानाच्वंगु दुसा मेःथाय् 'य्' च्वयेगु यानाच्वंगु दु । नेपालभाषाया यासुइ लिआखः कथं वइगु 'ये'या न्वसः 'य्'या थें हे जुइगु जूगुलिं यासुइ नं 'य्' हे च्वइपिं नं दनि । अथे जूगुलिं 'ए','य्', व 'ये' धयागु 'ए'या हे थीथी ख्वाः कथं नालेमाः । अझ थ्व 'ये' इकार व उकारया लिउने वलकि 'इ' नवायेगु व च्वयेगु तकं याः । अथे नं थमिगु न्वसः'य' या न्वसःनाप धाःसा गुगुंकथं नं ज्वःमलाः । गथे, नये-नय्, काये-काय्, बिये-बिइ, गुये-गुइ, त्यये-त्यय्, ख्याये-ख्याय्, च्वये-च्वय्, थ्वाये-थ्वाय् ......आदि ।

आः 'ओ' या खँय् छक्वः दुस्वये । नेपालभाषाय् संस्कृत भाय् व अंग्रेजी भाय्‌या न्वसुदापू कथंयागु म्हुतु ग्वःलाकाः कथुं सःपिकायेमाःगु 'ओ' ,'य' न्वसः मदु । नेपालभाषाय् थ्व 'ओ'नाप सतिगु न्वसः दुगु माग्वः धइगु 'वः' जक खः। थ्व 'व' माआखःया ताहाःन्वसः खः ।'व' न्ववायेत मे क्वय्‌या वाम्वलय् दिकाः म्हुतुं याउँक सः पिकाःसा गाः । थ्वया न्वसः नं चीहाः न्वसलं चाः । थ्व 'व', 'उ' व 'अ' ह्वनाः (उ+अ = व) ज्यनाच्वंगुलिं माग्वःया झ्वलय् दुथ्याःसां मूमाग्वलय् दुथ्याके धाःसा मछिं ।

छुं भाय्लचंमिपिसं 'अय्' व 'आय्'यात मूमाग्वःया झ्वलय् दुथ्याकेमाः तायेकादीगु दु । न्ह्यआखलं लिमाग्वःयात सालाः न्ववायेगु नेपालभाषाया पहःकथं गुगुं नं खँग्वलय् ल्यूनेया आखः माग्वः जुलकि छगः न्वसः थें खनेदइगु खः । उकिं 'अय्' व 'आय्' न्वसः बिसकं छगः न्वसः थें खने दयाः मूमाग्वलय् दुथ्याकेमाःगु तायेकूगु खः । थन थ्व 'अय्' व 'आय्' जक मखु नेपालभाषाय् थीथी माग्वः गुकथं ज्यनाच्वंगु व इमिगु आधार छु गथे दु ब्वथलाः स्वयेगु नं आवश्क जू ।

गथे, अइ(ऐ), आइ, इइ(ई), उइ, एइ,....अउ(औ), आउ, इउ(यु), उउ(ऊ), एउ(यौ).......।

'अय्' व 'आय्' या 'य्' या निर्माणया बिसकं स्वतन्त्र आधार दु । थ्व 'य्' गुगुं खँग्वलय् लिआखः कथं दुगु स, च, ज....न्वसः दुसुल धाःसा वा 'यासु' ज्यायेबलय् पिलुइगु खः । गथे,

माग्वः - थास-थाय्, कँस-कँय्, म्ह्याच-म्ह्याय्, ल्वच-ल्वय्, भ्वज-भ्वय्, बनज-बनय् ।

यासु - बांलाये-बांलाय्, याये-याय्, काये-काय्, नये-नय्.....।

उकिं नेपालभाषाय् 'य्'(ए) न्वसःया स्वतन्त्र अस्तित्व दुगु नालेमाः । अंग्रेजीइ 'ब' या न्वसः 'अ, आ, अय्, आय्' कथं ज्यनाच्वंगु व 'ब' यात मूमाग्वःकथं कयाः थ्वया थीथी न्वसःयात मूमान्वसः कथं नालातःगुलिं नेपालभाषाय् नं 'अय् व आय्' यात बिसकं छगू न्वसः कथं कयाः मूमाग्वलय् दुथ्याकेमाःगु कथंया तर्क खःसां नेपालभाषाय् माग्वः ज्यनाच्वंगु (निर्माण प्रकृया)यात स्वयेबलय् थमित 'माग्वःहना'य् दुथ्याकेगु पाय्छि खनेदु । थुकथं हे 'य, या, यु, व, वा' यात माग्वलय् दुथ्याकाः ''यय्, याय्, वय्, वाय्' यात 'माग्वःहना' या झ्वलय् दुथ्याकेमाःगु खनेदु ।

च्वय् न्ह्यथनागु खँयात ध्यानय् तयाः थन नेपालभाषाया 'माग्वःहना'या लिधंसा मालेगु कुतः न्ह्यब्वयागु जुल। नेपालभाषाया 'माग्वः'यात झ्वःहनेगु कुतः यानास्वयेबलय् 'मूमाग्वः' व 'माग्वः-माग्वःहना' कथं निब्वय् ज्यनाच्वंगु दु ।

न्हापांगु ब्वय् मूमाग्वःकथं न्यागः माआखः दुथ्यानाच्वंगु दु । इपिं खः, 'अ, आ, इ, उ, ए' । थपिं फुक्कया न्हासं थ्वइगु चीहाःन्वसः व न्हासंथ्वइगु ताहाःन्वसः नं ज्यनाच्वंगु दु । थुकथं नेपालभाषाय् मूमाग्वःया प्यंगू तगिं दुगु जुल । थुमित थुकथं न्ह्यब्वयेछिं ।

	१	२	३	४	५
१. **चीहाःन्वसः**	अ	आ	इ	उ	ए
२. **ताहाःन्वसः**	अः	आ	ई	ऊ	एः
३. **न्हासंथ्वइगु चीहाःन्वसः**	अँ	आँ	इँ	उँ	एँ
४. **न्हासंथ्वइगु ताहाःन्वसः**	अं	आं	इं	उं	एं

निगूगु ब्वय् थीथी माग्वः व माग्वःहना (ऋगिकतभच) दुगु जुल । थुकिं निगः वा निगः स्वयां अप्वः मूमाग्वः ह्वनाः पिज्वइगु न्वसःयात प्रतिनिधित्व याइ । थपिं निथीकथं ज्यनाच्वंगु दु ।

न्हापांगु 'इ' व 'उ' न्ह्यब्व जुयाः 'अ', 'आ' व 'उ' नाप ह्वनाः ज्यनाच्वंगु थीथी माग्वः । थपिं थुकथं ज्यनाच्वंगु दु ।

१. इ+ 'इ+अ=य, इ+आ=या, इ+उ=यु'

२. उ+ 'उ+अ=व, इ+आ=वा'

थुकथं 'य, या, यु, व, वा' नेपालभाषाय् माग्वः कथं ज्यनाच्वंगु जुल । थपिं नं न्हासंथ्वइगु सः, न्हासंमथ्वइगु सः कथं प्यतँय् ज्यनाच्वंगु जुल । थमित थुकथं न्ह्यब्वये छिं ।

	१	२	३	४	५
१. **चीहाःन्वसः**	य	या	यु	व	वा
२. **ताहाःन्वसः**	यः	याः	यू	वः	वाः
३. **न्हासंथ्वइगु चीहाःन्वसः**	यँ	याँ	युँ	वँ	वाँ
४. **न्हासंथ्वइगु ताहाःन्वसः**	यं	यां	युं	वं	वां

निगूगु, 'इ', 'उ' व 'ए' लिब्व जुयाः मूमाग्वः 'अ, आ, इ, उ, ए' व माग्वः 'य, या, यु, व, वा' नाप ह्वनाः ज्यनाच्वंगु 'माग्वःहना' जुल । थुमित थुकथं भ्क्वःहने छिं ।

	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१. +इ	अइ	आइ	इइ	उइ	एइ	यइ	याइ	युइ	वइ	वाइ
२. +उ	अउ	आउ	इउ	उउ	एउ	यउ	याउ	युउ	वउ	वाउ
३. +ए	अए	आए	-	-	एए	यए	याए	-	वए	वाए

थुकथं नेपालभापााय् माग्वः भ्किब्वय् ब्वज्यनाच्वंकथं भ्किगः माग्वःया प्यतँ व भ्किगः माग्वःया 'इ, उ, उ(य्)' नाप ह्वनाः दुगु माग्वःहनाया स्वतँ व भ्किगः माग्वःया न्हासंथ्वःसः नाप 'इ, उ, ए (य्)' ह्वनाः दुगु स्वतँ यानाः भ्कितँ दुगु जुल । अलय् नेपालभाषाय् माग्वःया ल्याःचाः कायेमाल धाःसा भ्किगः माग्वः भ्कितँय् ब्यानाच्वंकथं सछिगः दइगु व खुगः न्वसः ब्याये मफुगु लिकायेबलय् गुइप्यंगः (९४) माग्वः दुगु जुल । थमिगु धलः (तालिका) थुकथं दु ।

च्वय् न्हयथनागु धलकय् दुथ्याःगु 'माग्वः हना' या छुं छुं न्वसः च्वज्या् थीथीकथं च्वयावयाच्वंगु दु । सामान्यकथं देवनागरी लिपिइ छगः आखलं च्वये ज्याछिंगु न्वसःयात नांग्वलय् (संज्ञाय्) छगः आखः छ्यलाः च्वयेगु व यासुइ जूसा निगः आखः छ्यलाः च्वयेगु यानावयाच्वंगु दु । थुकथं ताहाःन्वसः कथं चगः आखः छ्यलिइबलय् भचा तिसः व चाःगु न्वसः पिदनिइगु व चीहाः न्वसः कथं निगः आखः छ्लिइबलय् भचा क्यातुसः वा नायू सः पिदनिइगु खः ।

	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१.	अ	आ	इ	उ	ए	य	या	यु	व	वा
२.	अः	आ	ई	ऊ	एः	यः/यो	याः	यू	वः/ओ	वाः
३.	अँ	आँ	इँ	उँ	एँ	यँ	याँ	युँ	वँ	वाँ
४.	अं	आं	इं	उं	एं	यं	यां	युं	वं	वां
५.	अइ/ऐ	आइ	इइ/ई	उइ	एइ	यइ/यै	याइ	युइ	वइ/वै	वाइ
६.	अउ/औ	आउ	इउ/यु	उउ/ऊ	एउ	यउ/यौ	याउ	युउ/यू	वउ/औ	वाउ
७.	अए/अय्	आए/आय्	-	-	एए/एय्	यए/यय्	याए/याय्	-	वए/वय्	वाए/वाय्
८.	अँइ/ऐँ	आँइ	इँइ/इं	उँइ	एँइ	यँइ/यैँ	याँइ	युँइ	वँइ/वैँ	वाँइ
९.	अँउ/औं	आँउ	इँउ/युँ	उँउ/उं	एँउ	यँउ/यौं	याँउ	युँउ/युं	वँउ/औं	वाँउ
१०.	अँए/अँय्	आँए/आँय्	-	-	एँए/एँय्	यँए/यँय्	याँए/याँय्	-	वँए/वँय्	वाँए/वाँय्

नांग्वः(संज्ञा) :

ऐँ - कैंची (कँइचि), मैं (मँइ),
ई - की (किइ), जी (जिइ,)
ऊ - खू (खुउ), तू (तुउ),
उं - कुं (कुँउ), चुं (चुँउ),
औ - धौ (धउ), पौ (पउ),
औं - थौं (थँउ), औंसि (अँउसि),
इं - इंचा (इँइचा), नकिं (नकिँइ)
ऐ - कै (कइ), खै (खइ),

यासु (क्रिया) :

o ' + - ख्युं (ख्युँउ), ल्युं (ल्युँउ)
अइ - कइ (कये), खइ (खये)
इइ - किइ (किये), जिइ (जिये)
उउ - खुउ (खुये), जुउ (जुये)
उँउ - कुँउ (कुने), थुँउ (थुने)
इउ - किउ (किये), बिउ (बिये)
इँउ - खिँउ (खिँने), सिँउ (सिने)

थुकथं हे 'य'या ताहाःन्वसः 'यः' व 'यो' अलय् 'व'या ताहाःन्वसः 'व' व'ओ' निथीकथं च्वयेगु याः । च्वय्या धलकय् 'ई, इं, ऊ उं, युँ, युं, यू' च्यागू न्वसः निथाय् निथाय् ब्यानाच्वंगु दु । गथे,

१/८ यु = ६/३ यु ,	२/८ यू = ६/८ यू
२/३ ई = ५/३ ई,	४/३ इं = ८/३ इं
२/४ ऊ = ६/४ ऊ,	४/४ उं = ९/४ उं
३/८ युँ = ९/३ युँ ,	४/८ युं = ९/८ युं

थथे हे थ्व धलकय् दुथ्याःगु 'यउ, याउ, युइ,.....थें ज्वःगु छुंछुं आखः नेपालभाषाया खँग्वलय् बांलाक ज्यनाच्वंगु खने मदुसां नेवाः न्वसलय् ब्यानाच्वंगु दु वा ब्याये फुगु स्थिति खनेदु । गथे, ज्यउ, न्याउ, त्युइ.....' आदि । च्वय् न्ह्यथनागु च्यागू न्वसः नं तिसः जुइबलय् वा तिसः 'कथं पिदनिइबलय् न्वसःजक निथाय् निथाय् ज्वःलाःगु खनेदुसां क्यातुसः कथं पिदनिइबलय् धाःसा थ्वया बिसकं हे न्वसः खने दयाच्वंगु दु । थुकथं नेपालभाषाया मागवःयात ब्वथलेबलय् थ्व धलकं नेपालभाषाया मागवःया स्तरियतायात न्ह्यब्वये फइगु खनेदु ।

नेपाःया मौलिक संवत
नेपाल संवतयात राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु
लसताय् सकलसितं
भिंतुना
द्यछाना च्वना ।

विशाल बजार कम्पनी लि.
Bishal Bazar Company Limited
पोष्ट बक्स नं. ४५६५, शुक्रपथ, काठमाडौं, नेपाल
फोन : ४२२८३६३, ४२४२१८५, ४२२२४२३
फ्याक्स: ९७७-१-४२४८८९३

छिकपिनिगु सेवा हे जिमिगु गौरब
विश्वसनीय यात्राया निर्ति जिपिं सदां
छिकपिनिगु
न्ह्यःने दनाच्वने
थ्व हे जिमिगु प्रतिवद्धता

アジア旅行社
ASIA TRAVEL BUREAU P. LTD.
G.P.O. BOX 7417, Kantipath, Kathmandu, Nepal
Tel. : (01) 4240578, 4245530
Fax : 977-1-4220539
E-mail : atb@wlink.com.np www.asianepal.com

नेपालभाषा साहित्य संस्कृति संरक्षण - सम्वर्द्धन यायृगु
तातुनाः पिदंगु
नेपालभाषा (जर्नल)
थथे हे न्ह्याब्लें अनुसन्धानमूलक जुयाः पिदना च्वनेफयमाः ।

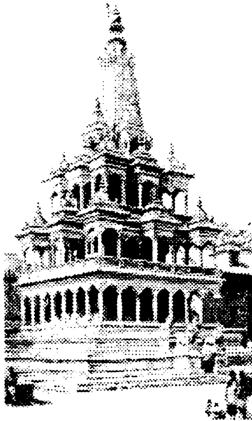
भिन्तुना

श्री दिगुख्यः गुथि
पकनायृघः, येँ ।

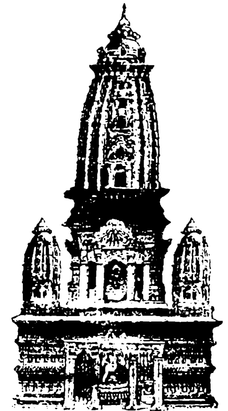

पुर्खाया सम्पत्ति ल्यंकेगु झीगु मंकाः दायित्व खः
झी सकलें मुनेनु । झीगु सम्पदा झीसं ल्यंकेनु ।।

विश्वया न्हाय् जुयाच्वंगु यल देय्या धार्मिक, सांस्कृतिक व
जीवित संस्कृतियात ल्यंकेगु निर्तिं
यल उपमहानगरपालिका न्ह्यज्याय् धुंकल थुगु ज्याय्
सकल नगरबासीयात ग्वहालि यायृत व झीगु सभ्यतायात
विश्वया न्ह्यःने ब्वयृगु ज्याय् छप्पं छधी जुयाः न्ह्याः
वनेत आह्वान यानाच्वना

यल उपमहानगरपालिका

पुल्चोक, यल

नेपालभाषाय् शोधप्रबन्धपाखें स्नातकोत्तर ज्याभ्वः (डिग्री बाइ डिजर्टेशन)

● निजिरोस श्रेष्ठ

१. न्ह्यखँ -

नेपालभाषाया प्राध्यापन आइ .ए. तगिनय् नेसं १०८० निसें मूल विषयकथं मानविकी व मातृभाषाकथं दक्व अध्ययन संस्थानया इण्टरमिडियत तगिनय् दुथ्यात । थथे नेसं १०८२ स मूल विषयकथं नेपालभाषा कयाः पास जूपिं दय्वं व हे दँय् बी.ए. तगिनय् नं नेपालभाषा मूल विषयकथं प्राध्यापन जुल तर नेसं १०८५ स बी.ए. तगिनय् नेपालभाषा मूल विषयकथं पास जूपिं दुसां नं एम.ए. तगिनय् नेपालभाषय् मूल विषय मदुगुलिं पास जुयावःपिनि ब्वने मखन ।

नेपालभाषा एम.ए. तगिं ब्वने दय्केया नितिं नेसं १०८९ (२०२६) पाखे त्रि.वि.इ नेपालभाषा विषयया विषयया 'बोर्ड अफ स्टडिज' पाखें यक्व कुतः जूगु खः । डा. कमलप्रकाश मल्लजुं धयादीकथं उगु इलय् नेपालभाषा एम.ए. या निंति. पाठयपुस्तक व पाठय्क्रम दय्केगु ज्याभ्वः जुल । भाषा सम्बन्धी विभिन्न 'बोर्ड अफ स्टडिज' य् तय्गु संयुक्त मुँज्या जुल । अनं नेपालभाषा एम.ए. तक ब्वने दइगुया निंति. स्वकिृति नं बिल । २०२६/६/१९ खुन्हु थुकिया मुँज्या जुल । थ्व दिनय् मुँज्याय् भ्राःपिं फुक्कपाखें सकारात्मकहे खँ वल । तर उगु इलय् नेपाली विभागया विभागाध्यक्ष ताराप्रसाद जोशीं नेपालभाषा एम.ए. तगिंया नितिं ल्वःगु ग्यसु दंगु सफू , पाठयक्रम हे मदुनि धकाः विरोध याःगु कारणं यानाः नेपालभाषा ब्वने मंत । एम.ए ब्वनेत इच्छुकपिं विद्यार्थी फुक्क आशां द्यात । थुकिंयानाः मूल विषय कयाः ब्वनकि डिग्री ब्वने खनी मखु धकाः नेपालभाषा मूल विषय कयाः ब्वने दय्क-दय्कं विद्यार्थीपिंसं बी.ए. तगिनय् थ्व विषय कयाः मब्वन ।

अनं लिपा २०३३ सालय् उथाय्या नेपालभाषा शिक्षण समितिया अध्यक्ष डा. सुन्दर कृष्णंजोशीजुं नेपालभाषा एम.ए. तगिं चाय्केत तस्सकं लिपा लाःगु खँय् बः बियाः डीन कार्यालययात पौ छ्वयादिल । अथेहे थीथी क्याम्पसपाखें विद्यार्थी वर्गपिन्सं, शिक्षक, साहित्यिक वर्गलिसें सहलह ब्याकाः डेलिगेशन पौ च्वयाः नेपालभाषा याकनं तय्त इनाप यात । (नेपाल ऋतु पौ दँ ४५, ल्याः ८५)थुपिं हे प्रस्तावयात कयाः लिपा विद्या परिषदया वैठकय् सल्लासाहुति जुल । उगु विद्या परिषदया सर्व सम्मतिं थत्थेंया नितिं शोधप्रबन्ध च्वयाःनि २०३३ असार २६ गते मा.सा.अ.स. विषय परिषदया बैठकं २०३३ वैसाख १५,१६,१८ गते या मानविकी गोष्ठीया विशेषज्ञ पिनिगु सल्लाह अनुसार नेवारी व मैथिली 'डिग्री बाइ डिजर्टेशन' बीगु, लिपा नियमित कक्षा संचालन याय्गु खँ क्वःजित ।

२. स्नातकोत्तर व्यवस्थापन -

त्रि.वि.वि. मानविकि तथा सामाजिक अध्ययन संस्थापाखें नेसं १०९७ (२०३४) निसें शोधप्रबन्ध च्वयाः नेपालभाषा व मैथिली विषयलय् डिग्री बाइ डिजर्टेशन यानाः स्नातकोत्तर काय् दइगु व्यवस्था जुल । थ्व हे व्यवस्थाअनुसार त्रि.बि.या डिग्री वाइ डिजर्टेशनया विद्यार्थी ल्याज्याया नितिं थी थी नियमत दय्कल ।

२.१ त्रि.वि.या विनियम (२३.२) अनुसार स्नातक तहलय् दोस्रो श्रेणी तक वःपिं जक योग्य भाःपिना शोध प्रबन्धया नितिं काय्गु व्यवस्था जुल ।

२.२ थे हे (२३.३) या उपदफा ३ अनुसार शोधार्थी त लिखित वा मौखिक परीक्षाय् उतीर्ण जूपिं जक काइगु व्यवस्था जुल ।

थथे न्हापांगु व दोश्रोया निगू पुचलय् थ्व व्यवस्था जुल धाःसा लिपा यक्व विरोध वःगुलिं नियम संशोधन यानाः नेपालभाषाया विद्यार्थीतय्त अप्वः अवसर बीगु नीति कयाः तृतीय श्रेणी उतीर्ण जूपिं नं थुकी योग्य भाःपिना काय्गु यात ।

थुकिया नितिं लिखित व मौखिक परीक्षा नं बी म्वाय्क निवेदन तःवपिं फुक्कसित काय्गु व्यवस्था यात ।

२.३ डिग्री बाइ डिजर्टेशन यानाः शोधकार्य याःपिं बिद्यार्थी राष्ट्रिय विकास सेवाय् नं अनिवार्य सम्मिलित जुइमागु जुल ।

२.४.१ अनुसन्धान कमिटिया गठन

थुकी ज्या याय्या निंतिं स्वम्ह सदस्यया छगू रिसर्च कमिटी गठन याय्गु विषय समितिया अध्यक्ष, रिसर्च समितिया पदेन सदस्य व मेपिं निम्ह सदस्यत सम्वन्धित अध्ययन संस्थानया डीनज्युं मनोनीत याइ । थुपिं स्वम्ह मध्ये छम्ह रिसर्च कमिटिया अध्यक्ष जुइ । साहित्य विषय PHD वा नेवारी साहित्यया यानाः (कमसेकम) थ्यंमथ्यं १२ दँया अनुभव दुपिं जक अध्यक्ष जुइ दइ ।

२.४.२ उम्मेदवारया योग्यता

त्रि.वि.वि. वा त्रि.वि.वि.पाखें मान्यता बियातःगु विश्वविद्यालयं साहित्य मूल विषय कयाः स्नातक तह पास यानातःपिसं दरखास्त बी दइगु ।

२.४.३ भर्ना जुइत दरखास्त व ल्यज्याया निंतिं नियम

क) उम्मेदवारं थःगु योग्यता व थःत यःगु विषय प्रष्ट जुइक सिनेप्सिस नापं रिसर्च कमिटिया नामय् दर खास्त बीमाः । दरखास्त रिसर्च कमिटिं स्वीकृत जुलधाःसा उम्मेदवारं सुपरभाइजरया सिफारिसय् माःगुकथं मेगु क्लासय् च्वनाः अध्ययन याय् माली । थ्व क्लास हाल चले जूगु अंग्रेजी, नेपाली, हिन्दी, संस्कृत आदिलय् च्वनाः ब्वनेमाः । हाकनं अथे हे आवश्यक जूसा नेवारीया अलग्ग क्लासया ब्यवस्था याय् फै ।

ख) शोध प्रवन्ध शुरु याय् न्ह्यो उम्मेदवारं न्हापा ब्वनाः पास मयानिगु जूसा हाल अंग्रेजी वा नेपाली चले जुयाच्वंगु Methodology या ५ क्रे.आ.या क्लासय् च्वनाः हाजिरी (औसत) पुरा याय्माः

ग) यदि अनुसन्धान कमिटिया सुझावकथं उम्मेदवारपिंसं ब्वने चाहे जूगु विषय त्रि.वि. वा देया निंतिं उपयोगी, नेवाः साहित्यया विकास निंतिं (सहायक सिद्ध) ज्याख्यले दुइगु जूसा व उम्मेदवार उकिया

निंतिं योग्य खनेदःसा व उकिया निंतिं माःगु सामान व सुविधा नं तुरुन्त बन्दोवस्त याय् फःसा छम्ह सुपरभाइजर व निम्ह दक्षया रेखदेख वा निर्देशनय् शोध प्रवन्ध च्वकेत ल्यइगु बन्दोवस्त जुल ।

३. शोधार्थी ल्यज्याः

३.१. २०३४-३५ शैक्षिक वर्ष

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकि तथा सामाजिक अध्ययन संस्थापाखें नेपालभाषा व मैथिली विषयया निंतिं डिग्री बाइ डिजर्टेशन यानाः स्नातकोत्तर याय् दइगु व्यवस्था क्वःछिनाः २०३४/६/११ य् दरखास्त आह्वान यानाः गोरखापत्रय् दकले न्हापांगु सूचं पिहाँ वःगु खः ।

उम्मेदवार

व हे सूचं कथं नेपालभाषाय् डिग्री काय्या निंतिं जम्मां ६४ सियागु दरखास्त दुहाँ वल । तर २०३४/८/२६ खुन्हु प्रवेश परीक्षा जूबले २९ म्ह जक परीक्षाय् सम्मिलित जुल । थुपिं मध्ये २०३४/१०/१२ या गोरखापत्रय् क्वय् बियातःपिं झिम्ह पासजूपिं विद्यार्थी व न्याम्ह मेपिं वैकल्पिक उम्मेदवारया नां पिहाँ वल । २०३४ साल माघे सेमेष्टर निसें संचालन जूगु नेपालभाषा डिग्री बाई डिजर्टेशनया विद्यार्थीपिनिगु नां,

इमिगु शोध प्रबन्धया विषय, शिर्षक व व्यवस्था जूगु कथंया सुपरभाइजरया छसिंकथं धलः- थुकथं दु -

१) कृष्ण सुन्दर मल्ल -नेपालभाषाया न्हूगु कविताया अध्ययन माणिकलाल श्रेष्ठ

२) भूषण प्रसाद श्रेष्ठ - नेपालभाषाया स्वभाव ईश्वरानन्द श्रेष्ठचार्य

३) बुद्धरत्न शाक्य - धुस्वाँया उपन्यासय् नारी भावना - सुन्दर कृष्ण जोशी

४) पद्मा सुन्दरी श्रेष्ठ - चित्तधर ह्रदयया बाखंया अध्ययन - रत्वध्वज जोशी

५) कमला नेवाः - नेपालभाषा साहित्य धर्मोदय पत्रिकाया देन - सत्यमोहन जोशी

६) शार्मिष्ठा जोशी - नेपालभाषाया आधुनिक निबन्धया समीक्षात्मक अध्ययन - काशीनाथ तमोट

७) अमृत रत्न तुलाधर - नेपालभषाया पुलांगु कविताया अध्ययन - जनकलाल वैद्य

८) सानुकाजी महर्जन - नेपालभाषाया आधुनिक समस्या मूलक नाटक - कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान

९) माधवलाल प्रधान - नेपालभाषाया आधुनिक नाटक सम्वाद - माधवलाल कर्माचार्य

१०) मन्जु मास्के - नेपालभाषाय् मिसा च्वमिपिनि देन - प्रेम बहादुर कसा : ।

मानविकी तथा सामाजिक अध्ययन संस्थान पाखें प्रकाशित २०३४/६/११ या डिग्री बाइ डिजर्टेशन सम्बन्धी गोरखापत्रय् व्यूगु सूचंकथं थुकिया व्यवस्था २०३४ श्रावण सत्रंनिसें जुइगु उल्लेख जूसां उकिया सम्बन्धीत ज्या यायां हे लिबानाः ३०३४ माघं सत्र.निसें तिनि शुल्क पुलेगु व्यवस्था जूगुलिं न्हापांगु समुहया विद्यार्थीपिं २०३४ माघया सत्रनिसें भर्ना जूगु ल्याः तःगु खः ।

३.२. २०३५-०३६ शैक्षिक वर्ष

डिग्री बाइ डिजर्टेशनया निंतिं नेवारी विषयलय् दाश्रो समूह २०३५ श्रावण सत्रय् इलय् हे शुरु जुल । थुकिया निंतिं २०३५/४/१२ या गोरखापत्रय् दर्खास्त आह्वान यात ।

उम्मेदवार

२०३५/५/१२ गते गोरखापत्रय् पिहाँवःगु सूचंकथं नेवारी विषयलय् डिग्री बाइ डिजर्टेशनया निंतिं धयाः तःगु इलय हे ३० म्हेसियागु दरखास्त वल । तर २०३५/५/१ या प्रेवश परीक्षा जूबले २७ म्ह जक सम्मिलित जुल । न्हापांगु व्याय्चया प्रवेश परीक्षाधुकाः छब्वलं हे पास जुपिं विद्यार्थीत भर्ना काल धाःसा निकःया पालय् डीन कार्यालया निर्देशन कथं अन्तर्वार्ता नं काय्गु व्यवस्था जुल । थ्व हे व्यवस्था कथं २०३५/५/१९ गते अर्न्तपवार्ताया

निंतिं १३ जना विद्यार्थीपिनिगु नांया धलः गोरखापत्रय् पिहाा वल । अर्न्तवार्ताया जुइधुंकाः अर्न्तवार्ता समितिं अनुसन्धाता विद्यार्थीपिंके दय्माःगु आधारभूत ज्ञानया आधारय् थ्व वर्षय् खुम्हेसित प्रवेश बीगु निर्णय यानाः २०६५/६/१ य् गोरखापत्रय् नां पिदन । पास जूपिं विद्यार्थी नां, विषय व गाइडया धलः क्वय् छसिंकथं वियागु दु -

१) रामबहादुर श्रेष्ठ - नेपालभाषाया वाखँने नेवाः समाजया चित्रण - सुन्दरकृष्ण जोशी
२) केशरमान ताम्राकार - नेपालभाषाया प्रकाशित निबन्धय् छपुलु - कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान
३) सृजना प्रधान - नेपालभाषाया उपन्यास नायिका चित्रण - काशीनाथ तमोट
४) पुष्पानन्द शाकय - दोलखा भाय् नेपालभाषाया छकचा - अयोया प्रसाद प्रधान
५) हरिराम श्रेष्ठ - हेमलाल जोशीजुया नाटक छगू अध्ययन - मोहन हिमांशु थापा
६) केशव कुमार सायमी - नेपालभाषाया प्रकाशीत निबन्धय् छपुलु - रत्नध्वज जोशी ।

३.३. २०३६-०३७ शैक्षिक वर्ष

डिग्री बाइ डिजर्टेशनया निंतिं स्वंगूगु समूह २०३६ य् काःगु खने दु । थ्व स्वंगूगु ब्याचय् न्हापाया नियमयात संशोधन यानाः थुकि दरखास्त ब्यूपिंत लिखित व मौखिक परीक्षा बी म्वाय्कल । अले दोश्रो उतिर्ण जूपिंसं नं दरखास्त तय् दय्कूगुलिं तेश्रो वर्षय् दरखास्त व्यूपिं सकसितं भर्ना काय्गु व्यवस्था जुल । दरखास्त तःपिनि नां, विषया थुकथं दु -

१) मदनकृषण श्रेष्ठ - लोकगीत - सत्यमोहन जोशी
२) तुलसीलाल सिंह - नेपालभाषाय् प्रकाशीत माहाकाव्य - काशीनाथ तमोट
३) वेलमाया ताम्राकार - सुगत सौरभ छगू परिचय - काशीनाथ तमोट
४) इन्दिरा प्रधान - भाषा र साहित्य - काशीनाथ तमोट
५) मंगाल जोशी - नेपालभाषा उपन्यास साहित्यय् - पुष्प बहादुर चित्रकार
६) भरतनारायण मानन्धर - सिद्धिदास व तत्काल साहित्य - सुन्दरर्कष्ण जोशी
७) हरिराम श्रेष्ठ - काव्य विषय - नर्मदेश्वर मान प्रधान
८) शारदा मुनी वज्राचार्य - निबन्ध - कृष्ण बहादुर श्रेष्ठ
९) इन्दु जोशी - भाषा र साहित्य - रत्नध्वज जोशी
१०) अपर्णा प्रधान - बाखं साहित्य र नेपालभाषा उपत्यका दुने व पिने - पूर्णदास श्रेष्ठ
११) मदनकृष्ण जोशी - लोकगीत - धूस्वां साय्मि
१२) खगेन्द्र चुडामणि - श्री चित्तधर ह्रुदयया बाखंया परिचय - पूर्णबहादुर श्रेष्ठ
१३) नारायण बहादुर नकःमि - नेपालभाषाया उपन्यासय् बुरा पात्र - पुष्प बहादुर चित्रकार
१४) जयन्तबहादुर श्रेष्ठ - कवि सिद्धिचरणको काव्य साधनया - सुन्दर कृष्ण जोशी
१५) सरिता मानन्धर - न्ह्नांच्वंगु मखु मनां च्वंगु नेवाः जातिया किचः साय्मि खलः - धूस्वां साय्मि
१६) कमल राज वज्राचार्य - पं श्री निष्ठानन्द वज्राचार्यया भाषा विकासया निम्ति योगदान - लक्ष्मीभक्त जोशी
१७) केशरी तुलाधर - नेपाल लोक म्येया दुने नेवाः संस्कृति - खड्गमान मल्ल

१८) शान्ती मानन्धर - प्रचलित नेपाल लिपि र नेपालभाषा एक अध्ययन - हेमराज शाक्य
१९) अमरबहादुर श्रेष्ठ - कवि सिद्धिदास चरणको काव्य साधनमा - इन्द्र माली
२०) अष्टराज बज्राचार्य - सीतु पत्रिकाया बाखं - आशाराम शाक्य
२१) हरिगोविन्द श्रेष्ठ - नेपालभाषाया दुने दुग भाव पक्षया विश्लेषणात्मक अध्ययन - जनकलाल बैद्य
२२) पुष्पराज वज्राचार्य - रमशेखरज्यूको साहित्यिक देन - पूर्णवहादुर वैद्य
२३) प्रेमकाजी शाक्य - काठमाडौं उपत्यकाय् नेवाःतय् संस्कृति - पुण्यरत्न वज्राचार्य
२४) कृष्ण श्रेष्ठ - श्री रत्नध्वज जोशीको निबन्ध सम्बन्धमा - नीलवीर सिंह कंसाकार
२५) शंकर नारायण जोशी - भाषा व साहित्य - जनकलाल वैद्य
२६) सरस्वती भक्त श्रेष्ठ - नेपालभाषा साहित्य - मोहन हिमांशु थापा
२७) वद्रीनारायण मानन्धर - नेपालभाषाया उपन्यासय् मिसा पात्र - पुष्पबहादुर चित्रकार
२८) ललितमान शाक्य - नेपालभाषाको साहित्य बारे - कृष्णचन्द्रसिं प्रधान
२९) जगन्नाथ मास्के - नेपालभाषा ख्यालः साहित्य - माणिकलाल श्रेष्ठ
३०) अशोक रत्न शाक्य - उपन्यास, लेख, साहित्य - जगदीश चित्रकार
३१) कृष्णलाल जोशी - श्री पूर्ण पथिकज्यू, श्री राम शंखरज्यू र श्री केशवलाल कर्माचार्यज्यूको कथाहरु - आशाराम शाक्य
३२) कपिलमुनी वज्राचार्य - नेपालभाषा वाखंया च्वमि भाजु श्री पूर्णदास श्रेष्ठ, भाजु श्री पुर्ण दास श्रेष्ठ, भाजु श्री पुर्ण पथिक - खड्गमान मल्ल
३३) प्रभा जोशी नेपालभाषा साहित्यय् निवन्धकार प्रेमवहादुर कंसाकारया निवन्ध विधा - नीलवीर सिंह कंसाकार
३४) गोविन्द वहादुर श्रेष्ठ - समालोचनात्मक - रत्नध्वज जोशी
३५) इला वैद्य - नेपालभाषाया न्हू बाखनय् चरित्र चित्रण अथवा नेपालभाषाया बाल साहित्य - पुष्परत्न वज्राचार्य
३६) अमृत रत्न तुलाधर - निवन्धया विश्लेषनात्मक अध्ययन - खड्गरत्न वज्राचार्य
३७) अमिर गोपाल प्रधान - वाखं साहित्य, नेपालभाषा दुने व पिने - ईश्वरानन्द श्रेष्ठचार्य
३८) द्वारिका प्रसाद जोशी - भाषा व साहित्य - ईश्वरानन्द श्रेष्ठचार्य
३९) प्रयागमान कायष्ठ - नेपालभाषा उपन्यासया पृष्ठभूमि व प्रकृती - जगदीश चित्रकार
४०) हरिशरण चखुं - नेपालभाषाया उपन्यासकार रुपय् धुस्वां सायमि - जगदीश चित्रकार ।

४. संचालन -

प्रवेश परीक्षाय् सम्मिलित जुयाः उतीर्ण जुइधुंकाः विद्यार्थीं यायमाःगु ज्याखँ थुकथं जुल -

४.१. अनुसन्धान प्रविधि गोष्ठी - उतीर्ण जुइधुंकाः विद्यार्थीपिंसं माः तथा सा.अ.सं.पाखें संचालन याइगु अनुसन्धान प्रविधि गोष्ठी भाग कयाः प्रमाणपत्र काय् माःगु व्यवस्था जुल ।

थ्व हे व्यवस्थाकथं दकले न्हापांगु समूहया विद्यार्थीपिंसं २०३४ फाल्गुण १५ निसें चैत्र २ गते तक गोष्ठी सफलतापूर्वक भाग काःगु खने दु ।

४.२. अनुसन्धान प्रस्ताव - अनुसन्धान प्रविधि गोष्ठी ज्ञान कयागु आधारय् विद्यार्थी थःपिनिगु अनुसन्धान विषयलय् अनुसन्धान प्रस्ताव क्वःछिनातःगु इलय् हे पेश याय्माःगु व्यवस्था जुल ।

४.३. अनुसन्धान-निर्देशकया व्यवस्था - अनुसन्धान प्रस्ताव पेश याय्धुंकाः विद्यार्थीतय्गु अनुसन्धान क्षेत्रयात विचाः यानाः अनुसन्धान निर्देशक व निम्ह निम्ह दक्ष (एक्सपर्ट) बीगु व्यवस्था जुल ।

४.४. सहायक पुस्तक सूची - अनुसन्धान समितिया निर्देशानुसार गाइदपिंसं विद्यार्थी अध्ययन याय्माःगु सफू व पत्रपत्रिकातय्गु धलः सिफारिस यानाः छ्वय्माःगु व्यवस्था जुल ।

५. कार्यक्रम -

नेपालभाषा डिग्रीबाइ डिजर्टेशन याय्त अनुमति प्राप्त जूपिं विद्यार्थीपिंसं याय्माःगु कार्यक्रम थुकथं तल ।

५.१. वाःया छकः क्याम्पसय् सम्पर्क तय्गु ।

५.२. गोष्ठीया निंतिं गोष्ठीपत्र तयार याय्गु ।

५.३. गोष्ठीपत्र पाठ यानाः छम्हसिनं मेम्हेसित टिका टिप्पणी यानाः सुझाव बीगु ।

५.४. अथे हे नेपालभाषा विषयलय् विद्यावारिधि उपाधिया निंतिं शोधकार्य याय्गु इच्छा दुपिं उम्मेदवार पिनि छम्हसिया स्वंगू थीथी लेखया मुल्यांकन यानाः प्रस्तुत याय्गु ।

५.५. हरेक लेखय् २५०० निसें ३००० तकया शब्द दय्केमाः

५.६. आवश्यक थीथी सफू व पत्रपत्रिकात स्वय्गु ।

६. अभिलेख गोष्ठी -

६.१. व हे व्यवस्थाकथं मिति २०३५/१/२३ गते नेपालभाषाया गोष्ठी डिग्री बाइ डिजर्टेशन याःपिं १० म्ह मध्ये ५ म्हेसिनं अग्रलेख प्रस्तुत याःगु खः । थ्व न्हापांया समूहया न्हापांगु अग्रलेख गोष्ठी खः ।

६.२. मिति २०३५/२/१४ या निगूगु अग्रलेख गोष्ठी डिग्री बाइ डिजर्टेशनया मेपिं न्याम्ह विद्यार्थी थःथपिनिगु अग्रलेख प्रस्तुत याःगु खः ।

६.३. अथे हे २०३५/८/३ य् डिग्री बाइ डिजर्टेशन २०३४ या विद्यार्थीपिंसं प्रस्तुत याःगु स्वंगूगु अग्रलेख गोष्ठी नेपालभाषा डिग्री बाइ डिजर्टेशनया दोस्रो साउने सत्रया (२०३५-२०३६) ४म्ह विद्यार्थीपिंसं नं थःथगु अग्रलेख प्रस्तुत याःगु खः । उकिं थ्व गोष्ठी २०३४ या स्वंगूगु जूसां २०३५ या चाहिं न्हापांगु गोष्ठी जुल ।

७. प्रस्तुति -

७.१. शोधार्थी ज्या पूवंके धुंकाः शोध प्रस्तुत याइबले याय्माःगु व्यवस्था

- क) शोधपत्र टाइप यानाः वा छापे यानाः स्वंगू कपी बुझे याय्गु ।
- ख) थःम्ह च्वयागु विषयया रुप व अवधि उल्लेख यानाः ३०० शब्दं अप्वः मयासें शोधपत्रया सारांश बीगु ।
- ग) सुपरभाइजरं संतोषपूर्वक ज्या याःगु खः धकाः सोधार्थी सिफारिस काय्मागु जुल ।

७.२. डिग्री बाइ डिजर्टेशनया अध्ययन सिमधय्कं मेगुलि डिग्री काय् मदु ।

७.३. भर्ना जूगु मितिं न्यादँया दुने शोधपत्र बुझे याय्माः ।

७.४. शोधप्रबन्धया माध्यम नेपालभाषां हे जुइमाः ।

८. शोध प्रवन्धया थालनी व कार्य सम्पादन

८.१. शोध-प्रवन्धया निंतिं ल्यःपिं उम्मेदवारं Methodology क्लास काय् धुंकाः सुपरभाइजरया सिफारिसय् मेगु क्लास नापं माःकथं उपस्थित जुयाः अध्ययन याय् धुंकाः सुपरभाइजरया निर्देशनय् प्यंगू सेमेस्टर तक शोध-प्रवन्ध च्वय्गु ज्याय् व्यस्त जुइमागु जुल ।

८.२. रिसर्च छात्रया रजिष्ट्रेशन प्रभिजनल जुइ । यदि वं रजिष्ट्रेशनया न्हापांगु सेमेष्टरया अवधी बांलाक ज्या मयात धाःसा उम्मेदवारया रजिष्ट्रेशन रद्द याय्फुगु जुल ।

८.३. सुपरभाइजरं उम्मेदवारया ज्या, हिजिरीया रिकर्ड तइ अले दक्षया सहयोगं वं हरेक सेमेष्टरय् सम्वन्धित विद्यार्थीतय्गु रिसर्चया प्रगति डीन कार्यालयस रिपोर्ट याय्माः । उम्मेदवारं च्वःगु शोधप्रवन्ध फाइनलया रुपय् परीक्षाया निंतिं निम्ह दक्षथाय् छ्वय् न्ह्यो सुपरभाइजर व सहयोगी दक्षं दोहरे याय्गु, आलोचना याय्गु व बांलाकेगु ज्या याय्गु ।

९. परीक्षकया ज्या व कर्तब्य वा शोधप्रबन्धया मुल्यांकन

९.१. परीक्षकं शोध-प्रवन्ध जाँचय् याय्बले क्वय्बियाकथं ध्यान बीमाःगु -

- क) शोध-प्रवन्ध विद्यार्थीपिं थःपिसं हे च्वःगु, मौलिक चिन्तनया दृष्टिकोण दुगु जुइमाः ।
- ख) शोध-प्रवन्ध अनुसन्धात्मक जुइमाः ।
- ग) शोध-प्रवन्ध प्रकाशित मजूनिगु जुइमाः ।

९.२. उम्मेदवारं बुझे याःगु शोध प्रवन्ध डीन कार्यालय् छ्वय्माः । डीनं त्रि.वि. सेवाय् मदुपिं निम्ह दक्षथाय् परीक्षाया निंतिं छ्वय्माः ।

९.३. परीक्षकपिंसं शोध-प्रवन्ध जाँचेयानाः थःगु व्यक्तिगत रिपोर्ट डीन कार्यालयय् छ्वय्माः । रिपोर्ट पेश याय् न्ह्यो रिसर्च कमिटि नापं सरसल्लाह याय् (वांछनिय) जुइ ।

९.४. परीक्षकं थेसिस ब्वने धुंकाः याय् मागु ज्या -

- क) स्नातकोत्तर उपाधि बीत स्वीकृत बिइ फु ।
- ख) शोधपत्र हाकनं दोहरे यानाः च्वय्त लिथ नं बी फु ।
- ग) शोधपत्र स्वीकार नं याय्फु ।

९.५.१. परीक्षकतय्गु टिप्पणी विशिष्ट किसिमया जुइमाः अले सिफारिसया प्रष्ट आधार दय्माः ।

९.५.२. निम्ह परीक्षक मध्ये छम्हेस्यां सिफारिस याःगुली मेम्ह परीक्षकलिसे खँ मिले मजुल धाःसा स्वम्हम्ह परीक्षक नियुक्ति यानाः परीक्षाया निंतिं छ्वय्गु व्यवस्था जुइ ।

९.५.३. स्वम्हम्ह परीक्षकं निम्हेस्यां प्रस्तुत याःगु सिफारिसया अध्ययन यानाः इमिगु सिफारिस बारे थःगु विचाः नं बीमाः अले थजागु अवस्थाय् स्वम्हम्ह परीक्षकया सिफारिस लिपांगु क्वछिना जुइ ।

९.६. शोध-प्रवन्ध स्वीकृत जुइधुंकाः मौखिक परीक्षाया व्यवस्था जुइ ।

१०. शुल्क

उम्मेदवारं पुलेमाःगु शुल्क थुकथं दु

- क) रजिष्ट्रेशनया रु २५/-
- ख) हरेक सेमेष्टरया फी १५०/-

११. डिग्री बीगु

परीक्षा बोर्ड डीनथाय् शोध-प्रवन्ध व मौखिक परीक्षा बारे रिपोर्ट पेश यायधुंका: डीनज्यू पाखें व रिसर्च कमिटी पेश जुइ अले रिसर्च कमिटिया विचारय् उम्मेदवार उपाधि कायत योग्य भा:पिसा वयागु नां शोध-प्रवन्धया नां नापं प्रकाशित याइ व उपाधि वइगु दिक्षान्त समारोहलय् प्रस्तुत याइ ।

१२. शोध प्रवन्धया प्रकाशन

शोध प्रवन्ध प्रकाशन सम्वन्धी सर्वाधिकार सम्वन्धित अध्ययन संस्थानय् सुरक्षित जुइ। उम्मेदवारं थ:म्ह प्रकाशित याय्गु इच्छा या:सा सम्वन्धित अध्ययन संस्थानयाके अनुमति कया: याय् दै ।

थथे डिग्री बाइ डिजर्टेशन कार्यक्रमया निंतिं फुक्क व्यवस्था जूगु ख: । थ्व व्यवस्थाया निंतिं जम्मा स्वंगू समूह तक भर्ना का:गु ख: । थुकी न्हापांया दँनिसें ल्या: तया: स्वय्बले जम्मा ५६ म्ह शोधार्थी भर्ना जूगु ख: ।

नतिजा -

नेपालभाषा शोध प्रवन्धपाखें स्नातकोत्तर या:पि ५६ मध्ये दकले न्हापांगु दँय् भर्ना जुयादीम्ह भाजु कृष्णसुन्दर मल्ल छम्हेसिनं जक ने.सं. ११०१ य् डिग्री काय्त ता:ला:गु दु ।

नेपालभाषा साहित्य संस्कृति संरक्षण - सम्वर्द्धन याय्गु

तातुनाः पिदंगु

नेपालभाषा (जर्नल)

थथे हे न्ह्याब्लें अनुसन्धानमूलक जुयाः पिदना च्वनेफय्माः

भिन्तुना

पियूषबहादुर अमात्य

व

फुलबारी रिसोर्ट

पोखरा, नेपाः

आधुनिक कविताय् 'बिम्ब'या छ्यला बारे विश्लेषण (छगू कुतः)

● ईश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ

नेपालभाषा इतिहासया साहित्यिक विधाय् दकले पुलांगु विधा काव्यया स्वरुप ईब्यःया ह्यूपाः नापनापं आपालं हिलाः वनेधुंकूगु दु, गुकियात नेपालभाषा काव्य ख्यलय् प्राचीन, माध्यामिक व आधुनिक काल धकाः ब्वथला तःगु दु । हलिंयागु विशेषत उत्तरआधुनिक, पोष्टमर्टिजम आदि आदि छु छु वय् धुंकल छु छु । तर नेपालभाषाया कवितां आधुनिकताया लुखा हाचां गायाः वने मफुनिगु प्रष्ट वाःचाः । यद्यपि स्वीदँ न्ह्यः डा. केशवमान शाक्यं च्वयातःगु 'हात वजार' कवितायात अमेरिकां पिदंगु 'एटलाण्टा रिभ्यु' पत्रिकां सन् २००० दशकया एशियाया सर्वोत्कृष्ट कविता मध्ये छ्पु खः धकाः पिकाःगु दु । थुकिं छु सी दु धाःसा नेपालभाषाया कवितात विश्वया छुं कविता सिबें कम मजू । नेपालभाषाया आधुनिक कविताया नं पाश्चात्य साहित्यया कविताय् माःगु तत्व धकाः नालातःगु 'बिम्ब' यात थीथी कथं छ्यलातःगु दु । 'बिम्ब' छ्यलाया बारे न्ह्यथने न्ह्यः 'बिम्ब' धैगु छु धैगु सीकेगु कुतः याय्गु पाय्छि ताया ।

खँग्वःकथं (शाब्दिक) 'बिम्ब' धैगु किचः, न्हाय्कं, लिजः, किपाः आदि खः । थ्व म्हसीका खाली खँग्वःकथं जक खः धाःसा साहित्यय् 'बिम्ब' धाय्बले 'काव्यबिम्ब' यात थुइकी । सृजना याइम्हेसिया नुगः दुनेच्वंगु मानसिक किपाःयात मूर्त रुपं क्यनीगु चित्रात्मक भाषा हे बिम्ब खः । बिम्ब अंग्रेजी खँग्वः इमेज (Image) या रुपान्तर खः धाःसा काव्य बिम्बयात Poetic Image धाइ । सामान्यतया बिम्ब कविताय् छ्यली थ्वकथं विचाः याय्बले कविता ब्वनेबले नुगःमिखाय् झलक्क लुइगु मूर्ति, ख्वाः रुप, आकार, किपाः अर्थात् लू (दृश्य)यात कविता ख्यलय् बिम्ब धाइ ।

नेपालभाषाया छम्ह आधुनिक महाकवि गिरिजाप्रसाद जोशीं बिम्बयात नेपालभाषां बान्कि खँग्वः छ्यलेमाः धैगु विचाः थीथी दसुबिया क्यनादीसां बिम्बयात बान्कि धैगु खँग्वः छ्यलाः थुकीया परिभाषा ब्यूगु खनेमदु । पूर्वीय साहित्यया काव्यचर्चाय् बिम्ब खँग्वःयात बिस्कं मू (महत्व) बिया साहित्यिक अर्थय् छ्यःगु खनेमदु । विशेषयाना बिम्बया अवधारणा पाश्चात्य साहित्यय् हे जक दु, अर्थात् बिम्ब पाश्चात्य साहित्यया देन खः । यद्यपि पूर्वीय साहित्यय् थ्व द हे मदुगु तक ला मखु तर बिम्बया रुपय् मजूसे अलङ्कारया रुपय् काय्गु याः धाय्माल धाःसा काव्यया शोभाकथं अर्थात् काव्ययात बांलाकेगु तत्व वा साधनया रुपय् कयातःगु दु । आधुनिकसमीक्षापद्धतिया बिम्बवाद व बिम्ब चर्चा संस्कृतया काव्य-समीक्षकतय्गु उपमा, रुपक व सादृश्य अलङ्कार दुने हे दुगु कथं जू धैगु क्वःछी फु ।

बिम्बया म्हसीका पाश्चात्य साहित्यय् तःम्हमछि विद्वानपिसं थःथःगु पहकथं बियातःगु दु इपिं फुक्क म्हसीकायात जक वर्णन याय्गु खःसा छगू सफू हे जुया पिहाँवय्फु, उकिं छुं छुं म्हसीकायात न्ह्यब्वया बिम्बया खाका गथे जुइफु धैगु लुइकेगु कुतः याय् ।

नांजाःम्ह समीक्षक बिम्बवादया व्याख्याकार एवं नव आलोचनाया अनुयायी लेविसं (C.D.Levis) बिम्बयात प्रतिबिम्ब, प्रत्यावर्तन वा दर्पण प्रतिबिम्बया रुपय् स्वःगु दु । गथेकि, प्यखेरं न्हाय्कं दुगु क्वथाय् मनू दनीबले प्यखेरं उकीया आपालं प्रतिबिम्बित् खने दइ अर्थात् छगू प्रतिबिम्बं तःगू प्रतिबिम्बत खने दइ अथे हे बिम्ब नं यक्व विषययात प्यखेरं प्रतिबिम्बित याइ । थुकथं लेविसं छुं इन्द्रियजन्य गुण नापं दुगु खँग्वलं कियातःगु किपाः (शब्दचित्र) हे काव्यबिम्ब खः धकाः विचाः न्ह्यथनातःगु दु ।

Coleridge on Imagination धैगु थःगु ग्रन्थय् कलरिजं प्रबल अनुभूतिया विचाःपाखें हीकातःगु (रुपान्तरित) व अनुभूतिपाखें हे थनाबीगु मौलिक प्रतिभाया दसु हे बिम्ब खः धाःगु दु । थ्व धापुया लिधँसाय् बिम्बय् कविया भावना, विचाः व अनुभूतिया प्रधानता जुइ धैगु खँ खनेदइ नापं बिम्ब हे कविया चरित्र व विशेषताकथं कया कविया क्षमता धैगु हे वइगु बिम्बविधायिनी शक्ति खः । थुकथं कलरिजं कवियाके गुलि मौलिक प्रतिभाया वर्चस्व दइ, उलि हे शक्तिशाली तःजिगु बिम्ब सिर्जना जुइ धाःगु दु ।

पश्चिमी आलोचक क्रेञ्जरं (James R. Krenzer) इन्द्रिययात प्रभावित याइगु कल्पनागत रुप धकाः बिम्बयात परिभाषित यासें Elements of Poetry धैगु थःगु ग्रन्थय् बिम्बयात सामान्य रुपं तिसा वा समाः याय्गु रुपं जक काय्मज्यू, थ्व ला फुक्क कथं कविताया छगू मदय्कं मगाःगु अङ्ग खः । थुकथं क्रेञ्जरं बिम्बयात अनिवार्य तत्वया रुपय् स्वया काव्य अवयवी खः धाःसा बिम्ब अवयव खः धासें बिम्बयात साधनया रुपय् जक नालाकाःगु दु ।

अथे हे मेम्ह विद्वान जर्ज ह्वालीं (George Whalley) (Poetic Process) धैगु थःगु ग्रन्थय् बिम्बया स्पष्ट व्याख्या याना धाःगु दु - अमूर्त विचाः व भावनाया पुनः निर्माण बिम्ब खः, बिम्ब सिर्जना मखु पुनः सिर्जना खः । नव आलोचनाया छम्ह समीक्षक एलेन टेटं (Allen Tate) बिम्बयात निगू बिस्कं संवेदना व अनुभूतितय्गु तनावया रुपय् कया बिम्बयात पूर्ण रुपं मानसिक माने या अले आन्तरिक तनावं थ्व हे मानसिक प्रतिक्रियायात क्यनी ।

अथे हे अभिव्यञ्जनावादी क्रोचें (Benedelto Croce) नं अभिव्यक्ति सिबें न्ह्यःयागु मनोविकारयात बिम्बया सत्ताया रुपय् स्वःगु दु । आइ.ए. रिचार्डसं (I.A. Richards) बिम्बयात लूकिपाः (दृश्यचित्र), संवेदनाया छगू अनुकृति, छगू विचाः, छगू मानसिक घटना, छगू अलङ्कार व निगू अलग अनुभूतिपाखें दयकूगु छगू भावस्थिति आदि न्ह्यागुं जुइफुगु धाःगु दु ।

मेम्ह पश्चिमी आलोचक ल्याम्बर्न (Lamborn) थःगु ग्रन्थ (The Rudiments या Criticism) प्रारम्भिक समालोचनाया सिद्धान्तय् काव्य बिम्बयात यथार्थ सिबें नं अप्पो यथार्थया रुपय् स्वया काव्य बिम्ब धैगु काव्यया यथार्थ सम्मूर्तन खः धाःगु दु । बिम्बवादी कवि व आलोचक टी.एस.इलियटं (T.S. Eliot) बिम्बयात दृश्य व अनुभूति मूलक जीवनया भावपरक रुपय् स्वया लुमन्ति (स्मृति) वा धापु त थःहे बिम्ब मखु, अनुभूतिया तःचाकः (गहिराइ) दुने थ्यंक थ्यंका बिम्ब सिर्जना याइ धाःगु दु । थ्व हे लिधंसाय् स्मृतिपरक बिम्ब व धारणात्मक बिम्ब धाःगु दु ।

बिम्बवाद कविताया न्ह्यलुवा कवि एज्रा पाउण्डं (Ezra Pound) सूत्रात्मक रुपं परिभाषा थुकथं ब्यूगु दु -'चिहाःकःगु इलय् जुइगु बौद्धिकता व भावात्मक सम्मिश्रण हे बिम्ब खः । अर्थात् तुरुन्त नुगलय् थीगु, अनुभूति जुइगु बुद्धि व संवेगया स्वापु (समन्वय) हे विम्ब खः । बौद्धिकता व संवेगया स्वापु पाखें सिर्जना जुइगु बिम्बया महत्वयात च्वछाया थुलि तक धाःगु दु -'जीन्दगीभर लगे यानाः यक्को तःधंगु तपंगु ग्रन्थतय्गु रचना याय्गुसिबें छगू बिम्बया सिर्जना याय्गु उत्तम जुइ ।

थुकथं थीथी विद्वानपिसं ब्यूगु बिम्बया परिभाषायात दुवाला स्वय्‌बले पाश्चात्य बिम्बवादी चिन्तनया मूल अवधारणात थुकथं खनेदइ :

क) बिम्ब : मूर्तरुप जुइ ।

ख) बिम्ब : कल्पनां जाःगु खँग्वः किपाः खः ।

ग) बिम्ब : रचना मखु पुनर्रचना खः ।

घ) बिम्ब : बौद्धिक व भावात्मकया स्वापू खः ।

ङ) बिम्ब : अनुभूतिया अभिव्यञ्जना खः ।

च) बिम्ब : ब्वमिपिन्त भावानुभूतिया चरमस्थिती थ्यंकाः बी ।

छ) छम्ह ताःलाम्ह कविया कसि हे वयागु बिम्ब सिर्जना याय्‌गु शक्ति खः ।

ज) कविताया आन्तरिक अङ्ग व प्राथमिक तत्व बिम्ब खः ।

झ) कविया नुगःखँया जाःयात बिम्बं स्पष्ट यानाबी ।

T.E Hulne j S.C. Flint निम्ह जाना सन् १९०८ य् बिम्बयात कयाः छगू घोषणा पत्र पिब्वःगु खः । सन् १९१२ निसें १९१७ तक लण्डन व अमेरिकाय् बिम्बवादया छगू आन्दोलन हे जुल । थ्व विम्ववाद धैगु खँग्वः साहित्यय् दकले न्हापां छ्यःम्ह एज्रा पाउण्ड खः । वं न्ह्याकूगु थ्व कविता आन्दोलनयात विम्ववादी आन्दोलन धाइ । थुकथं विम्बवादी कविताया न्ह्यलुवा एज्रा पाउण्ड जुल धाःसा हिल्डा डूलिटल, डी.एच.लरेन्स, लोबेल कैरोल, विलियम्स रिचार्ड, एलिंगटन आदिपिसं नं बिम्बवादी आन्दोलनय् ब्वति काःगु खः ।

सन् १९१५य् एमिलोवेलं पिकाःगु (Some Imagist Poetry व उकिया घोषणा पत्रं आःवइगु बिम्बवादी कवितां सामान्य खँल्हाबल्हाया भाय् छ्यलेमाः, न्हूगु लय् वा ध्वनि पिब्वय् माः, विषयवस्तु ल्यय्‌बले फुक्ककथं स्वतन्त्र जुइमाः अले पाय्‌छिगु बिम्बयात क्वातुक व स्पष्टं ध्वाथुइक न्ह्यब्वय्‌मा धैगु खँ न्ह्यथन । बिम्बवादी आन्दोलनया युगय् ऐज्रा पाउण्डया (Cantos) व इलियटया (The waste land) आदि रचनात बिम्बवादया तःजिगु कृति खः ।

थुकथं १९०८ निसें शुरु जुगु बिम्बवादया ई झिंगूगु शदीया निगू दशकतक व्याप्त जुल । १९०८ निसें १९१९ तक जक बय्‌बय् जूगु थ्व बिम्बवादी आन्दोलन थ्वयां लिपाया इलय् भचा कमजोर शिथिल जुया वंसां विश्व साहित्यय् धाःसा थुकीया तःधंगु प्रभाव लात । सन् १९०३ य् बिम्बवादी धाःया कविपिनिगु छगू मुना पिदन, गुगु मुना बिम्बवादी अवधारणाया दकले लिपांगु कृति जूवन । अथेसां थुकीया विश्वव्यापी प्रभाव थुलिजक लातकि एज्रा पाउण्ड व टि.एस. इलियटया बिम्बवादी कवितातय्‌गु प्रभावकारिताया लिधँसाय् अप्पो कविपिसं विम्बवादी कविता च्वय्‌गु यात अले विश्वव्यापी रुपं हे कविताय् थुकीया लिच्वः लात । इङ्गल्याण्डं शुरु जूगु वोर्टवाद (Vortisism) व स्पेन एवं दक्षिण अमेरिकापाखें शुरु जूगु नवङ्गोरावाद (Neo-Gangoraism) थें जाःगु सम्प्रदायत विम्ववादया हे विकसित रुप जूगुलिं नं विम्ववाद व कविताय् विम्वया अस्तित्वया सम्वन्धय् विश्वव्यापी प्रभाव लाइगु अस्वाभाविक मखु । अन्तर्रराष्ट्रिय साहित्य जगतय् वःगु थ्व प्रभावं नेपाःया काव्य ख्यः नं प्रभावित जुइगु स्वाभाविक हे जुल । यद्यपि नेपाली व नेपालभाषा साहित्यया कविताय् 'बिम्ब' छुं साहित्यिक सिद्धान्त, मान्यता वा वादया रुपय् वःगु मदु, तर कविताय् 'बिम्ब' छ्यलाया छगू धाः नेपाली कविताय् मोहन कोइराला लगायत प्रयोगवादी कविपिनिगु कविताय् व मेगु धाः वैरागी काइँला, इश्वरबल्लभथें जाःपिं आयामेली कविपिनिगु कविताय् खनेदत । गथे अन्तर्रराष्ट्रिय साहित्यिक जगतया प्रभाव नेपाली खनेदत अथे हे नेपालभाषा काव्य ख्यलय् नं लाइगु स्वाभाविक हे जुल ।

नेपालभाषाया काव्यख्यलय् 'गाजलं दाःगु चा' भिंनिम्ह आधुनिक कविया भिंच्यापु कविता मुना पिदसांनिसें आधुनिक कविताया शुरुवाट जुल धाय्गु याः, गुगु मुनाय् विम्बयात थीथी कथं छ्यलाःतःगु दु। नांजाःम्ह समालोचक भाजुं कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानया थ्व बारे विचाः वय्कःया हे खँग्वलं न्ह्यब्वय् 'आधुनिक पृष्ठभूमी थ्वया पिकाकयात न्ह्यः तया धाय्गु खःसा 'गाजलं दाःगु चा' अतीतया व प्रतिचिन्तन खः, अतीतपाखें पलायनया दसि खः धाय्गु जूसा 'सर ासु' प्रतिभायात न्हूधाः बीगु छगू सुस्पष्ट चिं खः थ्वयात छुनांचिं भाःपाः आधुनिक नेपाभाषाया न्हूगु कविता वःगु, थ्व हाचां आपालं दृष्टिकोणं सार्थक, उपलब्धिपूर्ण व ग्यसुलाःगु ह्यूपाः खः धायेमाः।'

थ्व हे सन्दर्भय् न्हू-न्हूगु बिम्ब छ्यलाः कविता च्वय् तस्सकं च्वन्ह्याःम्ह कवि पूर्णवहादुर वैद्यया कविता 'सरासु' रचना नेपालभाषा ख्यलय् अत्याधुनिक खने दु। आधुनिक महाकवि गिरिजाप्रसाद जोशीं हिन्दी भाषाया लिधँसाय् ग्रन्थ च्वयातःथें मनूतय्गु इन्द्रियकथं 'बिम्ब' वा बान्कीयात थुकथं न्ह्यथनादीगु दु -

पुलु बान्कि (दृष्य बिम्ब) : थ्व मिखां पुलुक खनाथें च्वंक नुगलय् लुया वइगु बान्कि खः।

सवाः बान्कि : थ्व म्हुतुं सवाः कयाथें च्वनीगु बान्कि खः।

न्यना बान्कि : थ्व न्हाय्पनं ताःथें च्वनीगु बान्कि खः।

थिया बान्कि : थ्व ल्हातं थियाथें ताइगु बान्कि खः।

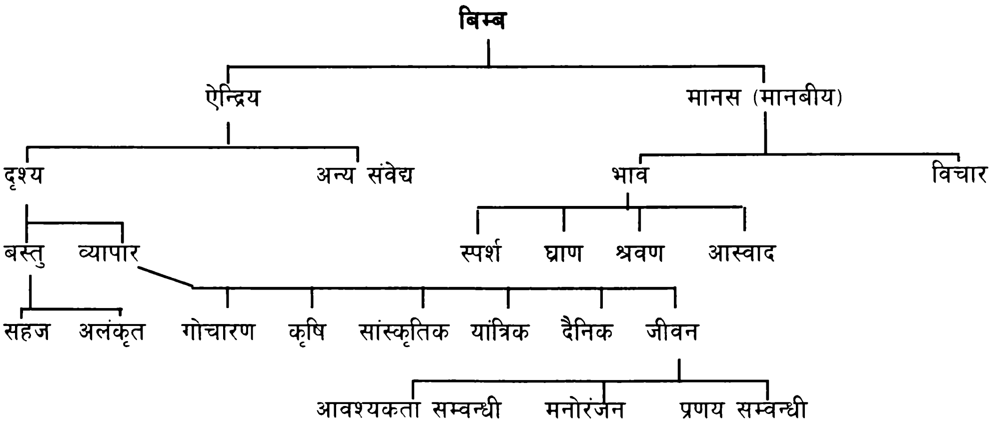
नँतुना बान्कि : थ्व न्हासं नँ ताथें च्वनीगु बान्कि खः।

बिम्बया ताजि न्ह्यथना साध्य हे मजू धैगु विचाः न्ह्यथनाः थःत यःकथं सं बान्कि व मसं बान्किया बारे थःम्ह हे च्वयादीगु खण्डकाव्य 'बुद्ध नुगः' लय् छ्यलातःगु दसु बियाः सं व मसं बान्किया बारे थुकथं न्ह्यथनादीगु दु :

सं बान्कि : थ्व चलकिपाः अथवा चित्रथें च्वनीगु बान्कि खः।

मसं बान्कि : थ्व छपाः तस्वीर थें थपक्क मसंसे च्वनीगु बान्कि खः।

बिम्बया ताजि बारे क्वय् न्ह्यथनाकथं छगू ध्वःकिपां (रेखाचित्र) प्रष्ट जू।

च्वय् न्ह्यथनाथें थीथी कथं बिम्ब छ्यलां कविता च्वइम्ह उत्कृष्ट कवि पूर्णबहादुर वैद्य ला जु हे जुल, व नापनापं आनन्द जोशी, बुद्ध सायमि, सुन्दर मधिकःमि, सुदन खुसः, प्रतिसरा सायमि, डा. केशवमान शाक्य - श्रीराम श्रेष्ठ, नवीन चित्रकार, सुरेश किरण आदि आदिपिं आपलं कविपिं खनेदु। पूर्ण वैद्यया 'सुथ जुइवं', 'चिकुलाया न्हिं ई व बहांचा' अले 'लः' सम्वन्धी आपालं कविता बिम्ब छ्यलाया मिखां स्वय्बले आपाल च्वन्ह्या। मेगु

नं आपालं अजागु कविता दु गुगु कविता थ्व बःचा हाकःगु च्वसुइ स्वथना स्वय् पाय्छि मताया । कवि वैद्यया बिम्ब छ्यलाबारे नांजाःम्ह समालोचक भाजु कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानयागु हे खँग्वलं थुइके 'वैद्यया निति कविता छगू कथंया विम्ब खः । थःके मुनाच्वंगु विम्बयात काव्यगत अभिव्यक्ति बियेगु आय्बुया वय्कःयात कविता च्वकी । वय्कलं प्रतीकया बःकयाः बान्कि बिइ अले विशिष्ट अर्थबोध याकेत लाक्षणिक भाषाकथं खँग्वःया प्रयोजनीय छ्यला व अर्थयात तब्याका यंका ताःतुनागु थासय् थेंक यंकी ।' ....

अथे हे डा. आनन्द जोशीया 'विस्थापित जि-जि मखु' कविताया कवितात, बुद्ध सायमिया 'छंगु लालमोहर -खुइ ब्यु जितः' तेबहाया मचा आदि आदि अले डा. केशवमान शाक्यया 'हात बजार' आदि आदि कविता व मेमेपिं आपालं कविपिनिगु कविताय् विम्ब छ्यलाः उत्कृष्ट जूगु खने दु । थ्व च्वसुइ नेपालभाषा काव्य ख्यलय् बिम्ब छ्यलाया बारे चु जक ल्ह्वनागु जुल । लिपायागु च्वसुइ नेपालभाषाया कविताय् बिम्बया छ्यलाः विषय गम्भिर रुपं विश्लेषण याय्गु ताःतुना कथं व विषय विश्लेषण-परक च्वसु च्वय्गु कुतः याय्गु इच्छा प्वंकुसे थःके दुगु व थःम्हं मालाः लूगु मेमेगु थीथी कृतिया लिधँसाय् बिम्बया बारे थ्व बःचा हाकःगु च्वसु थन हे क्वचाय्का ।

सन्दर्भ धलः

गौतम, लक्ष्मणप्रसाद	समकालीन नेपाली कविताको विम्बपरक विश्लेषण । काठमाडौंः साझा प्रकाशन, विसं २०६०, २९९ पृष्ठ ।
जोशी, गिरिजाप्रसाद	"जिगु 'बुद्ध नुगः'या छगू निगू बिम्ब" । सन्ध्या टाइम्स (शुक्रवाःया तँसापौ), ११९७ तछला १, पौ .... ।
प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान	पलाःचिं लिना । यँः नेपालभाषा एकेडेमी, १११६ चउलागा, १९४ पौ ।
भट्टराइ, गोविन्दराज	काव्यिक आन्दोलनको परिचय । काठमाडौंः नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, विसं २०४९, २४३ पृष्ठ ।
मिश्र, भगीरथ	काव्यशास्त्र । वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन, सन् १९९६, ३३० पृष्ठ ।
सिंह, बच्चन	'बिम्ब छु खः' । सितु, २१:७७, १११० चउला बछला, पौ ५९-६० ।
Veach, Daniel (Editor)	: ATLANTA REVIEW, Spring Summer, 2002.

भिंगु व बांलागु तिसा ज्वलं दय्केमाःसा वा न्याय्माःसा सदां लुमंकादिसँ

नेपालभाषा साहित्य संस्कृति संरक्षण - सम्वर्द्धन याय्गु तातुनाः पिदंगु नेपालभाषा (जर्नल) थथे हे न्ह्याब्लें अनुसन्धानमूलक जुयाः पिदना

च्वनेफय्माः

भिन्तुना

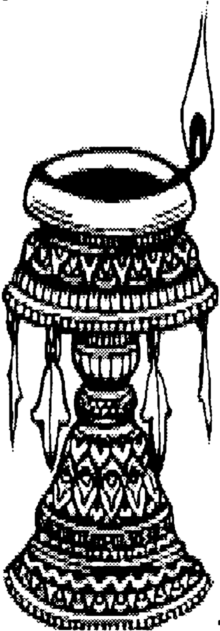
गहना पालेस
Gahana Palace

न्हूसतक, यँ । फोन नं. ४२३१३८२, ४२२०८११

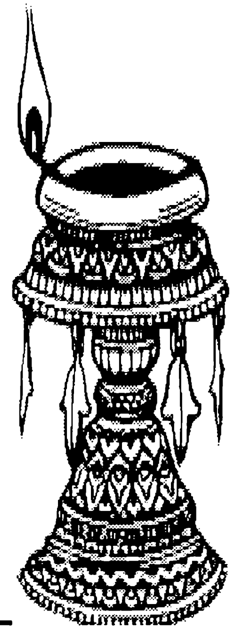
नेपाःया मौलिक संवत
नेपाल संवतयात
राष्ट्रिय मान्यता ब्यूगु लसताय्
सकलसितं

भिंतुना

द्यछाना च्वना

लायन्स शम्भु प्रधान
व
लायन्स सुनिता प्रधान

नेपालमण्डल व नेपालभाषाया इतिहास नेवाः खँग्वःया छ्यलाबुला

● राजेन्द्रमान बज्राचार्य

नेपालमण्डलया सीमाक्षेत्र

काय, वाक व चित्त चक्रया केन्द्रकथं कान्तेश्वर(वंघः) जुयाः म्हसिका दयाच्वंगु नेपालमण्डल वज्रयान बौद्ध धर्मकथं पीठ सेवा धकाः चिन्तन मननया नितिं स्वअभ्यास याय्गु धयागु हे समाधी च्वनेगु खः । समाधी च्वनेगु धयागु छगू कथंया प्रयोगात्मक अभ्यासया ध्यान खः । थुकथं प्रयोगात्मक अभ्यास पीठसेवा कथं थासं थासय् (शक्तिकेन्द्रय्) वनेगु याइ । थुकथं वनाः अभ्यास याय्गु थाय् नेपालमण्डल (लिच्छवी अभिलेखय् हे खनेदु) या १- चन्द्रलखु (नारांहिति), २- पासिक्व (जमः तीनधारा), ३- कमलती (कमलादी गणेश), ४- लुमधि (भद्रकाली), ५- फिवो (तुंख्य, आर्मि हेडक्वाटर), ६- पचलि नै अजिमा (पचलि भैरब), ७- कंग (कंकेश्वरी) व ८- लुति (ढल्को, इन्द्रायणी) यानाः चित्त चक्रया निर्माण जुयाच्वंगु खनेदु ।

थुकथं चित्त चक्र कान्तेश्वर विन्दुयात चाहुला च्वंगु खनेदु ।

चित्त चक्रयात नं चाहुइकाः वाक चक्र लानाच्वंगु दु । थुगु वाक चक्र १- तनजु (स्वयम्भु ल्यूने हरि सिद्धि), २- म्हसपि (म्हेपिद्यः), ३- तोदन (तुनालदेवी), ४- कति (चांगुक्वय् दांछि), ५- मिसिदो (ख्वपया महाकाली) व ८ - बःखु (बःखु ससुमाजु मच्छेनारायण) या थाय् त लानाच्वंगु दु ।

अन्त वनाः थुथु वाक चक्रयात नं कायचक्रं चाहुला च्वंगु दु । बौद्ध समाधी कायचक्र धकाः क्वय् न्ह्यब्वया तयागु थाय्यात कयातःगु खनेदु ।

१- ग्वखु (भिंदुगां, यें व धादिङया सिमाना), २- गदेमेरु (त्रिशुली देविघाट), ३- तुप्या (नवलिंग, बुद्धनीलगण्ठ), ४- सादुकुना (सादुकोला- साँखु), ५- समेदा (दोलालघाट), ६- ओतीर्थ (दुम्जाघाट), ७- त्यांगां (वादे टीकाभैरब) व ८- भ्रंग (भ्रंरग- कोदुवाल) खः ।

नेपालमण्डलया सीमा क्षेत्रया पीठय् छ्यलातःगु खँग्वः

काय चक्र	वाकचक्र	चित्तचक्र
ग्वखु, गदेमेरु, तुप्या	तनजु, म्हसपि, तोदन	चन्द्रलखु, पासिक्व
सादुकुना, समेदा	कति, मिसिदो, सोरुथी	कमलती, लुमधि
ओतीर्थ, त्यांगां	जालंधर, वःखु	फिबो, पचलि, कंग, लुति

पीठ क्षेत्रय् नेवाः खँग्वः

नेपालमण्डलया सीमाक्षेत्रया पीठया नामाकरणय् छ्यला तःगु खँग्वलय् नेपालभाषाया खँग्वःत थुकथं खनेदु -

क) कायचक्रय् - ग्वखु, तुप्या, सादुकुना, त्यांगां

ख) वाकचक्रय् - तनजु, म्हसपि, तोदन, कति, बःखु

ग) चित्तचक्रय् - पासिक्व, लुमधि, फिबो, पचलि, कंग, लुति

थुकथं २४ गू पीठ मध्ये १५ गू थाय् नेपालभाषाया खँग्वः स्पष्ट कथं खनेदयाच्वंगु दु । अथेहे नेपालमण्डल दुने थौंतक लुयाः म्हसीका दय्धुंकूगु थीथी अभिलेखय् नं नेपालभाषाया खँग्वःत व सफूत थुकथं पिज्वया च्वंगु खनेदु -

१. नेपालसंवत ५०६ या नेपालभाषाया अमरकोषय् '...तेन नेपालभाषाया...'

२. नेपालसंवत ४९४या चिकित्सा शास्त्रया नेपालभाषां च्वयातःगु सफू

३. नेपाल संवत ५०० या नेपालभाषां च्वयातःगु नारदस्मृतिया टिका

४. यँया लाय्कुली नेपालसंवत ७७२ या शिलाअभिलेखय् प्रतापमल्लं न्हापांखुसी 'नेवार भाषा' धकाः छ्यःगु खनेदु ।

५. नेपालसंवत ७८३ या इटुम्बहालय् तयाःतःगु शिलाअभिलेखय् '.... श्री काष्ठमण्डप पूर्वपाखे .....' धकाः च्वयातःगु

उगु हे अभिलेख 'प्रमुखन', 'जयसिंह' व 'शाक्यभिक्षु' खँग्वःत दुथ्याःगु खनेदु ।

६. श्रयोस्तु सम्वत ८१२ या ध्वाकाबहाःया शिलाअभिलेखय् 'पासेणुङि', 'महाविहारया', 'थ्वति प्रमुखन चोङाबेरस मनस', 'जायरपं ओयाओ', 'अजा', 'दयका', 'भराड', 'जुयाओ', 'छय', 'दोहरपा', 'सिरामय', 'अक्षोभ्यया ङवने', 'याङ', 'भ्वरस', 'जुछितस्ये', 'ङालोहोनथया', 'विज्यावकं.... छास्यं', 'थ्व वाहारस सुनानं मित्यतय मदु, तर सा, पंचमहापा राक जुरो ॥ ॥ भिनकरसा महापुण्य राक जुरो ॥' धकाः यक्व हे नेपालभाषाया खँग्वःत छ्यला तःगु खनेदु ।

७. श्रयोस्तु सम्वत ८०४ या असं दगुबहाःया शिलाअभिलेखय् 'पंचमि कुन्हु', 'दुन्ता सनया दबु बाहार या म्ह्याचमचा', 'ताहारपो', 'ग्वड', 'तारज', 'चिकन अतन सिया जुरो', 'थुतिन पुनेन' खँग्वःत छ्यला तःगु खनेदु ।

८. श्रयोस्तु सम्वत ७९६ या गम्बहाःया अभिलेखय् 'थोकुन्हु', 'याङा दिनजुर', 'चिकन अतन सिया जुरो', 'थ्वकुन्हु', 'पुण्यन' खँग्वःत छ्यलातःगु दु ।

९. नेपाल संवत ९९९ या कनकचैत्य महाविहारय् राजा शाक्यया पुर्खा तयातःगु चिभाः अभिलेखय् 'आजु नं दयकाओतगु' '५ न्हू', 'विहारया', 'उधारयाना दिगु जुल' खँग्वःत दुथ्यानाच्वंगु दु ।

१०. नेपाल संवत ८२० या भोटेबहाःया अभिलेखय् 'पूर्णायाङा', 'प्रापुयात', 'मिसारपिं वया' खँग्वः पिज्वयाच्वंगु दु ।

११. नेपाल संवत १००० या न्हू ओमबहाःया अभिलेखय् 'इपशओंवा', 'थ्वति परिवारं', 'जुया चोना बेलस धम्म जुयाओ,... याङा थुगु धर्म्मचेगु जें पुनि उत्पत्ति जुया', 'च्वंपिं', 'जुयेमाल', 'जुयेमार' खँग्वःत छ्यातःगु खनेदु ।

१२. नेपाल सम्वत ६११ हस्तलिखित नामाय् ख्वपया त:धि छेँ बहा: ग्रन्थय् 'थ्वते जुजु पनिसं आदल भावन । त्र देस तओछेँ वाहालया ..... यात ख्वप देसस, श्री वाहाल छेँ.....वियाओ ..... छ'

१३) ने.सं. १०२७ या शाक्यमुनि व कपिलमुनिया स्तोत्र समुच्चय बौद्ध स्तोत्रया छापा आखलं च्वयात:गु बौद्ध स्तोत्र सफूती विज्ञापन धका: नेपालभाषां च्वयात:गु 'संसारे चोंपिं' 'मनुष्यपिसं' 'देवतायागु' 'यायीबले' 'गुम्ह गुम्ह मनुष्यपिसं बोंगु जिपिं अज्ञानिपिसं स्वयाबले अशुद्धथ्यें चों गनधासा किन्नयांति द्विरेफा: धका बोनेमाथा कपिसले धका बो थोथ्यं मेमेथान वोन' आदी खँग्व:त उल्लेख जुयाच्वंगु खनेदु ।

१४) ने.सं. ९७३ या प:खा:छेँ बहा: इतुम्बहाया अभिलेखय् 'खुनु' 'स्ववासिक' 'उत्तरदिसास चोन' 'देवलस' 'याना: सिलामय : समन्तभद्र पर्तिमा दयका जुलो ।' 'थ्वतेन पुनेन' 'थाकुसिध्या:' 'बास लाक जुयाय' खँग्व:त उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

१५) ने.सं ५२३ या पशुपतिया अभिलेखय् 'थ्व गुथि गंद'

१६) ने.सं. ६१४ या यक्षेश्वरया सिजपती 'निसारय यकें निमितिनं .... प्रमुखन .... कुलस बिज्याक...... समस्तनं गुथि चिनकं तंव सासन टास्यंचोस्यं तया .....' धका: नेपालभाषं च्वया: त:गु खनेदु ।

१७) ने.सं. ७९८ या मंग:या भाइदेग: अभिलेखय् 'थ्वतेया चिन्तायाक गोष्ठी .... थ्वा गुथिभारो पनिसं ....' न्ह्यब्वयात:गु दु ।

१८) ने.सं. ३२७ या गम्बहा:या दानपत्र अभिलेखय् 'महापर्वदिनस' 'थ्वते उभयनं संकल्प यान्या' 'इताथिता बु रो १६' '.... पाताल केव' '...कुन्हु' 'याङ' 'निम्ह फुकीजया' 'लव ल्हान्या जुरो ।' 'बृद्धि थें निस्तलप्य मार' 'पिखा लखुतो ओय मार' 'थ्वते सहासन ग्वम्हानं लोभ मतेओ रोमान्यें ग्वम्हनं स्यनकलसा ग्वहथ्या गुरुहथ्या ब्रम्हहथ्या त्रिलिहत्या एते' 'राक ग्वमसेनं निदान यास्य' 'सलनं' उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

थुकथं च्वय् न्ह्यब्वयागु नेपाल मण्डलया पीठ व नेपालमण्डल दुनेया थीथी अभिलेखय् दक्वसिबे पुलांगु नेपाल संवत ३२७ या हस्तलिखित दानपत्रय् हे नेपालभाषाया उच्चस्तरीय खँग्व:त छ्यला: नेपालभाषां हे च्वया त:गुलिं उगु इलय् हे नेपालभाषाया विकास उच्चस्तरय् जुइ धुंकूगु खनेदु । अथे जूगुलिं हे नेपालभाषाया विकास व साहित्यिक उत्थान, नेवा: जातिया बारे अध्ययन अनुसन्धान याय्गु ख:सा बज्रयान बौद्धधर्मया हस्तलिखितग्रन्थ, च्वया सफू, बहा:बहीया अभिलेखं महत्वपूर्णगु योगदान बीफइगु विचा: प्वंका: च्वना ।

नेपाल चेम्बर अफ कमर्शया

गरिमामय अध्यक्ष पदय् त्याकादीगुलिं

सुरेन्द्रवीर मालाकार

यात थ:गु कार्यकाल सुथांलाक न्ह्याय्मा धका:

भिंतुना

देछायाच्वना

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

चैन लाकौल स्मृति भवन, यल ध्वाखा

मयज़ु मोतिलानी ताम्राकार

शिक्षा ह्यःमि व मांभाय्या विकासय् नुगः क्वसाःम्ह, तःदँ न्ह्यो हे मोतिलानी सिरपाः नीस्वना दँय् दँय् पतिं एस. एल. सी. निसें एम. ए. तह तकया दकलय् अप्वः ल्याःहःपिं प्यम्ह विद्यार्थीपिन्त म्हतिं न्याद्वो (रु. ५०००) तका व दसिपौकथं सिरपाः लःल्हाना च्वनादीम्ह तस्सकं हनेबहःम्ह मयज़ु मोतिलानी ताम्राकारया भिंउँसाय् व तःआयुया कामना यासें न्ह्याबलें मांभाय् शिक्षाय् वयकःया नुगः क्वसायातुं च्वनेमा धका भिन्तुना देछाया च्वना ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
चैन लाकौल स्मृति भवन
पाटन संयुक्त क्याम्पस लागा
यलध्वाखा, यल
ने.सं. ११२९ (ई.सन् २००९)